DE
LANDBOUW
IN DE
KOLONIE SURINAME.

DE LANDBOUW IN DE KOLONIE SURINAME

VOORAFGEGAAN DOOR EENE GESCHIED- EN NATUURKUNDIGE BESCHOUWING DIER KOLONIE

DOOR
M. D. Teenstra.

EERSTE DEEL

met Kaarten en platen.

Het wapen van de Kolonie SURINAME.

Te GRONINGEN bij
H. EEKHOFF HZ.
MDCCCXXXV.

Steend. v. Albers & Rolff. Groningen

ALPHABETISCHE NAAMLIJST

DER

H. H. INTEEKENAREN,

IN DE

KOLONIE *SURINAME*.

Z. Excell. de Heer Generaal-Majoor en Oud-Gouverneur der Kolonie *Suriname*,

A. DE VEER,

Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, en Lid van het Legioen van Eer.

Z. Excell. de Heer Schout-bij-nacht en Gouverneur-Generaal der gezamenlijke Ned. Westindische Bezittingen,

P. R. CANTZ'LAAR,

Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw.

ABKENIUS, (W.) Cathechizeermeester en krankenbezoeker.

ABRAHAMSZ, (JOHs.) Apotheker.

ACATAN, (J. VAN J. L.) Pharmaceuticus.

AHLERS, Jr. (A.)

ARNZEN, (J. A. H.) Stads-Schoolonderwijzer.

ARONS. (P. H.)

BAARS. (N. J. C.)

BäNTFER, (J. G. W.) Ambtenaar.

BARENDS, (C.) Administrateur en Directeur op de plantaadje *de Hoop*.

BARNETT, (M. L.) Directeur op de plantaadje *Leidens hoop*.

BARTELINK, (E.) Directeur op de plantaadje *Zonnebloem*.

BATENBURG, (C. A.) Hoofd-Schoolonderwijzer.

BENNERNAGEL, (J.J.) Koopman.

BERGMAN, (G.) Heelmeester.

BERNHARD, (J. H.) Directeur op de plantaadje *St. Barbara.*

BERTELSMAN, (F.) qq. voor den Koopm. D. F. BOEDDINGHAUS.

BEULINGEN, (D. C. VAN) Direct. op de plantaadje *Akkerboom.*

BEY, (J. L. DE) Eerste Kommies ter Generale Contrôle van Financiën.

BIJLAART, (C.) Directeur op de plantaadje *Vlammenburg.*

BOONEN, (D.) Landdrost in het distrikt *Neder-Nickeri.*

BOX, (N.) fung. Eerste Wethouder bij het Gemeentebestuur.

BRAAM, (N. L.) Exploiteur bij het Hof van Civile en Criminele Justitie.

BREDENBACH, (P. J.) Koopm.

BROMET, (J.) Eerste Kommies bij het Hof van Civile en Criminele Justitie.

BUHK, (H. A.) Koopman.

CAMPBELL, (COLIN) Administrateur.

CASTILHO, (SALOMON DEL) Schoolonderwijzer.

CLERCQ. (J. H. DE)

COLSOUL, (F. P.) Directeur op de plantaadje *Klein Lunenburg.*

COMVALIUS, SR. (A. J.) Directeur van 's Lands Etablissement *Boniface.*

CORDUA, (H.) Koopman.

CORNELISSEN, (C.) Koopman.

CORONEL, (D.) Pharmaceuticus.

COUPIJN, (M. M. A.) funger. Stads Chirurgijn.

DEGENHARD, (H.) Negotiant, voor het Leesgezelschap *DE HARMONIE.*

DIJKMAN, (HENDK.) Grondeigenaar, indigoplanter op de plantaadje *a la Bonneheure.*

DOERRLEBEN, (J. C.) Ambtenaar.

DOMHOF, (F. J.) Directeur.

EIJCK, (J. W. STOCKELAAR VAN) Posthouder en Resident van de bevredigde Saramaccaner Boschnegers; mede voor den Heer J. SCHOUTEN.

EIJLERS, (O.) Administrateur en lid van het Gemeentebestuur.

ELLIS, (J. G.) Directeur op de plantaadje *Goosen.*

EMDEN, (EGBERT VAN) Grondeigenaar.

ENGELBRECHT, (J. J.) Drukker en Uitgever van Couranten.

FERLEMAN, (L. J.) Rooimeester en Landmeter.

FISCO, (C. A.) Tweede Kommies op de Nieuwe Wees-desolate en onbeheerde Boedelskamer.

FLU, (S. F.) Vendu- en Wijkmeester.

FUCHS. (J. L.)

GEIJER, (J. G.) IJzersmid.

GELLEÉ, (J. L.) Koopman.

GERHARD, (J. N. DE VRIES) Scheepstimmerbaas.

GERRITSEN, (B. A.) Administrateur.

GEURSMAN, (J. H.) Directeur op de plantaadje *Anna Catharina.*

GOEDSCHALK, (D. S.) fung. Stadstimmerbaas.

GOUDMAN, (HENDk.) Apotheker en lid van het *Coll. Medicum.*

GRAANSMA. (C. C.)

GROOF, (J.) R.-K. Pastoor.

GUIGNARD, (M. S.) mr. Timmerman.

HAAS, (J. A. de) Kapitein van het Fregatschip *Aurora.*

HAIJUNGA, (Mr. H. R.) President bij de Regtbank van kleine zaken en Arbiter in het gemengd geregtshof, tot wering van den Slavenhandel.

HALBERSTADT, (A.) Ambtenaar.

HALFHIDE, (J. F.) mr. Timmerman,

HARREVELT, (P.) mr. Molenmaker.

HARTMAN, (J. C.) Apotheker.

HEECKEREN, (Mr. E. L. Baron VAN) Procureur-Generaal der Nederl. Westindische Bezittingen, President van het Landbouwkundig Genootschap *Prodesse conamur.*

HEIDWEILER. (A. J.)

HELB, (JOHs.) Eerste Adsistent bij den Algemeenen Ontvanger.

HEUVEL, (C. J. P. VAN DEN) Administrateur.

IM-THURN, (J. H.) Grondeigenaar en Lid van het Gemeentebestuur.

JONGENEEL, (J.) Koopman.

KAMMEIJER, (H. M.) Administrateur en Directeur op de plantaadje *Mariënburg.*

KENNEDY, (W. C.) Planter.

KLINT, (H.) Raad-Kommissaris van 's Rijks Domeinen.

KÖNIGSLÖW, (D. S. VON) Koopman.

KRUIJTHOFF, (A. T.) Grondeigenaar.

KRUIJTHOFF, (W. H. R. T.) Registrateur der Slaven.

KUHN. (J. L. G.)

LAMMENS, (Mr. A. F.) President van den Hove van Civile en Criminele Justitie.

LANGGUTH, (J. T.) Administrateur op de plantaadje *Berlijn.*

LEERS, (C.) Boekhouder en Controleur.

LOTZE, (T. M.) Advokaat.

LUGARD, (G. J.) Apotheker.

MABÉ, (G.) 1ste Luitenant bij het 1ste bataljon veldartillerie.

MAIJ, (D. J.) Directeur op de plantaadje *Zorg en Hoop.*

MAIJ. (J. A.)

MALMBERG, Az., (A.) mr. Molenmaker.

MARCHANT, (Mr. C. A.) Lid in den Hove van Civile en Criminele Justitie.

MARK, (H. P. VAN) Koopman.

MEE, (Mr. G. A. van der) Algemeene Secretaris.

MEERTEN, (A. van) Griffier bij het Hof van Civile en Criminele Justitie.

MEIJERHOFF, (L. J.) Ambtenaar.

MEINERTZHAGEN, (J. D. de) Lid van de Regtbank van kleine zaken.

MESQUITA, (J. J. B. de) grondeigenaar.

MULLER, Az., (J. C.) Koopm.

MULLER, (J. COENRAAD) Baljuw en Kommissaris v. Policie.

NAGELL, (J. T. E.) Directeur op de plantaadje *Badenstein*.

NEIJ, (D. G.) Horologiemaker.

NORA, (J. F.) Sigarenmaker.

NUNES. (J.)

ONNA, (F. J. L. R. van) Grondeigenaar.

PARRA, (SALOMON de la) Grondeigenaar en Lid van het Gemeentebestuur.

PENARD, (F. P.) Lid van het Hof van Civile en Criminele Justitie.

PETERSON, (R.) Directeur op de plantaadje *Nieuw-weergevonden*.

PICHOT L'ESPINASSE, (F. G.) Adjudant bij Z. Exc. den Gouverneur-Generaal.

PISENSKI, (S.) Kastelein in het Collégie *de Vereeniging*.

POHL. (J. H.)

RAATGEVER, (H. J.) Gezworen Klerk.

REELFS, (Gebroeders) Kooplieden.

REES, Az., (R. van) Administrateur.

RICHTER, (C. A.) Koopman.

RIJKE, (H. N. W.) Assistent Chirurgijn.

ROELOFSZ, (A.) Predikant bij de Hervormde Gemeente.

ROOIJ, (J. F. de) Apotheker.

SAMUELS, (A. J.) Apotheker en Chemist.

SANCHES, (D. M.) Grondeigenaar en Lid van het Gemeentebestuur.

SCHIMMEL, (G.) Directeur op de plantaadje *Rorac* en *Klaverblad*.

SCHLöRHOLTZ, (E. R.) Med. et Chirurg. Doctor.

SCHOUTEN, (H.) Grondeigenaar en Burger Kapitein in *Para*.

SCHUT, (A. C.) Directeur op de plantaadje *Geertruidenberg*.

SCHUURMAN, (D.) Kommissaris bij de partikuliere Westindische Bank.

SERQUET, (J. A.) Directeur op de plantaadje *Wolfs Capoerica*.

SLENGARDE, (L. B.) President van het Gemeentebestuur.

SMEDING, (Mr. P. FIERS) Lid van den Hove van Civile en Criminele Justitie.

SOESMAN, JR., (S.) Koopman.

SOESMAN. (J. E.)

SOLLANDER, (HANS) Directeur op de plantaadje *Korte-vreugd.*

SöRENSEN, (P.) Koopman.

SPANJAARD, (D.) Administrateur van Zr. Ms. Brik *de Valk.*

SPILKER, (J. J. G.) Planter.

STEGLICH, (A.) Chirurgijn en Lid van het *Collegium Medicum.*

STEINHARD, (P.) Gezworen Klerk.

STUGER, (J. C.) Koopman.

THIJM, (L.) Administrateur en Lid van de Regtbank van kleine zaken.

TICHELAAR, (P. W.) Directeur op de plantaadje *Livoia.*

TROMPERT, (Mr. P.) Lid van den Hove van Civile en Criminele Justitie.

UHLENKAMP, (D. M.) Directeur op de plantaadje *Vreeland.*

UIJTRECHT, (W. VAN) Algemeene Magazijnmeester.

VEER, (C. L. DE) Waagmeester.

VEER, (G. S. DE) Eerste Kommies ter algemeene Secretarij.

VLIER, (Mr. C. Ph.) Auditeur Militair.

VLIER, (N. G.) Griffier bij de Regtbank van kleine zaken.

VOS, (P.) Gezworen Klerk.

VRIES, (J. R. DE) Heelmeester op het Etablissement *Sommelsdijk.*

WEIJGEL, (C. VAN GLANE) Directeur op de plantaadje *Des Tombesburg.*

WEISSENBRUCH, (C. L.) Grondeigenaar en Administrateur.

WEISSENBRUCH, (G. C. B.) Administrateur en tweede Wethouder bij het Gemeentebestuur.

WENTHOLT, (J. B. L. TEN BEHM) Secretaris en Gemeente-Ontvanger.

WERGES, (J. F.) Administrateur en Directeur op de plantaadje *Rust en Werk.*

WESENHAGEN, (E. J.) Algemeene Ontvanger.

WESENHAGEN. (H. F.)

WEST en DE HART, (VAN) Kooplieden.

WIJCHGEL, (R. L.) Administrateur en Directeur op de plantaadje *Waterland.*

WIJNDELS, (J. L.) Koopman.

WILDEBOER, (A) Ambtenaar ter algemeene Secretarij.

WURMB, (J. B.) Administrateur en Directeur op de plantaadje *Felix.*

ZAAL, Jr., (J.) Administrateur en Lid van het Gemeentebestuur.

ZSCHUSCHEN, (A. H.) Med. Doct. en Chirurgijn, Lid van het *Collegium Medicum.*

NB. Het vervolg in het tweede Deel.

VOORBERIGT.

Geboren en opgevoed op het platte land, alwaar de landbouw het bedrijf mijner Ouderen uitmaakte, was dit welligt de hoofdreden, dat ik in het wetenschappelijk beoefenen van den landbouw in vroegeren leeftijd een groot deel mijner genoegens vond, en in latere jaren voor mij eene behoefte werd, zoodat ik mijnen maatschappelijken werkkring bij uitsluiting tot den landbouw bepaalde, en bij mijne wetenschappelijke kennis ook, gedurende eenige achtereen volgende jaren, de werkdadige beoefening daarmede vereenigde.

Niet alleen hebben handel en zeevaart, fabrijken en trafijken, kunsten en wetenschappen zoo oneindig veel aan de bescherming van onzen geeerbiedigden Koning te danken, maar ook de landbouw, een zoo belangrijke tak van nationale nijverheid, heeft in Hoogstdenzelven den grootsten bevorderaar gevonden. De weldadige, door Z. M. daargestelde verordeningen, ter bevordering van landbouw en industrie, zoo

grootelijks in de landhuishouding door alle verlichte volken geroemd, worden in het Moederland reeds met de zegenrijkste gevolgen beloond; en wie zoude niet alles willen aanwenden, om de zoo heilzame, door Zijne Majesteit genomene maatregelen ook in onze overzeesche bezittingen bevorderlijk te zijn?

Sedert de landhuishoudkunde onder het hooger onderwijs in het Koningrijk der Nederlanden is opgenomen, is het dat de wetenschappen een' geheel nieuwen en zoo belangrijken tak aan Zijner Majesteits bezorgdheid verschuldigd zijn; en thans wordt reeds de landbouw, waarop de zelfstandigheid, onafhankelijkheid en rijkdom eener natie zich het zekerste vestigen, niet alleen in het Moederland, maar ook in deszelfs overzeesche bezittingen meer en meer wetenschappelijk gekend en beoefend. En het is tevens eene bekende en niet te wederleggene waarheid, dat de landbouw, wanneer men de vroegere slavenmagten met den voormaligen uitvoer van Koloniale produkten, tegen de nu uitgevoerd wordende voortbrengselen bij de groote vermindering van werkende handen, tot elkander in verhouding brengt, ook in de Kolonie Suriname *groote vorderingen gemaakt heeft. Echter is het eene even stellige waarheid, dat er ter verbetering van den Kolonialen landbouw, zoo in veredeling als vermenigvuldiging van deszelfs voortbrengselen, nog veel te wenschen overblijft.*

Tot welk een' hoogen trap van volkomenheid is niet de vaderlandsche landbouw gebragt geworden! — en desniettegenstaande doet dezelve van jaar tot jaar nog zulke groote schreden voorwaarts.

Niet alleen is de landbouw het oudste en onontbeerlijkste bedrijf van alle maatschappelijke betrekkingen, door welke 's lands schatkist eene zekerder bron van bestaan vindt, maar ook de bouwbare grond maakt den blijvenden rijkdom van een land uit; en in ons klein vaderlandje brengen de bewerkers daarvan oneindig meer schatten aan het landsbestuur op, dan de gezamenlijke mijnwerkers van het uitgestrekte goud- en zilverrijke Peru *aan het hunne. Daarenboven is er geen gelukkiger stand en staat in de maatschappij bekend, dan die van den vrijen en onafhankelijken landman. Dan, het is ook even onbetwistbaar zeker, dat geen rang of stand geheel beveiligd is tegen de wisselingen van voor- en tegenspoed; zoodat ook dikwerf de kundigste en nijverigste landbouwer aan de hardste slagen van onvoorkoombare rampen ten doel staat, en in welke ook ik zoo ruim heb moeten deelen.*

Doch, in plaats van hierdoor moedeloos en wanhopig te worden, deed dit als het ware eene nieuwe werkkracht bij mij ontstaan, en ik ondernam (met oogmerk, om te beproeven, of ik mijne fortuin herstellen, of ten minste in de

dringendste behoeften van mijn gezin voorzien konde) eene reis, geheel voor eigene rekening en onder begunstiging van veel beloofde protectie, naar Oostindië. Dit plan eenmaal vastgesteld zijnde, deed zich aan mijnen geest weldra een meer verheven doel voor, namelijk: ik wilde in die gewesten trachten te onderzoeken, in hoe verre de Vaderlandsche landbouw op de Koloniale toe te passen ware; hopende, door mijne praktische kennis van de eerste, meer partij van de laatste te kunnen trekken. Dan ook deze poging mislukte, ten gevolge van tegenwerking en oorzaken, welke ik reeds vroeger naar waarheid omschreven en door den druk publiek gemaakt heb: zoodat ik, na een groot verlies aan reispenningen en andere uitgaven, naar het Vaderland terug keerde.

Slechts weinige maanden in het Vaderland wedergekeerd zijnde, werd ik door het Nederlandsch Gouvernement als Landbouwkundige naar de Kolonie Suriname *gezonden; en mij nu gedurende een verblijf van bijna vier jaren geheel en al op de kennis van den Kolonialen landbouw toegelegd hebbende, heb ik het niet ongepast geoordeeld, om in deze betrekking, ten einde ook de kennis en de beoefening van den landbouw in de Koloniën te bevorderen en, zoo mogelijk, meer en meer te doen verbeteren en uitbreiden, eene Landbouwkundige Beschrijving dezer Kolonie in het licht te geven; vermee-*

nende hierdoor, bij mijne standsverwisseling van landbouwkundig ambtenaar tegen die van inspecteur van bruggen, straten, wegen en waterwerken te Paramaribo *en deszelfs omtrek, tevens in zekere mate aan 's Gouvernements verlangen betrekkelijk mijne zending te zullen hebben voldaan. Om verbeteringen in de wijze van het land te bebouwen, en alzoo betere en meerdere produkten voort te brengen, in praktijk te brengen, is het een volstrekt vereischte, de wijze, waarop de landbouw thans in de Kolonie beoefend wordt, grondig te kennen, ten einde de aan te wendene verbeteringen daarop te kunnen toepassen.*

Dat ik bij de zamenstelling van dit werk, ter uitbreiding mijner Koloniale kennis, deze en gene schrijvers geraadpleegd heb, is door een aantal aanhalingen genoegzaam na te gaan; en ofschoon niet alle boeken en kleinere geschriften de onderwerpen naar waarheid en onpartijdig behandeld hebben, geeft toch dit eene en andere, bij de eigene wijze van zien, eene geschikte handleiding, om den tegenwoordigen toestand der Kolonie Suriname *uit het ware oogpunt te beschouwen. Het zal dan ook aan sommige mijner lezers niet onaangenaam zijn, deze hulpbronnen te zien aangewezen: weshalve ik dan ook achter dit mijn voorberigt eene lijst van goede en minder goede werken, alsmede nietswaardige en schandelijke laster-*

schriften volgen laat, welke naar den tijd der uitgave en geenszins naar derzelver innerlijke waarde gerangschikt zijn.

Aangaande den inhoud van dit werk meen ik alleen te moeten zeggen, dat het eerste of geschiedkundige gedeelte, ofschoon kort en beknopt behandeld, echter eene menigte overbekende gebeurtenissen bevat; en daar elk schoolkind COLUMBUS ontdekking van Amerika *weet te vertellen, heb ik dit eene en andere slechts in eene noot vermeld: vermeenende, ten einde geene gaping in het geschiedverhaal te doen ontstaan, ook datgene aanstippenderwijze te moeten mededeelen, wat in de rij der voornaamste voorvallen en gebeurtenissen, schoon door onderscheidene schrijvers reeds meer en min naauwkeurig aangehaald, behoorde geplaatst te worden. Ook heb ik, om niet al te breedvoerig te worden, in het natuurkundig overzigt mij slechts tot eenige hoofdzaken bepaald. Dan het eigenlijk verslag van den Kolonialen landbouw, vooral in de Derde Afdeeling, heb ik niet alleen breedvoerig, maar tevens met de meeste oplettendheid uitgewerkt; terwijl ik, wegens de mindere belangrijkheid van de Surinaamsche veeteelt, die rubriek meer oppervlakkig behandeld heb. — Verder bevat dit werk eenige bijdragen voor de natuurlijke historie, welke dan ook voor niets meer, dan eene toegift van eenige oppervlakkige mededeelingen uit dit zoo plant- en dierrijke*

land moeten worden beschouwd, en geenszins als eene volledige natuurlijke historie: want dit laatste ligt geheel buiten de grenzen van het door mij bedoelde onderwerp.

Wanneer ik de waarheid hier of daar mogt hebben gemist, of wanneer ik, door beknoptheid en onvolledigheid in de uitvoering, deze en gene onderwerpen niet genoegzaam ontwikkeld en uiteen gezet heb, dan ben ik bereid, om beleefde teregtwijzingen in het eerste geval te ontvangen en dankbaar te erkennen, gelijk ik mij altijd bereidwillig betoonen zal, om alle duisterheden van dit werk, zoo veel in mijn vermogen is, op te helderen; doch alleen in die verwachting, dat zulks door geene namelooze schrijvers gevraagd wordt.

Ik heb geene moeite gespaard, om in dezen de waarheid te vinden en op het papier te brengen; meer toch heb ik niet kunnen doen. In hoe verre ik hierin geslaagd moge zijn, laat ik aan de uitspraak van elken onbevooroordeelden lezer over, die met de wijze, waarop de landbouw binnen dit gewest beoefend wordt, niet geheel onbekend is; terwijl ik, in overeenstemming met de zinspreuk van het, door medewerking van eenige mijner vrienden, in Mei 1829 te Paramaribo *opgerigte* Landbouwkundig Genootschap PRODESSE CONAMUR, *ook door de uitgave van dit werk heb willen trachten nuttig te zijn.*

**

Mogt ik mij dan kunnen vleijen, van dit mijn voorgestelde doel niet geheel te hebben gemist, dan zoude ik mij voor mijnen arbeid, met den hieraan besteden tijd en de aangewende moeite ten volle beloond achten.

M. D. TEENSTRA.

BOEKEN
EN
KLEINE GESCHRIFTEN,
BETREKKELIJK
DE KOLONIE *SURINAME*.

HERLEIN. Beschrijvinge van de Volkplantinge Zuriname, verrijkt met Landkaart en koperen platen, door J. D. HL. — Tweede druk. Te Leeuwarden, bij *Meindert Injema* 1718, 1 deel, in 4to.

PISTORIUS. Korte en Zakelijke Beschrijvinge van de Colonie van Zuriname, enz., enz., enz., door THOMAS PISTORIUS, met platen. Te Amsterdam, bij *Thed. Crajenschot* 1763, 1 deel, in 4to.

FERMIN. Nieuwe Algemeene Beschrijving van de Colonie van Suriname, enz., door PHILIP FERMIN, M. D., in twee deelen, met platen. Te Harlingen, bij *V. van der Plaats, Jr.*, 1770, 2 deelen, in gr. 8vo.

HARTSINCK. Beschrijving van Guiana of de wilde kust in Zuid-Amerika, enz., Essequebo, Demerary, Berbice, Suriname en derzelver Rivieren, door Mr. JAN JACOB HARTSINCK. Te Amsterdam, bij *Gerrit Tielenburg*, 1770, 2 deelen, in 4to, 962 blz.

BLOM. Verhandeling over den Landbouw in de Colonie Suriname, volgens eene negentienjarige ondervinding zamengesteld door ANTONIJ BLOM, in orde gebragt en met de noodige ophelderingen en bewijsredenen voorzien door FLORIS VISSCHER HESHUIJSEN, enz. Te Haarlem, bij *Cornelis van der Aa*, 1786, 1 deel, 8vo, 448 blz.

BLOM. Verhandeling van den Landbouw in de Colonie Suriname, door ANTONIJ BLOM. Te Amsterdam, bij *J. W. Smit*, 1787, 1 deel, 8vo., 358 blz.

ROOS. Eerstelingen van Surinaamsche Mengelpoëzij, door P. F. ROOS, in 3 deelen. Te Amsterdam bij *Hendrik Gartman*, 1789, 8vo.

NASSY. *Essai Historique*, of in de Nederduitsche vertaling: de Kolonie van Suriname, enz., door een gezelschap van geleerde Joodsche mannen aldaar. Te Amsterdam en te Harlingen bij *Allart* en *van der Plaats*, 1791, 1 deel, gr. 8vo.

STEDMAN. Reize naar Surinamen, en door de binnenste gedeelten van Guiana, door den Capitein JOHN GABRIËL STEDMAN, met platen en kaarten; naar het Engelsch. Te Amsterdam, bij *Johs. Allart*, 1799, 4 deelen, gr. 8vo., 329, 326, 350 en 308 blz.

GENOOTSCHAP. Verzamelingen van uitgezochte verhandelingen, betreffende den Landbouw in de Kolonie Suriname, opgesteld door het Landbouwkundig Genootschap: *de Eensgezindheid*, gevestigd in de Divisie *Matappika* binnen dezelve Kolonie. Te Amsterdam, bij *H. Gartman* en *P. J. Uylenbroek*, 1804, 1 deel, gr. 8vo., 128 blz.

VON SACK. Reize naar Surinamen, verblijf aldaar, enz., door den Baron ALBERT VON SACK, Kamerheer van den Koning van Pruissen, Ridder van de St. Jansorde; uit het Hoogduitsch vertaald. Te Haarlem, bij de Erven *F. Bohn*, 1821, 3 deelen, gr. 8vo, 250, 263 en 160 blz.

VAN DEN BOSCH. Nederlandsche Bezittingen in Azië, Amerika en Afrika, in derzelver toestand en aangelegenheid voor dit Rijk, wijsgeerig, staathuishoudkundig en geographisch beschouwd, met bijvoeging der noodige Tabellen en eenen Atlas nieuwe kaarten, door JOH. VAN DEN BOSCH, Generaal-Majoor, Ridder van de derde klasse der Militaire Willemsorde. Te 's Gravenhage en te Amsterdam, bij de Gebroeders *van Cleef*, 1818, 2 deelen, gr. 8vo, 338 en 309 blz.

BEIJER. Suriname in deszelfs tegenwoordigen toestand, door eenen inwoner aldaar (*). Te Amsterdam, bij *C. G. Sulpke*, 1823, 1 deel, gr. 8vo., 100 blz.

(*) *Zijnde* E. BEIJER *een Duitsche koopman, toen ten tijde te* Paramaribo *wonende*.

DE LA TOUR. Extrait d'un voyage á Surinam par M. LESCHENAULT DE LA TOUR, Chevalier de la Legion d'Honneur, en mission dans les Colonies de l'ouest, a la fin de l'année 1823 et au commencement de 1824. — à Cayenne de l'Imprimerie de Roi 1824, 1 vol., 4to., 44 pag.

AANTEEKENINGEN. Aanteekeningen betrekkelijk de Kolonie Suriname met twee kaartjes. Te Arnhem, bij *C. A. Thieme*, 1826, 1 deel, gr. 8vo., 131 blz. (*).

In de Werken van RAYNAL, MALTEBRUN en ZIMMERMAN vindt men slechts uittreksels van andere schrijvers. Ook het uitgebreide werk, dat in 1752 in vier deelen, onder den titel van *Recueil van echte stukken en bewijzen door* SALOMON DU PLESSIS *en door anderen tegen Mr.* JAN JACOB MAURICIUS, Gouv. Gen., enz. in het licht kwam, bevat niet dan prosessale stukken.

KLEINE GESCHRIFTEN.

JUBELFEEST. Beschrijving van de plegtigheden nevens de lofdichten en gebeden, uitgesproken op het eerste Jubelfeest van de Synagoge der Portugesche Joodsche Gemeente op de Savana in de Kolonie *Suriname*, den 12 Oct. 1784. Te Amsterdam, bij *Hendk. Willem* en *Cornelis Dronsberg*, 1 deel, gr. 8vo., 48 blz.
1786

ALMANAKKEN. Surinaamsche Almanakken, zoo als die van 1793, 1794, enz. van CH. BROWN; die van 1820 en 1821 (†), benevens de tegenwoordige, uitgegeven van wege het departement *Paramaribo*, behoorende tot de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, over de jaren 1825—1831, kl. 8vo.

DE LANTAARN. Almanak voor 1796, uitgegeven door *van Woensel*, 12mo.

HOGENDORP. Bijdragen tot de huishouding van Staat, door G. K. GRAVE VAN HOGENDORP. Te 's Gravenhage, bij de Wedw. *Johannes Allart* en Comp., 1823, gr. 8vo, zevende deel, *koloniën.*

(*) *Deze Aanteekeningen zouden zijn gehouden door Baron* VAN HEECKEREN, *Honorair Lid van het Surinaamsch Landbouwkundig Genootschap, thans in de prov. Gelderland woonachtig.*

(†) *De Mengelwerken, Beschrijvingen, enz., voorkomende in de Alm. van* 1820 *en* 1821, *zijn van Mr.* A. F. LAMMENS.

TEGENSCHRIFT. Aanmerkingen op de *Bijdragen*, enz., of de daarin voorkomende verhandeling betreffende de Kolonie Suriname. Te Amsterdam, bij *T. B. Groebe*, 1824, gr. 8vo, 50 blz. (Voor den zich V. teekenenden schrijver houdt men in Suriname den aldaar vroeger gewoond hebbenden E. G. VELDWIJK.)

ANTWOORD. Antwoord op ... (zie bovenstaande Aanmerkingen) door C. (*). Te 's Gravenhage, bij de Gebroeders *Giunta d'Albani*, 1824, gr. 8vo, 23 blz.

DIEPERINK. Landbouwkundige berigten, ingezonden door H. H. DIEPERINK aan de Nederl. Huish. Maats. te Haarlem, geplaatst op blz. 136 en 137 van het 18de stuk, 1825. Te Haarlem, bij *V. Loosjes.*

RINGELING. De Heer JAN GERARD RINGELING heeft twee door hem aan Z. M. den Koning ingezondene Rekesten te 's Gravenhage door den druk publiek gemaakt, d.d. 31 October en 27 November 1827, 1827, gr. 8vo, 45 blz.

KUHN. Beschouwing van den toestand der Surinaamsche plantagieslaven, door F. A. KUHN, M. D. Uitgegeven te Amsterdam, bij *C. G. Sulpke*, 1828, 1 deel, gr. 8vo, 138 blz.

LANS. Proeve over de oorzaken van verval en de middelen tot herstel der Surinaamsche plantaadjen door W. H. LANS, gewezen Ontvanger der Hoofdgelden van de Kolonie *Suriname.* Te 's Gravenhage en te Amsterdam, bij de Gebroeders *van Cleef*, 1829, gr. 8vo, 70 blz.

BEDENKINGEN. Bedenkingen wegens de nieuwe Reglementen, onlangs ingevoerd in de Kolonie *Suriname*, gr. 8vo, 15 blz.

Onder de verdere kleine geschriften, betrekkelijk deze Kolonie, zoude men kunnen tellen: Eenige Berigten en Redevoeringen van de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, Departement *Paramaribo*; zoo als de Berigten van N°. 1—4, in 1819—1822. — Redevoering van Mr. A. F. LAMMENS, over de oorzaken der sterften onder de Negerslaven, dd. 2 Feb. 1818. Uitgegeven te Amsterdam, bij *Loeneman van der Kroe*, 1823. — Door denzelfden spreker: Redevoering over den brand te Paramaribo, 1821. — Ver-

(*) *Voor dezen C. houdt men in de Kolonie zekeren eigenaar* ALEXANDER CAMERON.

slag van dezen zwaren brand, geplaatst voor eene Kerkelijke Redevoering op den 28 Januarij 1821, uitgesproken door N. UDEN MASMAN, bij *Leeneman van der Kroe* in 1821 uitgegeven. — Redevoering van Mr. LAMMENS, bestaande in *Bedenkingen* bij het lezen van het Art. *Koloniën*, voorkomende in het 7de deel der *Bijdragen tot de Huishouding van Staat*, van den Grave VAN HOGENDORP, voorgelezen in de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, Dep. *Paramaribo*, den 10 Mei 1824, en in dat zelfde jaar bij *Leeneman van der Kroe* uitgegeven.

Verder vindt men deze en gene denkbeelden in de Tijdschriften en Mengelwerken der Nederlandsche en Koloniale Dagbladen publiek gemaakt, benevens eenige niet in het licht gegevene Aanteekeningen, Rekesten, Memoriën, enz. Ook heb ik, als lid van onderscheidene Maatschappijen en Genootschappen, van deze en gene verhandelingen en rapporten van onderscheidene leden en Kommissiën, door botsingen en schuringen van denkbeelden, vele zaken van meer nabij leeren kennen. Door welk een en ander op te sporen, na te gaan en te vergelijken, de niet onopmerkzame bewoner dier volkplanting den toestand en de aangelegenheden van *Suriname* weldra zal leeren kennen, en met deze theoretische en praktische kennis der belangen van Moederland en Kolonie toegerust, zal hij de ware van de verkeerd aangewende middelen, tot opbeuring en herstel dezer belangrijke Kolonie, door eene wijsgeerige en staathuishoudkundige beschouwing, weten te onderscheiden en met juistheid toe te passen.

Mogten de oorzaken van verval grondig gekend, en de middelen tot herstel, niet boven het menschelijke bereik zijnde, ten spoedigste met kracht en ijver tot welzijn van het algemeen, en van deze Kolonie in het bijzonder aangewend worden, opdat het *Suriname's* ingezetenen wel gaan moge; terwijl hun bloei en hunne welvaart ten allen tijde gepaard zal gaan met — en nimmer afgescheiden bestaan kan van de uitbreiding van onzen handel en onze scheepvaart.

Heil aan allen, die het wel met *Suriname* meenen en het hunne toebrengen, om deze Kolonie uit den meer en meer vervallenen staat op te beuren: op welke pogingen de Algoedheid zijnen zegen geve!

INHOUD

VAN HET

EERSTE DEEL.

EERSTE AFDEELING.

Geschied- en Natuurkundig overzigt van de Kolonie Suriname.

EERSTE HOOFDSTUK.

Geschiedkundig overzigt van Amerika in het algemeen en van de Kolonie Suriname in het bijzonder.

bladz.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Algemeen natuurkundig overzigt.

TWEEDE AFDEELING.

Landbouwkundige beschouwing van de Kolonie Suriname; *met eene afzonderlijke schets van de beide* Nickeri-*Distrikten, enz.*

EERSTE HOOFDSTUK.

Landbouwkundig overzigt van de Kolonie Suriname.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Algemeen overzigt van de beide Nickeri-*Distrikten.*

DERDE HOOFDSTUK.

Stelsel van Belasting, commerciële aangelegenheden

DERDE AFDEELING.

Breedvoerig verslag van den Kolonialen Landbouw, de verbouwing, fabricering en zuivering der produkten van uitvoer.

EERSTE HOOFDSTUK.

Algemeene Landbouwkundige aanmerkingen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

SUIKER.

DERDE HOOFDSTUK.

KOFFIJ.

VIERDE HOOFDSTUK.

KATOEN.

VIJFDE HOOFDSTUK.

KAKAU (CACAO.)

bladz.

ZESDE HOOFDSTUK.

INDIGO.

VIERDE AFDEELING.

Verslag wegens de meest bekende Edele en Onedele Houtsoorten in de Kolonie Suriname.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEEDE HOOFDSTUK.

PALMEN, HEESTERS EN RANKGEWASSEN.

DERDE HOOFDSTUK.

BANANNEN, RIJST EN MAÏS.

EERSTE AFDEELING.

GESCHIED- EN NATUURKUNDIG OVERZIGT VAN DE KOLONIE *SURINAME*.

EERSTE HOOFDSTUK.

GESCHIEDKUNDIG OVERZIGT VAN AMERIKA IN HET ALGEMEEN, EN VAN DE KOLONIE *SURINAME* IN HET BIJZONDER.

§ 1. Ontdekking van Amerika; eerste scheepvaart op, en toenmalige voortbrengselen van dit werelddeel. — § 2. Oprigting van de Westindische Kompagnie. — § 3. Scheepvaart der Nederlanders en krijgsverrigtingen onzer zeehelden in deze gewesten. — § 4. Aardrijkskundige ligging, grenzen en naamsoorsprong van de kolonie *Suriname*. — § 5. Ontdekking van, en eerste scheepvaart op *Suriname*, 1499—1683. — § 6. Komst van den Gouverneur VAN SOMMELSDIJCK 1683 tot deszelfs dood 1688. — § 7. Geschiedkundig tijdvak van de regering VAN VREEDENBURG, 1688 tot op den dood van DE GOIJER 1716. — § 8. JOHAN MAHONY 1716; einde van de geduchte expeditie tegen de boschnegers 1775. — § 9. Vervolg van het bestuur der Gouverneurs. — De kolonie wordt door de Engelschen in bezit genomen; derzelver regering. — § 10. De kolonie in 1816 aan de onzen overgegeven; geschiedkundige herinneringen tot op de komst van den *Gouverneur-Generaal* CANTZ'LAAR in 1828.

§ 1. Ontdekking van Amerika; eerste scheepvaart op, en toenmalige voortbrengselen van dit werelddeel.

Voor en aleer ik tot het hoofddoel, nl. beschouwing van *den Landbouw in de kolonie Suriname*, overga, acht ik het niet ongepast, om vooraf een' geschiedkundigen blik op deze overzeesche bezittingen in het algemeen, en een' geschied- en natuurkundigen blik op de *kolonie Suriname* in het bijzonder te werpen. Echter gedoogt de beknoptheid van dit bestek niet, om van het eerste veel meer dan eene kronijk te leveren; terwijl ik ook in het *natuurkundig overzigt* dezer kolonie zeer beknopt zal zijn.

HENDRIK, zoon van JAN DE EERSTE, Koning van *Portugal*, die tot zinspreuk voerde: « *Le Talent de bien faire*," was de man, aan wien men de eer der vaart op Oost- en Westindiën moet toekennen.

Deze infant HENDRIK liet niets onbeproefd, om door kundige menschen de zeevaart uit te breiden. Twee Portugesche edellieden, met name JAN GONCALES (of GONZALVEZ) ZARCO en TRISTAN VAS, ontdekten *Porto Santo* in het begin der 15e eeuw (1411); daarna werden zij, met bijvoeging van BARTHELEMI PERESTRELLI, in 1418 ter verdere ontdekking met drie schepen uitgezonden, en kwamen aan een eiland, dat aan de twee eerstgenoemden geschonken werd, zijnde *Madera*. Vervolgens zeilde zekere GILLES ANES in 1433 kaap *Bojador*, 26° 16′ NB. om, en het zoude een zekere JEAN DE BETANCOURT geweest zijn, die het eerst de *Kanarische eilanden* aandeed, welke groep daarna aan den Franschen admiraal ROBIN DE BARQUEMONT zoude zijn geschonken, met den titel van Koning der Kanarische eilanden; echter stond deze edelman dezelve aan den infant HENDRIK tegen een gedeelte van *Madera* af, waarop de Spanjaarden dezelve in 1444 veroverden. Later stevende zekere FERDINAND GOMES voorbij de kaap *Sierra Leona*, of het Leeuwen gebergte in *Opper Guinea* (reeds in 1462 door den Portuge-

schen kapitein PEDRO DE CINTRA ontdekt), en deed verder zuidwaarts de *Goudkust* aan, alwaar D'AZAMBUGA in 1482 eene sterkte bouwde.

CHRISTOPHORUS COLUMBO, zoo als die familie dezen naam tot heden toe schrijft (*), zeilde den 3 Augustus 1492, voor rekening van het Spaansche hof, van *Kadix* op land-ontdekking uit, en vond tusschen den 11 en 12 October van datzelfde jaar het uitgestrekte vierde werelddeel, hetwelk bijna het geheele westelijke halfrond van den aardbol beslaat; echter werd het te onregt naar den lateren ontdekker AMERIKUS VESPUCIUS (een edelman van *Florence*, die in 1497 de rivier en dus na COLUMBO *Orenoco* aandeed) *Amerika* genaamd.

Het eerste land, wat de Europeanen (schepelingen van COLUMBO) van deze nieuwe wereld zagen, was het eiland *Guanahani*, een van de *Lucaische eilanden*, wordende bij het aandoen door COLUMBO *St. Salvador* genoemd (†).

(*) Konst- en Letterbode 1810, blz. 223.

(†) COLUMBO zoude te *Montferrat*, een hertogdom van den Koning van *Sardinië*, tusschen *Piëmont*, *Genua* en *Milaan* (volgens anderen, te *Arbizola*, een dorp bij *Savona*, in het gebied van *Genua*), in den jare 1442 geboren zijn. Reeds zeer vroeg ontstond bij hem de zucht, om, in navolging der Portugezen, land-ontdekkingen te doen; weshalve hij zich tot ondersteuning bij de regering van *Genua*, alwaar hij tot burger verklaard was, vervoegde en van dezelve ondersteuning verzocht; dan dit was vergeefsche moeite. Even ongunstig slaagde hij in zijne latere aanzoeken bij den Koning van *Portugal*, en daarna bij Zijne Britsche Majesteit — echter beter in zijne poging bij den Koning van *Kastilië*; en geen wonder, de verstandige gemalin des Spaanschen Konings, IZABELLA, was de voorspraak van COLUMBO, ten gevolge van welke voorspraak men hem drie welbemande schepen toevertrouwde. COLUMBO stak met deze ligte vaartuigen in zee — en na 33 dagen west-

Vervolgens zond EMANUEL (die JAN II op den Portugeschen troon was opgevolgd), in de maand Maart

---

waarts te zijn voorgestevend, zonder land te zien, begon het scheepsvolk hunnen aanvoerder te wantrouwen. Dan, niet voor en aleer er 9 weken verloopen waren, voegden zich ook de officieren bij het gemeen, waarmede alle ondergeschiktheid en gehoorzaamheid een einde namen, zoodat zij den moedigen ontdekker zelfs als een bedrieger in zee wilden werpen. Echter bragt hij den opstand, door de belofte van, zoo men in 3 dagen nog geen land zoude hebben gezien, terug te zullen keeren, tot bedaren; en welk geluk! — tegen het einde van dit korte tijdsbestek zag een matroos, op den uitkijk staande van het voorzeilend schip, in het donkere van den nacht uit den mars vuur.

Vuur! vuur! vuur; voor uit!
Was thans het algemeen geluid,
Dat ieder riep en hoorde. —
Wat heilstar in den donk'ren nacht,
Die 't blijde bootsvolk tegen lacht,
Wier vreugdekreet in tranen smoorde.

Deze blijde stond viel voor tusschen Donderdag en Vrijdag, den 11 en 12 October 1492, zoodat al het scheepsvolk met het aanbreken van den dag, na 70 dagen of 10 weken reis, land zag, zijnde een der *Lucaische* eilanden, door COLUMBO *Sant Salvador*, dat is Heilige Verlosser, genoemd, thans, zoo als deszelfs bewoners het noemen, *Guanahani* geheeten, liggende op 24° 30′ NB. en 75° 50′ WL. Dit eiland, het eerste, wat door de Europeanen in deze nieuwe wereld betreden werd, is lang en smal, strekkende zich 60 mijlen van het N. W. naar het Z. O. uit, welk laatste einde vrij breed is; het heeft eene vuile klipachtige kust. Nadat COLUMBO meer eilanden ontdekt had, gaf hij er den algemeenen naam van Westindië aan. *Dominique*, op 15° 50′ N. B. en naar den Zondag, waarop hij het ontdekte, aldus genoemd, (volgens anderen, naar den vader van COLUMBO, welke SAN DOMINGO zoude zijn geheeten,) vond COLUMBO op deszelfs tweede reis in 1493. Deze groep van eilanden, de *Westindische Bahama*'s of *Kirke-*

van het jaar 1500, eene vloot van 13 schepen in zee, onder kommando van PIETER (of liever) PEDRO ALVAREZ

---

eilanden, *Guanahani*, wordt door de Engelschen, naar de hier veelvuldig gevonden wordende katten, *Cat Island* geheeten. Dezelve zoude bij de ontdekking niet bevolkt geweest, en nog meer dan eene eeuw woest gebleven zijn; echter hebben de koningsgezinden, na de verovering van *Florida* in 1783, dat verlaten en zich hier nedergezet In 1788 hadden zij er een klein stadje *St. Salvador* van 40 huisgezinnen, die met hunne slaven 2,000 morgen land bewerkten.

Het graf van den beroemden Genuees COLUMBO vindt men in de hoofdkerk van *Sevilla*, eene stad in Spanje, alwaar zich de Inquisitie het eerst vestigde, en wel in 1471. Deze oude kerk (vroeger eene moskee der Mooren) is grijs van ouderdom, en prijkt met den hoogen vermaarden toren *La Giralda*, zijnde mede door de Mooren gebouwd. De kerk (volgens sommigen de oudste van geheel Spanje) is 420 voeten lang, 263 breed en 126 voeten hoog, en bevat, behalve het gezegde graf, 82 altaren, en een groot orgel met 5,000 pijpen. Na de Mooren werd zij het Godshuis der Christenen, die, onder andere ceremoniën, denzelfden God aanbaden, als vroeger de Mooren gedaan hadden. Dertig opvolgende geslachten zijn reeds van de Christenen in het graf gedaald, en de kerk schijnt nog zoo vast, dat zij nog dertig geslachten verduren kan. Het hierin gevonden wordende graf van COLUMBO prijkt met eene nederige tombe, ten opschrift hebbende:

A Castillo ij Aragon —
Otro mundo dio Colon.

Dat is:

Aan Kastilië en Aragon
Heeft COLUMBO eene andere wereld geschonken.

Echter hebben de Duitschers, gelijk met onzen LAURENS KOSTER in de Boekdrukkunst, ook voor den ontdekker van *Amerika* eenen Duitscher, namelijk zekeren MARTYN BEHAIM DE BOËMIA, geboortig van *Neuremberg*. Deze zoude reeds in 1460 de *Azorische eilanden* en daarna *Amerika* ontdekt hebben; en hoe zeer sommigen ook beweren, dat deze stelling louter uit eigen-

CABRAL, welke op den 24 April daaraanvolgende land ontdekte, zijnde de kust van *Braziliё*, loopende hier

---

liefde geboren, en door den heer W. ROBERTSON genoegzaam wederlegd is, is er veel voor. Ook de Vriesche schrijver HERLEIN (bl. 9) kent de eer of het toeval van ontdekking noch aan den bij hem genoemden KOLONUS, noch aan zekeren Spanjaard ALFONSO SANCHEZ DE HUËLVA, die gewoon was op de *Kanarische eilanden* te handelen, en door een' zwaren storm van daar naar de wilde kust van Amerika zoude zijn gedreven, toe, maar wel aan voorzegden BOHEYM, ook BÖHM, en in de wandeling ZWARTSBACH genoemd; welke BEHAIM in 1449 van *Antwerpen* in zee stak, de *Azorische eilanden* of wel bepaaldelijk *Fayal* aandeed, en vervolgens het vaste land van *Amerika* zoude hebben ontdekt; en men verzekert, dat er te *Neuremberg* nog op den huidigen dag kaarten, globes, registers en journalen van dezen kundigen zeevaarder voorhanden zijn. Echter wordt deszelfs naam zeer verschillend geschreven; behalve den genoemden, heb ik denzelven ook gevonden als BEHÉM, BEHEIM, BEHEIN en naar het Portugeesch BEHENIRA. Men leest van BEHEYMS zeetogten in de Cronijk van HARTMAN SCHEDL, dat JOHANNIS II, Koning van *Portugal*, in 1485 (dus 7 jaren vóór de eerste reis van COLUMBO) eenige vaartuigen, overvloedig van mondbehoeften voorzien, onder bevel van zekeren JACOB CANUS, een Portugees en MARTYN BEHEM, geboortig van *Neuremberg* (eene stad in Frankenland) zuidwaarts zond; vervolgende: »Deze BEHEM was afkomstig van den stam der »BONNAAS; hij was een man uiterst kundig in de globe, en »door de natuur voorzien van een sterk en gehard ligchaam, »geschikt om alle ongemakken der zee te wederstaan; eene »lange ondervinding had hem kundig gemaakt in de bepaling »der lengten en breedten," enz.

»De gemelde twee zeelieden liepen, door den Hemel begun»stigd, langs de kusten van *Amerika*, en de linie door ge»gaan zijnde, kwamen zij onder een' anderen hemel, en bij »eene nieuwe wereld," enz. — »komende na 26 maanden in »*Portugal* terug."

Ook heeft de beroemde geschiedschrijver AENEAS SYLVIUS

eene veilige haven binnen, aan welke hij den naam van *Porto Segura* gaf, liggende op 16° 7′ Z. B.

FERDINAND MAGELLAAN (de eerste reiziger om de wereld) vertrok in 1519 van *Sevilla* met 5 schepen, en ontdekte in 1520 de naar hem genoemde straat in *Zuid-Amerika*, scheidende *Vuurland* van het vaste land af; en daar PHILIPPUS II, Koning van *Spanje*, in 1581 de Portugezen aan Spanje onderwierp, was hij geheel meester van den handel op Oost- en West-indiën.

Ook de Engelschen hebben *Amerika* reeds vroeg bezocht. CARBOT werd in 1497, onder de regering van HENDRIK VII, reeds derwaarts gezonden.

De Franschen bezochten *Amerika* het eerst in het jaar 1535. OLIVIER VAN NOORT, een Nederlander, vertrok den 2 Julij 1598 van *Rotterdam* en zeilde door de *Straat Magellaan* naar de *Molukkes.* — JORIS SPILBERGEN zeilde den 8 Augustus 1614 uit *Zeeland* en deed met 6 schepen de reis naar Indië langs denzelfden weg. — JACOB LE MAIRE en WILLEM SCHOUTEN vertrokken den 14 Junij 1615 met twee schepen, *de Eendragt* en *Hoorn*, uit *Texel*, zeilende, even als de vorigen, om de wereld naar Oostindië, en ontdekten

---

(later bekend als PAUS PIUS II) dit in zijn belangrijk werk, wegens *den Staat van Europa gedurende de Regering van Keizer* FREDERIK III, aangehaald. Op den 18 Februarij 1485 werd BEHEM in *Portugal*, in de kerk *St. Salvador* te *Allâsavas*, door Koning JOHANNES II tot ridder geslagen, reisde in 1492 naar zijne geboortestad, en vervaardigde daar eene globe met de westersche landen, (wier lengte en breedte vrij naauwkeurig de *Braziliaansche kust* zouden aanduiden,) welk meesterstuk van dien tijd nog op de kunstkamer van *Neuremberg* bewaard zoude worden. BEHEM keerde vervolgens naar *Portugal* terug, deed aldaar een rijk en aanzienlijk huwelijk, en stierf te *Lissabon* in het jaar 1506.

(behalve eenige eilanden in de stille Zuidzee) de straat *le Maire*, zijnde eene naauwe zeeëngte tusschen het *Staten-Eiland* en *Vuurland.* Deze in 1615 ontdekte straat is, volgens COOK, slechts 15 mijlen lang en breed; het was de admiraal L'HERMITE, die er in 1623 met eene vloot van 11 schepen door zeilde.

Dit nieuwe werelddeel werd dan vervolgens meer en meer aan de Europeanen bekend, zoodat de voortbrengselen aan *Amerika* eigen, zoo als *konzenille*, een hout, hetwelk met bijvoeging van *meekrap* en *braziliënhout* in de wolverwerijen gebezigd wordt, om rood te verwen, *cacao*, *banille*, *tabak* en *aardappelen*, (in 1585 door kapitein FRANCISKUS DRAKE naar Europa overgebragt,) goud en zilver, weldra een' algemeenen handel veroorzaakten.

Volgens GATTERER (*), zoude men vóór de komst der Europeanen in *Amerika* geen tam vee, zoo als *rundvee*, *paarden*, *ezels*, *schapen*, *geiten*, *varkens*, enz. gevonden hebben. Echter hebben de *Amerikanen* (volgens denzelfden schrijver) van ons, behalve gezegd vee, de verschrikkelijke kinderpokken en den verderfelijken brandewijn gekregen. En is ook hier niet het kruis door de verbitterde Roomschgezinden van *Spanje* met het bebloede zwaard ingevoerd geworden? Wie schrikt niet op het hooren van den naam van FERDINAND CORTEZ! Deze wreedaard werd in 1491 in het stadje *Medelina* of *Medellin*, in de provincie *Estramadura*, aan den linkeroever van de rivier *Guadiana*, hebbende ongeveer 1500 inwoners, geboren; hij stak in 1504 naar *Amerika* over en rigtte in het door hem veroverde *Mexico* de bloedigste tooneelen aan, hebbende de stad *Mexico* (later herbouwd en de fraaije hoofdstad van alle Spaansche Amerikaan-

(*) Algemeene Hedendaagsche Geographie, D. II, bl. 249.

sche bezittingen geweest zijnde) geheel verwoest. Vervolgens keerde hij naar zijne geboortestad in *Spanje* terug, overleed aldaar in hetzelfde geringe huisje, in hetwelk hij het eerste daglicht aanschouwde, en is in het jaar 1554, 63 jaren oud zijnde, volgens getuigenis van den kapitein STORM DE GRAVE (*), in gezegd stadje *Medellina* begraven.

Guiana (waarbij wij ons thans meer bijzonder bepalen zullen) schijnt het eerst in 1499 door ALONZO OJEDA en JUAN DE LA COZA bezocht te zijn geworden, met welke zeelieden zich in het voorgaande jaar AMERIKUS VESPUCIUS had vereenigd en nu, door de stoking van den bisschop van *Bajadoz*, die eenen persoonlijken haat tegen COLUMBO gevoelde, in zee staken, om den roem van dien beroemden landontdekker eenigermate te fnuiken. Zij moeten dan, volgens opgave van ZIMMERMAN, op de hoogte van de *Orinoco* land gemaakt hebben, waarop AMERIKUS zich de eer toeëigende, van dit werelddeel naar zijnen naam te noemen. NUNNEZ BALBOA bezocht het 5 jaren later, en gaf er een meer naauwkeurig berigt van.

§ 2. Oprigting van de Westindische Kompagnie.

Nadat onze vooronderen eene Nederlandsche Oostindische Kompagnie opgerigt hadden, en de handel op die gewesten aanmerkelijk begon toe te nemen, begreep men ook, dat het van groot voordeel zoude zijn, om eene Westindische Kompagnie op te rigten. Dit werd echter langen tijd door J. VAN OLDENBARNEVELD tegengehouden; dan in het jaar 1621 werd er een

(*) *Mijne Herinneringen uit den Spaanschen veldtogt gedurende de jaren* 1808 *en* 1809, *door* A. J. P. STORM DE GRAVE, *kapitein in Hollandsche dienst*, *destijds ordonnans officier bij den Franschen divisie-generaal* LEVAL. Te Amsterdam bij JOH. VAN DER MEIJ, 1820, blz. 99.

octrooi voor een tijdvak van 25 jaren aan zekere West-indische Kompagnie verleend, aan welke door de Staten dezelfde voorregten vergund werden, als welke zij aan de O. I. Kompagnie toegestaan hadden; vervolgens werd bij inteekening de hoofdsom op de volgende wijze gevonden:

Hunne Hoog Mogenden.	*f* 500,000.
De Kamer van Amsterdam	» 2,846,582.
——— — Zeeland	» 1,379,775.
——— Het Noorder Kwartier (Hoorn en Enkhuizen)	» 505,627.
——— Groningen en Ommelanden	» 836,975.
Zijnde eene hoofdsom van	*f* 7,108,161.

Het bewind werd bijna op denzelfden voet ingerigt als die van de Oostindische Kompagnie was, zijnde in vijf kamers verdeeld, als:

Amsterdam	8	bewindhebberen.
Zeeland	4	———
de Maas	2	———
het Noorder Kwartier . . .	2	———
Groningen en Ommelanden	2	———
te zamen	18	bewindhebberen.

Echter was het opperbewind aan hunne Hoog Mogenden opgedragen.

§ 3. Scheepvaart der Nederlanders en krijgsverrigtingen van onze zeehelden in deze gewesten.

Na het oprigten van voorzegde Kompagnie, staken in 1623 twee vloten in zee, de eene onder JACOB L'HERMITE (welke 3 jaren later bij het uitloopen van straat *Sunda* stierf) en de andere onder WILLEKENS. De eerstgenoemde veroverde *Guajaquill* in *Peru*, en WILLEKENS maakte zich meester van *Sant Salvador* (*), hetwelk twee jaren later schandelijk door de

(*) *St. Salvador* (de voormalige hoofd- en residentiestad

onzen, na het sneuvelen van den kommandant van DORTH, aan de Spanjaarden overgegeven werd. Men zond daarop weldra twee vloten uit Nederland, om hetzelve te hernemen, dan deze kwamen te laat, aangezien de Spanjaarden zich te veel versterkt hadden. Daar na zetteden de onzen koers naar *St. Domingo* en vervolgens naar *Porto-Rico*, dat zij niet bemagtigen konden. Te *St. George d'Elmina* op de Goudkust liep de expeditie even vruchteloos af, als die van *St. Salvador.* Evenwel hadden de onzen in Nieuw-Nederland (nu *New-York*) den handel reeds met goed succes begonnen, hebbende zich vooral van den handel in pelterijen meester gemaakt; ook deden zij de Spanjaarden in hunne vaart en hunnen handel op de *Westindiën* veel afbreuk, leggende aan de groote *Amazonen rivier* (*) en aan de *Wiapoca* handelshuizen en sterkten aan, tot welke onderneming PIETER PIETERSZOON HEIN niet weinig bijdroeg. Hoe verbazend groot was de buit niet, die de dappere PIET HEIN in 1628 op de Spanjaarden behaalde door het nemen van de zoogenaamde zilvervloot! brengende dezen schat, die

---

van den Portugeschen Gouverneur) ligt in *Braziliё*, 150 geographische mijlen ten noorden van *Rio Janeiro*, aan de *Allerheiligen baai*, heeft 20,000 inwoners, waaronder 3000 monniken zijn.

(*) *De Amazonen rivier* is 800 uren (van 20 in een' graad) lang, vallende door 84 monden in zee; zij is de grootste van alle bekende rivieren, welke aan den hoogsten berg dezer aarde ontspringt, zijnde de *Chimborazo* of *Tschimborasso*, die, volgens de meting van HUMBOLD, 3,358 toisen of halve Rijnlandsche roeden hoog is. Het water van deze rivier heeft 26 mijlen in zee nog de oorspronkelijke zoetheid, welks stroom de schepen aanmerkelijk van de kust zet. Zie VON MÜHLEN, 2de Schoolb., bl. 2, 112.

op elf millioenen guldens berekend werd (†), gelukkig in het Vaderland, waarvan hij 50 per cent aan de deelhebbers der Westindische Kompagnie uitdeelde.

Later besloot de Westindische Kompagnie, om *Fernambuck* of *Pernambuco* in *Braziliё* aan te tasten, en HENDRIK LONK (volgens anderen LONCQ) werd in 1630 met verscheidene schepen derwaarts gezonden, hebbende zich te *St. Vincent* in eene vloot van 55 schepen en 13 sloepen vereenigd; terwijl het LONK werkelijk gelukte, *Fernambuck* (of het *Olinda* en het *Recife* van *Fernambuck*) met nog eenige andere bezittingen tot groot voordeel dezer Maatschappij te bemagtigen, zoodat de Westindische als het ware de Oostindische Kompagnie naar de kroon begon te steken.

Men veroverde wijders *Truxillo* (in de *Honduras*) en *Campecho* in *Mexico*, gelijk ook naderhand *Pariba*, eene landstreek in *Braziliё*, welker hoofdstad toen *Philippa*, naderhand *Fredrikstad* genoemd is; terwijl de Maatschappij zich tevens meester maakte van *Curaçao*.

De Nederlanders wisten zich bijzonder wel door de bescherming van de Godsdienst en de burgerregten der inlanderen bij de Brazilianen in te dringen, waaraan ook het afkondigen van eene gunstige kapitulatie niet weinig toebragt. De Spanjaarden zochten wel allerhande middelen, om de onzen uit *Braziliё* te doen verdrijven, echter waren deze pogingen vruchteloos. Zekere KRISTOFFEL ARTISCHOFSKI, een Poolsch edelman, welke veel lust tot de wetenschap had, om de tegen hem gedane beschuldigingen van tot de Sociniaansche Godsdienst te behooren zijn Vaderland verlaten, en zich onder deze Maatschappij in dienst begeven hebbende, behaalde eene volkomene zege op de Kas-

(†) DE LAAT, verhaal van Westindië.

tilianen. Dan de drukkende oorlogskosten bragten deze Maatschappij 18 millioenen guldens ten achteren, welke tegen 6 ten honderd genegotiëerd werden, en men vond goed, om het verkregen bezit in Brazilië onder een aanzienlijk hoofd te handhaven, wordende Graaf JOAN MAURITS VAN NASSAU SIEGEN, neef van den Stadhouder *Prins* FREDERIK, en halve broeder van WILLEM VAN NASSAU, een wakker krijgsman van 32 jaren, in Augustus van het jaar 1636 tot Gouverneur Generaal van Brazilië aangesteld. Na deszélfs komst aldaar veroverde hij *Porto-Calvo* en *Legerype*, welke laatste plaats door den overste SCHUPPEN, terwijl de Gouvernenr Generaal ziek was, bemagtigd werd.

Fernambuck werd nu door den Graaf voor hoofd- en residentiestad gekozen, welk aangenaam verblijf aldaar echter kort van duur was. In 1638 werd ARTISCHOFSKI uit Nederland, na van de Maatschappij een' gedenkpenning voor zijne getrouwe diensten te hebben ontvangen, met een groote vloot schepen als opperbevelhebber naar *Brazilië* gezonden, hetwelk Graaf MAURITS zoo tegen de borst stiet, dat er de nadeeligste tweedragt door geboren werd, zendende den Poolschen edelman naar de Nederlanden terug. Volgens sommigen, was dit eene lofwaardige daad, welker meer algemeen gebruik ook in deze dagen voor onze natie zeer wenschelijk zijn zoude. ARTISCHOFSKI behoorde nog wel tot de elites der vreemde natiën, en bij zijnen liberalen geest schijnen zich moed en kennis te hebben vereenigd; maar met hoe velen is men thans daarentegen niet opgescheept, die niet eens weten wat dit is, laat staan, van daar op eenige aanspraak te kunnen maken.

Intusschen liet MAURITS zich te *Fernambuck* een' zeer prachtigen tuin en een buitengoed, *Vredenburg* geheeten, aanleggen, waarna hij op een nabijgelegen eilandje de *Maurits-stad* liet bouwen, welke hij met twee steenen bruggen aan het *Recife* verbond.

Dan in 1640 kwam er eene Spaansche vloot van 86 schepen opdagen, hetwelk MAURITS echter niets verontrustte, hebbende dezelve ook niets noemenswaardigs kunnen uitrigten. Ook viel er in dit jaar eene geduchte omwenteling in Europa voor, aangezien Portugal, tot dus verre onder Spanje hebbende moeten bukken, in algemeenen opstand tegen de Spanjaarden geraakte, en de hulp der Nederlanders inriep. — De Portugezen droegen nu de kroon op aan een' Vorst, gesproten uit den Huize BRAGANCE. De Portugesche Onderkoning in Brazilië gaf aan den Graaf MAURITS kennis, dat alle Portugezen den eed van getrouwheid aan hunnen nieuwen Koning ALPHONSUS VI hadden afgelegd, en dat er nu wel een vrede tusschen de Portugezen en de Nederlanders tot stand zoude komen, verzoekende dus, om alle verdere vijandelijkheden te staken. Maar MAURITS gaf hieraan geen gehoor en nam weg, wat hij konde, totdat er een tienjarig bestand in Europa getroffen werd, waarbij zes gewesten, onder den naam van *Nederlandsch Brazilië*, aan ons afgestaan werden. Dan kort hierop werden de bewoners van *St. Tomas* en *Macanhao* van de Maatschappij afvallig, hetwelk den Graaf het bestuur deed vervelen, en hij met verlof naar de Nederlanden terug keerde.

Het steeds waggelend gebouw, door verschil van Godsdienst, het stijgen der koopwaren, hooge belastingen, muiterij onder het krijgsvolk, nationale jalouzij zoo ver gebragt, moest door een kundig en krachtdadig bestuur ondersteund worden, en het was dus ook na het vertrek van Graaf MAURITS, dat men zich met de Oostindische Kompagnie wilde vereenigen; dan dezelve gaf ten antwoord, dat de Westindische Kompagnie *vijftig tonnen gouds* minder had, dan niets!

Intusschen wist het Portugesche hof zich meester te maken, na bekomene kennis van de magteloosheid

der onzen, van de Nederlandsche Westindische bezittingen in *Brazilië*. Onderwijl de onzen bezig waren met de prachtige gebouwen en tuinen van Graaf MAURITS af te breken, om er de vestingwerken van *Fernambuck* mede te verbeteren, kwam er eene groote Portugesche vloot onder het *Recife* ten anker; en hoe onverwacht dezelve ook verschenen was, zouden de onzen de Portugezen weerstaan hebben, waren zij niet door zekeren HOOGSTRATEN verraden geworden, die in bezending naar den Portugeschen Onderkoning zich had laten omkoopen, leverende de Kaap *St. Augustijn* aan denzelven over (*).

Het Westindisch octrooi, met 1640 ten einde zijnde, werd nu voor 25 jaren verlengd, en de Maatschappij zond den overste SCHUPPEN met eene aanzienlijke vloot naar *Brazilië*, die hier zeer wraakzuchtig handelde, en zoo veel hij konde te vuur en te zwaard verwoestte. Echter werden de onzen tot wijken genoodzaakt, waarna de Maatschappij eene laatste poging ondernam, zendende op nieuw eene vloot van 50 schepen derwaarts met 6000 man, welker vlootvoogd in 1647 last kreeg, om zee te kiezen. Hierop volgde de *Munstersche vrede*, welke den 30 Januarij 1648 te *Munster* geteekend werd, en waarbij de Koning van Spanje de zeven Vereenigde Nederlanden voor vrije Souvereine Staten erkende; echter werd aan de Westindische Kompagnie van het rijke *Brazilië* niets anders overgelaten, dan de drie sterkten, het *Recife*, *Rio grande* en *Paraïba*.

In 1653 kwam een der Raden van *Brazilië*, MICHIEL VAN GOCH, in de Nederlanden met dringend verzoek, dat de Maatschappij toch oorlogs- en mondbehoeften mogt zenden, ten einde het kleine overschot

(*) Hollands Rijkdom, 2de deel.

onzer bezittingen aldaar te behouden, of schepen uit te rusten, om de daar nog zijnde Nederlanders af te halen, aangezien zij het in dien staat niet langer konden uithouden (*). Maar de Engelsche oorlog en de onmagtigheid der Maatschappij hadden weldra het verlies van geheel *Brazilië* ten gevolge, en nadat de Koning van *Portugal* het veroverd had, sloot hij een verdrag met CROMWELL, waarbij den Engelschen aanmerkelijke voordeelen in den handel toegestaan werden.

In 1657 werden er van onze zijde pogingen bij het Portugesche hof in het werk gesteld, om *Brazilië* terug te krijgen; maar dit was basta! — zoodat de onzen geheellijk afgewezen werden, en te regt: aangezien de Nederlanders het op de Portugezen veroverd hadden, toen dezen de handen vol hadden met de Spanjaarden, waarom zouden dezen nu ook niet op den slag passen, toen de onzen met Engeland in oorlog waren? (†).

Thans hadden de zaken der Westindische Kompagnie, die nu niet anders, dan eenige plaatsen noordelijker langs *Amerika's* kust, en op de westkust van *Afrika* had, dan een slecht aanzien, in welken ongunstigen toestand van zaken de Engelschen, als naar gewoonte, op den loer lagen, om de onzen onder een of ander voorwendsel te beoorlogen en te plunderen. — KAREL II, Koning van Engeland, haalde dan weder oude koeijen uit de sloot, en het gebeurde op *Amboïna* (een onzer *Molueksche Eilanden*), alhoewel reeds met CROMWELL afgedaan, moest tot een voorwendsel in dezen verstrekken, ofschoon dit niet de West-, maar de Oostindische Maatschappij betrof; dan dit niet op de sterkere

---

(*) WAGENAAR, *Vaderl. Historie*, D. XII, blz. 388 en volgende.

(†) Men zie hieromtrent het meer breedvoerige verslag in den *Hollandschen Mercurius*.

magt der Oostindische Kompagnie kunnende verhalen, moest de Westindische Kompagnie zulks ontgelden; het was toch ook eigenlijk niet anders, dan om *hebben* te doen, en konde men zich niet aan den regten persoon wreken, wel nu, dan moest het de zwakkere zuster ontgelden.

De HERTOG VAN YORK, broeder van den Koning en Opperbewindhebber der Engelsche Maatschappij, werd dan in 1663 belast, om de Nederlanders zoo in *Afrika* als in *Amerika* te beoorlogen. Hij nam daarop verscheidene Nederlandsche schepen, en verover-de in 1664 elf schepen voor *d'Elmina*, op de kust van *Guinea*, en overmeesterde aldaar de sterkten *Kabo Cors* en *Tokorari*. Van hier begaf hij zich naar *Amerika* en bemagtigde in *Nieuw Nederland* de stad *Nieuw Amsterdam* (thans *New-York* genoemd). Ook werd *Tabago* en vervolgens het eiland *St. Eustatius* door de Engelschen ingenomen; dan onze dappere DE RUYTER nam in 1665 *Tokorari* en *Kormantijn* op de Goudkust weder in, terwijl den *Engelschen Tabago* en *St. Eustatius* door de Franschen ontnomen werden. CORNELIS EVERTSEN CORNELISZOON, de jongste, die den moed van zijnen vader en de fierheid van zijnen oom geërfd had, bemagtigde *New-York* en gaf het den oorspronkelijken naam van *Nieuw Amsterdam* weder. Echter werd de geheele nu aan onzen Staat onderworpene volkplanting van *Nieuw Nederland*, bij den vrede van *Breda*, den 31 Julij 1667, weder aan de Engelschen afgestaan. Op dezen zelfden togt hernam de dappere EVERTSEN ook *St. Eustatius*.

Door de zware oorlogskosten, die de Maatschappij had moeten dragen, was dezelve niet alleen buiten staat gesteld, om eenige interesten van de genegotiëerde kapitalen te kunnen voldoen, maar zij zag hare schulden zoo zeer vermeerderen, dat men in 1667 in overweging

nam, om de goederen en het octrooi der Maatschappij te verkoopen en de opbrengst te gebruiken ter betaling van hare schulden. Dan dit werd voorgekomen, doordien de Staten tegen 4 ten honderd aan de Maatschappij, onder hypothecair verband harer goederen, de schuld opschoten, zoodat deze zich nu met eene schuld van zes millioenen (waartegen zij weinig inkomen of middelen had, om dezelve te kunnen afbetalen) bezwaard zag. Het gevolg hiervan was, dat deze Maatschappij in September 1674 door de Staten vernietigd werd, welke nu eene nieuwe Kompagnieschap oprigtten, waaraan zij voor 25 jaren, of van 1675 tot 1700, octrooi verleenden (*).

In het jaar 1700 werd het octrooi dezer Westindische Maatschappij met 30 jaren en vervolgens van 1730 tot 1760 verlengd; in 1760 werd hetzelve voor twee jaren geprolongeerd, en vervolgens weder 30 jaren (zijnde tot ultimo December 1791) aan gezegde Maatschappij toegestaan; en het was in het jaar 1795, dat onze Westindische bezittingen door de Engelschen bemagtigd werden. — Dan, daarvan bij de beschouwing van de kolonie *Suriname* nader.

Hoe vele bezittingen wij voorheen, van *Nieuw Nederland* tot in *Brazilië*, ook in dit werelddeel bezeten hebben, later bepaalden dezelve zich slechts aan den vasten wal tot de koloniën *Suriname*, *Berbice*, *Demerary* en *Essequebo* en eenige van de *Caribische eilanden*, als: *Curaçao*, *Bonnaire* en *Aruba*, alsmede *Sint Martin*, *Sint Eustatius* en *Saba;* dan, bij de teruggave van onze Westindische bezittingen hebben wij, bij het verdrag van den 14 Augustus 1814, de koloniën *Berbice*, *Demerary* en *Essequebo*, N. W. ten W. van *Suriname*, aan de Engelschen moeten

(*) Zie WAGENAAR, *Vaderl. Historie*, D. XIII, bl. 379.

afstaan, zoodat wij thans aan den vasten wal van *Amerika* niets anders bezitten, dan de kolonie *Suriname*.

§ 4. Aardrijkskundige ligging, grenzen en naamsoorsprong van de kolonie *Suriname*.

De kolonie *Suriname* is onze oudste en zuidelijkste Westindische bezitting, liggende in, of liever uitmakende *Nederlandsch Guiana*; eertijds werd *Guiana* de *Wilde Kust van Zuid-Amerika* geheeten (*).

Nederlandsch Guiana of wel de kolonie *Suriname* grenst ten noorden aan den Atlantischen Oceaan, ten oosten aan de rivier *Marowijne* (door de Franschen *Maronie* genoemd), welke rivier haar van *Cayenne* afscheidt (†), ten zuiden verliest zij zich in ontoegang-

(*) *Guiana* strekt zich langs *Zuid-Amerika's* westkust uit en wel van de rivier *Orenoco* of *kaap Barma* 8° 35′ NB. tot de linie of de *Amazonen rivier*; deszelfs oppervlakte, welke niet juist te bepalen is, wordt op 25,000 vierkante mijlen begroot, en wordt van het N.-Westen af verdeeld in *Columbiaansch* of *Spaansch Guiana*, *Britsch Guiana*, *Suriname* of *Nederlandsch Guiana*, *Cayenne* of *Fransch Guiana*, en *Pafra* of *Portugeesch Guiana*. De tegenwoordige inboorlingen dezer landen (de Indianen) zouden meestal met de Europeanen van de *Caraïbes* naar herwaarts gevlugt zijn, om welke redenen men dezelven ook *Caraïben* noemt. Löhr zegt, (*de Natuur en de Menschen*, D. I, bl. 151,) dat zij de bedrevenste zijn in het maken van sterke dranken, wetende van de maïs een bij hen genoemd *chika* te vervaardigen; thans maken zij van de bittere casave de *cassierie* en eene saus *cassiripo*; maar aan den door ons aangevoerden brandewijn en jenever geven zij verre de voorkeur, gelijk ook aan de *dram* en *rum*.

(†) *Cayenne* is eene rivier, in welker monding een eilandje van dien naam ligt, naar hetwelk men gewoonlijk geheel *Fransch Guiana Cayenne* heet; gezegd eilandje heeft 10 Fransche mijlen in omtrek, en is door deszelfs moerassigen

bare bosschen en wildernissen, terwijl zij ten westen door de *Corantijn rivier*, die haar van *Britsch*

---

grond buitengemeen ongezond, zijnde door het kanaal *Crique Touille* in tweeën verdeeld, welks laagste gedeelte meestal onder water staat. — Behalve de produkten, welke *Suriname* oplevert, worden hier ook met een gelukkig gevolg de uit de *Molukkes* overgebragte kruidnagelen aangekweekt; echter zijn die van *Cayenne* minder geurig, dan de beroemde *Amboinasche* nagelen.

De hoofdplaats *Cayenne* ligt aan eene ondiepe, slijkerige haven, welke door een fort gedekt is; men begroot het getal inwoners dezer stad op 1500.

In de Fransche revolutie was dit de verbanningsplaats (naast den dood, en grenzende aan de kolonie *Suriname!!*) van de hoofden der onderliggende partij; de stad ligt op 4° 56′ 15″ NB.

In het jaar 1819 stonden de koloniën *Suriname* en *Cayenne* aldus tot elkander in verhouding (*):

	Suriname.		*Cayenne.*
Slaven	57,300	—	13,369
Suiker (ponden Trooisch gewigt) . .	15,393,875	—	197,978
Koffij » » »	5,479,678	—	59,904
Katoen » » »	1,274,332	—	383,246
Kakau » » »	34,301	—	58,288
Schepen uitgezeild	68	—	22

Suriname staat tot de vereenigde koloniën *Demerary en Essequebo* in deze verhouding:

Demerary (†).

Uitgevoerde produkten in het jaar 1828:

Suiker	84,919,663	Engelsche ponden.
Koffij	5,697,893	» »
Katoen	1,918,036	» »

Generale uitgaaf van dat jaar *f* 762,019 — 18.

(*) Extrait d'un Voyage à *Surinam* par M. LESCHENAULT DE LA TOUR etc. Mission dans les Colonies de l'Ouest à la fin de l'année 1823 et au commencement de 1824, p. 20.

(†) Volgens eenen staat, welke in zekere Memorie van J. AMERSFOORDT, Nov. 1829, voorkomt.

Guiana of de *Berbice* scheidt, bepaald wordt; welke beide grensrivieren 55 a 57 uren van elkander verwijderd zijn. Vroeger strekten zich de grenzen van de kolonie *Suriname*, volgens eene kaart van den landmeter ABRAHAM MAAS, ten oosten van de rivier *Sinamari* (nu tot *Cayenne* behoorende), ten westen van de monden der rivier *Berbice*, en zoo zuidwaarts langs de rivier *Kauze* binnenlands uit, de Atlantische Oceaan bepaalde, even als nu nog, de westelijke grenzen. Deze in het noordelijk gedeelte van *Zuid-Amerika* gelegene volkplanting bepaalt zich tusschen 4° 50′ en 5° 50′ NB. en 53° 50′ en 57° 10′ WB. van Greenwich.

Deze kolonie ontving haren naam van de hoofdrivier *Suriname*, en volgens schrijven van eenige geleerde Joodsche mannen (*), zoude deze rivier dien naam gekregen hebben van de uit *Surina* (een land aan de *Amazonen-rivier*) gewekene *Surinen*; echter houde ik een en ander voor gissingen, waaraan voldoende bewijzen ontbreken.

§ 5. Ontdekking van en de eerste Scheepvaart op *Suriname*, 1499—1683.

Dat ons bestek geen breedvoerig verslag omtrent de geschiedenis van de kolonie *Suriname* gedoogt, heb ik bij den aanvaug van dit Hoofdstuk reeds gezegd, het zal dus ook niet meer dan eene eenigzins ontwikkelde kronijk uitmaken.

***Suriname* (**).**

Uitgevoerde produkten in het jaar 1829:

Suiker	. . . .	29,566,841	ponden.
Koffij	. . . .	2,956,158	»
Katoen	. . .	1,569,441	»

Generale uitgaaf van het jaar 1829, volgens raming, *f* 1,100,000 — 00.

(*) *Essai Historique*, etc.

(**) Zie verder tweede Afd., 3de Hoofdst., § 3, Tab. C.

Het is vrij zeker, dat *Guiana*, gelijk wij boven, bl. 9, § 1, gezegd hebben, het eerst in 1499 door Europeanen bezocht is geworden. Na OJEDA VESPUCIUS en DE LA COZA, werd het in 't jaar 1500 door zekeren VINCENT JUAN PINÇON, welke COLUMBO op deszelfs eerste reis naar de *Amazonen*-rivier vergezeld had, aangedaan, alhoewel men er tot nog toe hoegenaamd geene kaarten, of beschrijvingen van bekomen had. Men vooronderstelt, dat de Engelschen de eerste Europeanen zouden zijn geweest, die zich op deze kust vestigden, hebbende, door goud en roofzucht verhit, (want de fabelachtige verhalen van *El Dorado*, het vergulde, of eigenlijk *El pays de El Dorado*, het vergulde land, van het hier gevonden wordende goud en de hoeveelheid van edele gesteenten klonken geheel Europa over,) in het jaar 1595, onder bevel van WALTER RALEIGH (*), de Spanjaarden bij de rivier *Orenoco* aangetast en verdreven (†). Den 22 Mei 1604 kwam hier zekere Engelsche kapitein CHARLES LEIGH met het schip the *Elephant* in de rivier *Mapoko* ten anker, ten einde bij den berg the *Oliphe* eene volkplanting te stichten (**); dan zij zagen hiervan af, door de veelheid van het hier gevonden wordende geboomte, het-

(*) RALEIGH moest den 29 October 1618 zijn leven op het schavot eindigen, zijnde te Westminster openlijk op het plein onthalsd. HARTSINCK, D. I, bl. 143.

(†) *Relation de la Guiana*, par WALTER RALEIGH, dans les voyages de F. COREAL, à *Amst.* 1722, chez J. F. BERNARD, Tom. II, pag. 53. Volgens HARTSINCK, bragt zekere ORELANA in 1545 rapport uit aan het hof van Spanje, omtrent deszelfs ontdekkingen in deze gewesten; hebbende zekere DOMINGO DE VERA met deszelfs secretaris RODRIQUES DE CORANCA, den 23 April 1593, in naam des Konings van Spanje bezit van *Suriname* genomen. HARTSINCK, D. I, bl. 133.

(**) HARTSINCK, D. I, bl. 43.

welk hier ongemeen zwaar en uitgestrekt gevonden werd, zoodat zij besloten, zich 2 mijlen ten westen van de rivier *Caroleigh* (naar voorschr. kapitein genoemd) op den berg *Huntelei* neder te zetten, van waar zij echter in 1606 weder opbraken. Evenwel schijnen hier eenige Britten te zijn achtergebleven, aangezien zekere DAVID PIETERSZOON DE VRIES, een geboren Nederlander, welke in 1634 te *Cayenne* eene volkplanting oprigtte en weldra tot aan de rivier *Suriname* doordrong, aldaar eenige Engelschen vond.

Volgens schrijven van zekeren J. DE LAAT (*), zoude de vaart der Zeeuwen en der Hollanders op de kust van *Guiana* reeds in, of omtrent het jaar 1580 een' aanvang genomen hebben; en HARTSINCK zegt (†), dat de Staten van Holland reeds in 1581 verklaarden (Resol. Holl. 10, 14 Junij, 7 en 22 Julij 1581), wel te mogen lijden, dat die vaart (n. l. op de rivieren van Gniana) door bijzondere personen ondernomen werd, hebbende de burgemeester van *Middelburg* A. H. TEN HAAF, blijkens het door denzelven gedane smeekschrift aan de Staten van Zeeland, d.d. 20 November 1599, al vroeg deszelfs schepen naar herwaarts gezonden.

In het jaar 1630 zouden zich, volgens HARTSINCK, een Engelsche kapitein MARECHAL en een 60tal Engelschen aan de *Para-kreek* hebben nedergezet. Van dezen kapitein zoude *Marechals-kreek* haren naam ontleend hebben; de naam *Para* schijnt van lateren oorsprong, en aan lord PARHAM te moeten worden toegeschreven. Men wil, dat de oevers der *Para-kreek* de eerste gekultiveerde gronden dezer kolonie geweest zijn, bepalende zich de toenmalige kultuur voornamelijk tot den tabaksbouw.

(*) *Beschrijvingen van West-Indiën*, 1 5de boek, 21 cap., bl. 591.

(†) D. I, bl. 206.

Ook wordt beweerd, dat er eene kleine sterkte van palissaden aan *Para-kreek* opgerigt werd; dit schansje, aan den mond van de *Para-kreek*, lag op den grond, thans toekomende aan de plantaadje *Houttuyn*. Iets hooger de *rivier Suriname* opvarende, had men aan de regterhand, op de hoogte van de plantaadje *Waterland*, het kerkje en de sterkte *Thorarica* genoemd (*).

In het jaar 1640 ondernamen de Franschen hier eene volkplanting ter plaats, alwaar nu de stad *Paramaribo* ligt; dan de boschrijke, moerassige en daardoor ongezonde grond, de aanvallen der inboorlingen en de tegenkantingen der Engelschen deden de Franschen van deze onderneming afzien.

In 1644 begonnen zich ook hier eenige Joden te vestigen, komende gedeeltelijk uit *Braziliё* en gedeeltelijk uit *Nederland* herwaarts over (†).

In het jaar 1650 vertrok FRANCIS WILLOUGBY VAN PARHAM naar *Guiana*, wordende dezelve zeer wel door de Indianen ontvangen, en het was met derzelver toestemming, dat de Engelschen hier eene volkplanting stichtten, waarmede zij in 1652 (toen lord PARHAM hier arriveerde) een' aanvang maakten; zoodat men lord PARHAM als den grondlegger van *Paramaribo* en de kolonie *Suriname* (**) beschouwen kan, hebbende zich al dadelijk zeer ijverig op de kultivering der gronden toegelegd, zijnde, na den uitvoer van het best gekapte hout, de eerste bebouwing, na den tabak, de suiker geweest.

(*) Zie de kaart in het werk van HERLEIN, staande daar *Thorarica* of *the Sainte Bridges* met een kerkje aangewezen. Van daar zoude de divisie *Thorarica* aldus genoemd zijn.

(†) *Essai Historique*, pag. 40.

(**) De kolonie bepaalde zich toen slechts tot de landen tusschen de rivieren *Marowijne* en de *Saramacca*.

In het begin van het jaar 1654 trachtten de Franschen hier, onder aanvoering van de heeren BRAQLIONE en DU PLESSIS, zich op nieuw te etablisseren, aangezien zij door de inboorlingen van *Cayenne*, *Gulibische Indianen*, verdreven waren: dan, de rivier van *Suriname* opvarende, werden zij dapper door de Engelschen, onder den majoor RUFF zich wel versterkt hebbende, afgewezen.

Op den 2 Junij 1662 gaf KAREL II, Koning van *Groot-Brittanje*, een octrooi of een' giftbrief, waarbij hoogstdezelve de kolonie *Suriname* in vollen eigendom aan lord PARHAM schonk. Twee jaren later, in 1664, joegen de Franschen (volgens FERMIN) de Nederlanders en Joden(*) uit *Cayenne*, welke zich nu onder lord PARHAM aan de *Boven-Commewijne* (toen *Comonique* genoemd) nedersloegen, en nu nam ook hier de landbouw ongemeen toe; deze in bloei en uitgebreidheid door de daar zijnde Nederlanders steeds toenemende, besloot Koning KAREL II de onzen van daar te verjagen. De Gouverneur WILLIAM BYAM, sedert 1662 gemagtigde van PARHAM, zond den majoor RUFF in het jaar 1666 derwaarts. (Hetzelfde jaar, dat de Engelschen het geheel weerlooze eiland *Ameland* plat brandden.) Maar de dappere Zeeuwen zonden, onder het bevel van den kapitein ABRAHAM KRIJNSZOON, drie schepen naar de kolonie *Suriname*, een onder bevel van den kommandeur KRIJNSZOON of KRIJNSEN en de twee andere onder de kapiteins P. J. LICHTENBERG en MAURITZ DE RAMA (zie N. C. LAMBRECHTZEN, *Lotgevallen van Nieuw-Nederland*), komende den 26 Februarij 1667 op de rivier *Suriname*, die de hebzuchtige Britten weldra *mores* leerden, hebbende hen, in stede van de onzen te verjagen, genoodzaakt zich in het kasteel

(*) Deze moeten toen van rondom verjaagd zijn geworden. Zie *Tegenwoordige Staat van Amerika*, D. II, bl. 450.

aan den rivier-oever op te sluiten, alwaar de onzen hen zoo dapper besprongen, dat het vredes-verdrag van den 5 Maart van gezegd jaar er het gevolg van was. KRIJNSZOON noemde het bemagtigde fort nu *Zeelandia* en bezette het met 150 man, onder zekeren VAN ROMEN, zijnde vervolgens bij het vredes-traktaat van *Breda*, den 31 Julij 1667 gesloten, bij het 3de artikel in vollen eigendom aan den Nederlandschen Staat afgestaan (*). Dan, den 18 October van dit zelfde jaar 1667 werd de kolonie op nieuw aangevallen door zekeren kapitein JOHN HERMANS, komende, na *Cayenne* veroverd te hebben, voor het fort *Zeelandia*, willende van de overeenkomst van *Breda*, waarbij ons dit veroverde fort afgestaan was, hoegenaamd niets weten. Men giste, dat deze verraderlijke herovering op aanstoking van den Gouverneur van *Barbados*, lord PARHAM, om zich op eene dusdanige wijze over het verlies zijner kolonie te wreken, geschied was. Deze HERMANS nam den Nederlandschen Gouverneur M. DE RAMA (volgens anderen RAM) als gevangene mede naar *Barbados*, wordende in die waardigheid op den 4 December 1668 als Gouverneur door PHILIPPUS JULIUS LICHTENBERG opgevolgd. Van deze schandelijke tekortdoening aan het verdrag van *Breda* en de trage met tegenzin gegevene voldoening, die Nederland van Engeland vroeg, heeft men een zeer uitvoerig berigt bij HARTSINCK. Den 29 Ja-

(*) Bij het voorloopig vredes-verdrag van den 5 Maart had KRIJNSZOON den Engelschen bevelhebber BYAM en de verdere officieren de wet voorgeschreven, waarbij alle goederen der Engelsche officieren, die den eed van getrouwheid weigerden, voor verbeurd verklaard werden, de bezetting krijgsgevangen werd gemaakt, terwijl voor de Zeeuwsche Staten eene brandschatting van de planters gevraagd werd van honderdduizend ponden suiker, welke terstond geleverd werden, daarenboven aan de onzen den eed van getrouwheid afleggende.

nuarij 1672 verbleef het *Dominium Utile* van de kolonie *Suriname*, hetwelk de provincie *Zeeland* tot nu toe voor zich behouden had, aan de Algemeene Staten der *Vereenigde Nederlanden*. De eindelijk hernieuwde vrede van *Westminster*, van den 9 Februarij 1674, bevestigde in het 5de en 7de artikel het bezit dezer kolonie aan den Nederlandschen Staat nogmaals (*). De Gouverneur LICHTENBERG stierf in April 1678, wordende bij resolutie van den 9 September van dat zelfde jaar, genomen door H. E. M. de Heeren Staten van *Zeeland* en Z. D. H. den Heer Prins *van Oranje*, door den heer JOHAN HEINSIUS, oud-secretaris van den raad van justitie in *Brazilië*, vervangen; na wiens overlijden, in de maand April 1680, de kolonie onder 12 raden van policie kwam, als zijnde zoo wel LICHTENBERG als HEINSIUS door de inwoners beschuldigd, dat zij de oorzaak waren, waarom de Indianen de kolonie zoo zeer verontrustten; welke beschuldigingen in een rekest van eenige kooplieden en geïnteresseerden in de kolonie, d. d. 17 Mei 1679, aan Hunne Hoog Mogenden vervat waren. Ten gevolge dezer onlusten, zond de provincie en admiraliteit van *Zeeland* 150 man tot versterking van het Surinaamsche garnizoen. Ook had HEINSIUS op eigen gezag hier eene koperen munt ingevoerd, zijnde stukjes van een, twee en vier duiten, prijkende met een' kleinen papegaai; dan de Hoog Mogenden deden de gangbaarheid dezer onwettige munt spoedig door een verbod op derzelver circulatie ophouden. — Intusschen nam, na den dood van HEINSIUS, de kommandeur LAURENS VERBOON het opperbewind, tot op de komst van den heer VAN SOMMELSDIJCK, ad interim waar.

(*) HARTSINCK, D. II, bl. 599. — *Groot Placaatboek*, D. III, bl. 342.

De Zeeuwen, met de Staten van Holland over het eigendomsregt van het veroverde fort in twist gerakende, besloten hetzelve te verkoopen; en het was op den 10 Junij 1682, dat hetzelve aan partikulieren verkocht werd voor de som van 260,000 guldens, welke partikulieren, in eene Maatschappij vereenigd, den naam van *Westindische Kompagnie* aannamen, aan welke, onder dagteekening van den 23 September 1682, een octrooi voor 10 jaren verleend werd (*). Dan de veelvuldige kosten dezer kolonie deden de bewindhebberen reeds in 1683 besluiten, om er ⅔ gedeelten van te verkoopen, hetwelk dan ook geschiedde en wel den 21 Mei 1683, wordende ⅓ gedeelte verkocht aan de stad *Amsterdam*, ⅓ aan den heer CORNELIS VAN AERSSEN VAN SOMMELSDIJCK (zich tevens verbindende, om als Gouverneur naar de kolonie te zullen gaan) en ⅓ werd door voorschr. partikulieren behouden. De overdragt geschiedde voor denzelfden prijs, als waarvoor de Maatschappij de kolonie overgenomen had. — Thans nam deze Maatschappij den naam aan van *Geoctrooijeerde Societeit van Suriname*, voerende drie wapens op een schild, dat van *Amsterdam*, dat van het huis van *Sommelsdijck* en dat der kolonie. Deze geoctrooijeerde Societeit bleef echter onder het oppergezag van de Algemeene Staten.

§ 6. Komst van den Gouverneur VAN SOMMELSDIJCK 1684 tot deszelfs dood 1688.

Den 3 September 1683 vertrok de heer VAN SOMMELSDIJCK naar *Suriname*, alwaar hij den 24 November 1683 aankwam. Verkeerdelijk zegt FERMIN, D. I,

---

(*) Het eerste octrooi van de Westindische Kompagnie dagteekent van den 3 Junij 1621.

bl.4, dat van SOMMELSDIJCK de eerste Gouverneur dezer kolonie was; doch van nu af aan kan men de koloniale geschiedenis méér geregeld volgen.

VAN SOMMELSDIJCK, een man van een zeer streng en vast karakter, vond hier ongemeen veel in dit bijna regeringlooze land te verbeteren, en wist weldra de orde, waardoor hij zich den algemeenen haat op den hals haalde, te herstellen. Vooral trachtte hij de uitgewekene ingezetenen, die na den oorlog van den 18 October 1667 door sterke bedreigingen van lord PARHAM, Gouverneur van *Barbados*, naar *Jamaïca* gegaan waren, terug te lokken, bedragende derzelver getal niet minder dan twaalfhonderd zielen.

Hij maakte weldra een einde aan de voortdurende de geschillen met de Indianen, en nam van die natie eene vrouw ten huwelijk, die hem zeer lang overleefde, zijnde ten tijde van den Gouverneur MAURICIUS tachtig jaren oud (*). In het jaar 1684 gaf VAN SOMMELSDIJCK den kolonisten eenen raad van justitie en policie. *Paramaribo* was bij de komst van dezen Gouverneur slechts een verstrooid dorp van ongeveer 100 huizen en hutten, waaraan hij door een' meer geregelden aanleg veel tot verbetering toebragt, groeijende dit dorp met breede straten weldra tot een aanzienlijk vlek aan.

De heer VAN SOMMELSDIJCK was zeer straf in het onderhouden der krijgstucht, ging het zedenbederf strengelijk tegen, en was als bittere Protestant zeer godsdienstig. Dat hij echter niet zeer sterk tegen de Roomsch-Katholijke Godsdienst vooringenomen was, blijkt, doordien deszelfs gemagtigde en geldschieter in Nederland die Godsdienst beleed, zijnde de heer PH. VAN HULTEN, dezelfde, die de priesters in politiek gewaad uitgezonden

(*) *Essai Historique*, pag. 69.

had (*). — Ook vorderde deze Gouverneur van het garnizoen, veelal uit misdadigers en tuchthuisboeven zamengesteld (†), veel werk, deelende hun daarvoor veel slagen en een klein rantsoen levensmiddelen toe. In 1685 herbouwde en vergrootte hij, met de soldaten onder den ingenieur ROBERT VAN PAUN, de forteres *Cottica*, later *Sommelsdijck* geheeten, liggende daar, waar de *Cottica* en de *boven Commewijne* zich in de *beneden Commewijne* vereenigen, zijnde de bolwerken met lijken opgehoogd. In dit zelfde jaar stichtten de Joden, onder zekeren SAMUEL NASSY, 10 uren boven *Paramaribo*, in het opvaren links aan de rivier *Suriname*, een dorp en eene synagoge, *de Joden Savane* genoemd, groeijende weldra tot eene aanzienlijke gemeente aan, wier rijkdom, grootheid en aanzien geenszins onbelangrijk werden; doch thans is dit dorp een vervallen gehucht en deszelfs vorige bloei en welvaart zijn geheel verdwenen. — Dan, dat wij tot ons verhaal van den Gouverneur terug keeren.

Dat de Gouverneur VAN SOMMELSDIJCK een onverzettelijke doordrijver was, blijkt ten duidelijkste uit de twee afschriften der volgende stukken, zijnde kopijen van een paar brieven en eenige zinsneden uit andere correspondentiën tusschen den heer VAN SOMMELSDIJCK en de Edel Mogende Heeren Staten van *Zeeland* (‡).

(*) HARTSINCK, D. II, bl. 648.

(†) Staten Resolutie, dd. 20 Julij 1684, als wordende daarbij, op verzoek van VAN SOMMELSDIJCK, de misdadigers, in plaats van dezelven in tuchthuizen op te sluiten, naar *Suriname* gezonden.

(‡) Deze stukken heb ik onder eenige oude papieren, mij goedgunstig ter doorsnuffeling afgestaan, bij den heer mr. A. F. LAMMENS, president van het Hof van civiele en criminele

De Staten van Zeeland waren heimelijk onderrigt geworden, dat VAN SOMMELSDIJCK de uitoefening van de R. K. Godsdienst, niettegenstaande zijne deswege gedane ontkenning, hier oogluikend toestond. VAN SOMMELSDIJCK zegt omtrent deze tegen hem ingebragte beschuldigingen, als in geenen deele de vriend der R. K. zijnde: « den intre is in dese drie poincten ver« vat, het niet weten van de Paapsen Godsdienst, en « niet te hebben overgesonden de geestelijckheijt, en « het continueeren van Commercie en Negotie door « mijn gepleegt ende het misbruik van mijn authoriteit « ende gesagh, in qualiteit als Gouverneur, enz." — Omtrent het eerste schreven de Staten, « dat men in de « kolonie *Suriname* geene predikanten had, maar dat « men in tegendeel toeliet (zoo als de Heeren Staten van « Zeeland berigt wierden) dat den Paapschen Godts« dienst aldaar in de colonie wierde geoeffent, en onder « anderen door een Paapjen omtrent het fort, dat ge« segt wierde, door zijne klugten en fabeltjens de Pa« pisten oock Indianen en ons eijgen Volck tot sijn ge« hoor te treckken." enz.

Vervolgens zonden de Staten hierbij over: « onder « N°. A met de stucken tot verificatie van dien nodigh, « rakende de verkopinge van een partije paarden al« daar in *Zuriname* gebragt, met wat onkosten die « was beswaart" enz. Verder beschuldigden de Staten den Gouverneur, dat hij 4 per cent van de natte waren geheven, en zelf in eene andere negotie gedeeld had, wordende tevens door eenige kapiteins beschuldigd, dat hij hen grootendeels benadeelde, door de suiker door zijne compagnons te doen laden en hen afwees.

---

justitie alhier, zijnde tevens een ijverige verzamelaar van authentike Stukken betrekkelijk de kolonie *Suriname*, opgedaan, — vermeenende, dat een woordelijk afschrift daarvan niet onbelangrijk zal zijn.

De Gouverneur, door deze beschuldigingen grootendeels op den teen getreden, schreef op het eerste punt, nl. van de R. K. priesters, den hierna volgenden brief. Op het tweede, nl. dat der belasting van den invoer der natte waren, schreef zijn Edele in eene missive aan voornoemde Staten, dd. 26 Julij 1687, N°. 39: «de «redenen, waaromme desen last op de natte waren «is gestelt, is dese, dat hier veele dronckaarts zyn, «die weynigh te kercken gaan, om haar te premove«ren, het voordeel en genot van haar geldt te kerc«ke te komen halen, als mede te kennen te geven, dat «wij van de droncke verkens oock eenigh voordeel en «genot weten te trecken" enz.

Van de zijn Edele beschuldigende schippers zegt de heer Gouverneur in dezelfde missive, en in een' even ruwen maar ronden Zeeuwschen toon, dat hij de schippers zijne aanklagers opgespoord heeft, in welker klagten «van het begin tot het eijnde geen waar «woordt en is, voor Godt en in conscientie geen de «minste inhibitie oijt zijnde gedaan aan de schippers, «van niet te mogen inladen de bequame en gekeurde «suijckeren, dit zijn de listigheijt ende lagen, waarme«de de schippers hare reders bedriegen ende abuse«ren, niet distinguerende het verbod van de ongekeurde «suijckeren" enz. — Vervolgende met hen kapers van de *Goudkust* te noemen. — «De West Indische Compag«nie op de cust van *Afrika* als een groot lichaam zon«der ziel, is door haar, onder de deckmantel van «vreemde commissiën, aldaar dickwils gepluijmt, nu «zoude de questie zijn in *Amerika* van het selvige te «doen, maar weest gepersuadeert, dat nu ick weet met «wat luijden ick te doen hebbe, ick my wel sal weten «te defendeeren, mijn verkopen kunt ghij wel, maar «de leverantie sal je (de Staten) swaarder vallen dan «geimagineert werdt," enz.

Niet minder brutaal zijn de twee volgende missives

van dezen Gouverneur; de eene, n°. 41, aangaande de beschuldiging, dat hij de Roomsche geestelijkheid niet terug zond, en de andere, n°. 46, dat hij de instructie omtrent den handel niet genoegzaam opvolgde. Ik heb dezelve woordelijk hier bijgevoegd, om den lezer eenigermate in staat te stellen het karakter van dezen Gouverneur te beoordeelen.

N°. 41. Extract uit eene Missive, geschreven door den heer VAN SOMMELSDIJCK, Gouverneur over de kolonie *Suriname*, aan de heeren Directeuren van de *Geoctrooijeerde Societeit van Suriname*, in dato 5 September 1687.

« *Edele Groot Achtb. Heeren!*

« Met Schipper JOHANNIS PLAS hebbe aan de Heeren « Staten van Zeelandt toegesonden de beenderen van « de drie alhier overledene Papen, welcke sij gelieven « Geestelijcke te noemen; met een brief waarvan hier « nevens de copie gaat. Ick gelove dat soo een kist vol « ducaten haar beter contentement en vergenoegen sou« de doen, maar dat zyn vrughten die tot nogh toe « hier niet en wassen, doch hope dat bij faute van « dien, d'abondantie der suijckeren haar schreeuwen« de keelen sal versoeten en versachten, en met sij« roop en julep haar van hare rasende koortsen gene« sen en haar dan betere kennisse van saken doen be« komen van het geene hier passeert."

« Waarmede:

Edele etc.

UE. Groot Achtb. Onderdanige Dienaar:

(*Was geteekend*)

C. VAN AERSSEN VAN SOMMELSDIJCK."

» Actum *Suriname* den 5e September
» — 1687. —"

Volgens HARTSINCK, D. II, bl. 648, zijn de beenderen dezer priesters, op last der Algemeene Staten, naar *Suriname* terug gezonden, en aldaar weder in de vorige graven gebragt.

No. 46. Extract uit eene dito Missive, dd. 10 Junij 1687.

« *Edele Groot Achtbare Heeren!*

« De Enckelde Negotie ende Commercie en heeft geen « overeenkomste nogh rapport met de grootmakinge « van een Staat, ofte Colonie bijsonderlijck als die is, « en werdt geforceert en gedwongen. De Experiëntie « heeft mij geleert het geene ick niet en wiste, en het « geene waarop ick niet gedagt en hadde. En hadde ick « als een geck mijn Instructie na de letter gevolgt, « soude den Staat, de Stadt, de Westindische Com- « pagnie, en ick reden van berouw hebben, van het « ondernomene, het geene (Godt zy gelooft en ge- « dankt) nu so niet en behoort."

« Waarmede . . .

« *Edele Groot Achtb.*, etc.

(*Was get.*)

C. VAN AERSSEN VAN SOMMELSDIJCK."

» Actum in *Suriname* den 10
» — Junij 1687. —

Volgens HARTSINCK, moet de beschuldiging, dat VAN SOMMELSDIJCK de opgezetenen hooger bezwaarde, dan volgens het octrooi wezen mogt, zonder grond geweest zijn; evenwel wordt aldaar deszelfs partijdigheid in het waarderen van de suiker erkend.

Dan de soldaten eindelijk, door den zwaren arbeid en de vermindering van rantsoen, (de Gouverneur liet hen met de door Negers uitgekapte steenen eene steenen glooijing aan den rivier-oever bij het fort *Zeelandia*

maken, moetende zij de zware klippen aan dit waterwerk dragen (*), en daarbij waren de magazijnen zeer slecht van vivres voorzien,) werden muitzuchtig, volgens meening van sommigen, door de Roomschgezinden, die VAN SOMMELSDIJCK haatten, aangezet.

De heer Gouverneur des morgens van den 19 Julij (†) 1688 met den kommandeur L. VERBOOM in eene laan van oranjeboomen bij het Gouvernementshuis (nu eene dubbele laan van drie rijen zeer hooge tamarindeboomen) wandelende, kwamen elf zamengezworene, half beschonkene soldaten hem beter rantsoen afeischen, waarop de Gouverneur naar zijnen houwer tastte, om hen af te weren; dan, zijn' arm opheffende, gaven zij te gelijk vuur. De Gouverneur stortte met het zwaard in de hand, na het bekomen van zes- à zevenenveertig wonden, dood bij den daar zijnde bronput neder. VERBOOM was in den onderbuik getroffen, waaraan hij negen dagen later overleed. Vervolgens maakten de muitelingen, wier getal vrij aanzienlijk was, zich meester van het fort *Zeelandia*, van de krijgsbehoeften en de magazijnen van vivres, waarna zij tot de plundering van het Gouvernementshuis overgingen. Des avonds te 5 uren werd de heer VAN SOMMELSDIJCK plegtstatig door de rebellen in het binnenfort begraven. De verlegenheid der ingezetenen was zoo groot, dat men deze versterkte muitelingen, onder belofte van geen meerder kwaad tegen de kolonie te ondernemen, zelfs pardon wilde geven; dan, daar zij uit eigene beweging aan boord van den *Salamander* gingen, om te ontsnappen, werden zij door twee schepen ingesloten en gevangen genomen; wordende 11 dezer oproerlingen, in

(*) PISTORIUS, bl. 102.

(†) Bij VAN DEN BOSCH, D. II, bl. 194, verkeerdelijk den 29 Julij.

weerwil van het gemaakte akkoord en den verleenden pardonbrief, op den 11 Augustus ter dood veroordeeld en geëxecuteerd, zijnde 3 geradbraakt en 8 gehangen, en 60 medepligtigen werden naar de Nederlanden gezonden.

De weduwe van VAN SOMMELSDIJCK, haar aandeel in de kolonie nu moede zijnde, verkocht hare portie (na dezelve vooraf vruchteloos aan de Societeit te koop gepresenteerd te hebben) aan WILLEM III, Koning van *Engeland*, van welke overdragt zij den 12 Februarij 1692 aan den burgemeester van *Amsterdam* kennis gaf; echter heeft deze verkoop nimmer deszelfs beslag gekregen, zoodat dit aandeel aan de familie van VAN SOMMELSDIJCK verbleven is, hebbende dit huis later, of wel in 1760, deszelfs aandeel voor de som van 63,636 ponden sterling aan de *Stad Amsterdam* verkocht.

§ 7. Geschiedkundig tijdvak van de regering van VAN VREEDENBURG, 1688, tot op den dood van DE GOYER, 1716.

Na den dood van VAN SOMMELSDIJCK aanvaardde de kapitein en raad van policie, ABRAHAM VAN VREEDENBURG, het opperbewind ad interim den 25 Julij 1688, daar de anders opvolgende VERBOOM op sterven lag en reeds den 28 dier maand overleed.

Dan, den 8 Maart 1689 kwam de nieuw benoemde Gouverneur JAN VAN SCHERPENHUYZEN (den 20 December des vorigen jaars benoemd), na eene zeer ongelukkige reize, voor de rivier *Suriname*, en aanvaardde den 11 dier maand het bestuur van eene door kerkelijke twisten, knevelarijen van den Jood S. COHEN NASSY, enz. tweedragtige en gistende kolonie; hebbende de zoon van den vermoorden Gouverneur, de heer DE CHATILLON, voor het bestuur om familie-redenen bedankt.

VAN SCHERPENHUYZEN stilde de inwendige oneenigheden, rigtende een bijzonder kollegie van civiele justitie op, alsmede een kollegie van kleine zaken en opzieners der gemeene weide, maar had weldra met eenen buitenlandschen vijand te kampen; gelukkig echter, dat men hem bij de uitzending met eenig krijgsvolk had versterkt.

Nog geene twee maanden geregeerd hebbende, kwam hier den 6 Mei 1689 eene Fransche vloot van 9 oorlogsschepen en een bombardeer-galjoot, onder bevel van den admiraal DU CASSE, zijnde een gevolg van vredebreuk tusschen *Nederland* en *Frankrijk*. Dan, hoe zeer het krijgswezen na den dood van VAN SOMMELSDIJCK ook vervallen was, stond het nietig fortje *Zeelandia* een driedaagsch (den 8, 9 en 10 Mei) bombardement door; terwijl de vereenigde pogingen der kolonisten en schepelingen de bedoelingen der Franschen deden mislukken, om de *Commewijne* op te varen, waarna de Franschen, na een groot verlies te hebben geleden, de rivier afzakten en met hun eskader in zee staken; onder de onzen was de heer DE CHATILLON ellendig gekwetst geworden. Twee maanden later zeilden de Franschen een oorlogsschip tusschen de rivieren *Coppename* en *Corantijn* in den modder vast; moetende de schepelingen, uit gebrek aan levensmiddelen, zich zelven als krijgsgevangenen overgeven.

De heer VAN SCHERPENHUYZEN, op deszelfs verzoek ontslagen, werd den 14 Mei 1696 door mr. PAULUS VAN DER VEEN opgevolgd. In het Vaderland terug gekomen, wist de rijke Jood NASSY (de Joden, waaronder NASSY hier eene hoofdrol speelde, hadden allen vijandschap tegen VAN SCHERPENHUYZEN, en men wil, dat zij zelfs de Negers tegen hem oproeiden) hem, door veelvuldige klagten bij de regering van *Holland*, tot het doen van rekening en verantwoording van zijne gehou-

dene administratie te noodzaken, waarvan de uitslag niet bij HARTSINCK, noch bij het eigen geschrift der Joden, *Essai Historique*, aangeteekend staat.

Het was onder VAN SCHERPENHUYZENS bestuur, in 1702, dat zekere VAN DER KAMP op deszelfs plantaadje door de Boschnegers vermoord werd; en VAN SCHERPENHUYZEN werd, op deszelfs terugreize met het schip *Brigdamme*, door de Fransche kapers genomen en te *St. Malo* opgebragt, alwaar hij een paspoort bekwam en zijne reis naar het Vaderland voortzette.

VAN DER VEEN, op deszelfs verzoek honorabel ontslagen, droeg den 20 October 1706 de nu vooral in den landbouw bloeijende kolonie (zijnde tevens in eenen gewenschten staat van vrede) aan WILLEM DE GOIJER op (*). Deze Gouverneur, hetzij WILLEM DE GOIJER of WILLEM DE GRUIJTER, overleed, na eene kortstondige regering, in April 1707, zijnde den 15 Junij daaraanvolgende door mr. JAN DE GOIJER opgevolgd.

Onder het bestuur van JAN DE GOIJER viel de geduchte brandschatting van 1712 voor.

De Franschen kwamen de eerstemaal op den 8 Junij 1712 de rivier *Suriname* met 2 schepen opzeilen, welk getal echter spoedig tot een klein eskader aanwies; dan voor dezen keer moesten zij, na eenige vruchtelooze pogingen, terug deinzen, zijnde de rivier den 14 dier maand reeds weder afgezakt; waarvan bij HARTSINCK,

(*) Hier loopt het verhaal van HARTSINCK en dat der Joden, *Essai Historique*, zeer uit een. De Joden heeten dezen WILLEM DE GOIJER, WILLEM DE GRUIJTER, die slechts van den 23 October 1706 tot April 1707 geregeerd zoude hebben, wanneer hij overleed; zijnde den 15 April 1707 door mr. JAN DE GOIJER als Gouverneur opgevolgd, onder wien de brandschatting van CASSARD voorviel. Echter noemt HARTSINCK voor deze beide Gouverneurs slechts WILLEM DE GOIJER.

D. II, bl. 696 en volgende, uitvoerig melding gemaakt wordt. Dan vier maanden later kwamen zij met eene sterke magt van 8 oorlogsschepen, 7 barken en 30 platboomde vaartuigen, met 3000 koppen bemand, andermaal opdagen, hebbende tot aanvoerder den admiraal JACQUES CASSARD.

Den 8 October kwamen zij de rivier op, en tastten op den avond van den 10den het *fort Zeelandia* vruchteloos aan; zij deden eenige aanvallen op verschillende plaatsen, maar werden steeds met verlies afgewezen; dan de Franschen voeren nu de rivier op, en verspreidden zich op de plantaadjen, ook wierpen zij eenige bommen in de stad, tot dat men den 27 October over eene brandschatting in onderhandeling kwam, wordende de kolonisten door CASSARD bedreigd van alles, bij niet uitbetaling, te vuur en te zwaard te zullen vernietigen. — De eisch was verschrikkelijk, bedragende nagenoeg veertig per cent van alle bezittingen der gegoede ingezetenen.

De eisch was de waarde van *f* 747,350 Surinaamsch (*) of *f* 622,800 Hollandsch courant.

15,000 okshoofden suiker à 650 ponden, à 1½ st.,	*f* 731,250.
Voor onkosten van het eskader	- 10,350.
Voor 16 slaven à *f* 350	- 5,600.
Nog een slaaf	- 150.
	f 747,350.

welke som met suiker, 750 slaven, koopmanschappen, speciën, gouden en zilveren kleinoodjen, wissels, provisiën en victualie betaald werd, blijkens gegevene kwitantie van den Franschen admiraal, den 6 December 1712.

Den 12 December verliet CASSARD met zijne vloot de

(*) HARTSINCK, D. II, bl. 720.

rivier *Suriname*, de gepluimde Kolonisten in verwarring en tweespalt achterlatende.

Gedurende den oorlog met CASSARD hadden sommige kolonisten hunne negers zoo lang in de bosschen gezonden, andere slaven waren door de wreede mishandelingen hunner patronen (vooral die der Joden) muitzuchtig geworden, en eveneens in de bosschen gevlugt. Ofschoon hen na het vertrek van de Fransche vloot terug roepende, was dit echter vruchteloos; zij bleven in de bosschen, leefden van den roof, en plunderden op sommige plantaadjen alles uit, tot dat de onzen genoodzaakt waren met hen een verdrag te treffen, waarvan in het vervolg nader.

§ 8. JOHAN MAHONY, 1716; einde van de geduchte expeditie tegen de Boschnegers, 1775.

Na het overlijden van den Gouverneur mr. JAN DE GOIJER, volgde hem den 22 Januarij 1716 JOHAN MAHONIJ in het bestuur op, welke echter reeds in 1717 overleed.

JAN COUTIER, deszelfs opvolger, aanvaardde de regering den 2 Maart 1718, en stierf in September 1721, hebbende den 21 Julij 1718 de doodstraf bepaald tegen de wegloopende slaven. — Deszelfs opvolger was de heer HENDRIK TEMMINCK, welke het bestuur den 1 October aanvaardde en in 1728 overleed, onder welken Gouverneur de Negers de plantaadje *Kinderbak* aan de *Commewijne* afliepen.

Den 26 Julij 1728 werd mr. KAREL EMELIUS DE CHEUSSES met de waardigheid van Gouverneur bekleed, wordende na deszelfs overlijden, in het jaar 1734, door den *kommandeur* J. F. C. DE VRIES ad interim in het opperbewind vervangen, welke hetzelve den 9 Julij 1734 aan den Gouverneur JACOB ALEXANDER HENDRIK DE CHEUSSES opdroeg; doch deze overleed reeds in de

maand Februarij van het volgende jaar, zijnde gedurende deszelfs regering de fondamentsteen van het fort *Nieuw Amsterdam* gelegd.

Op dezen volgde als Gouverneur JAN RAIJ, den 6 Julij 1735 aangesteld, en in 1737 overleden. Nu kwam GERARD VAN DEN SCHEPPER aan het bestuur, den 11 September 1737 het bewind aanvarende, hebbende den 1 November 1741 deszelfs demissie gekregen; dan voor en aleer wij verder gaan, dient aangemerkt te worden, dat van den 12 Augustus 1731 tot den 24 Augustus 1738 door onderscheidene schepen 13,012 slaven in de kolonie *Suriname* ingevoerd zijn.

Vervolgens werd de heer mr. JOHAN JACOB MAURITIUS den 7 Februarij 1742 als Gouverneur aangesteld; bekend door deszelfs beruchte procedures met zekeren SALOMON DU PLESSIES, die den Gouverneur, behoudens zijne eer, den post als Gouverneur deed verliezen; het uitgegeven Recueil van echte stukken dezer procedures bevat *vier deelen*, zijnde in 1752 in het licht verschenen.

Het was onder de regering van dezen Gouverneur, dat er in 1742 een genootschap opgerigt werd, ter nasporing van voorwerpen uit het delfstoffenrijk, aan hetwelk door de Staten-Generaal octrooi verleend werd; echter heeft hetzelve spoedig een noodlottig einde gehad. — Even slecht liep het af met de proefneming in 1747, met eenige *Paltser* en *Zwitsersche boeren* herwaarts te zenden, ter bevordering van den landbouw, zijnde weldra de geheele bezending in groote ellende aan het *Oranjepad* omgekomen. Ook werd, onder de regering van MAURITIUS, de kapitein-luitenant K. O. CREUTZ, ter beteugeling van de gevlugte en zamengescholene Negers, met een kommando soldaten uitgezonden, hebbende den 20 Sept. 1749 een verdrag met hen getroffen. — De Negers waren het meest op de

Joden gebeten, waarom zij de plantaadje *Auka* (in het opvaren aan de linkerzijde der rivier *Suriname*, tegen over 's Lands houtplantaadje *worsteling Jacobs*, tusschen de *Joden Savane* en het verder bovenwaarts gelegen *Oranjepad*) het eerst afliepen, alwaar zij den zoon van J. C. NASSY allerwreedaardigst doodmartelden. — In het laatst der regering van den Gouverneur MAURITIUS, of wel in December 1750, kwamen hier twee kommissarissen, zijnde de heeren BOSSCHAART en STEENIS, uit *Nederland*, ten einde de hiervoor genoemde geschillen tusschen hem en DU PLESSIS te onderzoeken, dragende den 23 April 1751 de waardigheid van Gouverneur aan den BARON VAN SPÖRCKE op (*), zendende MAURITIUS in de volgende maand, ter zuivering zijner zaak, naar *Nederland*. — VAN SPÖRCKE overleed den 7 September 1752, wordende in die hooge betrekking door den kommandeur WIGBOLD CROMMELIN ad interim opgevolgd, tot dat de werkelijke Gouverneur PIETER ALBERT VAN DER MEER den 6 Maart 1754 aankwam, welke den 6 Mei geïnstalleerd werd en in Augustus 1756 overleed; wordende het bestuur nu weder door voorschr. CROMMELIN waargenomen, welke den 2 Maart 1757 als Gouverneur werd aangesteld; hebbende in dit zelfde jaar reeds een opstand onder de Negers zien geboren worden, hetwelk in de *Tempatijkreek*, in *boven-Commewijne*, uitborst, zijnde de muitelingen aldaar met 1600 Negers uit de naburige streken versterkt; welke misnoegden de kolonisten dwongen tot het sluiten van eenen voor hen voordeeligen vrede, en bij welke overeenkomst zij voor vrije lieden werden verklaard; welk een en ander op de voren aangehaalde *plantaadje Auka* geteekend en gesloten werd, zijnde de majoor MEIJER aan het

(*) Elders verkeerdelijk VAN SPOKEN genoemd.

hoofd van onze Afgevaardigden, en zekere POMO aan de zijde der Negers, die het vredesverdrag in 1760 (*) wederzijds verteekenden. — Dit maakte zoo veel opziens bij andere Negerbenden, dat een aanzienlijke troep dezer wegloopers, zich boven de *Saramacca* ophoudende, dit zelfde voorregt vroegen, hetwelk hun dan ook in 1762 toegestaan werd, zijnde de vrede aan boven *Saramacca* op den 19 Sept. van dat jaar met hen gesloten en verteekend; welke beide Negerstammen vervolgens *de bevredigde Boschnegers van Auka* en die *van Saramacca* genoemd zijn. — In voorschr. overeenkomsten was onder anderen bepaald, dat de bevredigde Negers de vervolgens wegloopende Negers aan het Nederlandsche Gouvernement zouden uitleveren, hetwelk onder de overige Negers misnoegdheid en wangunst deed geboren worden, zoodat velen de wijk naar andere hier zoo uitgestrekte bosschen namen, vooral, daar de bevredigde Negers getrouw hunne kontrakten nakwamen. Er ontstond dan weldra eene nieuwe stroopbende, hebbende deze weggeloopene Negers (Marrons) in Februarij 1765 de eerste plunderingen aangevangen; in Februarij 1769 liepen zij de plantaadjen *Rust en Lust*, alsmede *'s Hertogenbosch*, beide in *boven-Cottica*, af, alwaar zij eenige slaven en geweren veroverden. Het wel gelukken dezer expeditie verstoutte hen, om in Nov. 1770 een' gelijken aanslag te doen op de plantaadje *Mon Desir*, in de *Motkreek*, alwaar zij 16 slaven en eenige wapens buit maakten; in Januarij 1771 tastten zij zelfs in de *Cassipoere-kreek* eenen militairen post aan, denzelven 10 geweren afnemende. Thans meer moedig geworden, vielen zij nog dat zelfde jaar verscheidene plantaadjen aan in boven *Cottica*, in *Pattamacca-kreek* (links

(*) Bij HARTSINCK, bladz. 799, staat abusivelijk 1761.

in boven *Cottica*), benevens in *Perica-kreek*, enz., welk een en ander veroorzaakte, dat verscheidene Negers van de plantaadjen naar hen overliepen, waardoor zij van tijd tot tijd in sterkte toenamen.

De kolonisten hier over hunne klagten aan de Staten hebbende ingezonden, besloten deze dit met kracht van wapenen te keer te gaan, en er werd in 1772 een korps troepen, onder kommando van de kolonels FOURGEOUD en STOELMAN, op dezelve afgezonden, ten einde deze muitelingen te beteugelen; aan welke het dan ook, na veelvuldige expeditiën, gelukte, na in Augustus 1775 hunne residentieplaats van 83 huizen te hebben verbrand, hunne tuinen en kostgronden verwoestende, en nog een ander dorp van 33 huizen verbrandende, den vrede met hen te treffen (*).

(*) Hij, die van deze expeditie tegen de Boschnegers eene meer uitvoerige beschrijving verlangt, leze het werk van J. G. STEDMAN, die dezelve van 1772 tot 1775 grootendeels bijwoonde; echter bedenke men, dat dit werk zeer overdreven en gelardeerd is, zijnde overal met mirakeleuze intrigues en anekdoten van minnarijen gesaust en met opgesmukte krijgsavonturen in een' roman herschapen. Dit is echter zeker: in Febr. 1773 kwam hier de verzochte subsidie van 300 man uit het Vaderland opdagen, en bovendien een talrijk korps van 500 man gedisciplineerde troepen, onder kommando van den kolonel LOUÏS HENRIJ FOURGEOUD (een Zwitser), waardoor de reeds bestaande magt van 1200 man op 2,000 gebragt werd, waar men nog 300 vrije Negers bijvoegde, dus in alles 2300 man.

De Boschnegers op den 17 Sept. 1772 in hun dorp *Boekoe* door een sterk militair kommando van geregeld Europeaansch krijgsvolk, onder aanvoering van den kapitein MIJLAND, alsmede door een vrijkorps van bijna 300 vrijgegevene slaven, onder bevel van den luitenant FRÈDRIK, aangetast en verdreven zijnde, begonnen vrij wat onthutst te worden, en vooruitziende, dat de voorhanden zijnde aanval niet door hen te

Dan de kostbaarheid dezer militaire operatiën had zulk eene schaarschheid aan zilver doen ontstaan, dat

---

wederstaan was, namen zij de wijk verder boschwaarts. Dan, hoe veel indruk dit in den beginne ook op hen maakte, kwamen zij reeds in de maand Augustus met vernieuwde woede, onder zekeren BARON (een gewezen slaaf), uit het binnenste der bosschen aanhollen en overvielen te gelijken tijd drie naast elkander liggende plantaadjen in *boven Cottica*, als zijnde *Perou*, *l'Esperance* en *de Zuinigheid*, in het opvaren op de regterhand (vergelijk STEDMAN, D. I, bl. 243); waarop zij de daar zijnde blanken op eene wreedaardige wijze vermoordden. — In de notulen van het hof van policie vindt men omtrent dezen BARON, den strijdmakker van BONNI, eene zeer belangrijke aanteekening. Den 29 Junij 1772 eene plantaadje afloopende, vermoordde hij den directeur en zond den blanken officier MULLER naar de stad, met hem te zeggen: » ga maar heen, gij zijt nog te kort in de kolonie, om ons » slaven te hebben kunnen mishandelen." Vervolgens brandden zij de gebouwen tot op den grond toe af, nemende 47 slaven, wapens en vivres met zich in het bosch. De kolonel FOURGEOUD moest zijn' begonnen marsch, door de geweldige nu vallende regens, staken en de bosschen verlaten; terwijl de burgerkapitein P. S. STOELMAN (luit.-kolonel bij 's lands vrijkorps) met 150 Negers, die goede schutters waren, in de bosschen post vatte en op zijne kruistogten eenige negerhutten en kostgronden vernietigde. — In het jaar 1774 deden beide de bevelhebbers FOURGEOUD en STOELMAN hier en daar op nieuw eenige bebouwde akkers en negerbuurten verwoesten; tusschen den 11 en 12 Sept. van laatstgemeld jaar vernielden zij twee Negerdorpen, tusschen de plantaadjen *Maagdenburg* en *la Rochelle* (*) en de kreken *Coromotibo* en *Cassipoere*,

(*) Beide reeds voorlang verlaten; *Maagdenburg* lag aan de *Tempaij-kreek*, welke zich hoog in *boven-Commewijne* ontlast — *la Rochella* lag hoog in *boven-Cottica*, voorbij de *Pattamacca-kreek*, terwijl *Coromotibo* en *Cassipoere* twee kreken zijn, welke zich lager ter linkerzijde in *boven-Cottica* ontlasten.

men zich reeds in het jaar 1764 genoodzaakt gevonden had, tot het maken van *f* 500,000 kartonne munt.

---

de eene van 52 en de andere van 56 negerwoningen, komende den 6 Januarij 1775 aan *Paramaribo* terug.

In dit zelfde jaar kwam er uit de Nederlanden nog eene versterking van troepen, onder den kolonel SIBORG, die den 8 Februarij reeds met dezelve naar de muitelingen optrok, makende hier en daar eenige kleine veroveringen. — In het volgende jaar, den 18 April 1776, overrompelde een gedeelte van het vrijkorps, onder aanvoering van den conducteur A. VINSACK, de verblijfplaats van het Neger opperhoofd BONNI, bij de *Barbacoeba-kreek* (links in *boven-Cottica*); echter vonden zij hier niet veel bijzonders, dan een' smids blaasbalk, die gebruikt was geworden, om oude aksen (eene soort van houweelen, waarmede zij de gronden omslaan), en dergelijk zwaar ijzerwerk te repareren. Ook namen zij hier een' ouden Neger JONAS gevangen, die hun over een en ander veel inlichting gaf, zeggende, dat de Negers drie aanvoerders hadden; dat hun opperhoofd BONNI het dorp *Gado Sabi* (*God weet het!*) bewoonde — eene niet onaardige benaming voor een verholen en voor menschen bijna ontoegankelijk boschdorp — houdende BONNI tevens zijn verblijf te *Cosaay*, dat is, volgens sommigen: *kom op* . . . ., echter kan ik er dit niet in vinden. De tweede aanvoerder, L'AMI VAN MARSEILLE, resideerde te *Testici* (bij STEDMAN *Tessij-sij*), moet zijn *Tesijmi*, *beproef mij*, of *ruik mij*. De derde aanvoerder, KORMANTYN COYO, woonde in het Negerdorp *Maccá Maccá* (*zeer doornachtig*). De dorpen, waar deze aanvoerders woonden, waren uit de verte aan eenen hoogen locusboom kenbaar. — Na vervolgens eenige patrouilles gedaan te hebben, rapporteerde de kolonel FOURGEOUD, in Januarij 1778, dat hij de kolonie van de rebellie gezuiverd had, door hen over de *Marowijne* te jagen, en de troepen keerden den 25 April daaraanvolgende naar het Vaderland terug.

Vervolgens hadden hier meer en minder belangrijke expeditiën tegen de steeds roovende en plunderende horden plaats, tot dat het eindelijk den luitn.-kolonel BEUT'LER gelukte, BONNI

Ook kwamen er in 1769 vele Deensche schellingen in omloop, door zekeren *vettewarier* (*smokkelaar*, waardoor men in deze kolonie *vettewarier* verstaat; eigenlijk zijn het winkeliers, die in het klein verkoopen, die van de groote kooplieden en op verkoopingen defekte goederen en waren inkoopen, en die in het klein onder de geringere standen weder uitventen, verkoopende tevens zoute visch (bakkeljauw) zout vleesch, enz.) in het klein ingevoerd, welke deze vettewarier tegen drie en een' halven stuiver had ingekocht, en met behulp van eenige Joden tegen vijf stuivers in circulatie bragt. Dan reeds in het volgende jaar, 1770, werd er zoo goed doenlijk in de schaarschheid van specie door eene beleening in de Nederlanden voorzien, hetwelk, door de zware interesten van de genegotiëerde gelden, de balans van meerdere uitgavan dan inkomsten aanmerkelijk verzwaarde. De gezamenlijke beleeningen bedroegen niet minder dan de geduchte som van *zestig millioenen* guldens; hebbende deze negotiatie het kwaad, in stede van te verbeteren, hoogstens verergerd. Bij de toeneming van het papier van krediet, werd de

---

en andere hoofden met hunne wijven en zonen op eenige eilandjes, tusschen de vallen in de rivier *Marowijne*, weder te vinden, die echter nog bij tijds de vlugt namen, maar nu door een detachement *der bevredigde Aukaner Bosch-negers* bemagtigd werden. Het opperhoofd der *Aukaners* BAMBI sloeg de mannen dood, nemende eenige regterhanden, waaronder ook die van BONNI, van zijne zonen en van het opperhoofd CORO, alsmede hunne vrouwen en kinderen, ammunitie, corjalen, gereedschappen, enz. mede; dan, vóór dat een en ander in eene lands sloep overgescheept was, waarmede kapitein TH. SMITH den buit aan de onzen zoude overbrengen, was er reeds een groot gedeelte door het omslaan der corjalen op de klippen verloren geraakt; echter kwam kapitein SMITH met het restant van den buit den 23 Maart 1793 aan het hoofdkwartier van BEUT'LER aan.

weelde ten top van kostbaarheid gevoerd, terwijl landbouw, handel en nijverheid bestendig afnamen en in een beklagenswaardig verval geraakten.

De planters of wel de eigenaars van plantaadjen gingen bankroet, terwijl de geldschieters of fondshouders door woeker en hooge interesten bezitters van dezelve werden; deze fondshouders, meerendeels in de Nederlanden wonende, stelden in de kolonie administrateurs over hunne effekten aan, die aan min zaakkundige en afwezige eigenaren rekenschap en verantwoording van hun doen en laten verpligt waren. Door gebrek aan magt en tegenstrijdige gevoelens over het behartigen van de belangen der plantaadjen met derzelver eigenaren, namen de ijver en belangstelling, niet in de tijdelijke voordeelen, maar in het voortdurend behoud der plantaadjen merkelijk af; welk verval van nijverheid en industrie, thans gepaard met de steeds voortdurende vermindering van werkende handen, door het verbod op den slavenhandel, en de verbazend lage marktprijzen der koloniale produkten, aan den bloei en de welvaart van de kolonie over het algemeen eenen doodelijken nekslag toegebragt heeft.

Het is ten allen tijde en overal een ongelukkig land, waar de rijke grondbezitters afwezig zijn, en hunne geldelijke inkomsten elders verteren, terwijl de min vermogende inwoners met zware lasten gedrukt worden. Van latere oorzaken, waardoor de kolonie *Suriname* zoo zeer in verval geraakt is, zullen wij ter zijner plaats spreken. De toenmalige oorzaken van verachtering werden door velen tevens aan de werkeloosheid van den Gouverneur NEPVEU toegeschreven; en met dezen zullen wij dan den draad van de elkander in het bestuur dezer kolonie opvolgende Gouverneurs weder hervatten.

§ 9. Vervolg van het bestuur der Gouverneurs. — De kolonie wordt in 1799 door de Engelschen in bezit genomen. — Derzelver regering.

Bij afwezigheid van CROMMELIN naar Nederland, had de fiscaal JAN NEPVEU het bestuur der kolonie ad interim waargenomen. — CROMMELIN, gelijk wij boven gezegd hebben, sedert den 2 Maart 1757 Gouverneur zijnde, bouwde in 1758 het civiele en militaire hospitaal in de *Gravestraat;* ook kwam er onder deszelfs regering, in 1763, eene aanzienlijke hoeveelheid papieren geld in omloop; de eerste emissie bedroeg *f* 100,000 guldens, die weldra tot *f* 400,000 guldens aanwies. Dit kaartengeld was gestempeld met 's Lands zegels, welke zegels naar de meerdere waarde van het geld ook grooter van omtrek waren. Deze kaarten gingen in circulatie tegen *f* 10, *f* 5 en *f* 2½, alsmede geheele en halve guldens; zijnde het zegel der 10 guldens kaarten het grootste, en dat der halve guldens het kleinste, het eerste zoo groot als eene Spaansche mat, het tweede als een zesthalf en het kleinste als een cent.

Deze zegels waren zamengesteld uit drie wapens, als: dat van *Amsterdam*, dat der *kolonie* en dat van VAN SOMMELSDIJCK, met het gezamenlijk omschrift *Justitia pietas fides* (bij HARTSINCK, D. II, bl. 858, afgebeeld). Ik heb te *Paramaribo* van dit kaartengeld gezien van het jaar 1789, in welks zegels het wapen van VAN SOMMELSDIJCK niet meer bestond; later was dit zegel niets dan een driemastschip, zijnde het wapen der kolonie *Suriname*, dat ten tijde der *Bataafsche Republiek* door eenen leeuw met pijlen vervangen werd; dan ook deze papieren munt is spoedig weder verdwenen, en tegenwoordig betaalt men (althans die betalen) met banknoten, die nu de kort bestaan hebbende Brusselsche bankbiljetten vervangen. Onder het be-

stuur van CROMMELIN werd de stad *Paramaribo* den 18 April 1763 door een' zwaren brand bezocht (*), welke brand echter in geenen deele bij dien van 1821 te vergelijken is.

Den 20 Februarij 1767 namen de Algemeene Staten de resolutie, dat er voortaan geene andere schepen op *Suriname* mogten varen, dan die onder hun regtsgebied gebouwd waren, moetende in Nederland uitgerust en met inlandsche victualie voorzien zijn, en verder de retourvracht in het vaderland lossen, op poene van *f* 6000 boete. — CROMMELIN gaf het bestuur, na bekomen verlof, den 27 October 1769 aan JAN NEPVEU (die alle rangen van onderen af doorgeloopen was) over.

Onder het bestuur van NEPVEU werd, door mr. BEELDSNIJDER MATROOS (later Gouverneur) den 10 Augustus 1774 de eerste Surinaamsche Courant uitgegeven; terwijl ook in dat zelfde jaar een begin gemaakt werd met het daarstellen van een *Cordon* of eene linie van defensie, ten einde de Boschnegers te kunnen afweren. En in 1776 rigtte men te *Paramaribo* een genootschap op van 20 leden uit de voornaamste personen der kolonie, die zich *Nimrotten* noemden, hebbende tot hunnen patroon of beschermheilige *St. Hubert in het Westen.* Alle leden waren in de vergadering met zilveren jagthorens versierd met de incisie van hunnen patroon en het wapen van *Paramaribo.* Hunne eerste vergadering werd gehouden den 27 April 1776 en door den *Nimrot* JAN NEPVEU (Gouverneur-generaal) geopend, zijnde de *Nimrot* BEELDSNIJDER MATROOS benoemd als secretaris. — Intusschen ging het met deze kolonie niet vooruit.

NEPVEU, na eene omtrent 10 jarige regering, overleed den 27 Februarij 1779, bijna 60 jaren oud zijnde, wor-

(*) HARTSINCK, D. II, bl. 864.

dende door den heer kommandeur mr. BERNARD TEXIER als Gouverneur opgevolgd. Deze aanvaardde het bestuur den 1 Maart 1779 ad interim, wordende den 8 Maart 1780 effectief als Gouverneur aangesteld. Onder het bestuur van TEXIER zijn, wel is waar, de prijzen der koloniale voortbrengselen gestegen; maar, tot groot nadeel der planters, viel er tevens gedurende deszelfs regering eene groote sterfte onder de slaven voor, terwijl anderen de wijk naar de bosschen namen. Het was ook onder TEXIERS regering, dat de oorlog tusschen *Nederland* en *Engeland* uitbrak, zoodat de *Saramaccaner* en *Aukaner Boschnegers* den 11 Maart 1781 hunne dienst aan de kolonie tegen den Britschen vijand aanboden; en men waagde het den 29 Maart 46 Boschnegers naar het fort *Amsterdam* (den sleutel der kolonie) in garnizoen te zenden. Den 27 Januarij 1782 kwam het eskader van KERSAINT op de rivier *Suriname*.

TEXIER rigtte, door zijnen zoo kundigen als algemeen geachten fiscaal WICHERS ondersteund, een genootschap te *Paramaribo* op, ter beoefening van de natuurlijke historie, waarin ook de Joden, die in den schouwburg, gelijk nog in de departements vergaderingen van de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* geen' toegang hadden (*), toegelaten werden; hetwelk den fiscaal in bijzondere hoogachting bij de

(*) Men beweert, dat dit de reden is, waarom zij later, toen deze vooroordeelen ophielden, zoo ijverig werkzaam waren, om voor zich zelven schouwburgen op te rigten. Doch deze ijver verflaauwde, toen de tegenstand ophield, en zij hebben hunnen anders prachtigen schouwburg aan de R. K. gemeente tot het gebruik eener kerk verkocht. Het is wel waar: »verbodene vruchten zijn zoet"; — maar houdt het verbod van derzelver gebruik op, dan ook houdt de zucht op, om dezelve te kunnen smaken.

Joden bragt (†). Ook rigtten de Joden nu een letterkundig kollegie op, noemende dit: *Docendo Docemur.*

In 1782, den 25 September, stierf de Gouverneur TEXIER, in den ouderdom van 57 jaren, wordende provisioneel door mr. W. J. BEELDSNIJDER MATROOS (*) den 5 October 1783 (aangezien de fiscaal WICHERS naar Europa was) in het opperbewind opgevolgd.

De begravenis van TEXIER moet, door het gemaakte rumoer van de Joden, zeer ongeregeld toegegaan zijn.

Volgens getuigenis van zeer oude kolonisten, moeten de straten van *Paramaribo* onder het korte tusschenbestuur van MATROOS, en wel in 1784, meer algemeen met Oranjeboomen beplant zijn geworden.

Den 23 December 1784 keerde de generaal-majoor mr. JAN GERHARD WICHERS hier uit zijne geboorteplaats *Groningen* als Gouverneur-Generaal terug, wordende den 16 Maart 1785 als zoodanig ingehuldigd. Dezelve moet zich reeds als fiscaal (hoe moeijelijk dit ook voor die betrekking zijn moge) zeer bemind gemaakt hebben, aangezien de heer WICHERS zelfs door STEDMAN (‡) menschlievend genoemd wordt; hij stond tevens in eene ongemeene hoogachting bij de Joden, noemende dezen hem hunnen geachten beschermer, wiens wijze regering en liefde voor het algemeene welzijn zij openlijk erkenden (**). Ook woonde hij, op dringende uitnoodiging, het honderdjarige jubelfeest der stichting van de synagoge der Portugesche Joden op de *Joden Savane* bij, (deze synagoge werd in 1685 onder de regering van den Gouverneur VAN SOMMELSDIJCK gebouwd,)

(†) *Essai Historique*, tom. 1, pag. 181.

(*) Overleed den 14 September 1793 in *'s Gravenhage.*

(‡) STEDMAN, D. IV, bl. 33.

(**) *Essai Historique*, pag. 195.

welk feest op voorschr. *Savane* den 12 October 1785 met alle pracht en luister werd gevierd (*). Nog werd er onder de regering van WICHERS, of wel in 1785, een genootschap te *Paramaribo* opgerigt, hetwelk tot zinspreuk had: *De Surinaamsche lettervrienden* (†), welks vergaderingen ook door WICHERS bijgewoond werden, zijnde (althans de drie eerste jaren) de Surinaamsche dichter P. F. ROOS voorzitter van hetzelve geweest.

Den 10 November 1785 had de bijzonderheid plaats, dat op de rivier *Suriname* een eenmast vaartuig arriveerde, met slechts één' eenigen persoon, J. SCHAKFORT, bemand, komende van *Londen*, laatstelijk van *L'Orient* (eene zeestad met 17,800 inwoners, in het Fransche departement *Morbihan*, aan de baai *port Louis* en den mond van de *Scarpe*), van waar hij den 6 Julij 1785 vertrokken was, hebbende niets dan krijt tot lading (**). — Den 28 Augustus 1786 riep de Lutersche gemeente hulp tegen de *Boasi* in, waarop het etablissement *Voorzorg* aan de *Saramacca* aangelegd werd, zijnde ten opzigte dezer ziekte in de maand Mei 1790 het eerste plakkaat verschenen, terwijl een en ander bij besluit van den 16 Augustus van dat jaar nader bepaald en den 28 December daaraanvolgende *Voorzorg* als de verblijfplaats dier ongelukkigen aangewezen werd, en den 21 December 1791 werden voor het eerst eenige besmette Negers derwaarts gebragt.

De Gouverneur WICHERS heeft weinig tot opbeuring der kolonie kunnen toebrengen, en ging den 15 Junij

---

(*) Zie de daar over uitgegevene beschrijving, te *Amsterdam* bij DRONSBERG 1786.

(†) Zie het derde deel der *Eerstelingen van Surinaamsche Mengelpoëzij*, door P. F. ROOS.

(**) Surinaamsche Staatkundige Almanak voor den jare 1796, door CHARLES BROWN, te *Paramaribo*, bij WILKENS Cronijk, bl. 139.

1790 naar het Moederland terug, na vooraf het bestuur aan den heer kommandeur FRIDERICI te hebben opgedragen.

JURRIAAN FRANÇOIS FRIDERICI werd den 24 Augustus 1792 als Gouverneur gehuldigd, en tot generaal-majoor bij de infanterie van den Staat der Vereenigde Nederlanden verheven; dan, ofschoon deze Gouverneur met de koloniale belangen door en door bekènd, een ijverige voorstander van landbouw en industrie was, en daardoor eenen meerderen bloei en meerdere welvaart in de kolonie deed geboren worden, zag hij kort daarna, welk een gunstig aanzien de kolonie over het algemeen ook begon te verkrijgen, al deze vooruitzigten in de revolutie van 1795 te niet gaan; vindende zich dus, ondanks zijn prijzenswaardig bestuur, bij alle voordeelige wendingen en prijsverhooging van de koloniale voortbrengselen, deerlijk te leur gesteld, daar weldra de geheele handel gestremd werd en vervolgens geheel te niet ging.

Ten tijde van den Gouverneur FRIDERICI telde men in deze kolonie 591 plantaadjen, onder welke 46 waren, die aan Joden toebehoorden, en de bevolking dezer kolonie werd, volgens authentieke opgaaf van 1791, begroot op (*).

Christenen, ...	Blanken op de plantaadjen, .	1,080	zielen.
	» te Paramaribo, . . .	950	»
Portugesche Joden,	op de plantaadjen en de Joden Savane, ...	250	»
	in de stad Paramaribo, . . .	620	»
Hoogduitsche Joden,	op de plantaadjen, ...	30	»
	in de stad, ...	430	»
Mulatten en vrije Negers dezer kolonie, ...		1,760	»
Slaven, ...	op de plantaadjen, ...	45,000	»
	in de stad Paramaribo, ...	8,000	»
	Zamen	58,120	zielen.

(*) Surinaamsche Staatkundige Almanak van BROWN, voor 1793, bl. 6.

Het was de Gouverneur FRIDERICI, die de openbare Godsdienstoefening der Roomsch-Katholijken deed ophouden, latende hunne kerk den 22 December 1791 sluiten.

Den 9 September 1793 legde deze Gouverneur den eersten steen van het gebouw, alwaar het hof van civiele en criminele justitie zitting houdt, staande ten noordwesten van het Gouvernements plein.

Ten tijde der regering van dezen Gouverneur arriveërden in deze kolonie, onder vreemde benamingen, acht Fransche vlugtelingen (*), zijnde de heeren PICHEGRU, BARTHÉLEMY, AUBRY, VILLOT, LA REU, RAMEL, DOSFONVILLE en TELLIER, welke den 18 Fructidor (4 September) 1797 door het Directoire gearresteerd, en vervolgens uit Frankrijk gebannen waren geworden. Den 23 September verlieten zij de reede van *Rochefort*, van waar zij met eene brik naar *Cayenne* overgevoerd werden, komende den 10 November 1797 in de rivier ten anker, waar zij vervolgens door den aldaar zijnde Gouverneur JEANNET ongemeen hard behandeld werden, die hen den 22 November naar de landstreek van *Sinamary* zond (†), van waar zij den 3 Junij 1798, met behulp van een' Amerikaanschen stuurman, BARRICK (door kapitein TILLY aan hen afgestaan), met een klein vaartuig naar *Suriname* ontsnapten; echter leden zij den 9 Junij tusschen den post *Oranje* en de *Brandwacht* (de eerste aan de *Vreedenburger-* en de laatste aan de *Mot-kreek*) schip-

---

(*) Dagverhaal der lotgevallen van PICHEGRU, enz., uitgebannenen uit Frankrijk naar *Guyana*, na den 4 September 1797, door RAMEL, bij VAN PADDENBURG te *Utrecht* 1799. Zie verder het werkje van CARNOT met deszelfs portret.

(†) Naar eene rivier, 15 uren N. W. van de hoofdplaats *Cayenne*, aldus genoemd.

breuk. Doch de beschrijving van RAMEL van het daar uitgestane gebrek, de krabbenbeten en het geschreeuw der tijgers heeft allen schijn van zeer overdreven en zelfs grootendeels bezijden de waarheid te zijn. — Deze vlugtelingen, die den 11 Junij op den post aan de *Motkreek* gekomen waren, werden echter spoedig op de gastvrije plantaadjen dezer kolonie van het noodige voorzien, en vervolgens door den Gouverneur FRIDERICI met alle hospitaliteit (hoe gevaarlijk ook in die dagen) ontvangen, zijnde den 14 Junij, van den Gouverneur vergezeld, te *Paramaribo* aangekomen. PICHEGRU heeft eenigen tijd aan den waterkant tusschen de *Oranje-* en de *Kromelleboogstraat* gewoond, welk huis in 1821 verbrand is. Dan ten behoeve van ons Gouvernement en tot dekking van hen zelven, daar de Gouverneur van *Cayenne* hen opeischte, werd hun geraden, om te vertrekken, hetwelk zij dan ook deden, gaande den 30 Junij naar *Berbice* en vervolgens naar *Noord-Amerika* scheep, terwijl anderen over *de Antilles* naar *Engeland* stevenden.

Den 14 Februarij 1799 arriveerde alhier zekere EMANUEL DAMPARAN met Spaansche troepen, met welke deze tot onze adsistentie den 5 Mei in zee stak. Dan op den 21 Augustus van dat zelfde jaar viel de kolonie in handen der Engelschen, zijnde 4 dagen vroeger, den 17 Augustus, bij kapitulatie aan zekeren SYMOUR, kommandant der zeemagt, en TRIGGE, kommandant der landmagt, overgegeven, welke kommandanten den 11 September daaraan volgende vertrokken, latende het bestuur van de kolonie aan den Nederlandschen Raad over. Echter werd ons de kolonie na den vrede van *Amiëns*, in 1802, terug gegeven, zijnde door BLOIS VAN TRESLONG (welke hier met 1100 man troepen aangekomen was) op den 23 November van dat jaar van den Engelschen admiraal CAMPBELL overgenomen,

welke laatste den 2 December daaraan volgende vertrok.

Den 4 December gaf VAN TRESLONG kennis, dat de Gouverneur-Generaal FRIDERICI gesuspendeerd was, nemende zelf met twee Raden, VAN OMMEREN en BREDERODE, het bestuur over. De oud-Gouverneur FRIDERICI, in de kolonie blijvende, overleed alhier den 11 October 1812, wordende deszelfs graf in den nieuwen *Oranjetuin* met een' witten marmeren steen gedekt. Vóór den brand van 1821 zag men ter linker zijde van den predikstoel in de nu afgebrande Gereformeerde koepelkerk een prachtig wit marmeren gedenkteeken, verbeeldende eene doodkist, waarbij een granadier stond te weenen; welke tombe door eenige personen dezer kolonie, die zich maatschappelijk vereenigd hadden, ter eere van den werkelijk zeer verdienstelijken Gouverneur FRIDERICI opgerigt was. Ook heeft in deze kerk eene prachtige grafnaald van wit marmer voor den straks te vermelden Gouverneur BENTINCK bestaan. Maar ook dit pronkstuk van beeldhouwkunde, verbeeldende eene treurende vrouw bij het graf van haren echtgenoot, is eene prooi der groote verwoesting van denzelfden noodlottigen brand geworden.

Na deze overgave lieten de Britten zich over de toen bloeijende kolonie hooren (ofschoon zij de vruchten van Nederlandsche vlijt genoten hadden), alsof zij het waren, die zoo vele verbeteringen aan de kolonie toegebragt hadden; doch zij hebben daarin veel van den steeds zich zelven noemenden *koekoek*, welke de eijeren van andere vogels verslindt, en de zijne in het nest legt van — en door andere vogelen laat uitbroeden; en wijl niemand van hem gewaagt, zal hij zich aan de vogels wreken met eeuwig van zich zelven te spreken.

Den 12 December 1803 werd P. BERRANGER als Gouverneur-Generaal geïnstalleerd, welks bestuur zeer kort van duur was, doordien de kolonie in het begin

van het volgende jaar weder door de Engelschen genomen werd. Echter vernietigde BERRANGER in dit korte tijdsbestek het besluit van FRIDERICI tegen de Roomschgezinden, en vergunde aan zijne geloofsgenooten in den raad van policie zitting te mogen nemen.

Den 28 April 1804 werd de kolonie weder onder het Engelsche gezag getrokken, zijnde bij kapitulatie door de heeren HOOD en CHARLES GREEN overgenomen.

Gedurende de Engelsche regering volgden kort achtereenvolgende vijf Gouverneurs elkander op. De eerste, de heer CHARLES GREEN, luitenant-generaal, aanvaardde deze waardigheid den 9 Mei 1804, en werd den 16 April 1805 door den luitenant-generaal W. C. HUGHES (welke laatste hier den 27 September 1808 overleden is) opgevolgd. Hierop werd het bestuur aan den luitenant-generaal JOHN WARDLAU opgedragen; echter regeerde deze niet langer, dan van den 30 September 1808 tot den 12 Mei 1809, zijnde toen door den luitenant-generaal CHARLES BENTINCK vervangen geworden, welke laatste den 8 November 1811 in deze kolonie overleed; wordende den 9 November van dat jaar door PINSON BONHAM, luitenant-generaal, in het bewind opgevolgd, welke de kolonie tot op de overgave aan het Nederlandsche Gouvernement bestuurd heeft.

Gedurende de twaalf jaren (1804—1816), dat de kolonie *Suriname* Engelsch was, nam derzelver bloei en welvaart van jaar tot jaar af; en niettegenstaande dit, zijn niet alleen de lieden van de kleur (althans de meesten) en verscheidene andere kolonisten, zoo Christenen als Joden, maar vooral de laatsten, meer Engelsch, dan Nederlandsch gezind.

De Engelschen schreven de afneming van bloei en welvaart geheel en alleen aan de reeds onder hun bestuur bestaande afschaffing van den slavenhandel toe, en waarlijk niet geheel te onregt, wijl de slavenmagt

zonder aanvoer, bij eene grootere sterfte dan geboorte en het toenemend wegloopen, natuurlijkerwijze verminderen moet. Mogt het waarheid zijn (zeggen de Surinaamsche planters), wat wij van een' inwoner dezer kolonie (in 1823 geschreven) lezen (*): « niettegen- « staande de slavenhandel afgeschaft is, worden er in « de kolonie *Suriname* jaarlijks meer dan 1000 slaven « ingesmokkeld, zoodat er door dezen sluikhandel meer « dan 10,000 van deze ongelukkigen sedert de 10 laatste « jaren ingevoerd zijn." enz.

Dat er smokkelhandel met de slaven bestaan heeft, is onwederlegbaar bewezen, maar thans geschiedt die, sedert de invoering van de registratie, en wel na de nadere wijziging op die te houden registers, volgens Koninklijk besluit, dd. 4 Januarij 1826, no. 92, niet; zoodat de finale afschaffing van den slavenhandel de kolonie thans meer, dan de sluikhandel onder het Engelsch bestuur drukt.

§ 10. De kolonie in 1816 aan de onzen overgegeven. — Geschiedkundige herinneringen tot op de komst van den Gouverneur-Generaal CANTZ'LAAR in 1828.

Den 16 Januarij 1816 kwam een Nederlandsch eskader, onder den admiraal VAN BRAAM, deze kolonie, in gevolge conventie van den 13 Augustus 1814, van de Engelschen overnemen; echter verbleven de koloniën *Berbice*, *Demerary* en *Essequebo* aan de Engelschen, wordende de rivier *Corantijn* als de grensrivier tusschen Nederlandsch en Britsch *Guyana* bepaald en aangenomen.

Den 27 Februarij 1816 werd de kolonie *Suriname* door den nieuw benoemden Gouverneur WILLEM BEN-

(*) *Vaderl. Letteroef.*, Mengelwerk, 1824, bl. 762.

JAMIN VAN PANHUYS, in tegenwoordigheid van den raad van policie, overgenomen; echter overleed VAN PANHUYS reeds den 18 Julij van dat zelfde jaar, liggende in den nieuwen *Oranjetuin* begraven.

Den 23 Julij 1816 nam de raad fiscaal CORNELIS REINHART VAILLANT het Gouvernement provisioneel over, onder welks bestuur de kolonie vele rampen troffen; ook gevoelde men hier (alsof het rampvoorspellende voorboden waren) den 17 September 's morgens te 11 uren, den 9 December des achtermiddags te 4 uren en den 23 December 1817 's morgens te 1 uur ligte schokken van aardbevingen.

In het begin van 1819 werden de kinderpokken hier overgebragt, om welke redenen het Gouvernement zich gedrongen gevoelde, om de inenting te doen bewerkstelligen, wordende den 11 Maart eene expresse naar *Cayenne* om koepokstof afgezonden; echter werden deze behoedmiddelen spoedig verwaarloosd, en het is zeer te verwonderen, dat deze nalatigheid geene hoogst rampvolle gevolgen heeft gehad.

De stille invoer van slaven duurde nog voort, maar konde niet lang verborgen blijven, zoodat, in gevolge overeenkomst tusschen de Engelsche en Nederlandsche Gouvernementen, ter wering van dien sluikhandel, een gemengd geregtshof ingesteld werd, bestaande uit een' Nederlandschen en een' Engelschen regter, en van iedere natie bovendien een' arbiter; welk gemengd geregtshof alleen bevoegd is regt te spreken over prijzen, genomen door gekommissioneerde kapiteins, hetzij van de Engelsche, of van de Nederlandsche natie, binnen zekere bepaalde graden Zuider- of Noorderbreedte.

Den 20 October 1819 kwamen dan twee Engelsche kommissarissen naar deze kolonie over, die (of derzelver plaatsvervangers) nog op den huidigen dag te *Paramaribo* woonachtig zijn.

Den 28 November 1819 zoude er te *Paramaribo* bijna een geduchte opstand tusschen de burgerij en de militairen, ter oorzaak van het deballoteren van een' officier, den heer LAUTA, in de *Surinaamsche Societeit*, ontstaan zijn, hetwelk echter met niet meer dan hooggaande onaangenaamheden ten einde liep, en wel door de fermiteit en de onmiddellijke tusschenkomst van den Gouverneur VAILLANT, die persoonlijk in het kollegie kwam, den heer AMPT den degen afeischte, zendende de andere officieren naar het binnenfort in arrest. — Dan reeds in het volgend jaar ontstond er een nieuwe twist tusschen de jagers van het garnizoen en de kleurlingen van de burgerwacht, wordende er drie achtereenvolgende dagen, den 21, 22 en 23 November 1820, alarm geslagen; de wachten werden verdubbeld, terwijl de burgerij al dien tijd onder de wapenen bleef en de stad door patrouilleerden; welke gisting eene algemeene sensatie veroorzaakte (*).

Doch niets evenaarde de ramp van den ontzettenden brand van den 21 en 22 Januarij 1821. Dezelve nam op zondag, den 21 Januarij, des namiddags te half twee, een' aanvang, en men werd denzelven niet voor maandag, den 22sten, tegen 12 uren des middags, meester. Eene vrij uitvoerige beschrijving dezer vuurramp vindt men in een verslag derzelve, geplaatst voor eene kerkelijke redevoering, gehouden op den 28 Januarij 1821 door den wel eerw. heer H. UDEN MASMAN, te dien tijde predikant te *Paramaribo*, en in dat jaar

(*) De zaak van deballotering van den heer LAUTA was reeds oud, en had geen gevolg hoegenaamd gehad, hadden niet eenige officieren, welke tot straf naar het fort der kolonie gezonden waren, met name AMPT, DE BAST, ROUWIER, LOUIS en meer anderen, de zaak weder opgewarmd met oude koeijen uit de sloot te halen; hetwelk dan ook de oorsprong was van de daarop gevolgde ongeregeldheden.

bij LEENEMAN VAN DER KROE te *Amsterdam* uitgegeven, alsmede in een klein geschrift, dat door den druk gemeen gemaakt is, van mr. A. F. LAMMENS, bestaande in eene redevoering, gehouden in de Departementsvergadering van de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, te *Paramaribo*, over *de oorzaken en de middelen van herstel dezer ramp.*

Meerendeels wordt het ontstaan van dezen brand aan het bakken van oliekoeken in een niet groot boven den wind staande huis, gelegen aan de westzijde van het *Gouvernements-plein*, toegeschreven, welk huis aan mr. A. F. LAMMENS, president van het hof van civiele en criminele justitie, toebehoorde, en door denzelven aan zekeren THOMAS verhuurd was. Deze THOMAS zoude met zijne huishoudster aan boord van het kofschip *Paulina*, kapitein SPREEUW, eene partij bijwonen, en wilde tot dat einde oliekoeken bakken, om dezelve mede aan boord te nemen; hij bragt nu zindelijkheidshalve, om de geheel van steen gebouwde keuken niet te bemorsen, den pot met olie in een geheel van hout zamengesteld negerhuis; hier sloeg de vlam in de kokende olie, waarop de slaven eene menigte water uitstortten; welk dom bedrijf de vlam niet weinig vermeerderde, dewijl de brandende olie uit het reeds in lichte laaije vlam staande negerhuis in een daaraan belendend pakhuis liep van zekeren Engelschen koopman, den heer CARSTRAIRS.

Dit pakhuis, ongelukkigerwijze voorzien van eenen grooten voorraad pik, teer, olie, terpentijn, harpuis, ja zelfs eenige vaatjes buskruid (welke laatste nog even bij tijds op het plein gerold werden), in den brand gerakende, nam de vlam verschrikkelijk toe, die vervolgens met eene ijsselijke woede door den wind, die over het ruime plein aanblies, met eene toenemende kracht het vuur stadwaarts dreef, en derzelver voornaamste gedeelte in de asch legde.

THOMAS beweerde, dat de oorsprong van dezen noodlottigen brand in het naast hem staande gebouw van den heer CARSTRAIRS ontstaan was, hetwelk echter door den op dat tijdstip bij THOMAS aanwezig zijnde stuurman SPREEUW, broeder van den kapitein SPREEUW, bij wien hij voer, die op het zien eener rookkolom dadelijk op de plaats of naar achteren gegaan was, ontkend is geworden, zoo als kapitein SPREEUW mij later in persoon verhaald heeft, zeggende, dat de brand bij THOMAS ontstaan is.

Echter zoude de Regering naar de ware oorzaak nimmer eenig onderzoek hebben willen doen, zoo als geloofwaardige menschen mij dit althans verzekerd hebben (*). Wat dan ook de oorzaak zij, dat het rijkste gedeelte der stad verloren ging, dit is zeker, 400 woonhuizen, 800 pakhuizen en bijgebouwen werden, behalve de in 1811 gebouwde Gereformeerde koepelkerk, de R.-K. kerk, het hof van policie, 's Lands

(*) Zeker Engelsche schrijver, zoo als algemeen geloofd wordt, de heer mr. C. E. LE FROY, van wege het Koningrijk Groot-Brittanje regter in het hier bestaande gemengde geregtshof tot wering van den slavenhandel, gaf een werkje in het licht, ten titel hebbende: *Outalissi a tale of dutch Guyana*, *London 1826*, in welk hatelijk en lasterend geschrift hij op eene romantische wijze een' ongelukkigen *Afrikaner* voorstelt, welke, in de kolonie *Suriname* overgebragt zijnde, dezen noodlottigen brand, ten einde zich op de Blanken te wreken, zoude hebben gesticht. Wanneer nu werkelijk deze verschrikkelijke verwoesting door eene zoo lage als laffe wraak van een' Neger aangerigt was, dan toch kunnen het ook slechts alleen de Engelschen zijn, die de daad van zulk eenen zich schuilhoudenden verrader heldhaftig noemen en zulke gruwzame misdrijven met loftuitingen kunnen vermelden. Wie toch anders, dan deze schrijver, zoude juichtoonen kunnen aanheffen over de vlammen, welke uit eene brandende stad ten hemel stijgen?!

waag, de weeskamer, een schouwburg en de burgerwacht eene prooi der vlammen; de geheele waterkant, de Oranjetuin en vele straten, het beste gedeelte der stad uitmakende, zijn geheel verwoest en plat gebrand. Het verlies is op 8 millioenen guldens Nederlandsch aan gebouwen, en even zoo veel aan meubelen, gelden, papieren, goud, zilver, enz., en dus te zamen op *f* 16,000,000 berekend geworden (*), waarbij tevens belangrijke verzamelingen, handschriften, enz. enz. onherstelbaar verloren zijn geraakt.

De brand van 1821 heeft in *Suriname* als het ware eene nieuwe tijdrekening daargesteld, aangezien men bij het verhaal van eene of andere gebeurtenis, in de laatste 10 of 15 jaren, altijd hoort bepalen: *« een paar jaren vóór of een paar jaren na den brand*," doordien alle kolonisten die ramp diep in het geheugen ligt.

Kort na den brand (om in dien zelfden toon voort te redeneren) vertrok de Gouverneur VAILLANT naar de Nederlanden, wordende door den gewezen' Gouverneur van *St. Eustatius*, den heer DE VEER, in het bewind opgevolgd, zijnde hier den 27 Maart 1822 aangekomen, en het was op den 1 April daaraanvolgende, dat de generaal-majoor ABRAHAM DE VEER het bestuur overnam.

Den 9 Julij 1822 legde de Gouverneur DE VEER den eersten steen van het nieuwe waaggebouw.

In Junij 1823 heerschte in de kolonie *Suriname* eene zeer zware catharrale verkoudheid (de *griep* ge-

(*) Wat het verlies van meubelen, geld, enz. betreft, kan men niet juist bepalen, maar de huizen (waaronder zoo vele hutjes) met derzelver pakhuizen of bijgebouwen door elkander op twintigduizend Nederl. guldens te waarderen, is zeer hoog en stellig veel te hoog opgegeven.

heeten), aan welker gevolgen vele, vooral bejaarde menschen stierven.

Den 21 December 1823 arriveerde in de kolonie *Suriname* de boven aangehaalde schrijver M. LESCHENAULT DE LA TOUR, komende van *Cayenne*, om hier den landbouw op te nemen, zijnde den 15 Maart 1824 naar *Cayenne* terug gekeerd.

Des nachts tusschen den 11 en 12 April 1825 verbrandden ter reede van *Paramaribo* twee Nederlandsche koopvaardijschepen, *Willem de Eerste* en *Betsy*, de eerste van *Amsterdam* en de tweede van *Rotterdam*.

In dit zelfde jaar hield de luitn.-generaal baron C. R. F. KRAIJENHOFF, op deszelfs reize naar *Curaçao*, zich hier van den 15 tot den 19 Junij op. — Den 20 September van dit jaar en den 19 Februarij van het volgende jaar gevoelde men te *Paramaribo* eenige ligte schokken van aardbevingen.

Den 11 October 1825 kwam voor de eerstemaal eene stoomboot, zijnde een Fransch oorlogsvaartuig, *Carolina* genoemd, op de rivier *Suriname*, wordende gekommandeerd door den heer LOUVRIER, welke met dezelve van *Cayenne* herwaarts was gekomen.

In het jaar 1826 had er in de kolonie *Suriname* eene groote verandering ten opzigte van het in omloop zijnde papieren geld plaats. Den 26 October publiceerde de Gouverneur-Generaal het Koninklijk besluit van den 15 Augustus, lett. B, no. 20, te voren, waar bij Art. 4 bepaald werd, dat de invoering van eene nieuwe papieren munt den 1 Januarij 1827 zoude plaats vinden, en verder, dat *een honderd guldens* Nederlandsch zoude gelijk staan aan *drie honderd en tien guldens* Surinaamsch, zijnde een agio van 210 per cent, hetwelk op de *zeven millioenen* guldens Surinaamsch courant, die hier in papier circuleerden, een

verbazend verlies was. Voor dit kaartengeld werd er eene nieuwe emissie van papier gedaan, bestaande in banknoten van de Maatschappij der Volksvlijt te *Brussel*, tot een gezamenlijk bedrag (behalve *f* 400,000 — 00 in koper en zilver) van *f* 2,400,000 Ned. Court., rentende (art. 10) vijf ten honderd; terwijl er jaarlijks, volgens art. 12, *f* 200,000 van het kapitaal boven de interesten en dus het geheel in 12 jaren, 1826—1838, afgelost moet worden. De laatste dag van inwisseling van het oude kaartengeld werd vastgesteld op den 30 Mei 1828. Deze reductie bragt aan den bloei en de welvaart van de kolonie *Suriname* een' zeer gevoeligen slag toe, aangezien het gecreëerde papier in het laatst der vorige eeuw nog hooger, dan kontante klinkende muntspecie gewaardeerd werd. De harde piasters (Spaansche matten) gingen hier tegen $2\frac{1}{4}$ guld. Sur. court. in omloop. Zelfs in het jaar 1800, toen dezelve op $2\frac{1}{2}$ guld. stonden, deden de matten nog $2\frac{1}{2}$ per cent agio; tegenwoordig echter wordt de Surinaamsche gulden met 32 cents betaald (bij zulk een geducht verlies komt het op geen breukje van $\frac{1}{4}$ cent aan); anders staat de Surinaamsche gulden gelijk aan $32\frac{2}{31}$ cents Nederl. court.

Later zijn, door het oprigten van de partikuliere Westindische bank, ook de Brusselsche banknoten weder ingetrokken, welke door biljetten van voornoemde bank vervangen zijn geworden.

In het jaar 1827, tusschen den 25 en 26 Februarij, des nachts te 12 uren, ontstond er brand in de *Keizerstraat*, naast de Portugesche Joden synagoge, in het huis, bewoond door den heer RICHARD O'FERRALL *senior*, hebbende eene vrolijke partij aan huis, bij welke gelegenheid de heer O'FERRALL een' negerjongen naar boven zond, om maderawijn af te halen, door wiens onvoorzigtigheid, hetzij in het stroo der kist,

of aan de singels de kaars gevaarlijk te plaatsen, brand ontstond, waarbij drie huizen in de asch werden gelegd, en het daaraan belendende huis van W. VAN UIJTRECHT, op last van den Gouverneur DE VEER, door de matrozen van de koopvaardijschepen omvergehaald werd.

Den 24 Mei 1827 kwam de eerste stoomboot uit de *Nederlanden*, van *Helvoetsluis*, voor de stad *Paramaribo*, welk driemast vaartuig, de *Curaçao* genoemd, door den heer J. W. MOLL gekommandeerd werd.

Den 28 April 1828, des achtermiddags te vijf uren, landde te *Paramaribo* Zijner Majesteits Kommissaris-Generaal der Nederlandsche Westindische bezittingen, Zijne Excell. de generaal-majoor JOHANNES VAN DEN BOSCH, komende laatst van *St. Eustatius*, met Z. M. brik van oorlog de *Zwaluw*, gekommandeerd door den luitn. ter zee 1ste klasse F. H. AMBT, zijnde de Kommissaris hier reeds lang als een *St. Salvador* verwacht geweest.

Slechts zes dagen later, den 4 Mei, arriveerde hier van *Curaçao* Z. M. korvet van oorlog *de Panther*, gekommandeerd door den kapitein-luitn. D. BUIJS, brengende den schout bij nacht, gewezen Gouverneur van *Curaçao*, CANTZ'LAAR herwaarts.

Den 20 Mei 1828 werd de heer DE VEER honorabel ontslagen en de heer PAULUS ROELOF CANTZ'LAAR als Gouverneur-Generaal over de gezamenlijke Nederlandsche Westindische bezittingen geïnstalleerd.

Den 23 Julij van gezegd jaar werden de raden van policie van hunne posten ontheven.

Den 1 Augustus 1828 (den dag, waarop Zijne Excell. de Kommissaris Generaal van hier over de *Nickeri* naar de Nederlanden vertrok) werden de nieuwe reglementen op het beleid der regering, het

justitiewezen, den handel en de scheepvaart voor de kolonie *Suriname*, in gevolge art. 2 van de publicatie van Zijne Excell. den Kommissaris-Generaal, d. d. 21 Julij 1828, in werking gebragt.

Bij publicatie, d. d. 9 Maart 1829, n°. 2, werd het besluit van Zijne Majesteit den Koning, d. d. 30 Dec. 1827, L^{a}. O $\underline{^{36}}$, betrekkelijk het oprigten van eene partikuliere Westindische bank te *Suriname*, in deze kolonie bekend gemaakt; zijnde in voormeld besluit het kapitaal van bankbiljetten dier bank bij art. 1 op *drie millioenen guldens* vastgesteld. Deze biljetten zijn van

½	Gulden,	400,000	stuks,	. . . . . *f*	200,000.
1	»	50,000	»	. . . . -	50,000.
2	»	70,000	»	. . . . -	140,000.
3	»	120,000	»	. . . . -	360,000.
5	»	16,000	»	. . . . -	80,000.
10	»	11,000	»	. . . . -	110,000.
25	»	10,000	»	. . . . -	250,000.
50	»	7,700	»	. . . . -	385,000.
100	»	4,250	»	. . . . -	425,000.
250	»	2,000	»	. . . . -	500,000.
500	»	500	»	. . . . -	250,000.
1000	»	500	»	. . . . -	250,000.
		691,950	stuks,	. . . . . *f*	3,000,000.

Het gangbaar verklaren van deze koloniale munt of bankbiljetten van de partikuliere W. I. bank is bij Gouvernements publicatie van den 5 Junij 1829, n°. 7, op den 1 Julij bepaald geworden; terwijl de toen nog in circulatie zijnde biljetten van de Maatschappij ter begunstiging van de volksvlijt te Brussel tot ultimo Augustus binnen deze kolonie gangbaar waren, wordende bij publicatie van den 5 Junij 1829, n°. 8, gezegde Brusselsche biljetten na den laatsten Augustus in deze kolonie niet meer gangbaar verklaard. (Zie ver-

der de deswege bestaande verordeningen en besluiten.)

Hiermede zullen wij dit geschiedkundig overzigt eindigen, en andere gebeurtenissen onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal CANTZ'LAAR, zoo als, bij voorbeeld, het oprigten van een *Surinaamsch Landbouwkundig Genootschap*, onder de zinspreuk: *Prodesse Conamur*, den 16 Mei 1829 (*), en vroeger opgerigte Maatschappijen en Genootschappen, zoo als het Departement der *Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen*, *De Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid*, en de daaraan verbondene *Spaarbank*, het *Genootschap voor de Zedelijke Verbetering der Gevangenen*, en dat voor de *Uitbreiding van het Christendom*, enz. enz. welligt zelve in een ander werk, onder de rubriek *Beschaving*, behandelen. Ook zullen wij thans bij het afloopen van den kostgrond *Nieuw Welgetroffen*, aan de *Surnauskreek*, en het vermoorden van den daar wonenden J. P. WEIS door weggeloopene Boschnegers, den 5 Maart 1829, — het wegrooven van 5 Negerinnen, in Augustus 1829, uit het veld van de plantaadje *Argent Court*, in de *Helena-kreek*, — den aanval op de plantaadje *Nieuw Weêrgevonden*, aan de *Surnauskreek*, den 16 October van dat jaar, waarbij de directeur J. J. CAVELLIER zich bij tijds met de vlugt redde, en meer dergelijke zaken niet blijven stilstaan, de behandeling daarvan uitstellen, of aan andere Schrijvers overlaten.

Ten slotte van dit eerste Hoofdstuk het volgende nog tot eene kleine bijlage. Den 2 Mei 1829 bragt de kapitein-luitenant W. J. VAN ES, kommanderende Z. M.

(*) Zie Algemeene Konst- en Letterbode voor het jaar 1830, n°. 16, April, D. I, blz. 241: » *Paramaribo*. Op den 6 Mei (lees 16) des vorigen jaars," enz.

brik van oorlog *de Valk*, te *Paramaribo* twee vaartuigen op; ziet hier eenige daadzaken, daartoe betrekking hebbende.

Van es kruiste in de maand April 1829 met den *Valk*, hier in de Westindiën gestationeerd, in de wateren van de bovenwindsche eilanden (kleine Caraïbische), en ontdekte den 4 April twee vaartuigen bewesten het Nederlandsche eilandje *Saba*, welke daags te voren aldaar ten anker waren gekomen. Vermoedende, dat het roovers waren, stevende hij naar dezelve toe, en zond, nadat deze vaartuigen onder het geschut van den *Valk* waren, eene sloep aan boord van den kaper *de generaal Dorégo*, varende onder Buenos-Ayreaansche vlag, ter onderzoeking van de papieren, en nu bleek het dan ook weldra, dat het eene een kaper, en het andere een prijs van denzelven was.

Het kapervaartuig *de generaal Dorégo* was een gewapende oorlogschooner, waarvan zich de kapitein of het opperhoofd alexandro bariteaud noemde en te *Buenos Ayres* te huis behoorde, hebbende vijfenveertig man equipagie aan boord. De prijs, een driemast vaartuig, was genoemd *Lébre*, staande bij de prijsmaking door bariteaud onder bevel van den kapitein joao macario da sijlvae figiëra, komende van *Brazilië*, zijnde in het laatste der maand December 1828 uit *Rio de Janeiro* gezeild, gedestineerd naar *Ambriz* en *Cabenda*, de eerste eene Afrikaansche rivier in het koningrijk *Congo*, op 7° 5′ Z. B., en *Cabenda* eene haven in dat koningrijk op de kust van *Angola*, 5° 40′ Z. B., om van daar slaven te halen, hebbende tot dat einde, zoo aan kleedingstukken als snuisterijen, eene vrij rijke lading in.

Bariteaud, dit schip den 5 Februarij 1829, op nagenoeg elf graden Z. B., onder de kust van *Afrika* genomen hebbende, zette op eenen vrij groo-

ten afstand (11 a 12 mijlen) aan eene woeste kust de equipagie der *Lébre*, behalve 14 negerslaven, in eene sloep, latende hen aan hun lot over, en vulde nu de equipagie der *Lébre* met eenige manschappen van den *Dorégo* aan.

VAN ES bragt beide vaartuigen dan naar *St. Eustatius*, latende daar 19 manschappen van den kaper achter, en bragt vervolgens de twee vaartuigen en overige manschappen naar *Suriname*, werwaarts kort daarna ook de achtergeblevene manschappen van *St. Eustatius* door de oorlogsbrik de *Panther* werden overgevoerd.

Het proces was lang aanhangig, wordende bij resolutie van het Hof van civ. en crim. justitie, d. d. 26 Mei 1830, het scheepsvolk buiten proces gesteld, zijnde den 1 Junij aan boord van de ter reede van *Paramaribo* liggende oorlogsschepen getransporteerd geworden.

Tegen de vijf officieren van den *Dorégo* verzocht het publiek ministerie, dat het Hof dezelven als schuldig of medepligtig aan *zeeroof* verklaarde, waarop de procureur-generaal de *doodstraf* eischte; dan de beklaagden tot defensie *ex carcere* toegelaten hebbende, werd den 13 October 1830 het vonnis uitgesproken, waarbij het opperhoofd BARITEAUD tot *twintig jaren dwangarbeid* (*) veroordeeld werd; STEVAN DONAY,

---

(*) *Gallice travaux forcés*, waarvan men de definitie kan vinden in art. 15 van den *Code Penal*, waarmede men in *Suriname* gelijk stelt: *klinken in boeijen, om naar het Cordon van binnenlandsche defensie te worden opgezonden, en aldaar in dezelve boeijen te arbeiden*; de ijzeren buikband, de voetboeijen en zijkettingen, in welke zij geklonken werden, wogen over de 35 Amsterd. ponden.

1e luitn., tot 15 jaren; MANUEL ECHANES, victualiemeester en CHARLES STEWART, stuurman, ieder tot eene gevangenis voor den tijd van drie jaren; terwijl de medebeklaagde EUGENE GOUVERNON, schrijver en aspirant, bij hetzelfde vonnis, geabsolveerd en dadelijk vrijgesteld werd, zijnde eenige dagen later met eene Amerikaansche brik naar *Boston* vertrokken.

TWEEDE HOOFDSTUK.

ALGEMEEN NATUURKUNDIG OVERZIGT.

---

§ 1. Belangrijkheid en natuurlijke gesteldheid der kolonie *Suriname*.

Suriname is de belangrijkste van al onze Westindische koloniën en, naar derzelver grootte, zelfs het belangrijkste gedeelte van alle Nederlandsche overzeesche bezittingen. Derzelver oppervlakte laat zich niet gemakkelijk bepalen, doordien zij zich ten zuiden in onbegrensde bosschen verliest.

De geheele kolonie is met eene groote hoeveelheid rivieren en kreken doorsneden, langs welke ook alle produkten en benoodigdheden (behalve voor *Opper-Nickeri* en de zeekust van *Neder-Nickeri*) vervoerd worden; terwijl de communicatiewegen te lande zich slechts tusschen eenige plantaadjen bepalen, aangezien de vroeger bestaan hebbende wegen (met uitzondering van die der *Nickeri-distrikten*, het *cordon*, den *pararacweg* aan *Para*, het *pad van Wanica*, den *weg van Kwatta* en eenige andere) niet meer onderhouden worden; zoodat de nog bestaande wegen geene doorloopende gemeenschap hebben: vooreerst door de natuurlijke bosschen, ten tweede door den vervallen'

staat en de opgeslagene *kappewierie's*, en eindelijk door de veelheid van rivieren en kreken, over welke geene bruggen liggen, noch veerponten gehouden worden.

Het beneden-gedeelte der kolonie is geheel en al effen, laag land, hetwelk beneden den dagelijkschen vloed ligt; het meer zuidelijke land is langzaam rijzende, en bestaat uit vroeger geschapene gronden; even als de provincie *Drenthe* achter de aangespoelde landen van de provincie *Groningen* ligt.

Het lage gedeelte is door de zee aangespoeld en is thans weder langs de geheele uitgestrektheid der kust sterk afspoelende.

§ 2. Hoofdverdeeling der kolonie *Suriname*.

De kolonie *Suriname* is in twee hoofdafdeelingen verdeeld, als: de *Oude* en de *Nieuwe Kolonie*. De oude kolonie bepaalt zich tusschen de rivieren *Marowijne* en de *Coppename*, en de nieuwe kolonie tot de landen tusschen de *Coppename*- en de *Corantijn*-rivieren gelegen; welk laatste gedeelte weder in een *Opper*- en een *Neder-Nickeri-distrikt* verdeeld is; dan hieromtrent in de *tweede afdeeling* (2de hoofdst.) nader.

§ 3. Natuurlijke rijkdom dezer kolonie.

De gronden dezer kolonie zijn ongemeen vruchtbaar, vooral langs de zeekust; terwijl de geheele oppervlakte (voor zoo ver de gronden niet gekultiveerd zijn) met bosschen van verschillende houtgewassen naar de onderscheidenheid der grondsoorten begroeid zijn. Aan de zeekust vindt men zware lagen van ongemeen vette kleigronden, in welke men enkele zand- en schelpbanken (hier *ritsen* geheeten) aantreft. De kust is bezet met banken van modder en geel welzand, meeren-

deels af–, echter op zeer weinige plaatsen een weinig aanspoelende, zoodat de kolonie hier aan den noord- of zeekant even zwampachtig, laag en moerassig is, als de noordkust van *Java.* — Ook *Oud-Nederland* is meerendeels laag en waterachtig. Dan, hoe zeer de vreemde natiën ons ook over onze geneigdheid, om vreemde landen te bewonen, mogen bespotten met te zeggen: « dat het onze gewoonte is, om in sompen, waar wij die slechts vinden kunnen, te gaan bouwen en wonen" (*), zoude het dwaasheid zijn, om aan die spotternijen, die enkel uit Britschen nijd over onze rijkdommen voortspruiten, eenige waarde te hechten. Wie toch bewoont niet liever dankbare gronden en vruchtbare kleilanden, dan het woeste, barre *Hartz-* of *Krijtgebergte* van *Duitschland* en *Engeland?* Waar toch vindt men over de geheele oppervlakte dezer aarde eenen *Suriname* overtreffenden vruchtbaren grond, met zulk een voor de aanplanting zegenrijk klimaat? Waar vindt men eene meerdere verscheidenheid van edelaardige plantgewassen, dan in *Suriname?* De hooge houtgronden leveren de edelste houtsoorten, kruiden en planten op; alle aardvruchten groeijen in die drooge zandgronden ongemeen weelderig; het duister woud is voor den jager onuitputbaar voor wild; terwijl de wateren van de fijnste vischsoorten krielen. Ook de lage landen aan de monden der rivieren zijn rijk aan wild voor de jagt en aan zwamp- en zeevisschen; terwijl de vegetatie op die onuitputbare gronden nog verre die der geschapene gronden overtreft. En hoe weelderig tiert het vee niet op de grasrijke kleilanden van de zeekust! In de bovenlanden vindt men eene groote verscheidenheid van mijnstoffen, welke echter tot nog toe zeer weinig onderzocht zijn geworden. —

(*) John M'Leod, pag. 194.

Hoe belangrijk zoude eene welbewerkte beschrijving van de in deze kolonie, door derzelver natuurlijken rijkdom, zoo veelvuldig gevonden wordende voortbrengselen niet zijn! En hoe gering is daarentegen in *Suriname* de beoefening van de natuurlijke historie!

Wanneer een deskundige hier eens onderzocht, welke ligchamen het dierenrijk hier al niet oplevert, alsmede welk eene groote verscheidenheid de twee andere rijken bezitten, hoe veel zoude men dan niet opmerken, wat ons thans of te schaars of geheel niet bekend is? bij voorbeeld op deze wijze:

Het *Dierenrijk* (*Regnum Animale*) levert niet alleen zuiver bewerktuigde, maar ook wezenlijk levende schepselen op, welke zich, behalve door het werkelijk leven en de vrijwillige bewegingskracht, ook nog door het vermogen om te denken van al die ligchamen onderscheiden, welke in het *Planten-* en *Delfstoffelijk rijk* voorkomen.

Het getal van diersoorten is zeer aanmerkelijk, zoodat men dezelve aldus verdeeld heeft: 1) het tamme gedierte, veeteelt, enz.; 2) zoogdieren of ook wild viervoetig gedierte; 3) vogels; 4) visschen; 5) tweeslachtige dieren of amphibiën; 6) insekten, wormen, enz.; van welke hoofdafdeelingen wederom vele onderafdeelingen bestaan. En wat levert dit rijk al niet ten dienste van den mensch tot voeding, kleeding en genezing op! Dan, dit bestek gedoogt daarover geene voldoende uitweiding, ofschoon wij er straks op terug zullen komen.

Het in *Suriname* zoo uitgestrekte *Plantenrijk* (*Regnum Vegetabile*) levert wel bewerktuigde, maar levenlooze ligchamen op, waaronder men zulke zelfstandigheden verstaat, die wel een regelmatig maaksel van een ligchaam bezitten, gelijk zij ook hare eigene

vaten hebben, waarin de noodige sappen tot haar onderhoud omloopen kunnen, — die een wezenlijk voedsel tot zich nemen — zich door zaad en voortteling voortplanten en vermenigvuldigen; maar aan welke eene vrijwillige bewegingskracht en een wezenlijk leven geheel ontbreken.

Tot dit rijk dan behooren alle soorten van planten, als: 1) boomen; 2) heesters; 3) ranken; 4) kruiden, en 5) mossen, alsmede derzelver enkelvoudige deelen, zoo als: vruchten, bloemen, bladen, zaden, ranken, houten, basten en wortelen; gelijk ook weder derzelver meer enkelvoudige bestanddeelen, zoo als: suiker, manna, honig, gom, slijm, verscheidene zouten, meel, was, balsems, harsen, vette en eterische oliën, wijngeest, enz.

Het *Mijn-* of *Delfstoffelijk rijk* (*Regnum Minerale*) levert niets dan onbewerktuigde ligchamen op, waardoor men dezulken verstaat, welke geen regelmatig maaksel bezitten, noch voedsel tot hun onderhoud behoeven, en zich ook niet door voortteling voortplanten, maar die alleen door ophooping van meerdere kleinere gelijkaardige, of ongelijkaardige deelen tot grootere klompen in de natuur geformeerd worden, zoo als: onderscheidene 1) aardsoorten; 2) zouten; 3) metalen; 4) aardharsen; 5) aardoliën; 6) zwavel; 7) water.

De Natuur heeft *Suriname* in alles als met eene verkwistende hand gezegend. Hare breede bevaarbare rivieren leveren de veiligste legplaatsen voor de schepen op en maken het transporteren van alle produkten min moeijelijk. De oevers zijn uit hunnen natuurstaat met de edelsoortigste vruchtboomen, geneesmiddelen en voedzame aardvruchten begroeid. Zij brengt boomen voort, welke eten en drinken, schaduw en kleeding, en dus voedsel en dekking te gelijk geven. Hier heeft

de mensch slechts den tijd van twee uren om te visschen, en twee bossen banannen in eene geheele week noodig, om te leven; kunnende voor den overvloed van den visch het zout gemakkelijk ingeruild worden. De bos banannen kost slechts 8 centen, wanneer men die van de plantaadje-negers koopt.

Geene koude wintervlagen van sneeuw en hagel dringen hier de schamele hut in. Eene *papaye mat* is genoeg voor een volkomen bed, wijl men geene dekking behoeft, daar geene gure nachten het ongedekte ligchaam doen kleumen. Ja waarlijk, hij, die 's werelds gewoel moede is en de zotternijen, waarmede de menschen zich in de groote wereld veelal onledig houden, begint te verachten, zette zich aan de bevallige, rijke oevers van de *Coppename* of elders neder, en — een morgen gronds is genoeg, om hem en de zijnen alles te geven, wat zij in hunne stille, vreedzame hut, door geen' nijd en laster omgeven, benoodigd zijn.

§ 4. Klimaat.

Suriname, tusschen 4° 50′ en 5° 50′ NB., heeft een warm en vochtig klimaat; welk klimaat echter niet dan bij de kentering van de saizoenen als ongezond kan worden beschouwd. Velen houden *Suriname* zelfs voor gezonder, dan de Westindische eilanden, alhoewel het daar meer droog en steeds koel door de zeewinden is; en waarlijk, men heeft voorbeelden van zeer hoog bejaarde menschen in de kolonie *Suriname*. VON SACK, die tot herstel van zijne gezondheid (kwijnende aan eene longtering) een reisje naar *Suriname* deed, telt er eene menigte oude lieden op. Zekere CHARLOTTE AMALIE stierf den 4 Maart 1812 in den ouderdom van 117 jaren; en gedurende mijn verblijf aldaar, of wel den 27 Augustus 1829, stierf te *Paramaribo* de Neger SIMON WILLEM PETRUS, oud 135

jaren; den 19 November 1830 overleed te *Paramaribo* MARIA BESSIE, van M. J. SAMSON, oud 95 jaren; den 22 dito HERMINA, van JAN WIJNÉ, oud 105 jaren (*). Ik zoude hierbij nog eene groote menigte andere hoogbejaarde lieden kunnen opnoemen; evenwel zoude ik dan ook moeten zeggen, hoe veel jonge menschen hier in den bloei van hun leven sterven, en daardoor te breedvoerig worden.

Het gaat hier met den ouderdom als met de fortuin; weinige menschen worden oud en nog minder rijk — ja zeer weinige, immers wanneer men dit getal tegen de groote massa van vroeg gestorvene, of in armoede en in een zorgelijk bestaan verkeerende menschen in verhouding brengt, hoe groot is dan niet het getal van diegenen, die dagelijks onopgemerkt aan de maatschappij door den dood ontrukt worden, in vergelijking van die weinigen, die oud of rijk geworden zijn! Oude rijke lieden maken eenen grooten blijvenden naam, waarop ieders aandacht alleenlijk gevestigd is, zonder ooit of immer aan de hoeveelheid van gestorvenen te denken; doch vindt dit zelfde ook niet in *Europa* plaats?

De vochtigheid van het klimaat doet alle staal en ijzer hier niet dan met veel moeite buiten roest houden, welke vochtigheid men tevens ten duidelijkste aan de snaarinstrumenten ontwaart.

Naar gedane waarnemingen (†), rekent men jaar in jaar uit, dat de gemiddelde hitte op den middag 90½° naar de schaal van FAHRENHEIT is, zijnde 95° de hoog-

---

(*) *Surinaamsche Courant* van Donderd., d. 9 Dec. 1830.

(†) Deze waarnemingen zijn gedaan door den Heer H. H. DIEPERINK. Zie deszelfs *Algemeene Tafel van Weerkundige Waarnemingen te Paramaribo*, in de *Gravenstraat*, gedurende het jaar 1826, geplaatst in den *Surinaamschen Almanak* voor het jaar 1828.

ste en 86° de laagste van de waarnemingen op het heetste van den dag.

De gemiddelde drukking van den dampkring is 29°. De massa van het in 1826 gevallene water was 2491 lijnen (dat is 17 voeten, 3 duimen, 7 lijnen) en dat der verdamping 359½ lijnen, of bijna 3 voeten Rijnlandsch (*). De hygrometer teekent, behalve in de maanden Augustus en September (het ongezondste tijdvak) altijd een of meer graden vocht; het hoogste standpunt van droogte, dat men gewoonlijk in voorzegde maanden vindt, is 15 a 16 graden.

Des morgens tusschen 3 en 5 uren kan het in *Suriname* vrij koud zijn; echter staat de thermometer nimmer onder 66° *Fahrenheit.*

§ 5. Jaargetijden.

Men verdeelt in *Guyana* de saizoenen (gelijk op *Java* de *Mousons*) in eenen grooten regen- en eenen grooten droogen, eenen kleinen regen- en eenen kleinen droogen tijd. Echter wordt door oude geloofwaardige kolonisten eenparig getuigd, dat de regens thans veelvuldiger en minder geregeld naar de saizoenen vallen, dan voor 30 a 40 jaren; vooral het jaar 1809 wordt als ongemeen regenachtig beschreven.

De groote regentijd begint half April en eindigt half Augustus; in het midden van Augustus begint de groote drooge tijd, die tot aan den kleinen regentijd voortduurt, dat is met half December; deze kleine regentijd

---

(*) A. VON HUMBOLT zegt, dat de regen, welke jaarlijks in *Europa* valt, op 18 duimen kan gerekend worden; in *Noord-Amerika*, op 40 graden breedte, op 40 duimen, en op vele plaatsen der keerkringslanden op 70 a 80 duimen; dit is echter over de 207 duimen, hetwelk mij als zeer hoog opgegeven voorkomt.

eindigt half Februarij, wanneer die door den alsdan invallenden kleinen droogen tijd, welke half April eindigt, afgewisseld wordt.

De verwisseling der saizoenen, zoo van den regen- in den droogen, als van den droogen in den regentijd, wordt gemeenlijk door zware donderbuijen aangekondigd; terwijl men buiten de kenteringen weinig onweder heeft. De groote drooge-tijd is drukkend heet, waartegen de kleine regentijd koel en aangenaam is; de omwisseling van den grooten regen- in den grooten droogen tijd, of wel de maand Augustus, is door onbestendigheid van stekende zonnehitte tusschen koele regens de ongezondste; dit tijdvak wordt in *Suriname* van de jaren 1823 en 1828 met huivering herdacht.

§ 6. Luchtgesteldheid.

In den droogen tijd is de lucht niet of zeer weinig bewolkt, zoodat alsdan een altijd hooge, heldere hemel het krachtige zonnelicht met verzengende stralen op de uitgedroogde heete aarde nederlaat; terwijl de sterke lichtstralen op blinkende *schulpritsen*, of *savanes* van wit zand, bijna geheel onverdragelijk zijn.

§ 7. Winden en Regens.

Men heeft in *Suriname* zelden andere, dan oostelijke en noordelijke winden, die echter altijd, vooral in den regentijd, flaauw zijn; bij regenachtig weder is de wind meerendeels zuidoost en zuidelijk; terwijl men de meeste regens in de achtermiddag-uren, veelal tegen het vallen van den avond heeft. In den droogen tijd is de wind meestal noordoostelijk, en neemt alsdan tevens in kracht toe tegen de kentering van den grooten regentijd. In den grooten regentijd heerschen veelal afwisselende winden, zoo uit het zuiden als uit het

zuidwesten. Met het opkomen van den vloed heeft men in den droogen tijd gemeenlijk eenen frisschen en noordelijken zeewind; terwijl de vloed in den regentijd de regenbuijen met zich voert.

§ 8. Aardbevingen, enz.

Aardbevingen zijn in de kolonie *Suriname* zeer zelden gevoeld geworden, en zware orkanen en overstroomingen zijn er slechts bij naam bekend.

Den 21 Augustus 1763 hield men in *Suriname*, na eene doorgestane aardbeving, eenen algemeenen dank- en biddag. — Den 21, 24 en 27 October 1766, alsmede den 22 December 1784, moeten hier weder eenige meerdere en mindere schokken van aardbevingen gevoeld zijn, zonder echter eenige schade te veroorzaken. Ook BLOM (*) gewaagt van eene aardbeving tusschen den 25 en 26 Mei 1785. — Dan, wat de aardbevingen aanbelangt, dezelve zijn minder schadelijk voor *Suriname*, dan wel voor landen, alwaar de huizen van steen gebouwd zijn; hier zijn de huizen van hecht en sterk hout gebouwd, zoodat dezelve nog al eenige schokken verdragen kunnen. Dit ontwaart men het best, wanneer men, in geval van brand, genoodzaakt is, de aanbelendende huizen omver te halen, als zijnde bijna ondoenlijk.

§ 9. Kortste en langste dag.

Men heeft hier, gelijk in *Europa*, den langsten dag op den 21 Junij, komende de zon alsdan des morgens te 5 uren 47 minuten op en gaande des avonds te 6 uren en 13 minuten onder; zijnde de langste dag dus 26 minuten meer dan 12 uren. Op den 21 December,

(*) Uitgave bij SMIT, 1787, bl. 8.

den kortsten dag, gaat de zon op te 6 uren en 7 minuten, en des avonds te 5 uren 53 minuten onder; zijnde dus een dag van 14 minuten minder dan 12 uren, makende tusschen den langsten en den kortsten dag een verschil van 40 minuten.

§ 10. Watergetijën, kompas, enz.

Wanneer de maan nieuw of vol is, heeft men te *Paramaribo* te 6 uren hoog, en gewoonlijk 6 uren later laag water; echter maakt dit bij veelvuldige regens wel eens een weinig verschil, vallende de eb alsdan vroeger in, en houdende tevens langer aan.

Men heeft hier vier dagen vóór, den dag van, en vier à 5 dagen na nieuwe of volle maan spring, echter zijn de vloeden na nieuwe of volle maan sterker, dan die van den voorspring; men heeft dus niet meer dan $\frac{1}{3}$ van eene maans maand *dood tij*, in welk laatste geval het water wel 3 voeten minder hoog vloeit, dan met springvloeden.

Men heeft de sterkste of hoogste springvloeden in de maanden April en September, ontstaande doordien de zon den vierden April en den achtsten September de breedte van *Paramaribo* passeert en, alsdan in overeenstemming met de maan komende, het krachtigste op het water medewerkt. Echter kan men, door den verschillenden stand der maan (daar zon en maan ter bekoming van hooge springvloeden zamen moeten werken), wel eens de hoogste vloeden in de maanden Maart, Mei, of in Augustus en October hebben.

Als eenen gemakkelijken en vasten stelregel kan men in *Suriname* ten opzigte der vloeden aannemen, dat het bij der maan op- en ondergang in beneden *Suriname* hoog water is; en dus, wanneer de maan het hoogste punt harer loopbaan of den meridiaan van *Parama-*

ribo bereikt heeft, is het aldaar laag water: gevolgelijk is het water bij *Bramspunt* met eene klimmende of rijzende maan vallende, en wanneer de maan over het hoogste punt van haren cirkel gekomen en dus dalende is, dan is het water rijzende. Ten gevolge van dien heeft men bij het opkomen der maan hoog water, bij eene rijzende maan eb; bij den hoogsten stand der maan laag water, bij dalende maan vloed, en bij het ondergaan der maan weder hoog water.

De stroom voor de kust van *Suriname* loopt altijd naar het westen; echter loopt dezelve met den vloed in, en met de eb uit den wal; doch door de banken is dezelve aan draaijingen onderhevig, en daardoor zeer misleidende. Zij, die langs de kust varen, doen het best van zorgvuldig te laten *loggen*, (mits de lijn door een of ander gewigt op den grond gooijende,) *uitkijken* en *looden;* deze drie hoofdzaken volmaken de zekerheid der kustvaart.

Het kompas heeft op de rivier *Suriname*, of ter reede van *Paramaribo* geene inclinatie, en eene geringe declinatie van slechts twee graden noord-oostering: zoodat deze miswijzing op bosch-patrouilles geen noemenswaardig verschil maakt.

De noordster kan men bij eene heldere kim in het ruime veld en alle nachten in de kolonie zien, en in de maanden April tot en met Augustus ziet men de noordster en het zuider kruis beide, staande nagenoeg regt zuid en noord tegen elkander over; welk laatste sterrebeeld (volgens eigene observatie 1829) in de maand Augustus des avonds omtrent 9 uren ondergaat.

Eenige oppervlakkige kennis van het kompas en de sterren te hebben, is voor plantaadjelieden, die niet zelden in ongebaande bosschen ter opsporing van weg-

geloopene Negers gezonden worden, hoogst noodzakelijk; zoodat het zeer nuttig is, ten einde niet geheel en al te kunnen verdwalen, om zich toe te leggen van de voornaamste beelden en standplaatsen der sterren, hooger dan de twee voornoemde boven de kim staande, van den hier zoo prachtigen hemel te leeren kennen.

TWEEDE AFDEELING.

LANDBOUWKUNDIGE BESCHOUWING VAN DE KOLONIE *SURINAME;* MET EENE AFZONDERLIJKE SCHETS VAN DE BEIDE *NICKERI DISTRIKTEN*, ENZ.

EERSTE HOOFDSTUK.

LANDBOUWKUNDIG OVERZIGT VAN DE KOLONIE *SURINAME.*

§ 1. Algemeene Landbouwkundige beschouwing. — § 2. Rivieren en Kreken van de kolonie. — § 3. Natuurlijke gesteldheid van de kust, en oorzaken van derzelver afspoeling. — § 4. Benamingen en geaardheid van de verschillende gronden in de kolonie *Suriname.* — § 5. Ligging der gronden. — § 6. Geschiktheid der Nederlanders voor de kolonisatie.

§ 1. Algemeene landbouwkundige beschouwing.

De kolonie *Suriname* heeft niet alleen den *landbouw* tot haar hoofdbestaan, maar men kan dien als het bijna eenige en uitsluitende middel van derzelver bestaan beschouwen, zoodat men zich op de uitbreiding en verbetering van den landbouw niet te veel toeleggen kan. Ook wordt de kolonie bij het Nederlandsche Gouvernement alleen als landbouwende kolonie beschouwd, doordien de handel en scheepvaart op *Suriname* aan vreemde natiën ontzegd is, behalve (onder

zekere bepalingen) aan de *Noord-Amerikanen*, welke, tegen ruiling van malassie (*suiker siroop*), een weinig timmerhout, meel, gezouten visch, vleesch, enz. invoeren; echter begint deze handel van tijd tot tijd aanmerkelijk af te nemen.

Alle verdere handelsprodukten dezer kolonie worden naar *Amsterdam*, *Rotterdam* of *Middelburg* afgescheept, welke produkten van uitvoer bestaan in suiker, koffij, katoen, kakau en indigo; waarvan de twee eerstgenoemde tot de groote, en de drie laatstgenoemde tot de kleine handelsartikelen behooren.

De suikerbouw is thans belangrijker, dan alle andere handelsprodukten, welke *Suriname* uitvoert, te zamen. — Men stelt, dat van de ruim 40,000 op plantaadjen werkende Negers ruim 11,000 voor den suikerbouw gebezigd worden, leverende in 1829 deze 11,000 slaven 60 scheepsladingen suiker op, behalve de rum en de malassie; terwijl de 29,000 overige slaven aan alle overige produkten slechts 14 scheepsladingen opleverden. Doch in dat jaar heeft een gelukkige suiker- en schaarsche koffij- en katoenoogst ook veel aan dit groot verschil toegebragt; gemiddeld zoude men kunnen stellen op 50 ladingen suiker tegen 25 der overige produkten, dat is dus twee tegen één.

Onder de produkten van inlandschen handel en koloniale consumtie acht ik te behooren de houtsoorten bananen, rijst en mais.

Thans gaan wij in de eerste plaats over met de kolonie *Suriname* van meer nabij te beschouwen.

§ 2. Rivieren en kreken dezer kolonie.

Genoegzaam het geheele bebouwde gedeelte dezer kolonie is, gelijk het Moederland, (met welks oppervlakte ook deze kolonie meten kan,) vlak en effen land, welks lage zwampachtige bodem met eene menigte

eb en vloed houdende rivieren en kreken doorsneden is. Zoo heeft men, bij voorbeeld, ten oosten de breede grensrivier *Marowijne*, welke de Fransche kolonie *Cayenne* van *Suriname* scheidt; vervolgens (ons eerst bij de rivieren bepalende) de rivier *Suriname*, in welke de prachtige *Commewijne* (die opwaarts in de *boven-Commewijne* en in de *Cottica* verdeeld is) bij de forteres *Nieuw Amsterdam* zich ontlast, stortende haren gezamenlijken overvloed van water bij *Bramspunt* in zee; daarna heeft men meer westwaarts de *Saramacca*, zich nagenoeg met de *Coppename* door eene monding in zee stortende.

De *Waijomba* ontlast zich bovenwaarts in de *Coppename*; vervolgens heeft men de *Nickeri*-rivier, in welke zich de *Maratakka* ontlast, welke laatste zich bovenwaarts met de *Corantijn* vereenigt; de *Corantijn*, die zeer breed is, scheidt *Berbice* of *Britsch Guyana* van *Suriname*.

Deze rivieren ontlasten zich op eenen korten afstand van niet meer dan 55 à 56 uren in zee, en zijn alle aan derzelver mondingen voor zeeschepen bevaarbaar; echter zijn dezelve boven in het land vol rotsen en watervallen, en kunnen op die klippige ondiepten niet bevaren worden.

Behalve eenige kreken, welke zich onmiddellijk in zee storten, hebben genoemde rivieren eene menigte armen (hier kreken genoemd).

Zoo vindt men aan den westeroever der *Marowijne*, of in het opvaren regts voorbij den militairen post *Prins Willem Fredrik* (aan de monding van deze grensrivier) de *Coermotibikreek*, vereenigende zich bovenwaarts met de *Wanekreek*, die zich verder westwaarts vereenigt met de *Curmottibokreek*, welke laatste bij de nu verlatene plantaadje *Jeruzalem* in de *boven-Cottica* valt. Verder de *Maro-*

wijne opvarende, in welke men eene menigte *tabbetjes* (eilandjes) vindt, die naar den loop der rivier meerendeels lang en smal zijn, komt men aan de *Orinamankreek*, vervolgens aan de *Alkolikreek* en daarna aan de *Matoerikreek*, welke zeer lang en vrij breed is; tegen derzelver monding ligt in de *Marowijne* het groote tabbetje *Magari* geheeten. Vervolgens nog eenige kreekjes en spruiten passerende, zoo als de *Akoekreek*, *Steenkreek*, alwaar de oevers hooger en bergachtig beginnen te worden, heeft men de *Roéa Roéakreek*, en eindelijk onzen afgelegenen militairen post *Armina*, waar schuins tegen over de breede kreek van dien naam uit *Fransch Guyana* in de *Marowijne* vloeit. Van de verdere aan dien oever zijnde kreken zullen wij niet gewagen. Beide oevers dezer rivier zijn geheel woest en ongekultiveerd.

Van *Bramspunt* de rivier *Suriname* opvarende, (van de zich in zee ontlastende kreken zullen wij straks in § 3 gewagen,) heeft men eerst ter linkerzijde de *Jonkermanskreek*, waaraan slechts ééne plantaadje ligt; vervolgens ter linkerzijde de *breede Commewijne*, welke zich bij de forteres *Amsterdam* in de *Suriname* stort en tot aan de voormalige forteres *Sommelsdijk*, alwaar zij zich in tweeën scheidt en *beneden-Commewijne* geheeten wordt; deze rivier opvarende heeft men ter regterzijde slechts ééne kreek, de *Helenakreek* (*), aan welker boveneinde, voorbij

(*) Eigenlijk *Hoer Helenakreek*; echter zullen wij dien eernaam maar weglaten, wijl er geene andere *Helenakreek* bestaat. Hartsinck noemt deze kreek, D. II, bl. 575, *Orelynekreek*, volgens anderen *Orellana*, naar een' aldus genoemden Spanjaard, brengende van deszelfs ontdekkingen in dit gedeelte van *Amerika* in 1545 rapport uit aan het hof van *Spanje*. Zie hartsinck, D. I, bl. 131.

de in kultuur zijnde gronden, de militaire post *Monpellier* ligt; de *Commewijne* verder opwaarts varende, heeft men ter linkerzijde *groot Matappica*; deze kreek opvarende, heeft men eerst regts de *Cabbeskreek*, waaraan slechts ééne plantaadje, vervolgens links de *Warappakreek*, welke zich, gelijk het gegraven kanaal of *klein Matappica*, in zee ontlast. Regts bij de scheiding van *groot Matappica* heeft men *Tapoeripa*, welke laatste kreek zich juist bij de scheiding van het water, dat onmiddellijk naar zee of naar de *beneden-Commewijne* stroomt, ontlast. Vervolgens heet de regterarm, van *Sommelsdijk* af, *boven-Commewijne* en de linkerarm *Cottica*, welke laatste weder in *boven-* en *beneden-Cottica* verdeeld is. Echter zullen wij eerst de *boven-Commewijne* opvaren, in welke men al dadelijk ter regterhand, tegen over de plantaadje *Lustrijk*, de *Commetewanekreek* heeft; gaat men de doorsnede bij *klein Polen* achter *Lustrijk* door, dan laat men deze kreek in de buitenbogt liggen. Daarna heeft men ter linkerzijde de *Kraskreek*, die de *boven-Commewijne* met de *beneden-Cottica* vereenigt; vervolgens regts de *Caramaccakreek*, waaraan slechts ééne plantaadje ligt; verder opwaarts krijgt men nu regts de *Kassiwinicakreek*; aan den regteroever in het opvaren ontlast zich in deze kreek de *Onobokreek*. Even voorbij de *Kassiwinicakreek* heeft men links de *Bottelskreek* en verder voorbij den militairen post *Imotappi* komende, heeft men eene menigte kleine kreekjes, wier oevers ongekultiveerd of reeds lang verlaten zijn, zoo als regts de *Ribanicakreek* links de *Peninicakreek*, aan welker regteroever de *Sarwakreek* zich ontlast. Verder heeft men links uit de *boven-Commewijne* de *Commewijnekreek*, in welke ter linkerzijde ook de *Tempatikreek* valt.

Van *Sommelsdijk* af de rivier *Cottica*, hier *beneden-Cottica* genoemd, opvarende, heeft men eerst ter linkerzijde de *Paramaricakreek* en vervolgens regts de *Kraskreek;* daarna ter regterzijde de *Pericakreek*, welke vrij groot is; in het opvaren heeft men in dezelve regts de *Pistoriuskreek*, waaraan éénе plantaadje, en links de *Waijamoekreek*, aan beide zijden met koffij-plantaadjen in kultuur; bovenwaarts vereenigt zich de *Perica* met de *Bottelskreek*, zoodat men voorheen langs dien weg in de *boven-Commewijne* komen konde, zijnde thans digt gegroeid. Verder de *Cottica* opvarende, heeft men links de *Motkreek*, na welke kreek, welke de scheiding maakt, men in de *boven-Cottica* komt. In de *boven-Cottica* heeft men eerst ter linkerzijde de *Vredenburgerkreek*, welke voorheen, gelijk ook de *Motkreek*, in zee uitloosde, maar thans beide digt gespoeld zijn. De oevers van de meer bovenwaarts gelegene kreken zijn niet in kultuur, of reeds verlaten. Zoo heeft men eerst links de *Koopmanskreek*, vervolgens weder links de *Barbecoebakreek*, en daarna aan diezelfde zijde de *Cassipoerekreek;* hooger verdeelt zich de rivier in *Curmottibo* of *Coromotibo* als de linker- en in *klein Cottica* de regterarm, in welke laatste men nog ter linkerzijde de *Patamaccakreek* vindt.

Van de forteres *Amsterdam* verder de rivier *Suriname* opvarende, heeft men eerst ter regterzijde de *Boomskreek*, waaraan twee plantaadjen liggen; verder aan die zelfde zijde de *Sommelsdijkskreek*, welke bij het fort *Zeelandia* in de rivier valt, en aan de achtergronden van de stad *Paramaribo*, alsmede aan een gedeelte van de *combées* of de *voorstad Zeelandia* lozing geeft. Vervolgens heeft men mede regts de *Poelo-pantjeskreek*, door welke men naar de *Saramacca* vaart; over *Poelo-pantjesbrug* gaan-

de, die over deze kreek ligt, komt men op het pad of den weg van *Wanica*, aan welken eenige gekultiveerde gronden liggen; de buitengronden aan *den weg van Kwatta* zijn van weinig aanbelang, kunnende als kleine kost- of kweekgrondjes of buitentuinen van de stad worden beschouwd. *Poelo-pantjeskreek* voorbij varende, heeft men daarna de lange *Parakreek*; aan de regterhand in het opvaren vindt men in de *Para* eerst de *Pararac*, en vervolgens de *Jawassi*- en de *Corroupinakreek*, beide regts. De *Corroupinakreek* opvarende, heeft men eerst regts de *Konnikonnikreek*, daarna weder regts de *Provoostkreek*, vervolgens links de *Papenkreek* en daarna regts de *Tawaycoerakreek*, in welke laatste zich weder van de regterzijde de *Majoro*- en vervolgens de *Doedelzakskreek* ontlasten. De plaats, waar de *Corroupinakreek* zich in de *Para* ontlast, heet de *Drieangel*, en van den *Drieangel* af vindt men in de *boven-Para* links de *Buffelskreek*, en vervolgens regts de *Sabacoukreek*; verder links de *Carolinakreek*, in welke zich geheel boven ter linkerzijde de *Klasinakreek* ontlast. De *Carolinakreek* voorbij varende, vindt men regts de *Saramaccakreek*, aan welke de houtgrond *Berlijn* ligt; terwijl de *Para* zich verder opwaarts in hooge drooge zandheuvels en opene savanes als het ware in eene zandwoestijn en hooge bosschen verliest.

Dan wij keeren tot de *Suriname*-rivier terug. Schuins over de *Parakreek*, ter linkerzijde van de rivier, heeft men de *Pauluskreek* en een weinig hooger aan die zelfde zijde de *Surnauskreek*, welke opwaarts verbreedt en zich boven in een meer van zwampen verliest, zich tevens met de *Pauluskreek* door de *Paracabokreek* vereenigende; vervolgens heeft men tot aan de *Joden Savane* geene kreken. Voorbij den post *Gelderland* komt men in *boven-Suriname*,

alwaar men, om van kleine onbewoonde kreekjes niet te gewagen, ter regterzijde de *Marechalskreek* vindt, waaraan vroeger verscheidene houtgronden lagen; de *Marechalskreek* opvarende, komt men eerst ter regterzijde aan de *Messiaskreek* en verder opwaarts links aan de *Lucaskreek*. Verder de rivier *Suriname* opvarende, vindt men links de *Beaumontskreek*, regts de *Klaas Krookskreek*, en aan die zelfde zijde de *Klip-* en de *Mamakreken*, in welke laatste zich van de linkerzijde de *Toe Tayakreek*, waaraan *Berg en Dal* ligt, ontlast; boven deze plantaadje heeft men regts *Pollonikreek*. Nog verder heeft men links de *Mawassikreek*, daarna regts de *Kompagniekreek*, boven welke de post *Victoria* ligt; vervolgens links de *Cederkreek* bij de eerste Watervallen, en eindelijk aan die zelfde zijde de *Sarakreek*, aan welke eenige bevredigde *Aukaner Boschnegers* wonen.

De rivier *Saramacca* is in eene *boven-* en eene *beneden-Saramacca* verdeeld, en hoe breed en hoe diep deze rivier ook zijn moge, heeft dezelve weinige armen, zoodat dezelve waarschijnlijk zeer diep uit de binnenlanden komt. In het opvaren heeft men ter linkerzijde de *Wanicakreek*, de *boven-* van de *beneden-Saramacca* scheidende; aan deze kreek vindt men eenige weinige hout- en kostgronden. Uit de *Saramacca* komende, heeft men aan de regterzijde vau de *Wanicakreek* de *Tawajarikreek*, aan welke een paar houtgronden liggen: verder varende, komt men in het *gedolven kanaal van Wanica*, ook *Poele-pantjeskreek* geheeten. Aan de *beneden-Saramacca* liggen verscheidene aanzienlijke plantaadjen, terwijl men in het opvaren ter regterzijde de militaire posten *Nassau* en *Groningen* heeft. In de *boven-Saramacca* heeft men links den post *Saron*. Ver bovenwaarts verdeelt de *Saramacca*-rivier

zich in twee armen, waarvan in het opvaren de regter arm haren naam behoudt, terwijl de linker arm *Ponnama* geheeten wordt.

De oevers van de schoone rivier *Coppename* zijn geheel ongekultiveerd; men vindt er niet anders, dan den *Boasi-grond Batavia* en eenen houtzaag-stoommolen. In het opvaren heeft men eerst links de *Cosowinikreek*, welke zeer lang en vischrijk is; na verder eenige kreken gepasseerd te zijn, waarvan links de *Pamariomabo-* en regts de *Aparvakreek* dienen genoemd te worden, komt men in één en een halve tij roeijens, van den mond der *Coppename* afgerekend, ter regterzijde aan eene groote kreek of liever rivier, *Wayombo* genoemd, welke zich door de *Aroarawakreek* met de *Nickeri*-rivier vereenigt. Verder benedenwaarts ontlast zich de *Maratakka*-rivier in de *Nickeri*, welke *Maratacca* zich bovenwaarts (volgens zeggen der Indianen) met de *Corantijn* vereenigen zoude.

Hiermede de oppervlakkige beschouwing van de rivieren met derzelver armen voor afgehandeld houdende, zullen wij overgaan tot de

§ 3. Natuurlijke gesteldheid van de kust, en oorzaken van derzelver afspoeling.

De kust van de kolonie *Suriname* strekt zich van het oosten naar het westen uit, zijnde overal laag en boschrijk, en is niet meer dan 10 a 15 palmen boven het gemiddelde getij verheven. Langs derzelver geheele uitgestrektheid ligt eene breede, modderige zandbank, hier minder, daar meer in zee uitstekende, terwijl ook derzelver diepten en droogten gelijk de *Wadden* van ons Vaderland zeer verschillende zijn.

Voor de monding der breede *Marowijne* (*) liggen

(*) De *Marowijne* ligt 28 geogr. mijlen ten n. w. van de

gevaarlijke zandbanken. Van den post *Willem Fredrik* tot aan den post *Oranje* aan de *Vredenburgerkreek* is 11½ geografische mijlen, van daar tot aan de *Motkreek* 3 mijlen, 1½ mijl verder is de *Matappica*, ½ mijl van daar de *Warappakreek* en van daar tot aan *Bramspunt* is 5 mijlen; dus ligt *Bramspunt* 21½ mijlen ten westen van de *Marowijne*. Van *Bramspunt* tot aan de monden van de *Saramacca* en de *Coppename* is 10½ mijlen, van daar tot aan de monding der *Koema-koemakreek* is 5½ mijlen, en van de *Koema-koemakreek* tot *Vo-prettikreek*, welke kreek langs de oostelijke kultivatie van het opper-distrikt *Nickeri* loopt, en zich achter de plantaadje *Welgelegen* in zee stort, is 2 mijlen, van *Vo-prettikreek* (wij zouden kruiskreek, en de Franschen zouden *Quatre-bras* zeggen), tot den militairen post aan de *Coronikreek*, in *opper-Nickeri*, is 2 mijlen, en van de *Coroni* tot de *punt* van *neder-Nickeri* is 9 mijlen, eer men midden op de grens-rivier *Corantijn* is, zoodat de geheele kust 55 à 56 uren lang is (†).

De kustgronden bestaan meerendeels uit zoogenaamde *bierie bierie* of *biri biri landen* (waarvan straks nader), zijnde van eene zeer losse en poreuse geaardheid, meerendeels uit eene soort van veenaarde en darg bestaande, tusschen welke eene menigte half of geheel ontbondene boomwortelen vermengd zijn; welk een en ander tegen de steeds rollende zee weinig bestand

---

rivier *Cayenne*; op den post *Willem Fredrik* heeft de kompasnaald 5° noordoostering.

(†) *Berbice*-rivier ligt 8 mijlen van de *Corantijn*, 15 mijlen verder *Demerary*, en nog 4 mijlen verder *Essequebo*. Zie Beschrijving van de kust van *Guyana*, enz. *Amsterdam* 1824, bij de Weduwe VAN KEULEN. Echter heb ik de opgaven van afstanden van de *Surinaamsche kust* hier en daar een weinig verbeterd.

is. Datgene, wat voor het grootste gedeelte in water opgelost wordt, drijft het verste door het daarmede bezwangerde water buiten de kust, terwijl het gele welzand eenen kleinen zoom formeert, of nabij den wal zinkt. Daarenboven worden deze gronden bestendig door een legio van krabben ondermijnd, waardoor de afspoeling niet weinig bevorderd wordt.

Men vindt buiten de Surinaamsche kust twee aanzienlijke banken; de oostelijkste is die van *Wia Wia*, en de westersche die van de *Saramacca;* beide strekken zich meer dan 5 geografische mijlen in zee uit. Ten gevolge van de eerstgenoemde bank, loopt de kust van den post *Willem Fredrik* tot aan de brandwacht aan de *Motkreek* boogswijze buitenwaarts, en springt vervolgens tot voorbij *Bramspunt* door de sterke afspoeling merkelijk naar binnen; van de *Saramaccabank* tot de *Koema-koemakreek* loopt de kust weder buitenwaarts en valt bij *Vo-prettikreek* en de *Coronikreek* sterk binnenwaarts, hetwelk tevens veroorzaakt, dat de afspoeling van beide *Nickeri-distrikten* ongemeen sterk is.

De banken en platen van de *Corantijn* dekken vervolgens de kust van de *Berbice*, welke kust weder merkelijk in zee uitspringt.

Eene geringe aanspoeling vindt plaats even ten westen de twee genoemde banken; terwijl al het overige gedeelte der kust afspoelt, echter het sterkste bij *Bramspunt* en de *Coroni.* Beide posten en bakens zijn reeds herhaalde malen terug gezet, zonder daardoor de positie te verbeteren. Men ontwijkt het kwaad, en het kwaad blijft vervolgen, zonder dat er middelen in het werk gesteld worden, om deze afspoeling voor te komen. Door de *Wia Wia-bank* wordt de lozing der *Motkreek* verhinderd; terwijl zich beneden de *Saramacca-bank* tusschen de *Coppename* en de

Tapoerakreek eene kleine modderbank gezet heeft, welke de bank van *Taenapepo* geheeten wordt.

De voornaamste oorzaken, waardoor de kust zoo sterk afspoelt, bestaan hoofdzakelijk in de diogenale rigting van wind en stroom met de strekking van de kust; beide komen meerendeels uit het O. N. O. op de kust aanloopen, en van daar, dat bijna alle rivieren en kreken (welke bij de aanspoeling dezer gronden welligt slijkrillen of stroomslenken in de toen nog drasse modderbanken zijn geweest) met derzelver mondingen naar het westen en noordwesten in zee vallen. Zoo is het thans even eens gelegen met de *Matappica*, hebbende buitenwaarts op nieuw eene westelijke rigting aangenomen. Zoo ook loopen de rivieren en kreken *Commewijne*, *Suriname*, *Saramacca*, *Cosowini-*, *Vo-pretti-*, *Croni-* en de *Nickerikreek* westelijk in zee.

De afspoeling aan *Bramspunt* is zeer sterk. In 1817 werd er eene 70 voeten hooge baak opgerigt, welke men in 1825 door de sterke afspoeling heeft moeten terug brengen; evenwel, doordien de afspoeling van jaar tot jaar toenam, was men in het najaar van 1828 verpligt dezelve weder terug te brengen, zijnde de nu 118 voeten hooge baak toen 1,185 voeten naar binnen gezet.

De *Coronikreek* spoelt nog sterker weg, zijnde aan derzelver monding geheel digt geslagen; sedert de laatste zes jaren heeft de zee hier 25 akkers, ieder eene ketting breed, verzwolgen.

Ook de *Punt* van de *Nickerikreek* spoelt zeer sterk af, vooral bij hooge springvloeden. De vroegere *Nickerikreek* is thans reeds eene vrij breede rivier; terwijl de smalle zandzoom van de *Punt* door het altijd woelende breekwater van jaar tot jaar meer binnenwaarts slaat, of zich in de bestendige branding ontbindt en naar de banken van de *Corantijn* spoelt;

hebbende men de daar ter plaats aangewende pogingen, om de afspoeling voor te komen, geheel verkeerdelijk aangelegd, aangezien men het hier en daar geslagen paalwerk in eene strekkende lengte langs den afgekabbelden en uitgewasschen oever heeft geslagen. Niet alleen dat dit een altijddurend en kostbaar onderhoud veroorzaakt, maar het is zelfs van weinig baat, wijl het zand door de rollende golven driftig wordt gemaakt, en de palen los gewrikt worden, tot dat dezelve er eindelijk uitdrijven.

Voor zoo verre eenige oppervlakkige waarnemingen mij in staat gesteld hebben, de rigting van den stroom op de kust na te gaan, is mij gebleken, dat deszelfs vaart in eene wacht (of in vier uren tijds) tusschen de $2\frac{1}{2}$ en $3\frac{1}{2}$ geografische mijlen bedraagt, komende met den vloed uit het O. N. O. in, en met de eb W. N. W. uit den wal, zoodat dezelve altijd naar het westen loopt. Ten westen van de banken zet dezelve meer in den wal, makende beneden de *Wia-wiabank* en de *Saramaccabank* met de strekking der kust eenen hoek van tusschen de 40 a 45 graden. Dezelfde rigting heeft de eb voor de banken, alsmede voor de mondingen der sterk uitstroomende rivieren uit den wal. Deze verschillende rigtingen van den stroom veroorzaken eene stroomdraaijing aan de kust, zoo als ook hetzelfde geval in de buitenbogten der rivieren plaats vindt, alwaar men dien ten gevolge, door eene meerdere afspoeling en eene meerdere diepte, altijd veel moeite met het behouden der landingsplaatsen heeft.

Om nu de afspoeling der kust op de meest belangrijke plaatsen voor te komen en zelfs in aanspoeling te doen veranderen, zoude niet alleen zeer uitvoerbaar zijn, maar de middelen daartoe zijn zelfs dood eenvoudig, en in de kolonie *Suriname* gemakkelijk te verkrijgen, namelijk, door uit den wal zeewaarts eenige *keppel-*

hoofden met takkebossen of fascinen in de modderbank te leggen, welke rijswerken in het boschrijke *Surinama* min kostbaar zijn zouden; terwijl de uitvoerbaarheid, vooral voor ons als Nederlanders, die in ons Vaderland te dien opzigte zoo vele voorbeelden voorhanden hebben, door mij ter gepaste plaats genoegzaam is betoogd geworden (*).

Hebben onze voorzaten bij de Engelschen en vooral bij de Franschen (ofschoon beide volken ons den welverdienden lof zoo schaars toekennen) den roem niet verworven, van de meeste geschiktheid voor de kolonisatie te bezitten? Niet minder verbazing verwekt, zoo wel bij hen als bij de Duitschers, onze vindingrijkheid in het maken van dijken en dammen, sluizen en molenwerken, om landen aan zeeën, moerassen en waterplassen te ontwoekeren en in vruchtbare teelgronden te herscheppen.

Is ook niet een groot gedeelte van de kolonie *Suriname* (ongeveer $\frac{1}{3}$ gedeelte is uitgegeven, maar op verre na niet alles in kultuur) op deze wijze voor overstrooming bevrijd geworden, welke anders woeste zwampgronden nu in onuitputbare teellanden zijn herschapen, en de rijkste produkten opleveren?

Dan genoeg — het is alleen de overvloed van zulke vruchtbare landen, en de schaarschheid van handen, die de waarde dezer kolonie doen miskennen. Of zou-

(*) Maandag avond, den 16 November 1829, deed ik in de algemeene vergadering van het Landbouwkundig Genootschap te *Paramaribo*, onder de zinspreuk: *Prodesse-Conamur*, eene *Verhandeling:* »Over de natuurlijke gesteldheid »van de kust der kolonie *Suriname*, oorzaken van derzelver »afspoeling, toegepast op die van sommige kwelders van de »noordelijke provinciën van ons Vaderland, met aanwijzing »der middelen, om deze afspoeling ook hier, gelijk in de »Nederlanden, tegen te gaan.

den wij door lusteloosheid en onverschilligheid den lof onzer werkzame, ijverige en volhardende voorzaten onwaardig zijn? *Nieuw* is het plan tot het maken van waterwerken voorzeker niet; want dit zoude alleen genoegzaam zijn, om het te verwerpen. Maar het kost moeite! en .... (hierop volgt een geeuwend, onverstaanbaar antwoord.) — Helaas! zijn dit nakomelingen van eene natie, welke een land bewoont, dat zoo schaars door de Natuur bevoordeeld is, — welk land deszelfs bestaan geheel aan de vlijt en industrie van derzelver bewoners te danken heeft? Kennen zij den grond hunner geboorte niet meer — een' grond, die met schop en spade aan de zee ontwoekerd, en met zweet en handen-arbeid betaald geworden is? Hoe treffend steekt eene verovering en uitbreiding van grondgebied door bedijking en waterkeeringen niet af bij die door den oorlog verkregen, door welk laatste middel de grond met het van bloed druipend zwaard van den zwakkeren nabuur geroofd wordt! Landen aan de zee ontwoekerd zijn altijd vruchtbaar, alsof des Scheppers zegen op eene dergelijke nijverheid rust.

Dit getuigen ons de vruchtbare korenvelden van de kustprovinciën der Nederlanden; — dit getuigen ook de aangespoelde en afgedamde gronden tegen de geschapene gronden, uit hooge savanes van bar zand bestaande, der kolonie *Suriname*. — Dan hoe wenschelijk het bewerkstelligen van de middelen, om de kust dezer kolonie te behouden, ook zijn moge, zullen wij ons thans niet verder met die beschouwing onledig houden.

§ 4. Benamingen en geaardheid van de verschillende grondsoorten in de kolonie *Suriname*.

Genoegzaam geheel *Guyana* is met een eenig digt bosch overdekt, tusschen hetwelk zich buitengemeen vele rivieren, kreken en zwampen bevinden;

terwijl men in de benedenlanden eenige openingen vindt van wege de gevelde bosschen en daarna gekultiveerde gronden. Meer bovenwaarts zijn dezelve door enkele savanes (*) of opene velden, welke veelal schrale weide voor het vee opleveren, afgewisseld. Naar de verscheidenheden van de gronden, zijn ook boomen en planten zeer verschillende in soorten en geaardheid. De vegetatie is hier zoo sterk, dat niet alleen de grond, maar zelfs de boomen met verschillende plantgewassen begroeid zijn, zelfs zoo, dat de hoogste kruinen onder het *klimop* en *vogelkaká* bezwijken. Ik heb mij zelven menigmalen, door de digte bladeren van het onkruid, bij den eersten opslag, in de soort der boomen vergist. Alles is hier groei en leven, zoodat men hier veel meer moeite heeft met de onnutte of schadelijke plantgewassen te verdelgen, dan met de nuttige, edelsoortige planten aan te telen.

Landen, die men verlaten heeft, staan zeer spoedig weder in hunnen natuurlijken boschstaat, onder welke men echter geene zware boomen vindt. Deze jonge bosschen heet men in *Suriname kappewieri* (†) en de landen, waarop dezelve groeijen, *kappewierilanden.* Nog nimmer gekultiveerde gronden heet men (behalve de savanes) *staand bosch.* De nog nimmer gekultiveerde gronden aan den zeekant of dezulke, waarop geene boomen, maar eene menigte platte biezen (hier *bierie bierie*) gevonden worden, heet men *bierie bierielanden* (**). De lage ziltige kleilanden,

(*) *Savanes*, afkomstig van het Spaansch *Savannahs* de naam, dien men aan dusdanige opene velden geeft.

(†) *Wi-wieri* of *wieri wieri* is hier de algemeene benaming voor haar, wied, gras, bladeren, enz., enz.

(**) Anderen schrijven *biri biri*, naar de korte *i* in de Negerspraak, welke spelling welligt de beste is.

waarop vele *mangroe-* en *parwaboomen* groeijen, (zie *Houtsoorten in de* 4e *Afdeeling*,) heet men *mangroelanden*; onder *parwalanden* verstaat men in *Suriname* geenszins die gronden, waarop *mangroe-* en *parwaboomen* groeijen, maar zeer mager, onvruchtbaar land.

De zandbanken, in deze zwampachtige, moerassige gronden gelegen, heet men hier *ritsen*. De gekultiveerde gronden worden naar het daarop verbouwde produkt, *suikergronden*, *koffijgronden*, enz. geheeten.

Acht a tien uren van de kust wordt de grond hooger en meer zandig, de bodem meer heuvelachtig en oneffen, en de bosschen worden stouter en woester, zich langzaam, onder afwisseling van uitgestrekte met heesters en struikgewassen begroeide savanes, in het gebergte verliezende; welke hooge schrikverwekkende wildernissen van onmetelijke bosschen tot nog toe slechts, voor zoo ver men weet, door de Indianen bezocht zijn geworden.

Men zoude de geaardheid der gronden dezer kolonie tot zes hoofdsoorten kunnen brengen, als:

a. Kleiaarde of aluinaarde.
b. Veenaarde en humus.
c. Kalkaarde.
d. Zandaarde.
e. Keizel- of steenaarde.
f. Gemeleerde of tuinaarde.

Alle aardsoorten zijn zonder eenigen reuk, tegen het vuur bestand, in water weinig en in zuren geheel oplosbaar, onvermengd zijn zij graauwachtig wit; doch vermengd, naar de onderscheidene stoffen, verschillende van kleur.

a. De *klei-* of *aluinaarde* is een bestanddeel van de gewone klei; met zwavelzuur maakt zij aluin, van

waar zij dezen naam heeft. Ofschoon onoplosbaar in water, blijft zij er zeer ligt in hangen, maakt hetzelve kleverig, op het gevoel smerig, vet opnemend en schuimend. Met water vochtig gemaakt, is zij een kneedbaar, digt zamenhangend deeg, dat bij drooging hard en bij gloeihitte steen wordt. Zij neemt het water langzaam, maar wel tweemalen de hoeveelheid van haar eigen gewigt op, latende het opgenomen water tevens zeer traag weder varen. Vochtige klei, in kalkwater gelegd, trekt al den kalk tot zich, gelijk zij zich ook vereenigt met keizelaarde, die in loogzout is opgelost, en volgens VON HUMBOLD slurpt zij de zuurstof uit den dampkring op.

Zuivere aluinaarde wordt echter nergens gevonden, dezelve is altijd met zand, ijzer-oxyde, kalk, keizelaaarde, enz. vermengd.

De kleigronden van de *Nickeri*, die van de *Warappa*, *Matappica* en de *Motkreek*, zijn rijk aan koolzure kalkaarde, en eene groote hoeveelheid overblijfselen van bewerktuigde ligchamen.

Door vermenging met andere zelfstandigheden, vindt men op de zoogenoemde *mangroelanden*, langs de zeekust en de monden der rivieren van de kolonie *Suriname*, blaauwe, grijze, gele, aschkleurige en rood gespikkelde *klei*, waarvan de eerste, met zand vermengd, vrij zacht en zwavelig is; zijnde meest alle soorten met eene groote hoeveelheid dierlijk gelei en vettigheden uit het plantenrijk doortrokken, en zoo glibberig, dat men na den regen op eenen kalen, digten kleigrond bijna niet loopen kan. Op deze ziltige, salpeterachtige kleigronden groeijen de *parwa-* en *mangroeboomen* ongemeen weelderig, naar welke laatste ook de gronden genoemd zijn geworden.

Deze zware kleilanden pakken zich bij geene goede waterlozingen zoo digt, dat zij voor lucht en waterstof

geheel gesloten zijn, waardoor de gesting vertraagd wordt. Deze, anders de vruchtbaarste aarde der geheele kolonie moet smalle bedden hebben, aangezien zij viermalen meer water opslurpt, dan het zand, en het veel langéren tijd terug houdt.

De hier zijnde *grijze* of *klipklei* is eene zeer geschikte *tigchelaarde*, de *rood gespikkelde* is eene soort van roodoorn of oer, is zeer onvruchtbaar en moeijelijk te bewerken, zijnde met grof zand en ijzeroker vermengd. De *gele klei* is iets beter.

b. Veenaarde en *Humus.* De veen- of darggronden bestaan meerendeels uit half verrotte en half verzuurde planten, bladen, hout, boomschors, enz., bevattende eene groote hoeveelheid koolstofzuur, azijnzuur, zwavelzuur en phosphoruszuur, door welke zuren deze met aardharsen doortrokkene zelfstandigheden tegen de rottende gesting bewaard blijven, en daardoor even zeer de rottende gesting van andere dierlijke en plantaardige ligchamen tegengaan, zoodat deze turfgronden, ofschoon alle bestanddeelen daarvan hebbende, nimmer tot *humus* overgaan.

De veengronden zijn ligt en los zamenhangende, latende het water gemakkelijk door, zoodat dezelve eenen uitmuntenden rooster of ondergrond uitmaken; van daar de zegenrijke vruchtbaarheid van voornoemde kleilanden, die meest alle eenen dusdanigen moerassigen ondergrond hebben. Vooral de *pina-* en *bierie bierielanden* (*) dezer kolonie zijn rijk aan *veenaarde.*

Op zich zelve is de drasse, koude *darg* onvruchtbaar, zijnde geheel onvatbaar voor den invloed van

(*) Het is geenszins vreemd, dat men de waarde der landen (gelijk hier in *Suriname* het geval is) naar de daar op in het wild groeijende planten en boomen taxeert. Zie slechts C. LINNAEI *Philos. botanica*, *ed.* 3, *cura* C. L. WILDENOW, pag. 271.

den dampkring; echter is zij hier, (alhoewel nimmer voor brandstof gebruikt wordende,) om het water te laten doorsijpelen en de laxering te bevorderen, hoogst nuttig. In de meeste kleilanden dezer kolonie vindt men een' zoom of eene laag *veengrond* van min of meer eene hand dikte.

De *humus* is van plantaardigen oorsprong, met dierlijke zelfstandigheden vermengd; in denzelven zijn alle voedende deelen voor de onderscheidene gewassen begrepen. Zoo verdeelt men denzelven, bij voorbeeld, naar de hoofdbestanddeelen, waarmede hij vermengd is, in *kleyjigen* of *zandigen humus*.

De volgende verhouding van grondstoffen geeft eenen zeer vruchtbaren bodem, als:

6	deelen	klei.
2	——	zand.
1	——	kalk.
1	——	humus.
10	deelen.	

Een matige grond bevat.

4	deelen	klei.
3	——	zand.
2½	——	kalk.
½	——	humus.
10	deelen.	

Terwijl men onder magere gronden verstaat, die zamengesteld zijn uit:

1	deel	klei.
5	——	zand.
4	——	kalk.
0	——	humus.
10	deelen.	

Om dit bovenstaande te onderzoeken, neme men een zeker gewigt aarde, bij voorbeeld één pond; hierop stort men twee ponden kokend water, waarin men de aarde bestendig roert; na eenigen tijd rustens, zullen de aarddeelen gezonken, doch de *humus* zal nog in het daarvan zwart gekleurde water begrepen zijn. Men slaat alsdan dit water voorzigtig af, hetwelk bij de uitdamping de hoeveelheid daarin aanwezigen *humus* achterlaat. Op de achtergeblevene aardesoorten slaat men andermaal de dubbele hoeveelheid kokend water, en na alles wel doorgeroerd te hebben, zal na weinige rust het zand naar onderen zinken; terwijl klei en kalk nog in het water hangende zijn, welke nu in een ander glas overgestort worden. Thans heeft men den *humus* en het zand ieder afzonderlijk. Om nu verder klei en kalk te scheiden, voegt men bij dit mengsel zoo lang zeezoutzuur, tot dat er geene opbruising meer plaats vindt, wanneer de kalk opgelost zal zijn, en dus de klei terug blijft. Na nu de drie verkregene deelen te hebben laten droogen en gewogen, zal de hoeveelheid *humus*, zand en klei, ieder in het bijzonder, gevonden zijn, terwijl het min gewigt op de genomene hoeveelheid van één pond de hoeveelheid opgelosten *kalk* aantoont.

Humus is op zich zelven zeer los, fijn, sponsachtig, en wordt bij droogte zeer ligt door den wind opgenomen, terwijl hij door eene te zwakke verbinding bij zware regens wegspoelt. Ten einde meer *humus* te verkrijgen, zijn alle plantaardige en dierlijke meststoffen zeer dienstbaar, uit welke vergane en verrotte stoffen de *humus* bestaat. Dezelve is een hoofd-bestanddeel van de zwartachtige tuinaarde, gevende een' zeer vetten grond; giet men er kokend water op, dan verwt hij het water zwart, latende bij uitdamping eene brandbare stof achter. Bij droege overhaling levert de

humus kolenzuur, water, brandige olie, ammoniak en koolstof op: dus dezelfde voortbrengselen, welke men bij de ontleding van dieren en planten verkrijgt.

De grondstoffen van den *humus* zijn waterstof, zuurstof en stikstof, welke ook de bestanddeelen van de bewerktuigde ligchamen zijn, en aan dezelven tevens tot voedsel verstrekken. *Humus* is van bewerktuigde ligchamen afkomstig — voedt weder de bewerktuigde ligchamen — wordt in de planten opgenomen — vormt dezen, en gaat van de planten als het voedsel der dieren in bestanddeelen tot de dieren over. *Humus* op zich zelven is geene aardsoort, maar vermeerdert tot eene zekere hoogte de vruchtbaarheid van alle aardsoorten. *Suriname* is ongemeen rijk aan *humus*, zijnde echter meerendeels uit het plantenrijk zamengesteld (*). De zandige *pina-landen* bezitten den meesten *humus*; welk zand echter op vele plaatsen te weinige kleideelen bevat, en daardoor voor spoedige uitputting bloot staat.

c. *Kalkaarde* is een ongemeen hongerige grond. Zij is met eene menigte koolstofzuur verbonden, neemt het water en den waterdamp gretig op, doch laat het ook gemakkelijk weder los, en veroorzaakt daardoor bij droogte een' zeer dorren grond.

De *kalkaarde* bevordert grootelijks de ontbinding van dierlijke en plantaardige ligchamen — verbrandt de meststoffen — doet de planten in den regentijd spoedig groeijen, maar kan dezelve niet aanhoudend voeden. In *Suriname* noemt men dezelve *Schulpritsen*; van daar ook, dat de lijken der Joden in de kalkgroeven buiten *Paramaribo* zoo spoedig verteerd zijn.

(*) Bij het verbranden van den *humus* kan men aan den reuk eenigermate onderscheiden, of dezelve van planten of dieren herkomstig is.

d. Zandaarde is grof en korrelig; men heeft in *Suriname zee-zand* en *savane-zand*. Het eerste vindt men aan de zeekust en in banken of ritsen, meerendeels met schulpen vermengd; de tweede soort op de geschapene gronden. Zonder vermenging van andere aardsoorten zijn beide doode, onvruchtbare zandgronden, die slechts het water in derzelver tusschenruimte opnemen, zonder zelve daarin te deelen, te smelten, of ontbonden te worden. Het zijn op zich zelve drooge, dorre gronden zonder zamenhang, en kunnen dus noch vastheid noch voedsel aan de wortelen der gewassen geven, welke wortelvezelen zich niet met de vaste zanddeeltjes verbinden kunnen, zoodat de gewassen spoedig in dezelve ontwortelen, door den wind losgerukt, de wortels ontbloot worden, waarna de plant door zon en lucht verdort. Hoe rood en schraal zien er de zandige savanes van *Boven Para* niet in den droogen tijd uit! Doch wanneer de *zandaarde* onder eene genoegzame hoeveelheid klei en humus vermengd is, bevordert zij het doorsijpelen en het laxeren van het overtollige water, en geeft eene vruchtbaar makende losheid aan den grond.

e. Keizel- of *Steenaarde* heeft tot haar hoofdbestanddeel steenen en gruis, welke met klei en zand vermengd zijn. Puren steen, of met een weinig teelaarde vermengd, zoo als de steen- en klipgronden aan *Kaap de Goede Hoop* (*) vindt men in *Suriname* niet, dan in de hoogere bergstreken.

De *Surinaamsche keizelaarde* bevat tevens eene menigte ijzerdeelen, welke ijzer-oxyde aan de vette klei tusschen het steengruis, naar den onderscheidenen trap van oxydatie, eene zwarte, gele, bruine of roode

(*) Zie de *Vruchten mijner werkzaamheden*, enz., D. I, blz. 391.

kleur geeft; — de zwarte is het minst, de roode het meest geoxydeerd. De vette brokkelige klei, die zich in hoeksche brokken gelijk kandij scheidt, is een kleverige, leemachtige roodoorn of oergrond; ook vindt men op sommige plaatsen den bruinsteen onder de *keizelaarde*. In *Suriname* heeft men eene menigte donker roode, brokkelige en met ijzerdeelen doormengde *keizel-* en *steenaarde* aan den *rooden berg* (nabij de *Marowijne*), in *boven Suriname* (*Blaauwe berg*, *Victoria*, enz.), alsmede in *boven Para* (*Berlijn*, *L'Inquiëtude*) en andere hooge binnenlandsche streken.

f. Gemeleerde of *Tuinaarde* is de vruchtbaarste en beste aarde, die er bestaat, wanneer hij, die den grond ontgonnen heeft, geene moeite en kosten ontziet, om de verschillende aardsoorten, humus en meststoffen in betrekking tôt derzelver onderlinge bestanddeelen te vermengen. Dan dit is eene wetenschap, die men niet alleen theoretisch, maar ook praktisch behandelen moet, terwijl de juiste uitvoering dezer vermenging veel zorg vereischt.

Heeft men een' tuin, bestaande uit digten, zwaren, taaijen, vochtigen en tragen *kleigrond*, dan vermengt men denzelven met gebranden kalk. Doordien het kristallizeer-water uit den kalk met het koolstofzuur verbrand is, trekt de kalk dit uit den grond weder tot zich, veroorzaakt alzoo ontbindingen en zamenstellingen, en maakt den grond levendig. Tevens bevordert de kalk de gesting, ook door de warmte, die er door de opneming van water, of deszelfs lessching, in den grond geboren wordt; doch wel voornamelijk door de ontbinding van plantaardige deelen, gelijk wortels, vezels, stoppels, en ook van dierlijke zelfstandigheden, als wormen, slakken, insekten, welke een en ander door den kalk gedood worden; terwijl de

kalk den grond tevens voor den invloed van den dampkring vatbaar maakt. Deze kalk is tevens het krachtigste verbeterings middel voor droog gemaakte moesgronden; slaat het ijzer uit de oplossing in zuren neer, en maakt het onschadelijk; vereenigt zich met het koolstof-zuur tot een middelzout, als ook met zwavelzuur tot gips; tast den plantaardigen veengrond aan, brengt denzelven tot verrotting en maakt er humus van.

Zand en kalkpuin van oude muren zijn beide een heilzaam mengsel voor stijve kleigronden. Echter is dergelijk puin in eene kolonie, waar genoegzaam geene muren, maar alleen houten huizen en bijgebouwen worden gevonden, moeijelijk te verkrijgen; dan bij gebrek aan het laatste bedient men zich van schulpen. Zand is het losmakend middel voor klei en een verrotting bevorderend middel, door deszelfs zamendrukkende zwaarte, voor de veengronden. Maar te veel zand is eene pest voor kleigronden; terwijl de overbrenging van klei- in zandgronden allervruchtbaarmakendst is. Te zwakke, drooge zand- en kalkgronden worden met bijvoeging van klei verbeterd.

Behalve dit alles, bekomen de tuinen gemeenlijk eene menigte plantaardige en dierlijke meststoffen, als visch, vleesch, beenderen, stronken, schil en allerhande veegsel.

Houtasch (welke de Surinaamsche keukens veelvuldig opleveren) bevat vele opwekkende plantenloogzouten of potasch, (*alcali vegetabile potassium*); de lichtste, zilverkleurige asch is de beste.

Keukenzout, dun over zoete darggronden gezaaid, bevordert derzelver verrotting en vruchtbaarheid.

Roet, dat uit stikstof of koolstof en waterstof bestaat, bevat eene menigte plantenvoedsel in eenen geconcentreerden staat; doch moet de ontbinding hiervan door bijvoeging van gier (*urine*) of levendigen kalk

bevorderd worden. Het is, dun gestrooid, een heilzaam middel ter bevordering van den groei der steenvruchtboomen.

Modder of slijk uit slooten en trensen, in een' natten staat over den tuin gebragt, verpest de vruchtbaarheid; droog zijnde, bevordert zij dezelve.

Katoenzaden of pitten, in een' gierput bij eene varkenspen aan het rotten gebragt, leveren eene even goede meststof op, als de zoo hoog geprezene raapzaadkoeken in Braband (*).

§ 5. Ligging der gronden.

De eerst beschrevene *klei-aarde* vindt men in *Suriname* (als aangespoelde gronden) langs de zeekust en de monden der rivieren. Deze kleigronden zijn laag en zwamprijk, en worden *mangroe-* of *bierie-bierie* genoemd (†); beide moeten door dammen en sluizen voor overstrooming beveiligd worden. Deze gronden worden als de geschiktste voor het aanleggen van suiker- en katoen-plantaadjen beschouwd. Te midden dezer zwamp- en waterachtige gronden vindt men hier en daar vrij hooge zand- en schulpritsen, zich zeer algemeen oost en west, naar de rigting der kust, in lengte uitstrekkende; alhoewel dezelve, even als de terpen of wierden van *Friesland* en *Groningen*, geheel onregelmatig van omvang zijn, en eene meerdere of

---

(*) Werkdadige Landbouw-konst der Vlamingen, door VAN AELBROECK, blz. 63.

(†) *Bierie-bierie* zijn lange bleek groene biezen, wel iets overeenkomende met het lias, dat men veel in den Bommeler waard en deszelfs omstreken vindt; het is eene breede, grasachtige plant, even dor en schraal als het *Allang-Allang* op *Java*, groeijende op ziltige, nimmer bebouwde gronden langs de zeekust.

mindere hoogte hebben. De blaauwste klei vindt men in de *Nickeri* distrikten.

Veenaarde vindt men slechts eenen kleinen zoom, echter genoegzaam in alle gekultiveerde gronden, van 1 tot 5 à 6 palmen dikte. — Men vindt de meeste darg in de zoogenoemde palisade- of pinagronden, tusschen de rivieren *Suriname* en *Saramacca*, welke gronden de geschiktste voor den aanbouw van de koffijboomen zijn.

Kalkaarde vindt men niet dan in de gezegde schulpritsen.

Zandaarde heeft men in de voornoemde ritsen en in de geschapene gronden, of wel op de woeste barre savanes van *boven Saramacca*, *boven Parakreek*, de *Joden Savane* en vele andere plaatsen.

Keizel- of *steenaarde* vindt men in de aangehaalde berg- en heuvelstreken; en de laatstgenoemde *tuinaarde*, of *gemeleerde gronden* op den overgang van de klei- of kustgronden en de hooge, dorre bergstreken.

§ 6. Geschiktheid der Nederlanders voor de kolonisatie.

Hebben andere natiën ons den lof toegekend als de meest bedrevenen te zijn, om verdronkene lage landen in vruchtbare velden te herscheppen; niet minder hebben zij onze geschiktheid voor de kolonisatie erkend. Te regt zegt de heer FERMIN in den aanvang van deszelfs tweede deel: « was er ooit eene natie bekwaam, om zulke moerassige landen, als men in de kolonie *Suriname* vindt, te bebouwen, men kan met waarheid zeggen, dat het de *Hollandsche* is, een volk uit den aard zeer arbeidzaam en naarstig." Hierna vereert deze Schrijver het geduld en den gestadigen arbeid der onzen even zeer. « Deze heerlijke volkplanting

(zegt MALTEBRUN (*) van *Suriname*) is misschien het meesterstuk van die soort der menschelijke kunstvlijt, — — — — — het geheel vereenigt in een kort bestek de bekoorlijkheden der vlijtigste kultuur, met de schoonheden der woeste natuur."

Ook M. LESCHENAULT DE LA TOUR (†), Fransche kommissaris, welke zich in 't laatst van 1823 op last van het Fransche gouvernement in deze kolonie bevond, ten einde te onderzoeken, op welk eene wijze de voorspoed in *Suriname* was gevestigd en behouden gebleven, heeft ons vooral niet minder lof toegezwaaid.

En een Engelsche (anders zoo zwartgallige) STEDMAN zegt (**): « Ik twijfel echter, of de volkplanting van *Suriname*, zoo zij immer in andere handen, dan die der *Hollanders* overging, van zulk een aanzienlijk gewigt blijven zoude. Er zijn er geene, die geduld, vlijt en onvermoeidheid in zulk eenen trap bezitten."

Dit willen de kolonisten gaarne hooren, alhoewel zij het werk van STEDMAN, om de veelvuldige harde waarheden, eenparig grootelijks verachten. Gaarne erken ik, dat STEDMAN in vele zaken zeer overdreven geschreven heeft, maar zijn werk is daarom niet zoo geheel verwerpelijk. Wij *Nederlanders* hebben gebreken, vele gebreken; maar men wil die zoo niet van een' ander' aangetoond hebben.

Ook wij mogen met de Franschen zeggen: « *Si nous n'avions point de défauts, nous ne prendrions pas tant de plaisir à en remarquer dans les autres.*"

Het is waar, wij Nederlanders zijn meer aan onze

(*) Tom V, pag. 719.

(†) Voijage à *Surinam* etc., à *Cayenne* 1824.

(**) D. II, bladz. 80.

voorouderlijke zeden en gewoonten gehecht, dan de Franschen, en verlaten het oude niet, al is het nieuwe ook beter. Van daar ook, dat men niet besluiten kan de oude effekten te verlaten, — de Negers meer bij elkander tot eene grootere magt te brengen, en daardoor meer voordeelen te behalen. Ook van deze onze sterke gehechtheid aan het oude beschuldigt dezelfde M. L. DE LA TOUR (*) ons met billijke en grondige redenen. Het gaat ons in vele opzigten als de jager, die, op zekeren akker eene goede vangst hebbende gehad, denzelven daarom niet wilde verlaten, tot dat de vallende avond hem eindelijk huiswaarts riep. En waarlijk, de geldschieters in ons Vaderland zien ook reeds de voormalige zon van voorspoed in het Westen dalen, ofschoon zij zich met de ledige weitasch nog maar al aan den ouden uitgeputten akker (zonder handen) houden. Doch dat ik er bijvoege, dat men deze beschuldiging niet te algemeen make, terwijl velen deze hunne dwaasheden beginnen in te zien; zoodat de landbouw in de kolonie *Suriname* bij velen thans op eenen vrij hoogen trap van bloei en voorspoed staat. Mogt deze nijverheid en industrie door billijke prijzen gezegend worden!

(*) Het aangehaalde Werk, pag. 14.

TWEEDE HOOFDSTUK.

ALGEMEEN OVERZIGT VAN DE BEIDE *NICKERI*-DISTRIKTEN.

---

§ 1. Naamsoorsprong, oppervlakte en grenzen. — § 2. *Neder-distrikt.* — § 3. Grondsoorten, taal, produkten voor den handel, geschiedkundig overzigt, staat der slaven, veeteelt. — § 4. Regering, enz. — § 5. *Opper-Nickeri*, of de zoogenaamde zeekust.

§ 1. Naamsoorsprong, oppervlakte en grenzen. De *Nickeri*, welke in een opper- en een neder-distrikt verdeeld is, maakt het westelijke gedeelte van de kolonie *Suriname* uit. De *Nickeri*, eene rivier, die in het beneden-distrikt aan de monding van de *Corantijn* in zee valt, ontving haren naam, volgens zeggen van sommige Indianen, van eene soort van noten, welke de Indianen *Nickeri* heeten (met den klemtoon op *ri* of *rie* uisgesproken) (*). Deze rivier is aan hare monding bij hoog water slechts 16 voeten diep, meer binnenwaarts neemt deze diepte tot vier, en zelfs hier en daar tot zes vademen toe.

(*) *Nickeri* is eene zeer harde noot, groeijende aan eene roodachtige, met eene groote hoeveelheid doornen bezette rank, in eene roode, met stekels omgevene peul; — deze loodkleurige noot is iets kleiner, maar van gedaante als eene tamme kastanje; de Creolen kinderen spelen er mede het *awarispel*, ieder met 24 noten, wordende de noot zelve te *Paramaribo awari* genoemd. In deze noot bevindt zich eene geelkleurige, onregelmatig rondachtige pit, welke niet gegeten wordt, maar de inboorlingen branden en stampen dezelve, welk poeder zij, in geval van stuipen, aan de kinderen toedienen.

De oppervlakte dezer beide *Nickeri*-distrikten bedraagt bijna ⅖ gedeelten der geheele kolonie, en daar ieder distrikt zoo geheel op zich zelf gelegen is, kan men zoo wel opper- als neder-*Nickeri* voor eene afzonderlijke, aan *Suriname* onderhoorige kolonie beschouwen.

Deze distrikten grenzen ten westen aan de breede grensrivier *Corantijn*, ten noorden aan den *Atlantischen Oceaan*, ten oosten aan de rivier *Coppename*, en ten zuiden aan de uitgestrekte bosschen, in welke men de grensscheiding zoo ver zoude kunnen uitbreiden, als men dezelve slechts wilde doen vellen.

§ 2 *Neder-distrikt.*

Het *Neder-distrikt*, dat benedenwinds van het opper-distrikt ligt, is het westelijke gedeelte dezer kolonie. Van hier is de correspondentie naar *Paramaribo*, hetzij binnen door, hetzij langs de kust, altijd zeer moeijelijk, zoodat de reis veeltijds niet binnen eene week gedaan wordt. Binnen door doet men dit meestentijd met Indianen, en men vaart alsdan met eene boot, of met boot en corjalen van de *Punt*. De schuinsche uitloop der *Nickeri*-rivier naar het noordwesten vormt hier met de oost- en westloopende kust een *punt*, waarvan in het vervolg nader.

De *Nickeri*-rivier opvarende tot aan de zich in dezelve ontlastende *Maratakka*-rivier, is een getij of een water varens van de *Punt* tot aan de monding van de *Maratakka*, alwaar een Indiaansche post van de *Warrau's* is. Verder oostwaarts de *Nickeri*-rivier opvarende, komt men aan de *Aroarawakreek*, en tot hiertoe kan deze rivier door de zeeschepen bevaren worden. De *Aroarawa* is vrij diep, maar vol hout; het bruine daarin zijnde boschwater is weinig stroomende, en loost zich zoo wel door de *Coppename* als

door de *Nickeri* in zee. Uit de *Aroarawa* komt men, oostwaarts varende, in de *Waijombo*-rivier, na vooraf de *Titibokreek*, welke van de zuidzijde in de *Aroarawa* valt, te zijn gepasseerd. Uit de *Waijombo* komt men in de breede *Coppename* een en een half tij water boven derzelver monding; aan deze monding gekomen, vaart men langs de kust tot binnen de *Saramacca*-rivier, dat men de *oversteek* heet. Vervolgens vaart men deze rivier op, komende voorbij de regts liggende posten *Nassau* en *Groningen* tot aan de plantaadje *Hamburg*, tegen over welke plantaadje men nu links af de *Wanicakreek* invaart; hier vindt men nu ter regterhand den militairen post, of liever het piket *de Goede Verwachting;* in deze kreek ontlast zich tevens van de zuidzijde de *Tawajarikreek;* vervolgens komt men uit de natuurlijke *Wanicakreek* in het *gedolven kanaal van Wanica*, door 'twelk men even boven *Paramaribo* in de rivier *Suriname* komt.

Dan dat wij thans tot de *Maratakka* en de *Nickeri* terug keeren.

De *Maratakka* is eene zeer prachtige rivier, welke zich (volgens de berigten van de *Warrausche* Indianen) bovenwaarts met de *Corantijn* vereenigt; de oevers zijn meer zandig en heuvelachtig, dan die der *Neder-Nickeri*, en de zachte gronden aan dien oever zijn zeer geschikt voor allerhande soorten van aardvruchten, die hier als het ware te huis behooren, vooral de *casave.* Ook zijn de muskieten hier in eene mindere hoeveelheid, dan meer zeewaarts, hetwelk ook de reden is, dat de Indianen of wel de *Warrau's* (*Warrauwen*) zich hier veelvuldig hebben nedergezet (*).

(*) Vergelijk hiermede het Verslag van den Landdrost G. H. VAN KEMPEN, in het 18de Stuk van de Haarlemsche Maatschappij, 1825, bl. 153.

In de monding van de *Nickeri*-rivier is het met volle en nieuwe maan te 5 uren hoog water, de hoogte van het water verschilt in springtij met het laagste water 13 en bij gewoon tij 7 voeten.

Buiten langs de kust vaart men op *Paramaribo* met schoeners en sloepen. Van de *Punt* tot aan de *Coronie* (de militaire post in het opper-distrikt) is een afstand van negen geografische mijlen; van de *Coronie* tot de *Coppename* bijna tien mijlen, en van daar tot aan *Bramspunt* elf mijlen, te zamen dertig geog. mijlen (*).

De vaart van de *Nickeripunt* naar *Bramspunt* is veelal langwijlig, doordien men bijna altijd wind en stroom tegen heeft. De *Nickeripunt*, van welke *punt* in de vijfde Afdeeling, 2de Hoofdst. eene breedvoeriger melding zal worden gemaakt, is de hoofdplaats van het *Neder-distrikt.*

(Ieder distrikt staat op zich zelf en correspondeert afzonderlijk met het hoofdbestuur te *Paramaribo.*)

Van deze *punt* gaat oostwaarts een effen, 40 voeten breede rijweg, loopende met regte hoeken over verscheidene katoengronden, van welke de gebouwen (plantaadjehuizen), slechts twee, oostwaarts rijdende, ter regter zijde van den weg gelegen zijn, n.l. die van de *Diamond* en die van *Leedshall;* de overige plantaadjegebouwen liggen alle links, en de plantaadjen binnenwaarts liggen aan beide oevers van de *Nickeri*-rivier. (Zie Tabel Lett. A.)

§ 3. Grondsoorten, taal, produkten voor den handel, geschiedkundig overzigt, staat der slaven, veeteelt.

De *Nickeri* bestaat uit eenen lagen salpeterachtigen kleigrond, zijnde blaauw van kleur, en zeer vet en

(*) Zie het eerste Hoofdstuk van deze Afdeeling, § 3, bl. 95.

SL.VEN.	AANMERKINGEN.
102	
98	
58	
13	
37	
126	
245	
50	
82	Later verlaten, de slaven overgebragt naar de pl. *Picardie* aan de rivier *beneden-Commewijne*.
78	
26	
9	
	No. 4 is ongekultiveerd, uitgegeven aan JOSEPH TIJNDALL.
29	
6	No. 2 mede ongekultiveerd, uitgegeven aan den nu Boedel SCHOLTZBERG.
5	
221	
125	
12	
12	
151	
72	
25	Later verlaten, de slaven naar *Picardie* overgebragt.
27	
5	
6	
2	
11	
1633	
1942	Onder welke eersten 29 blanken.

geleiachtig, welks oppervlakte bij de ontginning met eenen zwaren zoom van veenaarde, hier en daar ter diepte van twee voeten, overdekt is.

De geheele *Nickeri* bevolking (ambtenaren en militairen uitgezonderd) spreekt niets dan het Engelsch en Schotsch, doordien hier vele Schotlanders gevonden worden; in geheel *Neder-Nickeri* vindt men slechts één' eenigen Hollandschen planter.

Behalve de op de Tabel Lett. A opgegevene katoen, koffij, suiker en banannen (de laatste alleen voor eigene consumtie), brengt dit distrikt eene menigte zeer edelsoortig timmerhout op, voorheen onder de benaming van brandhout (ofschoon goed vierkant hout zijnde) veelvuldig naar *Barbados* en elders voor het gebruik van molens uitgevoerd wordende, hetwelk den bewerkers daarvan, die het slechts voor het werk hadden, een groot voordeel opbragt; zoodat de heer NICHOLSON er deszelfs aanzienlijk vermogen aan te danken heeft.

De meeste houtsoorten bepalen zich hier tot *bolletrie*, alsmede (echter in eene mindere hoeveelheid) *ceder* en *locus*; het *krapa*, dat hier zeer algemeen is, wordt, welligt daardoor, minder gezocht. (Zie *Houtsoorten.*)

De benedenlanden zouden zeer geschikt zijn voor de indigo kultuur, doordien de *anil* hier veelvuldig in het wild groeit; ook zoude men hier met potasch of zeepsteen, gelijk die van *St. Helena*, te fabriceren, eene goede winst kunnen doen: nergens heb ik de *barilla* of *sodaplant* weelderiger zien groeijen, dan aan de zeekust van beide *Nickeri-distrikten.* De *indigo-sauvage* groeit tevens op alle zandritsen, terwijl de *vanillerank* en de zware *tonkaboomen* meer binnenwaarts langs de hooge zandige oevers van de *Maratakka* gevonden worden.

Het *Neder-distrikt*, waarvan wij thans spreken, is vroeger dan het *Opper-distrikt* in kultuur gebragt; de eerste aanplanting bestond in katoen, en de verdienstelijke Gouverneur J. F. FRIDERICI (*) ondernam in het jaar 1797 de eerste ontginning voor eigene rekering, onder directie van den toenmaligen posthouder DIETZEL; en deze bewerking der gronden geschiedde door weggeloopene Negers van de kolonie *Berbice*, die door de Indianen van de *Nickeri* opgevangen werden, wordende de loten, nu plantaadjen, *Paradice* en *Plaisance* het eerst gekultiveerd, en het was op de laatst genoemde plantaadje, dat er met de kultivering een' aanvang werd gemaakt. Vervolgens verkocht de Gouverneur FRIDERICI deze plantaadje aan den heer JOHN STUART, die nu met de ontginning een' verderen voortgang maakte, komende met eenige Negers van het eiland *Grenada* herwaarts over en vindende voor derzelver onderhoud reeds eene genoegzame hoeveelheid banannen aangeplant. STUART bragt het eerst de plantaadje *Diamond*, alwaar hij zich met de woon nederzette, in bewerking, waarna de aanplanting van jaar tot jaar toenam.

In het jaar 1821 ontstond er in het *Neder-distrikt* onder de Negermagt van de plantaadjen *de Diamond* en *L'Union* een gevaarvolle opstand, welke Negers zich, door het vermoorden van alle hier zijnde blanken en het verbranden hunner gebouwen, met geweld wilden vrijmaken; echter werd deze aanslag gelukkig nog bij tijds door een' ouden Neger verraden, en de voornaamste rebellen, behoorende tot de herwaarts

(*) Dat de ware verdiensten van dezen Gouverneur, die zoo veel voor de Kolonie *Suriname* gedaan heeft, zoo spoedig onder den sluijer der stilzwijgendheid verloren zijn, is mij geheel onbegrijpelijk.

overgebragte negers van *Grenada*, werden bij vonnis van den 7 November van dat jaar tot de straf des doods veroordeeld. Drie hoofdaanvoerders werden gehangen, wier hoofden afgekapt en op palen aan de laan van de *Diamond* ten toon gesteld werden (in Oct. 1829 waren nog twee van dezelve aanwezig); acht minder schuldigen werden gebannen.

In de jaren 1825 en 1826 ontstond er in de boven windsche bosschen van het *Neder-distrikt* brand, zijnde aan de onvoorzigtigheid of kwaadwilligheid van de Negers toegeschreven. Door dezen brand, die maanden en maanden achtereenvolgend duurde, brandde een onafzienbaar veld af, en de rook was zoo stikkend, dat men genoodzaakt was, zich nu en dan binnen 's kamers op te sluiten. De brand was, door den dargachtigen ondergrond, met schors, bladeren en dood hout overdekt, geheel onbluschbaar, en in deszelfs voortgang, waardoor een zeer uitgestrekt veld kaal brandde, niet te stuiten.

De slavenmagt neemt in de *Nickeri*, door eene meerdere geboorte, dan sterfte, alsmede door aankoop van *Paramaribo*, ongemeen sterk toe, daar men in tegendeel het verlies in de oude kolonie op vijf ten honderd rekent; echter beschouw ik deze berekening van 5 per ct. verlies voor te hoog, zelfs ook de naar *de Nickeri* verkocht wordende slaven daaronder begrepen, daar deze laatsten veelal om hunne ondeugden verkocht worden, zoodat het meerendeels uitschot van *Paramaribo* is, wat derwaarts uitgevoerd wordt.

Thans blijft in het *Neder-distrikt* het getal der slaven nagenoeg op dezelfde hoogte, hetwelk toe te schrijven is aan eenige onlangs te *Paramaribo* plaats gehad hebbende verkoopingen, zoo van de plantaadje *Locharber*, ingekocht door den heer J. LEACH, welke de slaven van gezegde plantaadje naar de oude kolonie ge-

transporteerd heeft, als ook de door Curatoren der desolate en onbeheerde boedelkamer verkochte privé-slaven van de firma W. CARBIN & CO., welke ook meest alle te *Paramaribo* zijn gebleven.

Het klimaat is hier zeer gezond en de werkzaamheden op katoen zijn min nadeelig voor de gezondheid, dan op suiker effekten. Van daar welligt, dat men hier de Negers minder ziekelijk en forscher van gestel vindt, dan in de oude kolonie. Elefantasie (dikke roosbeenen) heb ik er nergens gevonden; echter heeft men mij verzekerd, dat er zich drie bevonden, die met deze ziekte van *Paramaribo* derwaarts gekomen waren.

Ook gaan de Negers en de Negerinnen hier beter en zindelijker gekleed, dan op de plantaadjen aan de *Suriname*, *Commewyne* en omstreken, hetwelk welligt de hoofdzakelijke reden is, waarom de Negermeiden van de *Nickeri* een meer schoon en bevallig aanzien hebben.

De hier zijnde paarden worden van *Noord-Amerika* ingevoerd en zijn over het geheel genomen vlug en sterk.

De runderen, meestal rood en donkerbruin van haar, zijn zeer schoon, vet en zwaar van gestalte; echter is men, door gebrek aan drinkbaar water in den droogen tijd, dikwerf genoodzaakt, de runderen meer boschwaarts de rivier op te brengen; evenwel groeit het voedzaamste gras tusschen de ziltige katoengronden, meerendeels met brak water omgeven; ook alle gegravene putten wellen zout water op. — Men slagt in *de Nickeri* rundvee van 6 à 700 ponden Amsterdamsch gewigt.

De schapen (bij de slagers van *Demerary* als de zoo beroemde *Corantyn*-schapen bekend) hebben veelal bruinachtige haarwol, en wegen haakschoon niet zelden 70 à 80 Amsterdamsche ponden.

De varkens zijn hier over het algemeen mede van een

beter, langer ras, dan die, welke te *Paramaribo* geslagt worden.

De zwampen en de bosschen zijn hier ongemeen rijk aan visch en smakelijk wild, en het is hier een stellige regel: hoe meer zoet water visch, zoo veel te meer azen de doksies en eenden daarop.

§ 4. Regering, defensie, financiën, belastingen en uitvoer.

De Landdrost, die aan het hoofd van eenige ingelanden het bestuur uitoefent, rapporteert van een en ander aan het Hoofdbestuur te *Paramaribo*, hebbende een traktement van *f* 4000 Nederl. Courant. Alhoewel de Landdrost alleen het bestuur uitoefent, laat hij veelal kleine verschillen en delicten door een' raad van ingelanden beslissen; en zulks door den Landdrost verlangd wordende, deelt gezegde raad tevens in zaken des bestuurs hun advijs en consideratiën aan denzelven mede. Verder bestaat er slechts een eenige civiele ambtenaar, aan wien genoegzaam alle daartoe betrekkelijke werkzaamheden zijn opgedragen; de huwelijken worden echter te *Paramaribo* voltrokken. Het traktement van dezen ambtenaar is *f* 1000 N. C. en eene veel grootere hoeveelheid emolumenten.

De vroeger bestaan hebbende post van posthouder bij de Indianen is nu vervallen.

Aan het hoofd van een klein garnizoen van 20 man, behoorende tot het bat. jagers no. 27, staat een 2de luitenant als kommandant, echter onder de bevelen van den Landdrost; welk garnizoen in zeer vervallene gebouwen, op een' geheel openen post, aan *de Punt* huisvest. Ook de kazerne, niettegenstaande dezelve in 1820 van goed deugdzaam *Bolletriehout* gebouwd is, zucht bij hare verzakking vergeefs om den verfkwast, welk verzuim haar een oud, somber aanzien geeft.

Van dezen post wordt op feestdagen en bij het zien van schepen de vlag geheschen.

Het geld was hier vóór het in werking komen van de partikuliere Westindische bank zeer schaars in omloop, zoodat men niet dan met goede briefjes (kleine schuldbekentenissen) en tegenrekeningen van elkander konde komen.

De belastingen bestaan in de *Nickeri* als volgt:

a. Akkergelden, zijnde vijf centen per jaar; echter worden er de eerste twee jaren na de uitgifte jaarlijks 62[5] cents per akker geheven; terwijl het Land bij het afstaan van iedere concessie *f* 1500 Nederl. bekomt (*).

b. Inkomende en uitgaande regten van kust- en Amerikaansche vaartuigen, zijnde 8 per cent van de waarde, of 16 gls. per last — van de malassie voor uitgaande regten 3 cents per gallon.

c. De Nederlandsche schepen betalen geene inkomende, maar 5 per cent uitgaande regten.

d. Hoofdgelden, 5 guldens per hoofd.

e. Lastgelden van Amerikaansche vaartuigen 3 guldens per last.

f. Patent wordt berekend naar de hoegrootheid van het debiet.

g. Vendue-gelden; men betaalt als kooper 5, en als verkooper 3 per cent, ieder 1 per cent voor 't zegel, 10 guldens per *f* 100.

h. Zegels (tarief van *Paramaribo*).

(*) Dit is hetzelfde geval van de concessiën in de divisie *Saramacca*, echter zijn de akkergelden in de oude kolonie meerendeels 10 centen. — De effekten van de *Saramacca* en van de beide *Nickeri-distrikten* zijn meestal, volgens ieder mij vertoonde *warrant* (Gouvernements waarborg, of akte van allodialen, erfelijken eigendom), door den Gouverneur J. F. FRIRICI uitgegeven.

De ingezamelde produkten van het distrikt *Neder-Nickeri*, voor zoo verre dezelve dadelijk van de *Nickeri* naar het Moederland, voornamelijk aan het huis van CAMBELL en CO. te *Rotterdam*, alsmede naar *Noord-Amerika* afgescheept zijn, hebben gemiddeld over de jaren 1827, 1828 en 1829, volgens eene globale opgave, getrokken uit het Manifesten-boek, per jaar bedragen:

Katoen	(schoone)	260,258	Amst. ponden.
Koffij	(heele)	37,800	dito
dito	(gebrokene)	8,450	dito
Suiker	(1829) (*)	800	vaten.
Malassie		30,000	gallons.
Rum		3,000	dito

Banannen (gelds waarde van verkochte) in het jaar 1829 *f* 3780 N. C. Van eenige effekten der *Nickeri*, zoo als van de plantaadjen *Leadshall*, *Good-intent*, *Unions*, *Torque*, *Locharber* en *Rhynie*, zendt men de produkten, uit hoofde der hooge vrachten, die door gezegd huis berekend worden, naar *Paramaribo*, wordende aldaar op de waag gewogen en als katoen (zonder bijbepaling van de *Nickeri*) der kolonie *Suriname* naar de Nederlanden gezonden.

§ 5. *Opper-Nickeri* of de zoogenaamde *Zeekust.*

Het distrikt *Opper-Nickeri*, in de wandeling *de Zeekust* genoemd, ligt ten oosten van het *Neder-distrikt*, in eene strekkende lengte langs de kust, hebbende over land geene communicatiewegen of paden met een ander gedeelte dezer kolonie, en is door een zwaar, bijna ondoordringbaar bosch van ongeveer 16,000 Rijnlandsche roeden van het *Neder-distrikt* afgescheiden. Bij enkele gevallen worden er echter Ne-

(*) Inhoudende bruto 1400 of netto 1260 ponden.

gers met brieven van het eene naar het andere distrikt gezonden, makende alsdan gebruik van eene hooge zandbank, die de strekking der kust heeft en zelfs bij spring niet onder water loopt; deze bank neemt in het *Neder-distrikt* een' aanvang bij de plantaadje *Glouchester*, en strekt zich tot op eenen geringen afstand van *Opper-Nickeri* uit, of wel tot op de hoogte, alwaar de modderbank van de zeekust begint, zoodat men zeer waarschijnlijk met geringe onkosten een goed communicatiepad tusschen deze distrikten konde daarstellen. Tegenwoordig is echter het doordringen van dat bosch bijna ondoenlijk, zoodat de correspondentie van daar altijd te water met kustvaartuigen moet geschieden; en wijl er nergens eene geschikte ankerplaats is, moeten de hier op varende schoeners en sloepen (hoogstens heeft men van *Paramaribo* slechts eens in de maand gelegenheid, om hier op te corresponderen) altijd in sterk rollend water voor het vlakke strand ten anker komen. De afspoeling der kust is van beide distrikten ongemeen groot, en gedurende de laatste vier jaren niet minder dan 20 a 25 Rijnlandsche roeden per jaar geweest. De afscheping van deze kustvaartuigen geschiedt met ongedekte ponten, om dezelve niet bovenlastig te maken, welke ponten meer naar barkassen, dan naar matrozen ponten gelijken, welke laatste men op de rivieren der oude kolonie bezigt. Dit is en blijft op de kust eene gevaarlijke inscheping. Ook in het *Neder-distrikt* worden de produkten van de oostelijke, aan de kust gelegene plantaadjen op eene dusdanige gevaarvolle wijze te water naar de *Punt* gebragt.

De plantaadjegronden liggen alle met hunne voordammen aan zee; de gebouwen, zoo hier als in het *Neder-distrikt*, veel minder aanzienlijk zijnde, dan in de oude kolonie, staan onregelmatig verspreid. Op

	]LANKEN A EN VRIJE .EURLINGEN.	SL.:*NGEN*.
W'	5	
J. :	1	
Jol	2	ver naar de plantaadje *Kent*. (reeds geschied.)
C.	1	
T.	7	
D.	6	
J. :	2	
D.	7	
	«	
Ch	2	
	«	
Jai	5	
J. :	1	
D.	1	
C. ·	6	
	«	ne.
J.	«	Onop
R‹	1	
D.	1	
W	2	
Jai	2	
W	1	
J.	1	:onden.
Ja:	6	
Ma	1	
	61 (†)	2

de achtergronden vindt men eene breede, paralel met de kust loopende zandrits, waarop een fraaije rijweg over alle gekultiveerde landen gaat; meer zuidwaarts wordt de grond hooger en zandiger, welke bodem echter ongemeen rijk aan humus is. Het zand is van eene geelachtige kleur, even eens als dat, wat men buiten de *Heerepoort* langs den straatweg van *Groningen* vindt; hier is het echter op sommige plaatsen met eenen dunnen zoom van blaauwe (maar zoete) klei doormengd. Deze gronden leveren overheerlijke banannen en aardvruchten op, echter de eerste niet altijd, zoodat de meeste plantaadjen het grootste gedeelte van het jaar de voor kost benoodigde banannen van de plantaadjen of kostgronden aan de *Saramacca*-rivier moeten aanhalen.

De meer zeewaarts gelegene katoenlanden bestaan uit zeer dankbare kleigronden.

De eerste aanplanting van katoen (het eenige hier geteeld wordende handels-produkt) geschiedde door den heer A. CAMERON op het lot n°. 210, nu plantaadje *Burnside*, in het jaar 1808.

Het rundvee en de schapen zijn hier ongemeen vet, en overtreffen in zwaarte zelfs die van de *Neder-Nickeri.* Ook de banannen groeijen hier in gunstige saizoenen groot en weelderig, terwijl de jagt en visscherij hier weinig minder rijk zijn, dan in het eerstgemelde distrikt. Jammer, dat men van hier geen vee of geene banannen kan uitvoeren, wordende, uit hoofde van den grooten afstand van *Paramaribo*, en de moeijelijkheid van een en ander te transporteren, alleen voor eigene consumtie aangekweekt.

Dit distrikt brengt het eene jaar door het andere 2,000 a 2,500 balen schoone (dat is zuivere) katoen op, welke balen door elkander 300 Amst. ponden wegen. (Zie Tabel Lett. B.)

Aan de kust, op den noordwest hoek van de plantaadje *Friendship*, ligt de onversterkte militaire post *Coronie*, naar eene thans bijna digt gespoelde kreek van dien naam aldus geheeten, zijnde de Nederlandsche vlag hier aan eene geringe bezetting van een' serjant, zes jagers en twee neger-guides toevertrouwd.

Een ambtenaar (gewoonlijk tevens planter), welke den titel van Drost voert, correspondeert met het Hoofdbestuur te *Paramaribo*. De eerste Drost van het distrikt *Opper-Nickeri* was de gepensioneerde kapitein LAUTA, de tweede was F. VAN DER SCHOOR, zijnde door den heer SLENGARDE opgevolgd.

De belastingen zijn hier op eenen gelijken voet als in *Neder-Nickeri*, en de jaarwedde van den Drost is *f* 1,000 N. Ct.

In beide distrikten heeft men een gezond klimaat, bij eenen frisschen oostelijken zeewind; maar in den droogen tijd, wanneer de regenbakken ledig zijn, is in beide distrikten het drinkwater, dat men uit de bosschen aanvoert, zeer slecht, zoodat de pas aankomenden er meest alle eene zware *diahrrée* van krijgen; gekookt of met spiritus vermengd is het minder schadelijk. In beide distrikten heeft men bovendien eene ongemeen groote hoeveelheid groote en lastige muskieten.

DERDE HOOFDSTUK.

STELSEL VAN BELASTING, COMMERCIËLE AANGELEGENHEDEN, ENZ.

---

§ 1. Algemeene beschouwing. Stelsel van belasting, enz.

Ofschoon de kolonie *Suriname*, gelijk wij meermalen gezegd hebben, eene landbouwende, en geenszins eene handeldrijvende bezitting is, waarvan zich de in- en uitvoer bijna uitsluitend tusschen het Moederland en de kolonie bepaalt, zoo zal het niet ongepast zijn, om, voor en aleer wij tot de volgende Afdeeling, behelzende een *breedvoerig verslag van den kolonialen landbouw*, *de verbouwing*, *fabricering en zuivering der produkten van uitvoer*, overgaan, een' vlugtigen blik op de belasting en handels-aangelegenheden dezer kolonie te vestigen, als zijnde eene hoofdbijdrage tot de algemeene koloniale kennis.

De landbouw is in de kolonie *Suriname*, wel is waar, door de vermindering van werkende handen, eenigermate beperkt en verzwakt, zoodat er, ten gevolge van den verboden slavenhandel en de uitputting (door geene goede onderhouding) van oude plantaadjegronden, vele kleine effekten verlaten zijn geworden,

hetwelk nog dagelijks meer en meer toeneemt; maar deze vermindering van handen heeft op verre na dien nekslag niet aan den bloei en de welvaart (vergelijk de Tabel van uitvoer Lett. *c*.) aan de kolonie toegebragt, dan wel de lage marktprijzen der koloniale produkten, bij eenen steeds voortdurenden dwanghandel met het Moederland, zulks wel veroorzaakt hebben.

Dit heeft dan ook ten gevolge gehad, dat 49 der notabelste ingezetenen, eigenaren en administrateuren van Surinaamsche plantaadjen, in het laatst van 1830 een rekest aan Z. M. den Koning der Nederlanden hebben ingezonden; in welk verzoekschrift zij het verval der kolonie *Suriname* met sterke kleuren afschetsen en derzelver steeds afnemende bloei en welvaart, behalve aan de afschaffing van den slavenhandel, den brand van 1821, het vernietigen van het vroeger bestaan hebbende Surinaamsche kaartengeld, aan deze vijf hoofdoorzaken toeschrijven, als:

a. Het aangenomen stelsel, dat de koloniën geheel en alleen zich zelve moeten onderhouden.

b. Het stellen der gezamenlijke Nederlandsche West-indische bezittingen onder één Gouvernement-generaal, *voor zoo verre* daarmede verbonden is de ondersteuning, welke de eene kolonie aan de andere te verleenen heeft.

c. De, ten gevolge van een en ander gevorderde, te hooge belastingen.

d. De uit de ontoereikendheid der reeds te hooge belastingen ontstaande zwarigheid der militaire magt, ter verdediging en bescherming der kolonie.

e. Het verbod, om Negermagten zonder derzelver toestemming van de eene plantaadje naar de andere te verplaatsen, of dezelve partiëel en familiënwijze te verkoopen.

a. Ten opzigte van het eerste punt, beklagen de re-

kestranten zich over de kosten van defensie, als moetende de kolonie (sedert de vermoedelijke ingevingen aan Z. M. den Koning van den Gouverneur-generaal VAN PANHUIJS) de militairen zelve voeden en kleeden, iets, hetwelk in de naburige koloniën door *Engeland* en *Frankrijk* geheel verschaft wordt. Verder beklagen zij zich over de stelling, dat *de koloniën voor het Moederland zijn*, en bij gevolg *het Moederland niet voor de kolonie is;* zeggende, *dat voordeel om voordeel* eene meer billijke stelling zijn zoude.

Tevens voeren zij in hunne eerste bezwaren, ten aanzien der afschaffing van den slavenhandel, deze merkwaardige periode aan: « Mogen slechts de in hun land zoo ongelukkige Afrikanen aldaar dat geluk deelachtig worden, welks beooging zeker mede eene drijfveer van Uwe Majesteit en andere Vorsten geweest is."

b. In het tweede punt van bezwaar wordt aangevoerd, dat de hoofdambtenaren van alle Nederl. Westindische bezittingen, ofschoon wel is waar te *Paramaribo* residerende, alleen door de kolonie *Suriname* gesalariëerd worden; — klagende verder over de onbillijkheid van het voorschot of de leening aan de eilanden, welke *Suriname* opgelegd is, zeggende: « dat *Suriname* van de eilanden nooit eenig voordeel trekken kan."

c. In het derde punt van bezwaar klagen de kolonisten over de hen drukkende belastingen: van welker gegrondheid het hier achter volgende stelsel van belasting tot bewijs moet verstrekken. Dan wenschelijk ware het geweest, dat de rekestranten ook de middelen opgegeven hadden, waardoor hierin voorzien zoude kunnen worden; echter zal de moeijelijkheid, hierin gelegen, hen daar misschien van terug gehouden hebben; want zoo wel de landman in Europa als in de Overzeesche bezittingen voelt zich, bij de lage markt-

prijzen zijnen produkten, door de belastingen gedrukt, en het is eene vrij algemeene waarheid, dat de belastingen, van welk eenen aard ook, direct of indirect, op den landman te huis komen. Wie moet nu dubbel ongelukkig en belast zijn, om daardoor eenen anderen van die bezwaren geheel, of gedeeltelijk te bevrijden? Doet men in deze, bij de algemeenheid der lage marktprijzen, zoo wel als die van de voortbrengselen der fabrijken en trafijken, als een gevolg der lage marktprijzen van die produkten, der Nederlandsche boerderijen en koloniale plantaadjen justitie aan deze zijde, men doet te gelijk injustie aan gene zijde. — En het is ook op die zelfde gronden, waarop de onbillijkheid rust, welke zij ten opzigte van de ondersteuning, aan *Curaçao*, enz. door *Suriname* te verstrekken, aanvoeren.

Wat echter de algemeene klagt der Surinamers over drukkende belastingen betreft, vermeen ik dezelve zeer ongerijmd te zijn en is dit alleen daaraan toe te schrijven, dat zij geene belastingen kennen. Waren zij eens eenige jaren burgers van *Amsterdam*, dan zouden zij, bij de optelling van Lands- en Stedelijke belastingen, eerst regt ontwaren, hoe nietig vijf guldens hoofdgeld per jaar zijn; — maar nu zij geene verhouding kennen van de belastingen in het Moederland en in de koloniën, verlangt men op eene zeer onbillijke wijze, dat men de reeds zoo drukkende opbrengsten in de Nederlanden zal bezwaren, en die in de kolonie *Suriname* zal ververminderen.

d. Het is niet te ontkennen, dat de militaire magt in de kolonie *Suriname* zeer zwak, en niet eens in staat is, om het cordon en de verdere buitenposten ten halve te bezetten; terwijl het kleine garnizoen niets tegen eenen binnenlandschen opstand, veelmin tegen een' buitenlandschen aanval zoude kunnen uitvoeren. Maar

daarentegen heeft men hunne magt (van welker misbruik men in de geschiedenis, 1ste afdeeling, 1ste hoofdstuk, de voorbeelden aangehaald vindt) ook niet te vreezen.

Doch in dat geval zoude men ook kunnen zeggen: het *broodmes* mag niet meer bestaan, omdat het tevens als een *moordinstrument* kan worden gebezigd. Den kandelaar zal men onder de korenmaat zetten, en het licht niet laten schijnen, ten einde geen' brand te veroorzaken. Neen! deze maatregelen zijn in eene welingerigte Maatschappij niet bestaanbaar. Te regt zeiden de ouden: *abusus non tollit usum* (het misbruik kan het gebruik eener zaak niet wegnemen).

e. Eindelijk zeggen de rekestranten in het vijfde hoofdpunt van bezwaar, dat het veel minder hard is, om de Negermagten te splitsen, en familiënwijze te verkoopen en elders over te plaatsen, dan de conscriptie voor de soldaten, en de pressing voor de zeelieden in *Europa.* Doch de misdrijven onzer evenmenschen geven ons het regt niet, om zelve misdadig te worden.

«De regtvaardige maakt zich nimmer schuldig aan datgene, wat hij in anderen berispt" zegt THALES.

En waarlijk, dusdanige willekeurige handelingen zijn volgens de regten van den mensch ongeoorloofd, terwijl duizend jaren onregt geen oogenblik regt kunnen zijn. Dan de dwang tot den oorlog en de dwang der slavernij eenmaal ten behoeve van staat en koloniën gewettigd zijnde, kan ook deze verplaatsing van de slavenmagten binnen de kolonie *Suriname* familiënwijze hoegenaamd geen punt van bezwaar opleveren: zoodat het verzoek der rekestranten, bij het eenmaal bestaan van slavernij, in geenen deele onbillijk is. Want wat toch zoude men met soldaten en matrozen uitvoeren, indien deze niet verkozen van garnizoen of van

een door ouderdom onbruikbaar geworden schip te willen veranderen, en verplaatst te worden? — Dan dit een en ander ligt voor het tegenwoordige buiten de grenzen onzer beschouwing.

Wij zullen dus eens kort en zakelijk het eene en andere van het financiewezen, de belastingen enz. mededeelen.

Stelsel van Belasting.

Wat de thans in *Suriname* geheven wordende belastingen betreft; hierover hoort men vooral van de zijde der grondeigenaars vele klagten aanheffen, zeggende, dat dezelve inzonderheid voor de landbouwende klasse drukkende zijn. Dan, ten einde mij voor als nog in geene onaangenaamheden te wikkelen, zal ik mijne gevoelens over het financiewezen, de belastingen, enz. niet breedvoeriger in het midden brengen, willende dit volgaarne aan meer zaakkundigen en aan hen, die niet alleen eigenbelang en de belangen van het Moederland, maar ook de belangen der kolonie zelve beoogen, overlaten. Hetgene ik hieromtrent mededeel, zijn slechts bijdragen en aanmerkingen, door anderen gemaakt, welke misschien over deze teedere punten eenig licht kunnen verspreiden.

Dan zal ik laten volgen, als eene Bijlage van het straks gemelde, het in 1830 aan Z. M. den Koning der Nederlanden door de Heeren C. L. WEISSENBRUCH Cs. ingezonden rekest.

OPGAAF

der BELASTINGEN op den LANDBOUW der Kolonie *SURINAME*, sedert 1816 tot en met 1829.

Art. 102 van het Regerings-Reglement. Art. 104 van het Regerings-Reglement.	1816	**HOOFDGELDEN.** Onder de benaming van ORDINAIR HOOFDGELD. Aan het kantoor der Hoofdgelden. Voor Blanken, Vrijlieden en Slaven zonder onderscheid, boven de 12 jaren oud, per hoofd, Sur. Ct. . . . . *f* 2 - 10. beneden de 12 jaren en boven de 3 jaren oud, - 1 - 5. 3 jaren oud en daar beneden, ... nihil. Onder de benaming van EXTRA-ORDINAIR HOOFDGELD. Aan het kantoor der Kassa tegen de wegloopers. Voor Blanken, Vrijlieden en Slaven zonder onderscheid, per hoofd, Sur. Ct., ... - 6 - 00. Deze beide hoofdgelden kwamen voor plantaadjemagten op *f* 7 - 0 à *f* 7 - 5 per hoofd. Stelle het hoogste, per 100 hoofden, Sur. Ct.	*f* 725	00
6 Junij 1817. Gouvernements-blad N°. 11.	1817	Alle quitantiën, door publieke kantoren af te geven, voor taksen en imposten, belast met een zegel van *f* 1 - 00 voor iedere *f* 100. De Hoofdgelden der 100 hoofden bedragen, als voor 1816 opgegeven, Sur. Ct. . . . . . *f* 725 - 00. Zegelregt . . . . . . - 7 - 10.	*f* 732	10

		Vervolg der HOOFDGELDEN.		
18 Maart 1818. Gouvernements- blad N°. 2.	1818	De onderscheidene belastingen met 10 ten honderd verhoogd. De honderd hoofden als voor 1816, . . *f* 725 - 00. 10 pct. verhooging, - 72 - 10. *f* 797 - 10. Zegelregt . . . . - 8 - 00. Sur. C[t].	*f* 805	10
18 Aug. 1823. Gouvernements- blad N°. 5.	1824	De betaling der beide hoofdgelden afgeschaft en vastgesteld een gemiddeld hoofdgeld, à *f* 7 - 10 per hoofd. De 100 hoofden . . *f* 750 - 00. 10 pCt. verhooging - 75 - 00. Zegelregt . . . - 8 - 10. Sur. C[t].	*f* 833	10
20 December 1826. Gouvernements- blad N°. 6.	1827 zonder nadere verandering.	Verhooging tot op *f* 5 - 00 Ned. Cour[t]. per hoofd, zonder meer. De 100 hoofden à *f* 5 - 00 Ned. C[t]. . . . *f* 500 - 00. Agio à 210 pct., blijkens publicatie van den 25 Oct. 1826, Gouv. blad N°. 4. . . . . . . - 1050 - 00. Sur. C[t].	*f* 1550	00

UITGAANDE REGTEN

op de afzendingen naar het Moederland.

	1816 tot Mei 1817	Suiker, per vat, ...	Sur. C[t].	*f*	1	10
		Koffij, » 100 ponden,	»		1	2
		Katoen, » 100 »	»		2	12
		Cacao, » 100 »	»		1	10
19 Mei 1817. Gouvernements- blad N°. 7.	1817	bepaald op 2½ per cent van de waarden, ...			2½ pct.	

		Vervolg der **UITGAANDE REGTEN.**	
6 Junij 1817. Gouvernementsblad N°. 11.	1817	Alle quitantiën, door publieke kantoren af te geven, voor taksen en imposten, met 1 per cent zegelregt belast. Uitgaande regt van de waarde . . . . $2\frac{1}{2}$ pct. 1 per cent zegelregt op de uitgaande regten, is van de waarde der produkten . . . . . . $\frac{1}{40}$ pct.	$2\frac{21}{40}$ pct.
18 Maart 1818. Gouvernementsblad N°. 2.	1818	De onderscheidene belastingen met 10 ten honderd verhoogd. Uitgaande regt van de waarde . . . . $2\frac{1}{2}$ pct. 10de verhooging . . . . $\frac{1}{4}$ » $2\frac{3}{4}$ pct. 1 per cent zegelregt op de uitgaande regten, is van de waarde der produkten . . . . $\frac{11}{400}$ »	$2\frac{311}{400}$ pct.
Koninklijk besluit van den 8 Maart 1822, N°. 99. Publicatie den 21 Mei 1822. Gouvernementsblad N°. 5.	1822	Van de waarde der produkten zonder meer in wissels	3 pct.
Notificatie 10 Junij 1822.	1822	Ofschoon bepaald was 3 per cent *zonder meer*, nogtans de wissels onderworpen aan een zegelregt, hetwelk gemiddeld op $\frac{1}{3}$ per cent van het bedrag der belasting kan geschat worden.	
20 December 1826. Gouvernementsblad N°. 6.	1827	Van de waarde der produkten voor de in Suriname gevestigde eigenaren zonder meer » » elders gevestigde eigenaren zonder meer	3 pct. 5 »

		Vervolg der **UITGAANDE REGTEN.**	
Art. 15 van het besluit van den Komm. Generaal van den 30 Julij 1828, N°. 303. Public. den 18 Nov. 1828. Gouvernements-blad N°. 16.	1829	Van de waarde der produkten voor alle eigenaren zonder onderscheid	5 pct.

AANMERKING.

Tot ultimo December 1826 werd door het voormalig hof van policie alle drie maanden de waarde der produkten bepaald, waarnaar de uitgaande regten moesten worden berekend. Deze waarde was altijd gemiddeld, ja zelfs daar beneden, zoodat men inderdaad minder dan $2\frac{1}{2}$ per cent, en sedert 1823 minder dan 3 per cent betaalde. Sedert 1827 werd de *volle* waarde der produkten ter betaling der uitgaande regten vastgesteld; met 1829 echter regelde de door den Hoogen Raad bepaalde waarde zich niet meer naar de reëele, maar naar eene de wezenlijke *verre overtreffende* waarde. De prijs der suiker is tegenwoordig 5 cents per oud Amsterdamsch pond; de waarde echter, waarnaar de uitgaande regten berekend moeten worden, is vastgesteld gebleven op 11 centen, zoodat men niet 5 per cent van de waarde, zoo als de wet eischt, maar inderdaad 11 per cent betaalt (*).

		LANDTAKSEN of AKKERGELDEN.		
		Bedrag voor plantaadjen, welke er mede belast zijn, luidens de waranden, 2, 3 of 4 stuiv. per akker.		
	1816	Stelle (duidelijkshalve) 1000 akkers tegen de gemiddelde taks à 3 stuivers . . . . Sur. Ct.	*f* 150	00

(*) Volgens de begrootingen der inkomsten en uitgaven van de Nederlandsche W. I. Bezittingen, voor het jaar 1831, gearresteerd bij besluit van Z. M. dd. 9 October 1830, no. 112, zijn de *uitgaande regten*, welke, van de koloniale produkten naar het Moederland uitgevoerd wordende, van den eersten Februarij tot en met ultimo December 1831 zijn of zullen worden geheven, de navolgende:

Suiker per 100 ℔ (oud Amst. gew.)	*f* 0 — 60.	Katoen per 100 ℔ (schoone)	*f* 1 — 30.
Koffij idem (Heele)	- 1 — 00.	Katoen idem (vuile)	- 0 — 40.
Koffij idem (Gebrokene)	- 0 — 48.	Cacao idem	- 0 — 60.

Indigo is vrij van uitgaande regten.

		Vervolg der LANDTAKSEN of AKKERGELDEN.		
6 Junij 1817. Gouvernements-blad N°. 11.	1817	Alle quitantiën, door publieke kantoren af te geven, over taksen en imposten, belast met een zegel van *f* 1 - 00 voor iedere *f* 100 - 00.		
		De 1000 akkers bedroegen, als voor 1816 opgegeven, ... - 150 - 00.		
		Zegelregt . . . . - 1 - 10.		
		Sur. C^t^.	*f* 151	10
18 Maart 1812. Gouvernements-blad N°. 2.	1818	De onderscheidene belastingen verhoogd met 10 ten honderd.		
		De 1000 akkers, als voor 1816 opgegeven, . *f* 150 - 00.		
		10de verhooging . . . - 15 - 00.		
		f 165 - 00.		
		Zegelregt . . . . . . - 2 - 00.		
		Sur. C^t^.	*f* 167	00
Tarief bij besluit van den 20 December 1826, Gouvernements-blad N°. 6.	1827	Bepaling, dat de akkergelden van Surinaamsch courant tot Nederlandsch courant herleid worden tegen een agio van 150 per cent.		
		De wezenlijke agio was, blijkens publicatie van den 25 October 1826, Gouv. blad n°. 4, 210 per cent; dit was dus eene stilzwijgende verhooging van 24 per cent.		
		De 1000 akkers, als voor 1816, à *f* 150 - 00 Sur. C^t^., herleid tot Ned. C^t^. tegen slechts 150 pct. agio, ... *f* 60 - 00.		
		10de verhooging . . . - 6 - 00.		
		f 66 - 00.		
		Zegelregt . . . . - 1 - 00.		
		f 67 - 00.		
		210 pct. wezenlijke agio - 140 - 14.		
		Sur. C^t^.	*f* 207	14

	Vervolg der LANDTAKSEN of AKKERGELDEN.		
1829	Als in 1827, echter zonder verhooging of zegel. De 1000 akkers als in 1827, ... N. Ct. *f* 60 - 00. 210 pct. agio, . . . - 126 - 00.	*f* 186	00

AANMERKING.

Op de verzoeken om concessiën land, heeft de Landsheer in der tijd dezelve toegestaan, onder bepaling echter, dat eene zekere, *bij de Warand zelve* bepaalde som 's jaars voor akkergeld betaald moest worden. Op *die* voorwaarde heeft de verzoeker de Warande aangenomen; evenwel is bij verhooging in 1827 den landbezitter de vrijheid niet gelaten, om, in geval hij zich deze eenzijdige nieuwe voorwaarde niet liet welgevallen, het bij hem bezeten land in den boezem van den Landsheer te doen terug keeren.

		UITGAANDE REGTEN OP *MELASSIE.*			
	1816 tot 1826	Per gallon . . . . . . Surin. Ct.	*f*	1	4
Generaal tarief, d. d. 20 en 27 Dec. 1826. Besluit van den Komm. Generaal d.d. 30 Julij 1828. Gouvernements-blad N°. 14.	1827 zonder nader verandering.	Per gallon . . . . . Nederl. Ct.	*f*	03	
		1¼ Stuiver Surin. Ct. staat gelijk met 2 cents Ned. Courant, de met den 1 Junij 1827 vastgestelde verhooging dus van 50 pct.			

INKOMENDE REGTEN op de *NOORD-AMERIKAANSCHE* PROVISIËN.

	tot ultimo December 1828	Van geconsigneerde goederen . .	5 pct.
		Niet geconsigneerde goederen tegen de waarde, welke de koopman er op stelt	8 pct.
		Doch had het Gouvernement regt, om het voor de kolonie benoodigde te naderen tegen *inklaringsprijs*, met slechts $\frac{1}{8}$de verhooging.	
Besluit van den Komm. Gener. dd. 30 Junij 1828. Gouvernements-blad N°. 16.	1829	Geconsigneerd of niet berekend naar een door het Gouvernement (zie bekendmaking van den Controlleur van financiën d. d. 24 Dec. 1828) vastgesteld hoog tarief der waarde	8 pct.
		Of	
		per last scheepsruimte . . . . Ned. C^{t}.	*f* 16 —

QUOTA wegens verkochte MELASSIE en DRAM.

Van het bedrag des verkoops, na aftrek van 10 per ct. voor onkosten	6 pct.
Deze belasting is, als alle andere, onderworpen geworden eerst aan 1 pct. zegelregt en nader aan 10 pct. verhooging, en heeft overigens geene verandering ondergaan, dan alleen dat bij publicatie van den 1 Maart 1829, Gouv. blad n°. 5, is vergund geworden, in plaats van 10 per cent, 14 per cent voor onkosten van het bedrag des verkoops af te trekken, terwijl sedert 1829 de 10 pct. verhooging niet is geheven geworden.	

QUOTA VAN HOUTGRONDEN.

Van het bedrag des verkoops, na aftrek van 20 per cent voor onkosten; de 10 per cent verhooging, in 1818 op deze belasting gelegd, is sedert 1829 niet meer geheven.

		KERKELIJKE CONTRIBUTIE.		
	1816 tot en met 1823	Voor elke plantaadje per jaar, ... Sur. C^t.	*f* 2	10
1 Maart 1824. Gouvernements-blad No. 5.	1824	Deze belasting afgeschaft en buiten effect gestold. NB. De opbrengst dezer belasting was onbeduidend.		
		QUOTISATIE VAN WINSTEN EN INKOMSTEN VAN PARTIKULIEREN.		
	1816 tot en met 1823	Deze belasting, welke zich in klassen en per cents wijze regelde, bragt jaarlijks op ongeveer . Sur. C^t.	*f* 60,000	00
1 Maart 1824. Gouvernements-blad N°. 5.	1824	Afgeschaft en buiten effect gesteld. NB. Dit was de eenige belasting, behalve het zegelregt, welke niet op den *landbouw* eigenlijk, maar op *partikulieren* rustte. Met 1827 is een drukkend *patentregt* ingevoerd.		

ONDERSCHEIDENE BELASTINGEN.

Waagloonen, ... *Roeijing der Melassievaten*,	verhoogd sedert 1821.	Pro memoria.
Patentregt, met 1827 ingevoerd.		
Regt van Successie, als in het Moederland met 1829 ingevoerd.		
Zegelregt, met 1817 meerendeels verdubbeld en uitgestrekt, en met 1827 in vele opzigten merkelijk verhoogd. NB. Luidens de wet, zijn de binnenlandsche verkoopen van produkten, ofschoon de *uitgaande regten* door den kooper voldaan worden, niettemin mede subject aan 1 pct. zegelregt tot de quitantien, waardoor bij binnenlandschen verkoop de *landbouw* alweder met 1 pct. belast is.		
Transportregten, à 3 pct. van vaste goederen, benevens 1 pct. collectief zegel.		
Venduregten, à 3 pct. van vaste en 8 pct. van losse goederen, benevens 1 pct. collectief zegel.		
Vrijdoms geregtigheid, met 1827 verhoogd.		
Inkomende regten op ongeconsigneerde goederen, uit het Moederland komende, 3 pct.		
Quota wegens huurwaarde der huizen, aan Paramaribo.		
Erfpachtgeregtigheid, in 1827 met 24 pct. verhoogd.		
Pleizier-, Paarden- en Rijtuigengeld, met 1827 verhoogd.		

Vervolg van ONDERSCHEIDENE BELASTINGEN.

Bruggen en Wegengelden.	Pro memoria.
Begraafplaatsbelasting.	
Belasting op het leggen en metselen van zerksteenen.	
Accijns van dranken, met 1827 verhoogd.	
Leges ter onderscheidene secretarijen en griffiën.	
Leges ter exploiteurs kantoren.	
Leges ten kantore der registratie van slaven.	
Contributie der Schutterij.	
Lastgelden.	
Baakgelden.	
Los- en Stijgergelden.	

NB. Volgens rapport van den raad Controlleur van financiën, aan den Kommissaris VAN DEN BOSCH uitgebragt, bedroegen gedurende de laatste jaren, 1823—1828, de ruwe opbrengsten der kolonie *Suriname* nog geene 6 mill. en de belastingen waren tot bijna 11 tonnen gouds gestegen, zijnde meer dan 15 ten honderd.

Zie daar de opgave, zoo als dezelve aan Z. M. den Koning is verzonden geworden. Dan niet alleen dat de heeren WEISSENBRUCH met nog 48 anderen van de notabelste ingezetenen dezer kolonie hunne klagten aan de voeten van den troon onzes geëerbiedigden Konings over de drukkende belastingen, welke in *Suriname* geheven worden, hebben uitgebragt; maar ook eenige Engelsche planters, de heeren CAMERON Cs. (*), mede grondeigenaren in de kolonie *Suriname*, hebben hun-

(*) Als Stellers dezer rekesten zijn mij van het eerste de heer EGBERS VAN EMBDEN en van het tweede de heer J. BENT opgegeven.

ne grieven te kennen gegeven. Ook vindt men eenige publiek gemaakte bedenkingen dienaangaande van zekeren JOHS. AMERSFOORDT, te *Amsterdam*; op welke drie stukken een kundige, in *Suriname* wonende geleerde, en met de kolonie en derzelver belangen door en door bekende mij eenige aanmerkingen heeft medegedeeld; — waarvan straks nader.

De heer JOHS. AMERSFOORDT zegt: De lasten, waarmede de kolonie successivelijk sedert 1817 is bezwaard geworden, zijn, behalve eene jaarlijksche suppletie aan de opgerigte bank, ten bedrage van *f* 150,000, met toezegging echter van restitutie, voor zoo veel derzelver avance, door het etablissement *Voorzorg* aan de rivier *Saramacca*, tegenover den hoofdpost *Groningen*, te maken, dit zullen toelaten, en verder de kosten van het algemeen bestuur uitgezonderd (*):

1°. De soldijen van het garnizoen jaarlijks bij raming (†) . . .	*f* 250,000.
2°. Schuld aan de Brusselsche Maatschappij, onbekend.	
3°. Het onderhoud van het garnizoen	*f* 50,000.
4°. Bijlage voor de Eilanden, n. l. het deficit der rekeningen van *Curaçao* en *Sint Eustatius* (††)	*f* 70,000.

(*) Wat deze *f* 150,000 betreft; hieromtrent schijnt de heer A. op eenige duisterheid in de memorie van toelichting te hebben gestruikeld. De administratiekosten der bank zijn op *f* 25,000 berekend, de resterende *f* 125,000 strekken slechts tot een' waarborg, en verblijven aan de koloniale kas.

(†) Het garnizoen, 600 man sterk zijnde, kost jaarlijks aan traktement, buiten de vivres, *f* 132,000 en is geenszins 600 man sterk.

(††) Dit is zoo; men betaalt kwartaalswijze *f* 17,500.

5°. Aan de Surinaamsche bank, onbekend.

6°. Kosten van de pakket-vaart tot onderhoud der gemeenschap tusschen *Suriname* en de Nederlandsche Westindische Eilanden, minimum . . . . *f* 5,000.
(*) maximum . . . *f* 20.000.

Verder betoogt de heer AMERSFOORDT, dat *Demerary* een derde minder belastingen bij driemaal meer produkten van het hoofdvoortbrengsel, dan *Suriname* opbrengt; vervolgende: « Indien het bedrag der belastingen eens voor *Suriname* dat van *Demerary*, en voor *Demerary* dat van *Suriname* was, er zoude stof tot bevreemding en beklag zijn, hoe veel te meer dan nu? »

Ook beweert Zijn Edele, dat men in *Demerary* publieke staten heeft, terwijl in *Suriname* alles in het geheim wordt behandeld (†).

En hiermede zullen wij over het financiewezen, de belastingen, enz. zwijgen, met den warmsten wensch, dat deze belangrijke punten verder door deskundigen mogen worden behandeld, en door het Gouvernement tot heil van *Suriname* en derzelver bewoners ten beste zullen worden geregeld.

Vreemd voorzeker moet geen' anti-Hollandsch gezinden de uitdrukking voorkomen, in de vooronderstelling van den heer AMERSFOORDT, « van het wenschelijke voor de eigenaars van gronden in *Suriname*, dat deze kolonie op den voet van haar gezuster onder het

(*) Thans maar één schoener, de *Gouverneur Generaal Cantzlaar*, tegen *f* 10,000 jaarlijks.

(†) Deze staten zijn niet alleen *niet* officiëel, maar veelal leugenachtig, in welk laatste geval het stilzwijgen beter is.

Engelsch beheer gebleven ware." — Waartoe dezen in de kolonie toenemenden wensch, vooral bij de inboorlingen, en bij anderen, welke wel eens een' tijd lang, zoo als vroeger, buiten rekening en verantwoording hunner gehoudene administratie wilden blijven, op te wekken? — Ook in het rekest van den heer WEISSENBRUCH C.S., hetwelk door 49 der notabelste inwoners, grondbezitters en administrateuren onderteekend is, wordt het Engelsch bestuur dezer kolonie, vóór de overname der onzen in 1816, als zeer gelukkig voor *Suriname* afgeschetst.

Dan, ten einde over deze gevoelens zelve niet in pennestrijd te geraken, zullen wij met de volgende bedenkingen en korte aanmerkingen, welke op de drie genoemde stukken gemaakt en mij toegezonden zijn, van dit punt afzien.

« Wanneer wij het adres van CAMERON C.S. nalezen, « vinden wij daarin deze opmerkelijke zinsnede: — « « Wij doen in geenen deele onder in *ongeduldige* « « *werkzaamheid*, *volharding* en *oeconomie* voor « « de inwoners van *Demerary* en *Berbice*, noch zijn « « onze landen minder *vruchtbaar*, niettegenstaande « « *Demerary*, met eene bevolking slaven van slechts « « 10,000 meer dan *Suriname*, *zesmaal* zoo veel meer « « *produkten* heeft opgeleverd, en *zesmaal meer* « « *schepen* employeert."" « Wanneer wij in een in « alle opzigten welvoegelijk adres eene zoo gewaagde stel- « ling vinden, wat heil of goeden uitslag mag men daar « van wachten?

« 1°. Indien wij de deugden van werkzaamheid, « volharding en oeconomie (die ik niet tegenspreek) « vinden bij de bewoners der twee koloniën in gelijken « graad, waarom hebben dan de planters van *Surina-* « *me*, *in dien tijd*, toen men zoo roemde op de hoo- « ge prijzen der suiker, en de opbrengt der suiker-

« plantaadjen, slechts een zesde van die van *Demerary*
« opgeleverd? De reden van ontmoediging bestond
« toen zoo weinig, dat men alles in suiker wenschte te
« verwandelen.

« 2°. Volgens de opgaven der bevolking in *Demera-*
« *ry* en in *Suriname*, bestond die volgens officiële op-
« gaven, getrokken uit den Calender en het recense-
« ment van den heer KRUITHOFF:

» In *Demerary* Mei 1820, 76,929; in *Charles Town* . . 5,227,
over voor pl. m. . 71,702.
» In *Suriname* Mei 1825, 42,707; in *Paramaribo* . . . 13,994,
over voor pl. m. . 28,731.
» Meerder in *Demerary*, 34,222; minder 8,777, meerder 42,971.

« Wij vinden dus, dat het landbouwende gedeelte
« slaven in *Demerary* overtreft het geheel van *Suri-*
« *name*.

« 3°. Is het overeenkomstig met de oeconomie, dat
« men 8,777 meerder slaven aan *Paramaribo* heeft,
« dan in *Charles Town*, of is dit een komplement, dat
« de rekestranten (Engelschen) aan zich zelve maken?
« men vindt onder hen ook exceptiën op den regel van
« oeconomie ten dezen.

« 4°. Indien wij het surplus, dat *Demerary* heeft bo-
« ven *Suriname*, 34,222 negers, vergelijken met het
« volle montant der slaven-bevolking in de laatste ko-
« lonie, dan vinden wij niet alleen *tienduizend* meer,
« maar genoegzaam het dubbel getal, dat eene geheel
« andere proportie oplevert.

« Het doet mij leed, ik herhaal het, in een adres,
« dat welligt zeer goede denkbeelden bevat, zoodanige
« ongerijmdheden te vinden.

« 5°. Bevat het getal van zesmaal zoo veel schepen
« zesmaal zoo veel scheepsruimte in lasten, of tonnen,
« als die op *Suriname* varen?

« Waren zij volle of halve vracht, toen zij uit de

« kolonie vertrokken ? — mij dunkt, men heeft iets « treffends willen zeggen en niets meer, dat is, geene « goede gedachten.

« Het adres van WEISSENBRUCH C.S. is lange soep, en « men schoolmeestert veel te veel.

« Het adres van AMERSFOORDT (November 1829) is « beleedigend en laakbaar, schoon de steller een knap « man schijnt, en veel bondigs voortbrengt.

« De Tabel van de opbrengst der produkten van « *Demerary* bevat welligt eenige erreuren, en vele « spelfouten; men heeft die niet durven verbeteren, « om geene andere en willekeurige bijvoegingen in te « lasschen.

« Wanneer men het getal slaven voor den suiker- « bouw in *Suriname* (onbekend) mag berekenen naar « hetgene, dat men stelt dat zij afwerken, dan zoude « het getal zijn 10,000, die in 1830 hebben afgewerkt « 28,438,093 ℔.

« In *Demerary* was het getal negers 58182.
« In 1830 voor katoen en koffij afgezonderd 15719.
« blijft voor den suikerbouw 42463 negers (*).

« Wanneer 11,000 negers in *Suri-* « *name* afleveren	28,000,000 ℔
« moeten 42,400 negers in *Demerary* « afleveren	107,900,000 ℔
« Zij leveren maar af	84,400,000 ℔
« dus minder proportioneel . . .	23,500,000 ℔

« Hieruit blijkt alweder, dat de stelling van zesmaal « zoo veel afleveren valsch is.

(*) « Dat er een verschil is in beide getallen negers van « *Demerary*, komt daaruit voort, dat de eerste is generaal « genomen uit den Calender van 1820, de tweede speciaal « wegens werkende negers op plantaadjen, volgens de Tabel « over 1830."

« Als wij nu de adressen zelve beschouwen, dan is « dit mijne conclusie. AMERSFOORDT wil *Amsterdam* alles « doen verzwelgen, daar moet geld gewonnen worden; « hij is een voorstander van den dwanghandel.

« De *rekestranten in de kolonie* willen fortuin ma- « ken en naar hun Vaderland rijk terug keeren.

« Tusschen beiden staat het Gouvernement met Zijne « Majesteit aan het hoofd, die zijne vaderlijke zorgen « door ondankbaarheid beloond ziet en te onregt wordt « beleedigd.

« Het Bestuur wordt geslingerd door gebrek aan lo- « kale kennis, en weet niet, aan wien zich te houden.

« Belastingen zullen er moeten zijn, zoo lang er be- « hoeften zijn; — de billijkheid brengt mede, dat ie- « der zijn huisgezin onderhoude, — dat hij voor zijn' « buurman zorgt is edelmoedig, maar het is onbillijk « dit te moeten doen.

« Een ieder behoort te dragen in de lasten naar rato « van zijn vermogen, of zijne belangen bij den Staat.

« Grijpt dit plaats? neen.

« Een ieder roept het octrooi in, omdat de lasten « daar zeer gering, doch thans op dien voet niet toe- « reikende zijn, om in de behoeften te voorzien.

« Het is dus ongerijmd het octrooi in te roepen; « want hoe zal het te kort gevonden worden?

« Is het octrooi niet lang vernietigd? of is dit het « eenig menschelijk eeuwigdurend contract?

« Ieder, die de kolonie bewoont, moet geacht wor- « den belang te hebben bij derzelver welvaart; in het « zelfde geval is het Moederland.

« Waarom werpt het laatste, als het magtigste, alle « lasten van zich — ja, werpt op *Suriname* het te « kort van andere koloniën, daar *Suriname* geen belang « bij heeft?

« Dit laatste is onbillijk.

« Heeft het Gouvernement het regt niet van conces-
« siën uit te geven ?

« Is dat niets waard ? — Zeer veel, door meerdere
« bebouwing, meerdere scheepvaart, aanvoer van pro-
« dukten, en de regten, die daarop geheven worden.

« Men behoeft geene Negers in te voeren, dat ik voor
« gevaarlijk houde.

« Het land kan door arme Europesche werk zoekende
« huisgezinnen worden bewerkt; indien, namelijk,
« het Gouvernement daaraan de behulpzame hand wil
« verleenen.

« Men late zich niet door schrikbeelden (het deel van
« kleine geesten) hiervan terug houden.

« Thans echter is het bedenkelijk, of men Roomsch-
« gezinden, en bijzonder bewoners van *Zuid-Neder-*
« *land* naar de kolonie behoort te laten gaan.

« Als men maar eens een principe bepaalde in het
« opleggen en heffen van belastingen, en een vast ko-
« loniaal systema vestigde, dan immers hielden alle
« klagten op.

« Bij vermeerdering van welvaart klaagt niemand,
« dan uit weelde.

« De rijkdom van een land bestaat in de vrucht-
« baarheid van den grond, en in de werkzaamheid
« der inwoners.

« Het eerste is hier, het tweede ontbreekt; men
« vure dit aan, en belemmere dit niet. Men leze ver-
« der: *over de vooroordeelen*, in het departement
« der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, in
« tegenwoordigheid van den heer VAN DEN BOSCH, voor-
« gelezen.

« De omstandigheden, waar thans het lieve Vader-
« land in verkeert, doen mij vreezen, dat, zoo het
« garnizoen zal worden vermeerderd, dit welligt zal
« plaats hebben door het toezenden van soldaten, die

« tot straf hier naar toe zullen moeten vertrekken: dan « is de kolonie bloot gesteld, niet om te verkwijnen, « maar om plotselijk te niet te gaan.

« Men herdenke het jaar 1820, toen slechts weini- « gen tot straf naar de kolonie waren gezonden, om « het garnizoen te versterken.

« Het is hard, een vreedzaam volk door onrust wek- « kende lieden te doen bewaken. L.

§ 2. Wetten en reglementaire bepalingen op den handel en de scheepvaart dezer kolonie.

In gevolge het reglement op het beleid der regering, van het justitiewezen, den handel en de scheepvaart voor de kolonie *Suriname* (*), mag de handel en vaart *op* en *van* deze kolonie *Suriname* alleen geschieden *uit* en *naar* het Moederland (art. 32), zoodat, in gevolge art. 33, alle in de kolonie voortgebragte produkten nergens, dan directelijk naar de Nederlanden mogen worden gezonden, en alle behoeften en waren, voor de kolonie benoodigd, alleen uit de Nederlanden derwaarts mogen worden aangebragt; waarvan echter uitgezonderd zijn:

a. De Noord-Amerikanen, als waaraan de vaart op *Suriname*, volgens de toen bestaande inrigtingen, is vergund gebleven.

b. De ingezetenen der Nederlandsche Westindische eilanden, aan welken dezelfde regten als aan de Noord-Amerikanen zijn toegestaan.

Verder is het tarief der inkomende regten door Zijne

(*) Gearresteerd door Zijne Exc. den Kommissaris-Generaal J. VAN DEN BOSCH, d. d. 21 Julij 1828, n°. 222. In het octrooi van den 23 September 1682 is in art. 12 reeds *de alleenhandel met het Moederland, en wel met Nederlandsche schepen*, uitsluitend bepaald geworden.

Excellentie den Komm.-Generaal JOH. VAN DEN BOSCH op deze wijze (*) vastgesteld geworden.

Inkomende regten.

« Goederen, die uit de Nederlanden met Neder-« landsche schepen worden uitgevoerd, zijn vrij van « inkomende regten, voor zoo verre dezelve volgens « het *consignatie-manifest* of de *cognoscementen* « aan in deze kolonie gevestigde ingezetenen of koop-« lieden onmiddellijk zijn geconsigneerd. (Art. 1.)

« Van de alzoo uit de Nederlanden met Nederland-« sche schepen ingevoerd wordende *ongeconsigneer-« de* goederen zal moeten worden betaald een inko-« mend regt van drie per cent van derzelver waarde. « (Art. 2.)

« Van de na te melden goederen, die met Noord-« Amerikaansche schepen worden ingevoerd, zal, vol-« gens de keus der invoerders, moeten worden betaald « (hetzij dezelve al dan niet geconsigneerd zijn) een « inkomend regt van 8 per cent van de waarde, of wel « *f* 16 per last scheepsruimte, of zoo veel lasten als « het vaartuig groot is. (Art. 3.)

« De goederen, waarvan de invoer met Noord-Ame-« rikaansche schepen wordt toegelaten, bestaan in de « volgende, namelijk:

« Aardappelen en andere aardvruchten.
« Beschuit.
« Boomvruchten.
« Blom (fijn meel).
« Gevogelte.
« Horenvee.

(*) Zie de wetten op de beschrevene en onbeschrevene middelen, in het besluit van den Kommissaris-Generaal voornd., n°. 303, d. d. 30 Julij 1828, Gouvernementsblad n°. 16.

« Houtwaren (*).
« Kaarsen van spermacetie.
« Muilezels.
« Olie van spermacetie, of traan.
« Paarden.
« Peulvruchten.
« Rijst.
« Schapen.
« Tabak in bladen.
« Varkens.
« Visch, gedroogd, gerookt, gezouten of in
« pekel.
« Vleesch, idem, idem. (Art. 4.)"

Van bovenstaande artikelen worden voornamelijk ingevoerd: blom, hout, gezouten visch en vleesch, tabak, spermacetie, kaarsen, enz.

Uitgaande Regten.

« Van de produkten van den grond dezer kolonie, « uitgevoerd wordende met Nederlandsche schepen « naar de Nederlanden, zal van derzelver waarde moe- « ten betaald worden een uitgaand regt van vijf percent, « en zal die waarde moeten worden berekend naar een « te dien einde telkens om de drie maanden te regelen, « en publiek te maken tarief. (Art. 5.)

« Volgens de deswege bestaande verordeningen, mo- « gen de Noord-Amerikanen van deze kolonie niet an- « ders uitvoeren, dan oud koper, tin of lood, als- « mede tabak," (welke echter tot nog toe niet voor den uitvoer geteeld wordt,) « en het hoofdprodukt van uit- « voer: melassie."

(*) Het van Noord-Amerika aangevoerde hout bestaat meerendeels in *pitsch pine* (greenen) en *white pine* (vuren, of wel eigenlijk *vugten*) planken van 1 en 1½ d. dikte, en onbepaalde lengte en breedte, en dito gezaagde ribben en riggels.

Volgens art. 6 en 7 van gezegd besluit, is het uitgaand regt van deze artikelen bepaald als volgt:

Tabak de honderd ponden (*)	. .	*f* 0,25.
Oud koper, gelijke hoeveelheid	.	- 2,00.
Oud tin of lood, idem	. . . . .	- 1,00.
Melassie, per gallon	. . . . . .	- 1,00.

Scheepsbelastingen.

Volgens art. 9 van dit zelfde besluit, moeten alle schepen en vaartuigen, waarmede eenige goederen worden in- of uitgevoerd, een lastgeld betalen van *f* 3 per last, en volgens art. 10 moet elk schip of vaartuig voor baak-, los- en stijgergelden *f* 20 betalen.

Deze bepalingen zijn in de 10 gemelde art. van het besluit zelf breeder omschreven.

De ter reede van *Paramaribo* ten anker komende nationale vaartuigen, groot of klein, hetzij dezelve lang of kort ter reede blijven, moeten telkens *f* 5 havenregt betalen, en de schepen van neutrale natiën *f* 10 (†). De op stroom tot het vertrek gereed liggende schepen mogen niet beoosten de *Oranje straat* ten anker komen (§).

Het zij iedereen gewaarschuwd, om geene geweren, pistolen, of kruid in te voeren, zonder zich te dien opzigte met de meeste naauwgezetheid aan de deswege bestaande publicatie, of het *reglement op het bezit, en den verkoop van schietgeweer en buiskruid, en over den vervoer van het laatste* (**), te gedragen;

(*) Vijftig Nederlandsche ponden.

(†) Zie art. 37 van het haven-reglement, d. d. 7 October 1828.

(§) Zie art. 31 van gezegd haven-reglement.

(**) d. d. $\frac{23}{30}$ December 1828 en 19 Januarij 1830.

als hebbende het Gouvernement tegen den verkoop daarvan, uit eene wijze staatkunde tot welzijn en veiligheid der kolonie, daarbij zeer strenge bepalingen gemaakt.

Verder bestaat er een breedvoerig reglement op de scheepvaart en het in- en uitklaren der schepen voor de kolonie *Suriname*, en de daarmede in verband staande verpligtingen, d. d. 1 Februarij 1831, met welks inhoud de schippers of gezagvoerders zich noodzakelijk moeten bekend maken, ten einde tevens aan derzelver passagiers hunne verpligting bij hun arrivement in de kolonie te kunnen voorhouden, en zich zelven naar de plaatselijke verordeningen (om in geene boeten te vervallen) te kunnen gedragen.

§ 3. Uitgevoerd wordende produkten.

Tot de hoofdprodukten van uitvoer behooren de suiker en de koffij, verder katoen, cacao, indigo, melassie en rum; terwijl de weinige uitgevoerd wordende ponden oranjeschillen, tonka, gomma, kwassiehout, wormbast, araroot, enz. van te geringe hoeveelheden zijn, om als produkten van uitvoer te kunnen worden beschouwd. Ook kan men het oude koper, tin en lood niet onder de produkten van uitvoer rekenen, als zijnde geene produkten der kolonie zelve, maar slechts datgene, wat hier vroeger in eenen bruikbaren staat uit de Nederlanden ingevoerd is geworden.

Het meerendeel der koloniale produkten wordt naar *Amsterdam* uitgevoerd, een veel kleiner gedeelte gaat naar *Rotterdam*, terwijl eene nog geringere hoeveelheid naar *Middelburg* en *Antwerpen* gaat.

Men berekent den geheelen uitvoer naar de *Nederlanden* op 70, hoogstens 80 scheepsladingen, en naar *Noord-Amerika* op 40, hoogstens 50. Zie Tabel Lett. C.

In 1829 zijn van de 74 scheepsladingen met Nederlandsche schepen gebragt:

Naar *Amsterdam*	57	ladingen (*).
—— *Rotterdam*	13	———
—— *Middelburg*	4	———
—— *Antwerpen*	0	———
	74	ladingen.

Van de 29 naar *Noord-Amerika* uitgezeilde schepen waren bestemd:

Voor *Boston*	10	schepen.
—— *Glouchester*	9	———
—— *Salem*	5	———
—— *Providence*	2	———
—— *Portland*	1	———
—— *New Burryport*	1	———
—— *Welmington* (†)	1	———
	29	schepen.

Van de gezamenlijke, naar de Nederlanden uitgevoerd wordende produkten was, bij de vorige marktprijzen, de waarde ten minste tien millioenen guldens, 1786, (zie *Algemeen Aardrijkskundig Woordenboek* van BRUINING,) waarvan de reederijen jaarlijks ongeveer $\frac{1}{6}$ gedeelte of zestien à zeventienmaal honderdduizend guldens trekken; thans (in 1830) bedraagt,

(*) Men schat de gemiddelde grootte der Nederlandsche op *Suriname* varende schepen, welke veelal twee reizen in één jaar doen, op 135 à 140 lasten; de scheepsladingen uit Oostindië naar de Nederlanden, alhoewel de schepen grooter zijn, bepalen zich thans tusschen 35 à 40.

(†) *Portland*, de noordelijkste dezer plaatsen, ligt in de provincie *Maine* — *Salem* en *Boston* in de provincie *Massachusetts* — *Providence* en *Nieuw Burryport* in de provincie *Connecticut* — *Glouchester* in de provincie *New Jersey* — *Welmington*, de zuidelijkste dezer handelplaatsen, in de provincie *North Carolina*.

bij de lage marktprijzen, de waarde van de uit *Suriname* naar de *Nederlanden* uitgevoerd wordende produkten geene drie millioenen.

In 1829 zoude die slechts (volgens opgave in boven aangehaald rekest) twee millioenen zesmaal honderdduizend guldens hebben bedragen.

De uitgevoerde produkten van deze kolonie zijn over de laatste vijftien jaren in nevensgaande Tabel, Lett. C, aangewezen. Over het jaar 1829 bedroeg de uitvoer van de kolonie *Suriname* naar de *Nederlanden* 74 scheepsladingen, of liever eene hoeveelheid van tienduizend en elf scheepslasten.

TABEL LETT. *D.*

PRODUKTEN.	VATEN.	BALEN.	KISTJES.	GALLONS.	½ NEDERL. PONDEN.	*AANMERKINGEN.*
Suiker . . .	14,151	»	»	»	29,566,841	
Koffij (Heele)	731	11,233	»	»	2,577,175	
Idem (Gebrokene) .	129	1,884	»	»	378,983	
Katoen (Schoone) .	»	4,748	»	»	1,494,466	
Idem (Vuile)	»	236	»	»	74,975	
Kakau . . .	»	668	»	»	94,885	
Indigo . . .	»	»	8	»	1,270	
Melassie . .	169	»	»	14,491	»	
Rum	22	»	»	2,200	»	

In dat zelfde jaar 1829 zijn met 29 Noord-Amerikaansche schepen, of liever in 29 ladingen (*), te za-

(*) Ook de *Amerikanen* doen met een en hetzelfde schip meer dan éene reis in het jaar.

TABEL

SURINAME,

PRODU NOORD-AMERIKA.		
JAREN.	SCHE LAD GEN	AANMERKINGEN.
1816	4	ele en gebrokene Koffij in de vierde kolom
1817	6	wel als de schoone en vuile Katoen, in de
1818	8	lom zamengetrokken.
1819	6	
1820	6	
1821	7	
1822	6	
1823	6	
1824	81	
1825	71	
1826	60	
1827	72	
1828	77	
1829	74	
1830	90	
	Da	
	72	

men inhoudende 2,562½ lasten, naar Amerika uitgevoerd 6304 vaten, of 657,427 gallons melassie.

Geheel *Java* levert niet zoo veel suiker op als het veel kleiner *Suriname*, en de uitvoer naar *Europa* kan, wat de hoeveelheid betreft, daarbij niet in vergelijking komen. Dan, ofschoon deze kultuur bij mijn vertrek van *Java* bijna te niet gegaan was, (er bestonden slechts twee stoommolens, die van FRAIL EN C°. op *Bekassie*, en van A. LOUDON op *Tjassem en Pamenoekan;* de overige ellendige Chinesche molens, die door buffels of karbouwen getrokken werden, voerden weinig uit,) schijnt dezelve thans op het eiland *Java*, of wel inzonderheid in de *Bataviasche Ommelanden*, te *Cheribon*, *Japara* en *Joanna*, alsmede in *Java's Oosthoek* weder merkelijk toe te nemen. In 1828 was de opbrengst van suiker 71,900 pikels (*), zoodat de opbrengst in de kolonie *Suriname* meer dan driemalen deze hoeveelheid bedraagt.

In 1825 was de calculative opbrengst van koffij van het eiland *Java* 30 millioenen halve Nederlandsche ponden (†), doch in het jaar 1828 was de aanplanting van *bosch-* en *paggerkoffij* (de laatste vooral in de *kadoe*) zoo zeer toegenomen, dat men van dit aanzienlijk stapelprodukt 400,000 pikols of 50 millioenen halve Nederlandsche ponden uitvoerde.

Wat den indigo betreft, hiervan wordt eene menigte in de kolonie *Suriname* zelve bij de waschvrouwen voor blaauwsel gebruikt. Volgens opgave van den heer DIJKMAN, had hij in de jaren 1828, 1829 en 1830 ieder jaar ongeveer 2000 halve Nederlandsche ponden

(*) 10 *pikols suiker* zijn in hoeveelheid vrij gelijk aan 1 vat suiker van *Suriname*, een pikol is 125 Nederl. ponden.

(†) Zie *de Vruchten mijner Werkzaamheden*, enz. D. II, st. I, bl. 429.

gefabriceerd, vermeenende, door de reeds bewerkstelligde vergrooting zijner indigobakken, vervolgens in een jaar 6000 halve Nederlandsche ponden te kunnen vervaardigen.

Wanneer men den uitvoer van koloniale produkten der kolonie *Suriname* van vroegere jaren tot den tegenwoordigen in verhouding brengt, dan toch kan men niet zeggen, dat de landbouw ten achteren gaat. Bij voorbeeld: de uitvoer van de kolonie *Suriname* bedroeg in de

JAREN.	OUDE PONDEN SUIKER.	IDEM KOFFIJ.	IDEM KATOEN.	IDEM CACAO.	*AANMERKINGEN.*
1762	20,000,000	12,000,000	1,616	1,000,000	Zie het Werk van v. d. Bosch (*), de suikervaten gerekend op 1000 ponden.
1775	20,000,000	15,000,000	150,000	600,000	
1787	15,744,000	12,129,756	925,967	802,727	Onder het Engelsche bestuur.
1805	11,721,000	6,100,755	1,558,500	273,488	Zie verder de vorenstaande Tab. Lett. C.
1812	14,522,000	4,361,070	1,271,700	119,569	

De verdere produkten van uitvoer in 1829 bestonden in eenige stoopen araroot, eenige ponden kwassiehout, wormbast en tonkaboonen, 2 kisten gekorven tabak (retour, karga), 9 vaten oranjeschillen, 22,149 ponden oud koper, 1923 ponden oud tin en 2390 ponden oud lood.

§ 4. Invoer.

De invoer bepaalt zich alleen tot de koloniale con-

(*) *Nederl. Bezitt.* D. II, bl. 199 en 202.

sumtie, maar is, naar de hoeveelheid der bevolking van deze kolonie, ongemeen groot. Van de Nederlanden worden ingevoerd allerhande soorten van levensmiddelen, spijs en drank, (gezamenlijk provisiën geheeten,) zoo gedroogde, gezoutene, gerookte, ingelegde als versche eetwaren — dranken, wijnen, bieren, likeuren, minerale wateren, enz.; alle mogelijke mans en vrouwen kleedingstukken, welke veelal (hoe weinig dit ook tot eer der nijverheid en industrie van de koloniebewoners verstrekken mag) gemaakt uit de Nederlanden komen, kunnende broeken, rokken, hemden, kleedjes, enz., enz. zoo maar dadelijk als kousen en schoenen worden aangetrokken.

Verder bestaat de invoer uit alle bedenkelijke meubilaire goederen, zilver-, aarde- en glaswerken, op welke laatste men in de kolonie zeer gesteld is, en niet zelden ziet men in geringe woningen eene groote hoeveelheid fraai geslepen glaswerk en kristal. — Overigens ziet men in de winkels allerhande soorten van modewaren, galanteriën en bijouteriën, toilet-artikels, enz. uitkramen, alsmede porselein, verlakte goederen en bronswerken, muzijk en muzijkinstrumenten; alle keukengereedschappen van koper, ijzer, tin, blik en aardewerk; paardentuigen, zadels en honderden andere artikels, welke ook hier, even als te *Batavia*, op de zonderlingste wijze onder en door elkander in de pakhuizen te koop worden aangeboden. Hier ziet men kanarievogels naast hammen en ribstukken hangen; daar allerhande kleedingstukken, hoeden, Neurenberger waren, saucisses de Boulogne; ginds manden met aardappelen, robes en bobinette, organdie, pelerines, verfolie en zwartsel, geborduurd werk met kant en zijden linten, teer, pik en breeuwwerk, dames hoeden met bloemen, kraagjes en kornetten, pullen lijn- en patentolie, madapalams, kinderkleedjes met panta-

lons, perkale mans hemden, witte ajourkousen, vaatjes boter, stukgoederen, kistjes kaas, gemaakte jassen en rokken en andere fijne lakensche stoffen, spermacetie- en smeerkaarsen; elders kisten en vaten wijn, laarzen, schoenen, lantaarns, tules, Hollandsche siroop, kamerdoek, lampen, danskleedjes, stoelen, spiegels, eau de cologne, karaffen met randen, nachtspiegels, botervlootjes, pijpen, thee, matrassen, almanakken, l'ombre doozen, veren kussens, dekens, schrijfbehoeften, violen, fluiten, lepels, messen, vorken, klisteerspuiten, kurketrekkers, enz., enz.

De verdere invoer bestaat meestal in geconsigneerde plantaadje-behoeften, zoo als stoommachines, suiker- en disteleerketels, bouwmaterialen, als mopsteenen, kalkcement (*), vloersteenen of plavuizen, koper- en ijzerwerk, — gereedschappen voor den veld-arbeid, alsmede voor molenmakers, timmerlieden en metselaars, — verfoliën, hoepels, linnens voor koffij- en katoenbalen, medicijnen, — uitrustingen voor de slaven, als bont lijnwaad, duffel, waakjassen, hoeden, messen, scharen, kammen, scheermessen, tonteldoozen en eene menigte andere artikelen van meubels, keuken- en tafelbehoeften voor den directeur, — alsmede *swite moffo*, kabeljaauw, haring en tabak, welke de Amerikanen invoeren.

Het bedrag van iedere karga, door de Noord-Amerikanen in deze kolonie aangebragt, kan men op eene waarde van ongeveer *f* 10,000 Ned. Ct. stellen, zijnde deze de gemiddelde berekening over de drie laatste jaren.

De prijs van de melassie, aan de suikerplantaadjen

(*) Men rekent tegen 1000 steenen 2 vaten kalk en 1 vat cement benoodigd te zijn, kostende door elkander 13 guld.; te zamen 52 guld., zijnde de middelbare prijs.

betaald, is van de drie laatste jaren door elkander berekend 20 centen per gallon en $22\frac{1}{2}$ ct. bij de Amerikaansche kooplieden.

§ 5. Vrachtloonen en assurantie.

De gewone vracht van *Paramaribo* naar de Nederlanden is van suiker, die altijd in vaten uitgevoerd wordt, per $\frac{1}{2}$ Nederlandsch pond . . . 6 duiten. (*)
Koffij in balen, idem . . . . 6 ——
Idem in vaten, idem . . . . 8 ——
Katoen in vierkante balen, idem . . 10 ——
Idem in ronde balen, idem . . . . . 14 ——
Kakau in vaten, idem . . . . 8 ——
Indigo in kistjes (†), idem . . . . . 6 ——

Met 10 percent avarij (ordinaire) daarenboven. De overige goederen worden gewoonlijk berekend naar het volume, en wordt van den kubieken voet één gulden betaald.

De premiën van assurantie op goederen, van *Suriname* naar de Nederlanden gezonden wordende, zijn in dezer voege verdeeld:

Van	den	1	Januarij	tot den	15 Januarij	$8\frac{1}{2}$	pCt.
—	—	15	——	——	31 ——	4	—
—	—	1	Februarij	——	31 Julij	$2\frac{1}{2}$	—
—	—	1	Augustus	——	15 Augustus	$4\frac{1}{2}$	—
—	—	16	——	——	31 ——	$9\frac{1}{2}$	—
—	—	1	September	——	30 November	$10\frac{1}{2}$	—
—	—	1	December	——	31 December	$8\frac{1}{2}$	—

De premie van assurantie op goederen, van het Moederland naar de kolonie, zijn gedurende de Zomermaanden 2 percent en in het najaar naar tijdsomstandigheden tot $3\frac{1}{2}$ percent.

(*) 8 duiten = 5 centen.

(†) Van 75 Nederlandsche ponden.

Thans (1830) wordt de waarde van de te verzekeren koloniale producten aldus getaxeerd:

Suiker	per vat	*f*	100 - 00	N. Ct.
Koffij (heele)	per ½ Ned. p.	-	0 - 30	——
—— (gebrokene)	——————	-	0 - 20	——
—— (gruis)	—— ——	-	0 - 13	——
Katoen (schoone)	——————	-	0 - 40	——
—— (vuile)	——————	-	0 - 20	——
Kakau	——————	-	0 - 25	——

§ 6. Marktprijzen van de uitgevoerd wordende koloniale voortbrengselen.

In het jaar 1829 waren de gemiddelde prijzen van de

Suiker	per vat	*f*	70 - 00
Koffij (heele)	per ½ Ned. p.	-	0 - 20
—— (gebrokene)	——————	-	0 - 12
Katoen (schoone)	——————	-	0 - 28
—— (vuile)	——————	-	0 - 15
Kakau	——————	-	0 - 10
Indigo	——————	-	0 - 10
Melassie	per gallon	-	0 - 13 ^{5}
Rum (*)	per ½ legger	-	25 - 00

Dat de prijzen der koloniale produkten bij de zoo algemeene verbetering en uitbreiding van den landbouw spoedig zullen worden verhoogd, is bij den algemeenen overvloed niet zeer denkelijk. Alleen *Cuba*, dat zoo vruchtbaar en uitgestrekt Westindisch eiland, levert thans meer suiker op, dan de Engelsche, Fransche en Nederlandsche Westindische bezittingen te zamen. Ook in de Zuidelijke provinciën der Vereenigde Staten van *Noord-Amerika*, in *Braziliё*, in *Oostindië*, ja zelfs in *Egypte* wordt deze kultuur meer en

(*) Of eigenlijk dram van 25 bobbels, de halve legger 75 gallons, de gallon 6$\frac{14}{19}$ Amsterdamsche pinten.

meer uitgebreid. Ook begint de kultuur, en de suiker- en siroopsfabricering van de beet- en mangelwortels in Frankrijk en zelfs in Zuid-Nederland weder merkelijk toe te nemen; terwijl de overvloed van aangevoerde koffij dezelve bijna onverkoopbaar maakt.

§ 7. Munten, maten en gewigten, posterij, enz.

Behalve eene niet groote hoeveelheid koperen centen, heeft men te *Paramaribo* eenige weinige nieuwe zilveren kwartjes van 25 cents, bestaande de hoofdmunt in banknoten. (§ 10. Geschiedenis, 1e Afd., 1e Hoofdstuk.)

De maten en gewigten zijn Amsterdamsch, Trooisch of Rijnlandsch, zoo als dezelve vóór de invoering van het nieuwe decimale stelsel in Nederland bestonden, zoodat men zich dienaangaande slechts tot de daarvan bestaande herleidings-tafels te vervoegen heeft. Doch onder de ponden loopen wel eens de Engelsche, waarvan 100 gelijk staan aan 88 Amsterdamsche ponden, zijnde dus 12 percent ligter. Ook zijn de ellematen niet alle even lang, en veelal te kort. Dan aangezien bijna ieder individu van de kolonie *Suriname* de behoeften voor voeding en kleeding in het groot koopt, zijn maten en gewigten weinig in gebruik. De kleedingstukken worden bij het stuk gekocht; de provisiën koopt men eveneens in het groot, wordende per vat, per kist, per stuk, en dus zonder bepaling van gewigt of inhoud, in de magazijnen, welke ieder burger houdt, opgeslagen; bij voorbeeld:

Wijn per vat of per kist, bier per vat, jenever, brandewijn per kelder, likeur per flesch, pruimen, rozijnen, korinten per stoop, rookvleesch, ham, kaas per stuk, boter bij het vaatje, kaarsen per kist, olie per pul, en zoo honderd andere dingen meer. Alleen

de vleeschhouwer en de bakker zijn aan het gewigt verbonden, dewijl de stads regering ook de prijzen, of liever het gewigt bepaalt, daar het brood in prijs gelijk blijft, maar in gewigt verschillende is, terwijl dit verschil elders in den prijs gemaakt wordt; — dan de slager weet, door bijvoeging van slecht taai vleesch, beenderen en pezen, de burgers tot onderhandsche prijsverhooging te noodzaken.

Op de markt wordt de visch per stuk verkocht, en zelfs de rijst per kalabas, waarvan de inhoud zeer verschillende is, zoodat ook hier de maat, naar eene mindere of meerdere duurte der rijst, willekeurig bepaald wordt.

Van de landmaat zullen wij in de volgende Afdeeling spreken; terwijl het gewigt op 's lands waag, alwaar de uitgevoerde produkten moeten worden gewogen, het oude Amsterdamsche is.

In 1829 zijn er 29,566,941 ponden suiker in 24,151 vaten uitgevoerd, zijnde dus gemiddeld ruim $1224\frac{1}{4}$ Amst. ponden per vat.

Gewoonlijk weegt

een vat koffij	650 tot 750 ℔
eene baal dito	190 « 200 «
eene vierkante baal katoen } eene ronde dito }	300 « 325 « } (*)
eene baal kakau	140 « 150 « (†)
eene kist indigo	150 ℔

(*) In 1829 hebben door elkander de vierkante en ronde balen schoone en vuile katoen 315 ℔ gewogen; de ronde balen worden zoo veel grooter gemaakt, dat die ook dit gewigt bekomen; in de wandeling rekent men eene baal katoen op 300 halve Nederlandsche ponden.

(†) Gemiddeld over 668 balen, in 1829 uitgevoerd, 142 ℔.

Een vat melassie	houdt in	85	gallons	(*)
Een vat rum	——	100	——	(*)
Een halve legger dram	——	75	——	
Eene merkpul	——	3	——	

Engelsche maten en gewigten, vergeleken met de Nederlandsche.

1 gallon (bier maat) is 4 Nederl. kannen, 6 maatjes.

1 bushef (koren maat) is 3 Nederl. schepels, 5 koppen, 2 maatjes.

1 geog. mijl in Engeland is 1 Nederl. mijl, 85 roeden, 1 el, 8 palmen, 5 duimen.

1 yards (elle maat) is 9 Nederl. palmen, 1 duim, 4 strepen.

1 voet (Engelsche) is 3 Nederl. palmen, 0 duimen, 5 strepen.

1 pound (Engelsch) is 4 Nederl. oncen, 5 looden, 4 wigjes.

Oude Amsterdamsche, vergeleken met de Nederlandsche.

1 stekan (voor bier) is 19 kannen, 7 maatjes.

1 commercie schepel is 2 Nederl. schepels, 7 koppen, 8 maatjes.

1 geog. of Duitsche mijl is 7 Nederl. mijlen, 40 roeden, 7 ellen, 4 palmen.

1 el	Amsterdamsch	is 6	Ned. palm.,	8 dn.,	8 str.
1 voet	——————	- 2	— ——	8 ——	3 —
1 ——	Rijnlandsch	- 3	— ——	1 ——	4 —
1 ——	Groninger	- 2	— ——	2 ——	2 —

1 pond oud waaggewigt te Amsterdam is 4 Nederl. oncen, 6 looden, 9 wigjes.

(*) Zie Tabel van uitvoer over 1829, gemiddeld 85⅓ nagenoeg.

Op eenen graad gaan ruim 111,111 Nederl. ellen (**), zijnde de Nederl. el het veertig millioenste gedeelte van den omtrek dezer aarde, en de grondslag of basis der nieuw aangenomene lengte- en inhoudsmaten, en van het gewigt.

1 uur gaans is 5555.55 Nederl. ellen.

1 Nederl. mijl is 100 Nederl. roeden, of 100 ellen: dus zoude men ruim $5\frac{1}{2}$ Nederl. mijlen in een uur gaans kunnen afleggen.

(**) Meer juist 111,111 ellen, 1 palm, 0 dm., $1\frac{1}{5}$ str.

DERDE AFDEELING.

BREEDVOERIG VERSLAG VAN DEN KOLONIALEN LANDBOUW, DE VERBOUWING, FABRICERING EN ZUIVERING DER PRODUKTEN VAN UITVOER.

EERSTE HOOFDSTUK.

ALGEMEENE LANDBOUWKUNDIGE AANMERKINGEN.

§. 1. De hier bestaande landmaat. — § 2. Het aanleggen van eene plantaadje. — § 3. Het bestuur en de verschillende vaste uitgaven eener plantaadje. — § 4. Taksen van het dagwerk der slaven en slavinnen.

§ 1. De hier bestaande landmaat.

De landmaat in de kolonie *Suriname* is de *akker* (afkomstig van de Engelsche *acres*); een dusdanige akker is 10 kettingen lang en 1 ketting breed, de ketting van 66 Rijnlandsche voeten; dus is de oppervlakte van een' akker ruim een half morgen Rijnlandsch (*) of 302½ roeden = 43,560 □ voeten = 4840 □ yards. Een zoodanige akker is op de meeste plantaadjen (echter niet altijd) in drie bedden verdeeld (†).

(*) 600 □ Rijnlandsche roeden is de oppervlakte van een *morgen*.

(†) Men heeft ook op sommige plantaadjen bedden van 6 kettingen lang, waarvan de 5 een' akker uitmaken.

De verdere hier in de kolonie gebruikt wordende maten en gewigten zijn alle Rijnlandsch en Amsterdamsch, zoo als die aldaar vóór de invoering van het decimale stelsel bestonden. (Zie 2de Afdeel., 3de Hoofds., § 7.)

§ 2. Het aanleggen van eene plantaadje.

Het aanleggen van eene plantaadje in de kolonie *Suriname* is thans zeer zeldzaam; ook in de *Nickeri* begint dit merkelijk af te nemen, terwijl er in tegendeel vele plantaadjen, door gebrek aan handen, en wel voornamelijk door de geringe oogsten en lage prijzen, waardoor de kosten niet kunnen worden goed gemaakt, verlaten worden.

Het meerendeel van de kleigronden dezer kolonie ligt (gelijk wij reeds vroeger gezegd hebben) beneden den dagelijkschen vloed, gelijk ook met de thans in aanleg zijnde plantaadje *Voorzorg*, tegenover den post *Groningen* aan de rivier *Saramacca*, het geval is: zoodat men al datgene, wat men in kultuur wil brengen, inpolderen moet. Evenwel wordt hiertoe een niet hooge kadijk (hier dam geheeten) vereischt, op de laagste landen niet meer dan eene manslengte hoog zijnde; enkele dammen zijn 8 à 10 voeten boven de oppervlakte van het land. Eene dusdanige bedijking of inpoldering moet, wegens de veelheid van vezelen en wortelen, die hier in den grond zitten, zeer voorzigtig geschieden; niet minder voorzigtig dient men te zijn bij het leggen van de *inneemsluis* en de *looskokers*; de laatste zijn groote houten klappompen, welke zich, zoodra de vloed boven het polderpeil of binnenwater komt, sluiten, en bij de eb beneden hetzelfde water weder ontsluiten.

Gewoonlijk neemt men bij het leggen van gezegde kaaijing of zulk een' dam den bovengrond, die met wortels en met kruipend wiede als doorweven is, ter

diepte van een paar voeten en ter breedte van 3 à 4 voeten weg, hetwelk men alsdan eene blinde trens noemt, totdat men gemeenlijk een' vasten stevigen kleibodem vindt, vanwaar men nu den te leggen dijk optrekt.

De inneemsluizen, die van Europesche steenen opgemetseld worden, zijn veelal kostbaar; de meesten zijn 10 voeten wijd, wordende aan dusdanige sluizen niet zeldzaam 80 a 90 duizend steenen vermetseld. De sluis is met eene valdeur of groote schuif gesloten, ten einde dezelve altijd te kunnen openmaken; deze valdeur, welke in twee steenen sponningen loopt, wordt met eene daar boven geplaatste windas, die op twee vierkante van steen gemetselde kolommen rust, op- en neergelaten: deze as is tot behoud van het touw met een klein driekant kapje overdekt, terwijl aan ieder einde een groot rad geplaatst is, waarmede de as, om de sluis te openen of te sluiten, rondgedraaid wordt. Eene zoodanige sluis kost, zoo aan materialen als arbeidsloon, meer of min *f* 8000.

Men rekent thans de 1000 steenen met den kalk en het cement op *f* 52; het metselaarsloon op *f* 1500; het graven van den kuil (*) met de benoodigdheden tot het afdammen en de onderheijing tot fondamenten op *f* 1000; deur, vleugels, schoeijing, as, kap, raderen, hout, touw, spijkers en ander ijzerwerk, timmerloon, enz. op *f* 1700.

Sluis en kokers legt men zoo veel doenlijk op het laagste gedeelte der plantaadje, ofschoon dit ten opzigte der inneemssluis minder noodzakelijk is, en zoo mogelijk, ter voorkoming van opslijking, aan eene

(*) De kuil voor eene te leggene inneemsluis wordt 100 voeten lang, 80 voeten breed en ongeveer 10 voeten diep gegraven.

naar de plantaadje toeloopende bogt van de rivier of kreek, welker buitenoevers altijd het diepste zijn.

Na of gedurende de bepoldering en het leggen der kokers graaft men reeds de loostrenzen, veelal 16 à 20 voeten wijd, welke meerendeels langs de dammen der zijpolders gegraven worden, in welke de trekkers hun water lozen, dat vervolgens door een a twee loossluizen of kokers (naar de grootte en de ligging der plantaadje) zich in de rivier ontlast.

De molen of groote inneemtrens (*) is gewoonlijk 50 voeten breed, en maakt met de daarmede verbondene transporttrenzen (die met de banken veelal 30 voeten breed zijn) een afzonderlijk water uit; door dit hier opgeschut wordende water worden de suikermolens, die door water gedreven worden, in werking gebragt. — Ook wordt het suikerriet door deze trenzen met ponten van het land naar de fabrijk gevoerd.

Voor de standplaats der woonhuizen zoekt men zoo veel mogelijk eene zandrits, of hooge droogee plaats op, welke gezonder en tevens met veel minder moeite zindelijk en net te onderhouden is, dan lage modderplassen. Echter kan men dezen regel, door bijkomende omstandigheden, wegens de ligging der gronden, niet altijd volgen.

De bosschen, waarmede het onbebouwde gedeelte der kolonie geheel overdekt is, laat men zoo veel mogelijk in den regentijd vellen, gelijk ook zware kappewierie; de eersten brandt men, aangezien het even gevaarlijk als nadeelig is, nimmer, ten einde de half verstorvene boomen, na gelakt te zijn, in den droogen tijd te kunnen verbranden: vervolgens wordt het resterende

(*) Niet altijd is de molentrens tevens de inneemtrens — hier wordt dus alleen die trens bedoeld, welke onmiddellijk op de sluis werkt.

hout opgeruimd, op hoopen gestapeld, en nu op nieuw in den brand gestoken. Het verbranden der gevallene boomen is zeer nadeelig voor de vruchtbaarheid der gronden, vooral voor koffij, waarvan ik in het *Neder-Distrikt Nickeri* de duidelijkste bewijzen heb gezien. Overal konde men, zelfs na drie jaren tijds, aan den minderen groei zoo van bananen als koffijboomen, hier van de nadeeligste gevolgen op *l'Eesperance* vinden, als zijnde deze schraalte veroorzaakt door het wegbranden van den *humus*. Ten gevolge van die zigtbare bewijzen, die men in de oude kolonie reeds ondervonden had, voor en aleer men nog aan de ontginning van de *Nickeri* dacht, is men in de *Nickeri* met het branden uitgescheiden, en men plant thans zoo bananen als koffij tusschen de gevelde boomstammen in in. Het is ongeloofelijk, hoe spoedig dit gevelde hout, zelfs dat der zwaarste, gaafste stammen, door de zon en vochtigheid vermolmd is; echter blijven er groote, zware stammen, stompen en wortels in den grond zitten, die hier niet gelijk in Europa ontbonden worden, maar blijven voortleven, en om de moeijelijkheid niet genoegzaam uitgeroeid worden. Bij dezen laatsten zoo even gemelden arbeid verdeelt men het land tevens in akkers en bedden, door het delven van trekkers en trenzen (*).

Deze verdeeling onderscheidt zich eenigermate naar het produkt, dat men op hetzelve planten wil; evenwel vermeenen sommige directeuren, dat de veelheid van kleine trenzen (gewoonlijk 2½ voeten breed en 18 duimen diep) de bedden te smal maakt, en daardoor in den droogen tijd eene te spoedige uitdrooging veroorzaakt wordt. Doch ik ben van een geheel tegen over gesteld gevoelen, en heb van geene genoegzame waterlozing

(*) Trekkers zijn slooten, trenzen zijn voren of greppen.

groote, maar nimmer van te vele waterlozingen eenige nadeelen gezien. Door deze onkunde hebben velen zich dan ook een groot nadeel berokkend. Landen, waarop het water in plassen, door gebrek aan lozing, moet blijven staan, welke plassen evenwel door de zon uitdroogen, laten eene pap of een leemachtig gelei achter, hetwelk zich tot eene onvruchtbare korst vormt. In lage landen zijn smalle bedden een volstrekt vereischte, ofschoon te smalle bedden in hooge landen schadelijk zijn.

De natuur poogt zich in dat geval te herstellen; de korst scheurt in onregelmatige brokken uiteen, maar toch niet genoegzaam, om den vruchtbaar makenden dampkring en de voedende zonnestralen door te laten; hierdoor beginnen de planten te kwijnen, en krijgen een geelachtig, fletsch aanzien, wordende tevens ontijdig rijp, of liever sterven voor en aleer de vruchten volwassen zijn, even eens als die planten, welke uit kuilen van niet goed geslechte akkers opgeschoten zijn, en de opbrengst, om het even van welk produkt het ook zijn moge, is weinig en van eene slechte kwaliteit. Geheel anders is het daar, waar het land behoorlijke waterlozing heeft, geene leemkorst zet en, tot vruchtbaar making der aarde en voeding der gewassen, geregeld de voedseldeelen van de lucht inslurpt.

De vruchtbaarste landen zijn hooge kleigronden (dat is hoog boven het waterpeil), en door dus goede waterlozingen daar te stellen, kan men, door bedelving en bepoldering, uit zwampen goed land maken. In de Nederlanden heeft men door middel van watermolens zelfs uitgestrekte meren in vruchtbare korenvelden herschapen.

Nadat de bepoldering tot stand is gebragt, sluis en waterlozingen gereed zijn, begint men met op deze

nieuw ontgonnene akkers banannen, cassave en turksch kooren (maïs) te verbouwen, ten einde de overvloedige malschheid en vetheid van den *humus* eenigermate te doen afnemen.

Gelijk de tarwe in Europa, zoo zijn de bittere cassave en de maïs de meest uitputtende produkten in de keerkrings landen. Onder de aardvruchten is er niets, na de bittere casave, schadelijker, dan de *fayers*, zoodat de bananneboomen er veelal onder versmoren en door uitgeroeid worden; dit is dan ook de reden, dat sommige administrateurs hoegenaamd geene andere aanplanting van dezelve willen gedoogen, dan in de kappe wieries.

Mais en zoete cassave (*) zijn na vier maanden rijp, zoodat deze vruchten de banannen in derzelver groei weinig of niet benadeelen, latende de banannen zelfs, na den oogt der eerstgemelde produkten, op eenen schoonen zuiveren grond staan.

Na deze tempering van den grond, gaat men vervolgens over tot de aanplanting van koffij, welker jonge boompjes alsdan tusschen de reeds half verwormde en vermolmde boomstammen op reijen worden geplant.

De waarde der plantaadjen wordt meerendeels naar de sterkte der negermagt bepaald; zoo staan driehonderd koppen slaven door elkander hooger in waarde, dan eene plantaadje met 100 koppen slaven, vooral op een suiker effekt; doordien de eerste magt in eene voordeeliger evenredigheid tot het maken van produkten staat, wijl men gemakkelijker met 300 koppen 700 vaten suiker kan maken, dan met 100 koppen 200 vaten.

Eene goede suikerplantaadje met wel onderhoudene

(*) Bittere cassave is eerst na 12 maanden rijp.

gebouwen, goede gronden, en eene stoommachine kan men als verkoopwaarde op *f* 1000 Ned. Ct. per kop stellen, koffij op *f* 600, hoogstens *f* 700 en katoen *f* 550 tot *f* 600.

De meeste plantaadjen zijn niet breed, maar gaan van de rivieren en kreken diep boschwaarts in; vele zijn 25 kettingen breed, en 200 kettingen lang. De meeste plantaadjen in *beneden Commewijne* zijn 30 kett. breed, die in *Suriname*, en in *boven Commewijne* 60, 70 en meer.

Het is eene zeer nadeelige gewoonte (welke zich echter van zelve dood loopt), om meer akkers in kultuur te brengen, dan waartoe men in staat is te kunnen onderhouden. Men moet de voorhanden zijnde magt in staat laten, om de gronden goed te kunnen bewerken en te onderhouden, wordende anders eene geheele wildbaan; de slaven worden overwerkt en mismoedig, en het effekt wordt grootendeels benadeeld; terwijl ook hierin de hebzucht de wijsheid zoekt te bedriegen, en slechts voor een' korten tijd een weinig meerdere produkten voortbrengende, zullen deze winsten door de nadeelige gevolgen van dit oogenblikkelijk voordeel tienvoudig weder verzwolgen worden.

§ 3. Het bestuur en de verschillende vaste uitgaven eener plantaadje.

Van de meeste plantaadjen in de kolonie *Suriname* is het hoofdbestuur aan administrateurs opgedragen, aangezien er zeer weinige landeigenaren in de kolonie woonachtig zijn. Wat men hier een' directeur noemt, wordt in de Oost (alwaar de eigenaren woonachtig zijn) een administrateur geheeten. Ook heeft men aldaar opzieners en onderopzieners op de koffijlanden.

De meeste der *Surinaamsche* administrateuren wonen in de stad *Paramaribo*, genietende voor deze

administratie 10 percent van de onzuivere opbrengsten eener plantaadje; anderen hebben 10 percent van de zuivere inkomsten; welke regel van belooning voor de administratie, uit hoofde van de lage prijzen der produkten, thans meer en meer gevolgd wordt.

Zijn er meer dan één administrateur in een en hetzelfde effekt, dan spreekt het van zelf, dat ieder van deze 10 percent een even groot aandeel heeft, of liever, dat ieder van dezelven een zoodanig aandeel in de opbrengst heeft, als waarvoor hij de administratie uitoefent; terwijl hun maatschappelijke stand de meest voordeelige en, ten gevolge van dien, tevens de aanzienlijkste in de kolonie is.

De eerste persoon van eene plantaadje is de directeur, die op de plantaadje zelve woonachtig is, moetende deze in zijne maandlijsten alle ontvangsten en uitgaven, voor zoo verre de plantaadje betreft, de verrigte werkzaamheden, den staat der negermagt, en honderd andere kleinigheden aan den administrateur verantwoorden, van wien hij wederkeerig bevelen ontvangt; terwijl hij ook alle plantaadje-behoeften en verdere benoodigdheden van dien grootmeester aanvragen moet, welke hem, of het gevraagde zendt, of tot den aankoop daarvan volmagt verleent; welk laatste echter, om zeer gegronde redenen, bijna nimmer plaats vindt. — Het meest hatelijke in den stand van directeur is deszelfs groote afhankelijkheid van de luimen en willekeurige handelwijzen hunner patronen; bestond dit in eenen minderen graad, en werden de aangenomene gevoelens, dat een directeur niet trouwen mag, door zedelijker grondbeginselen verdrongen, dan zoude het leven van een' directeur waarlijk benijdenswaardig, en hun stand de eerste (alhoewel nu reeds de nuttigste) in de kolonie zijn. Dit zoude de heilrijkste gevolgen hebben, de directeuren meer te huis doen

houden, en minder onregtvaardige straffen, die niet zelden alleen uit jaloerschheid voortvloeijen, ten gevolge hebben. De inachtneming van een goed zedelijk gedrag, zoo wel van de administrateuren bij hunne opnemingen, als van de directeuren zelven, doet het gezag handhaven, en de slaven ontzag en eerbied inboezemen. Echter heeft het wel eens plaats gevonden (waarvan ik verschillende voorbeelden zoude kunnen bijbrengen), dat er administrateuren de plantaadjen kwamen onderzoeken, die zich dan als grootmeesters aan een overdreven zingenot overgaven, ten gevolge waarvan partijdigheid bij onregtvaardigheid geboren werd. Ook kan ik niet ontveinzen, dat ik de vermeerdering van huwelijken als zeer belangrijk voor de kolonie in het algemeen, en voor de plantaadjen in het bijzonder beschouw, als verbindende de Europeanen meer aan het land, waar hunne kinderen geboren zijn. Doch er bestaat ten opzigt van de tegenwoordige zamenleving veel zedeloosheid en gemeenzaamheid met de slavinnen, waarover ik voor ditmaal niet verder uitweiden zal. — Niet te trouwen en veel te houen is zoo geheel dierlijk, en kan nimmer eene goede maatschappij daarstellen.

Het is voor een' directeur gemakkelijker, een groot effekt met eene sterke magt, dan een klein effekt met weinige Negers te besturen, daar ruimte van handen eene directie gemakkelijk maakt, vooral wanneer de Negers niet door vele veranderingen van directeur en administrateur bedorven zijn; want het is eene stellige waarheid, dat het gezag, door veelvuldige verwisseling van meesters, zeer sterk bij de Negers vermindert, en bovendien zeer nadeelig voor het effekt is.

Het komt mij voor, dat men door eene verstandige leiding meer, dan door onverstandig dwingen met eene toevertrouwde Negermagt uitvoeren kan, en het onbillijk is, dat men een' slaaf, die bij den administra-

teur over den directeur wegens mishandeling komt klagen, zonder verhoor als weglooper straft. Is het eenen slaaf toegestaan, om te mogen klagen, zoo wijs hem ook den persoon en het middel aan, aan wien en op welk eene wijze hij zijne bezwaren zal kunnen kenbaar maken, en straf na gedaan onderzoek den schuldigen; maar welk een weg staat er tegenwoordig anders voor de Negers van plantaadjen open, dan stil heen te sluipen, en naar hunnen grootmeester te gaan? Schriftelijk klagen kan een Neger toch niet; terwijl ook de directeur hem het heengaan niet toestaan zal. Hier bestaat dus eene tegenstrijdigheid, zoodat men beter zegt: *een slaaf mag zich over de behandeling, zelfs mishandelingen van zijnen meester niet beklagen.* Men moet in dezen aan de bestuurders van slaven menschelijkheid genoeg toekennen, van geene wreedheden te zullen begaan, of wraakzuchtig tegen deze, hun toevertrouwde, minbeschaafde wezens te zullen handelen. Door de meer en meer in ondergeschiktheid bedorvene slaven het regt van klagen toe te staan, zoude men (gelijk beweerd wordt en niet te onregt) een klein beperkt kwaad door een groot, meer algemeen kwaad doen vervangen. Ook moest er, mijns bedunkens, zoo wel voor goede Negers eene kleine aanmoedigende belooning, als tucht voor de slechten bestaan. Ik betwijfel in geenen deele, of onder de zich ziek opgevende Negers schuilt uit luiheid veel bedrog, en het is voor een' directeur, zelfs voor een' doctor ondoenlijk, om in alle gevallen te dien opzigte de waarheid van de leugen te kunnen onderkennen; maar dat het veelvuldig afwijzen, of liever het niet opnemen van zich meldende zieken bij vele slaven de oorzaak van het wegloopen is (van de twintig zeker acht), geloof ik even zeker. Tevens zoude het eene zeer heilzame inrigting zijn, dat men de uitdeelingen bij geringere hoeveelheden ten min-

ste maandelijks ééns deed. Ook wordt daarin niet zelden op eene schandelijke wijze de hand mede geligt. — Dan geen plan hebbende, om ditmaal over slaven en slavernij te spreken, zullen wij over dit belangrijk punt heenstappen.

De belooning van een' directeur op eene suikerplantaadje is zeer verschillende, en hangt veelal van de grootte van het effekt af (*), als *f* 800, *f* 1000 tot *f* 1500. Zij, die nu het geluk hebben een gedeelte in de administratie van het door hen bewoonde effekt, en vervolgens meer administratiën van andere plantaadjen te verkrijgen, kunnen hunne koeitjes spoedig op het drooge drijven — maar!.. daar behoort veel toe. — Het jaarlijksch traktement van een' directeur op eene koffij-, katoen- of andere plantaadje is *f* 600, *f* 800 à *f* 1000.

Een blank officier is zoo iemand, die, als leerling voor het vak van directeur, aan denzelven onder de benaming van adsistent (elève) toegevoegd is, zijnde meerendeels pas uit Europa gekomen jongelingen, die de drie à vier eerste jaren door eenen zuren appel moeten bijten; maar de beste officier wordt uit den soldaat geboren, en ook deze praktische (theorie vindt men bij weinigen) kennis maakt hen voor het vak van planter bekwaam. Op een groot effekt vindt men twee en op een klein slechts één' blank officier; op suikerplantaadjen is hunne jaarlijksche toelage *f* 125, *f* 150 à *f* 200, en op andere plantaadjen *f* 100 à *f* 125.

(*) Echter hangt dit ook van de mindere of meerdere karigheid der Hollandsche eigenaren af, waarvan vele juist niet zeer genereus zijn, en zelden ware verdiensten beloonen, zoodat de directeuren de grootste verknochtheid hebben aan die plantaadjen, op welke zij het hoogste beloond worden, ten gevolge waarvan de ijver en eerzucht geheel verdrongen worden.

Men kan de vaste uitgaven van eene suikerplantaadje van 200 koppen, het eene jaar meer het andere minder, stellen op *f* 100 per kop, zijnde twintig duizend guldens, waaronder gewone reparatiën (buiten de groote), directieloon, belastingen, kosten van uitdeeling, enz., enz. begrepen zijn.

§ 4. Taksen van het dagwerk der slaven en slavinnen (*).

De taks van werken voor de Negers en Negerinnen op de plantaadjen in *Suriname* is, volgens opgaaf van eenige administrateuren, (die zij voor eene zeer billijke schaal houden,) de onder volgende; terwijl ik daarbij tevens eenige aanmerkingen van onderscheidene directeuren gevoegd heb.

WERKZAAMHEDEN.

A. 1. Onderbosschen op een' akker (†), dat is: het kreupelhout en de boschranken of *taij-taij* en alles, wat voor den houwer valt, weg te ruimen, ten einde het vellen van het zware hout te bevorderen, zes vrouwen.

Aanmerking.

D. Ondertusschen kan men dit per akker gerust op acht, in plaats van zes koppen stellen.

A. 2. Boschvellen per akker, dat is: het kappen van het resterende zware hout, negen mannen.

Aanmerking.

D. Van het vellen der bosschen wordt nimmer merk

(*) Meerendeels gevolgd naar de opgaven van wijlen den heer E. S. MOORLANDER, en van andere kundige in leven zijnde planters.

(†) Het spreekt van zelf, dat een directeur het dagwerk der slaven naar bijkomende verzwarende of verligtende omstandigheden regelen moet.

gegeven, zulks is voor een' directeur onverantwoordelijk, doordien de Negers zich alsdan, uit vrees van niet door te komen, overhaasten, hetwelk niet zelden groote ongelukken ten gevolge heeft, aangezien de eene niet spoedig genoeg wijkt, wanneer de boom van een' ander' op het punt van vallen staat. Ook kan een dusdanig merk nimmer evenredig of even ligt en zwaar zijn, doordien men op de eene plaats zware boomen of hard hout, en ginds bijna niets vindt; het gebeurt zelfs wel, dat een Neger een' geheelen dag benoodigd is, om twee boomen te vellen, ja, sommige boomen worden door vier Negers in eenen dag niet geveld. En gesteld eens, dat men merk geven konde, dan zoude men in allen gevalle zeker het dubbel getal van het hier opgegevene moeten stellen: geen merk te geven is beter.

A. 3. Kappewieri van 25 a 30 jaren, zes mannen op een' akker.

Aanmerking.

D. Ook het vellen van kappewierie van 25 a 30 jaren is mede te zwaar opgegeven. Zoo oud zijnde, moet men het eveneens vooraf onderbosschen: stelle drie op één akker, en het vellen zelf kan men, in plaats van zes, gerustelijk op acht koppen stellen. In het algemeen is het onderbosschen van kappewierie zwaarder, dan in staand bosch, aangezien er meer werk voor den houwer is; doch het vellen zelf is gemakkelijker.

A. 4. Lakken en opruimen van het zware boschhout, twaalf mannen en twaalf vrouwen per akker.

Aanmerking.

D. Wanneer dit is het hout op het midden der bedden te brengen, kan het hiermede geschieden.

A. 5. Lakken en opruimen van kappewierie, dat is: het gevallen hout op het midden der bedden te dragen, zes mannen.

Aanmerking.

D. Dit getal is wel gesteld; ofschoon het werk in n°. 5 veeltijds onder dezelfde taks van n°. 4 verrigt wordt.

A. 6. Het opruimen en uitdragen van zware kappewierie, zes mannen en zes vrouwen. Nadat het hout gevallen is, laat men de boomen lakken, dat is: takken en stammen in stukken kappen, ten einde het uitdragen of op hoopen dragen gemakkelijker te maken; echter laat men er vooraf het vuur wat doorloopen, dat zoo genoemd wordt, omdat het natte groene hout niet brandt.

Aanmerking.

D. Ook dit getal is wel opgegeven.

A. 7. Voor het delven in kleine trenzen, een man 600 voeten, van 9 dm. diep, per dag, en in vaarttrenzen van 14 a 15 voeten, breedte 100 voeten.

Aanmerking.

Delven in den vasten grond van kleine trenzen is vrij goed opgegeven, echter stelt men het merk gewoonlijk aldus: de trens onder en boven $2\frac{1}{2}$ voeten breed en 9 duimen diep, per dag 300 voeten lengte. — Honderd voeten in vaarttrenzen van die breedte is te veel, beter gesteld op zestig voeten, ofschoon dit veel van de breedte dezer vaarttrenzen afhangt; gemiddeld bepaalt men dit in het delven (vaste klei) op 6 a 7 honderd voeten; en in het uitmodderen van het ingespoelde slik, van 6 tot 9 duimen diep, kan een Neger wel 800 tot 1000 voeten uitwerpen.

A. 8. Het graven van gaten voor het aanplanten van

bananen, 2 voeten diameter en 18 dm. diep, ieder Neger 75 a 80 gaten. Het opdelven of uitdiepen van bananneplanten en 5 a 6 kettingen ver te dragen, een Neger 200 stuks, en het planten derzelve 75 a 80 stuks.

Aanmerking.

D. Het graven van 75 a 80 gaten is vrij zwaar en beter gesteld op 60: het uitdiepen 200 moet 100 zijn.

A. 9. Het omslaan van een' akker, zeven mannen en acht vrouwen.

Aanmerking.

D. Dit getal is goed. Voor het omspitten van een' akker rekent men vijftien tot achttien mannen; het omslaan geschiedt met een houweel of tjap, en het omspitten met eene ijzeren spade, hier schop genoemd.

A. 10. Den grond na het omspitten en graven der trenzen te slechten, mits deze niet meer dan $2\frac{1}{2}$ voeten breed zijn, per akker negen vrouwen.

Aanmerking.

D. Veelal wacht men met het slechten totdat men den grond van het wiede zuivert, en als men dan een' kop meer op een' akker stelt, wordt het zeker afgewerkt.

A. 11. Rietplanten, vierentwintig koppen per akker, negen mannen, negen vrouwen en zes kinderen.

Aanmerking.

Dit merk is voor vierentwintig koppen geheel ondoenlijk.

Het grootste merk van plantgaten te delven (2 voeten breed, uit welke greppen de 3 voeten breed zijnde tusschendammen ontstaan) is 20, en het kleinste 12 gaten. Een bed van 10 kettingen, of 660 voeten leng-

te, heeft alzoo 132 gaten, 3 bedden. Een akker is 396 gaten, dus bijna tegen 20 gaten per kop; voor iederen akker twintig mannen; voor het op de bedden dragen, planten en dekken der toppen, zes koppen (anderen stellen vier koppen) op een 10 kettingsbed, zijnde achttien per akker, te zamen achtendertig koppen.

Anderen stellen op een 5 kettingsbed (dat is: $\frac{1}{6}$ van een' akker) vier mannen (sommigen geven maar drie mannen), ter opmaking van de gaten, een kind, dat de toppen aandraagt, eene vrouw, die de toppen plant, en eene dito, die dezelve met aarde dekt, zijnde te zamen tweeënveertig per akker.

Op sommige plantaadjen worden slechts 12 gaten gedolven, zoodat dit alleen drieëndertig koppen vereischt, en twaalf Negers voor het planten, enz., dus te zamen vijfenveertig koppen.

Dan van de lengte van 660 voeten gaan 30 voeten voor trekkers en banken af, dus 6 gaten minder; echter is 20 gaten te delven zeer zwaar, geschiedende slechts op enkele plantaadjen geenszins door alle mannelijke Negers, maar door de sterksten uit dezelven, en dan nog niet, of de grond moet nat en zacht zijn. Gemiddeld zoude men kunnen stellen, dat men voor het riet planten per akker veertig koppen, namelijk tweeëntwintig mannen, twaalf vrouwen en zes kinderen, benoodigd zoude zijn; gerekend tegen zeventien greppen of plantgaten, te delven door de mannelijke Negers.

A. 12. Wieden en grond aangeven in nieuw geplant riet en in dat, wat zwaar is, twaalf, en in oude krop negen vrouwen per akker, — ofschoon twaalf koppen betere taks is.

Aanmerking.

D. Dit hangt van het wiede en het saizoen af; fijn gras vertoont zich niet veel, en vereischt den meesten tijd,

daar hoog wiede zich gemakkelijk verdelgen laat; de beste taks is, om gedurende ½ uur het werk van een' goeden werker gade te slaan — dit met 9 uren werkens per dag in verhouding te brengen, en alzoo de oppervlakte van het gewiede in een half uur 18 malen te vermenigvuldigen, en dat voor dagwerk te bepalen, waaruit men dus (wanneer het wiede vrij gelijk in moeijelijkheid van te wieden is) de hoeveelheid Negers per akker bepalen kan; echter is het altijd voordeeliger, om weinig goed, dan eene grootere oppervlakte slecht te laten wieden, doordien men met ten halve te werken altijd werk heeft.

A. 13. Trassen en wieden, per akker negen vrouwen.

Aanmerking.

D. Alleen trassen, zes vrouwen.

A. 14. Tras in de roo halen en grond aangeven, negen vrouwen.

Aanmerking.

Is zeer goed gesteld, ofschoon het er veel van afhangt, of het tras goed of slecht weggebrand is; niet gebrand is het voor twaalf zelfs zwaar, en schoon gebrand stelle men zes vrouwen.

A. 15. Het wieden van banannen of kostgronden, zes vrouwen.

Aanmerking.

D. Dan moet er weinig wiede in zijn, het is beter gesteld op acht vrouwen.

A. 16. Savane kappen, (het gras wordt hier met een' houwer afgekapt, hetwelk men waaijen heet,) per akker zes vrouwen.

Aanmerking.

D. Dit is wat zwaar; het hoogste merk is 660 voeten lengte en 10 voeten breedte, zijnde bijna zeven koppen op een' akker, maar staat het wiede eenigzins zwaar, dan is het voor één' Neger ondoenlijk, om er door te komen. Bij ligt wiede bezigt men veelal opgeschotene kinderen, als kunnende zich gemakkelijker, dan de groote meiden en moeders bukken; echter moeten deze jongens en meisjes niet te klein zijn, in welk geval de werktuigen voor dezelven te zwaar zouden zijn.

A. 17. Op een waterwerk rekent men, dat er twintig koppen benoodigd zijn, om zoo veel riet te kappen en aan de vaarttrens te brengen, alsmede de toppen uit te dragen, die niet zelden zeer waterachtig zijn, en dus in dat geval het trasbranden vertragen zouden, vooral bij regenachtig weder; terwijl het zeer nadeelig voor de stoelen is, het tras in den regentijd langer dan 9 à 10 dagen te laten liggen: zoodat men tweeëntwintig koppen rekent, groot en klein, om den molen gaande te houden.

Aanmerking.

D. Dit is zoodanig niet te berekenen, daar het een traag waterwerk zoude moeten zijn, alwaar de molen door tweeëntwintig Negers zoude kunnen gaande gehouden worden. Op een waterwerk rekent men, dat voor ieder vat suiker van 1300 ℔ tien rietkappers noodig zijn. Overigens is twintig koppen voor een beestenwerk goed gesteld, welke echter voor een waterwerk niet voldoende zijn, vooral niet, wanneer zij *na tappò* (bovendien) ook de toppen zouden moeten uitdragen; echter zijn dezelve in den droogen tijd met het tras langer, doch 9 dagen liggende, even nadeelig voor de stoelen, als in den regentijd, aangezien deze afval alsdan door de droogte te fel brandt en de stoelen grootelijks benadeelt.

Voor eene stoommachine stelt men, dat er dagelijks 16 ketels lika, à 400 gallons, uitgemalen worden (hier breken geheeten), waarvoor men veertig koppen aan het rietkappen stelt, of tien Negers voor 4 ketels lika, terwijl $3\frac{1}{2}$ ketels (anderen nemen gemiddeld 1600 gallons) lika één vat suiker geven.

De beste berekening bij eene stoommachine is: zoo veel ketels lika, zoo veel koppen voor kappen, malen koken, enz.; echter vindt er, zoo wel in het riet zelf, als in de grootte der vaten, een aanmerkelijk verschil plaats. Somtijds heeft men 3 en somtijds meer dan 4 ketels lika voor één vat suiker noodig; hetwelk veelal van de meerdere of mindere zelfstandigheid van het riet afhangt.

Het uitdragen der toppen is niet in deze aanmerking begrepen, en geschiedt later; terwijl men na de maling zoo veel koppen als merk geeft, als het stuk vaten suiker opgeleverd heeft. Andere directeurs stellen voor riet kappen, taijen of binden, en aan de vaarttrens brengen (zonder het uitdragen der toppen), twaalf mannen en zes vrouwen per akker (*), en verdeelen de werkzaamheden bij den molen (waterwerk) en in het kookhuis aldus:

2 Koppen, die het riet tusschen de rollers steken, rietstekers genoemd.

2 Trasdraaijers, welke het riet door de andere rollen terug stooten.

1 Baksielaadster, doende het tras of uitgemalen riet in een mandje.

8 Riet aandragers, opgeschotene kinderen.

2 Onderhalers, die op de brug de uitgeperste lika met het fijne vuil en de vezelen van het gemalen riet

(*) Dit laat zich echter niet juist bepalen, als veel van de meerdere of mindere bezetheid van het riet afhangende.

voorwaarts naar de lika-goot schuiven, om verstopping en overlooping voor te komen.

1 Voorhaler, gewoonlijk een malinker, die het roostertje voor de lika-goot schoon houdt, doende gezegde vezelen en stukken riet in een baskietje.

4 Trasdragers, die het natte gekneusde riet, nu tras geheeten, in de loods brengen.

3 Suikerkokers op de batterij voor het ketelwerk; dubbel ketelwerk 4 à 5 koppen.

1 Vuurstoker (dubb. ketelw. twee).

2 Trasdragers, die tot onderhouding van het vuur het oude drooge tras uit de loodsen aanbrengen; bij een dubbel ketelwerk 4 trasdragers (†).

26 koppen te zamen.

A. 18. Het aanvoeren van riet, om hetzelve met twee wisselponten ter lengte van 60 tot 80 kettingen te vervoeren, twee mannelijke Negers.

Aanmerking.

D. Tot het vervoeren van de hoeveelheid riet voor 16 ketels lika aan wal heeft men 4 ponten en acht koppen benoodigd op eene plantaadje met een' stoom-suikermolen, — echter bij een waterwerk minder, doordien de slaven daar bij nacht malen, en dus ook de pontevoerders bij nacht varen moeten, als zijnde bij het innemen van water een volstrekt vereischte; ten zij men zes rietponten heeft, in welk geval het varen bij nacht onnoodig is.

A. 19. Een Neger kan per dag 1 vadem brandhout kappen, en 5 a 6 kettingen verdragen, zijnde een dusdanig vaam hout 6 voeten hoog en 3 voeten diep; ech-

(†) Anderen stellen 4, en bij een dubbel ketelwerk 6 trasdragers.

ter heeft de directeur te zorgen, dat de Negers het niet kruiselings in het raam leggen.

Aanmerking.

Op sommige plantaadjen is voor drie Negers 2 vademen te leveren zelfs te zwaar.

A. 20. De taksen van de werkzaamheden van de timmer-negers op suikerplantaadjen zijn moeijelijk op te geven; men rekent het dagwerk van splijten en schaven gewoonlijk op 25 voeten, meer dan 7 a 8 duimen dik zijnde, op 20 voeten.

Twee mannelijke Negers zagen per dag 40 voeten plankhout van 12 à 14 duimen breed.

Aanmerking.

Zelden wordt er merk van het timmeren gegeven, zoodat de bazen dit zelfs niet aan hunne slaven doen.

A. 21. De kuiper der suikervaten moet per dag de benoodigde duigen, hoofden en bodems voor twee vaten benoodigd kappen en splijten, 30 duigen van 4 duimen breedte voor één vat, — den tweeden dag het hout kwelen of liever voor de geheele zamenvoeging bewerken, — den derden dag de twee vaten (mits met Hollandsche hoepels) geheel klaar maken, dat is voor één' kuiper-neger 2 vaten in drie dagen; echter is dit te veel gevorderd, zoodat de kuiper er zijn' Zondag, zoo niet altijd, doch veeltijds bij verliest.

Aanmerking.

Een goede kuiper-neger kan zulks gemakkelijk doen, men vindt er, die 3 vaten in één' dag kwelen, en 4 vaten in één' dag opzetten.

A. 22. Palissaden kan een Neger per dag 20 stuks kappen en aanbrengen, iedere palissade van 15 voeten lang, kunnende 50 stuks van 20 voeten lengte per dag

splijten, ofschoon 40 stuks van die lengte eene meer gematigde taks is.

Aanmerking.

D. Is geen zwaar merk, gelijk ook het volgende niet.

A. 23. Het kappen van pina (zijnde de lange bladeren van den palissade-palm), een Neger 40 bossen van 12 stuks per bos in een' dag.

A. 24. De singels, waarmede men de huizen dekt, worden van de huizen aangevoerd; 200 singels naast elkander gelegen moeten 100 voeten Rijnlandsch houden, dus door elkander 6 duimen breed zijn, en derhalve moet een stapel van 12½ voeten lang en 40 singels hoog (zoo als men dezelve gewoonlijk ontvangt) 1000 singels bedragen.

Ten opzigte van de voorzegde taksen, geeft men gewoonlijk aan zwakke slaven aan drie het merk van twee, en even zoo aan de meiden, die in de 6de maand zwanger zijn; — gekraamd hebbende, blijft de moeder eene maand (bij anderen 6 weken tot twee maanden) te huis, en komt dan op half merk of bij huis in de droogte, totdat het kind één jaar oud is. Thans, nu de invoer van slaven verboden, en de aankweeking van Creolen zoo belangrijk is, laat men de moeders somtijds wel 3 a 4 maanden te huis, doordien de jonge zuigelingen, die de moeders in vroegere dagen op den rug naar den veldarbeid droegen, en aldaar gedurende hunnen arbeid op die wijze bleven dragen, door regen of zonnehitte veel te lijden hadden. Tegenwoordig (althans op sommige plantaadjen) gaat er eene zoogenaamde Creole mama mede, die de kinderen in een wachthuisje oppast, alwaar de moeders dezelven van tijd tot tijd de borst komen geven, en dan weder aan het werk gaan.

TWEEDE HOOFDSTUK.

SUIKER.

§ 1. Omschrijving der plant. — § 2. Geschiktste gronden en bewerkingen van de plant. — § 3. Wijze van planten. — § 4. Snoeijing, ongedierte en onkruid. — § 5. Inoogsting. — § 6. Kneuzing van het riet, of uitpersing van deszelfs sappen. — § 7. Fabrijken en bijgebouwen. — § 8. Het koken van het uitgeperste sap. — § 9. Distellering van dram. — § 10. De slaven. — § 11. Kuipen en verzending.

§ 1. Omschrijving der plant.

Suiker is thans het hoofdprodukt van de kolonie *Suriname*, en men is hier, zoo in de kultuur als de fabricering derzelve, verre, zeer verre die van *Java* vooruit.

Het suikerriet (*Saccharum Officinarum* LINN.) behoort oorspronkelijk in Azië te huis, wordende bij de Javanen *Tubbog* geheeten, maar is in de kolonie *Suriname* reeds vóór de koffij verbouwd geworden (*). Wij Nederlanders, na door de Portugezen uit Brazilië verdreven te zijn, hebben onze eerste suikerplan-

(*) S. F. HERMBSTÄDT zegt, in zijne *Algemeene Schets der Technologie*, uit het Hoogduitsch vertaald door J. A. UILKENS, te Amsterdam bij de Gebroeders VAN ARUM, 1825, D. II, bladz. 147: Het eigenlijke suikerriet, uit hetwelk tegenwoordig de suiker bereid wordt, zegt men, dat, volgens ALBERTUS AGNENSIS, de kruisvaarders op de weilanden bij *Tripolis* als een zoet honigriet aangetroffen hebben, dat men *Sucra* noemde; hetzelve werd door de landlieden aangekweekt, fijn gestampt, en het sap, na het uitdruipen, vergaard, dat men langzamerhand liet uitdampen en stollen, en aldus nuttigde.

taadje aangelegd op het eiland *Guadeloupe* in het jaar 1648 (*). Later heeft men een edelsoortiger riet uit deszelfs eigenlijke moederland Oostindië naar Amerika overgebragt, bevattende 6 deelen suiker tegen dat het overige 4 gaf. Zekere HERLEIN (†) beweert, dat de Spanjaarden en de Portugezen het suikerriet het eerste van de Kanarische eilanden naar Amerika zouden hebben overgebragt; zijnde de kanariesuiker toen reeds als zeer deugdzaam bekend.

Het roodachtige, kortledige riet bevat minder vochten en is slechter, wat de hoeveelheid van opbrengst betreft, dan het tegenwoordig in *Suriname* aangeplant wordende riet; — echter bevat hetzelve de grootste of grofste korrel, hetwelk deze suiker deugdzamer maakt, dan die van het tegenwoordige riet. Dit roodachtige, kortledige riet is eene plant, welke op Otaheite te huis behoort, zijnde van Martinique naar St. Martin, en vervolgens herwaarts overgebragt; doch schijnt het beter op drooge rotsgronden, dan op vochtige kleilanden te aarden, aangezien hetzelve in deze kolonie zeer veel aan roode, kankerachtige plekken onderhevig is, vertoonende zich door het vergrootglas als een geheel veld met zwamachtige plantjes of woekerplantjes (*parasitae*), door de Duitschers *Schmarotser-pflantze* geheeten, en bij vochtig warm weder vooral aan de tarwe zigtbaar.

Het tegenwoordige Surinaamsche suikerriet is van eene zeer edelsoortige geaardheid, en werd hier in 1792 tot 1794 van de Moluksche eilanden ingevoerd, en het zoude, volgens sommigen, zeer wenschelijk zijn, dat

---

(*) HERMBSTÄDT, D. II, bl. 148.

(†) Beschrijving van de volkplantinge van *Zuriname*, enz. door J. D. H. L., te *Leeuwarden* bij MEINDERT INJEMA, 1718, bladz. 65.

men, voor het reeds merkelijk verbasterde riet, nog eens een nieuw plantsoen van daar deed overkomen (*). Hoe langer de leden of geledingen van het suikerriet zijn, zoo veel te meer vochten bevat hetzelve; deze leden worden door ringen, bij welke het riet eenigzins dunner is, dan midden tusschen de ringen, afgedeeld, welke ringen op zeer verschillende afstanden, maar zelden meer, dan eene hand breed van elkander verwijderd zijn.

Het suikerriet heeft in zijnen weelderigen groei, door deszelfs lichtgroene kleur, een prachtig aanzien, wordende 10, 12, zelfs tot 20 en meer voeten hoog, hebbende de halmen een' omtrek van $\frac{1}{2}$ tot 2 palmen Nederlandsch; echter bepaalt het zich meerendeels tot den omtrek van 1 tot $1\frac{1}{2}$ palm; de bladeren zijn gemiddeld 1 tot 2 Nederl. ellen lang, en 2, 3 a 4 vingeren breed, loopende met zeer fijn snijdende takjes in eene lange spitse punt toe. Hoe donkerder groen en breeder de bladeren zijn, en hoe meer dezelve zich naar beneden buigen, zoo veel te geiler en beter is het riet (†). Dit dikke blad heeft eene stevige rib of middelstreng, welker witheid een gunstig en gezond kenteeken van het riet is.

De bloesem van het suikerriet is zilverkleurig, groeijende in een bos aan den top van eene lange gladde spier, even eens als het zaad aan het raaigras groeit; deze spier groeit midden uit de bladeren op, en wordt

(*) Deze verbastering schijnt echter niet zeer groot te zijn, wanneer men de hoeveelheid van het nieuwelijks ingevoerde riet bij de tegenwoordige tot elkander in verhouding brengt.

(†) Evenwel neme men hierbij in aanmerking, dat *te geil* koren en *te geil* riet niet altijd het voordeeligste in opbrengst van graan of suiker zijn, als leverende slechte kwaliteiten op; gezegde kenteekens duiden dus goed land en weelderig riet aan.

ook keenpijl genoemd. Wanneer het riet eene menigte van deze spieren maakt, zijn de toppen geheel onbruikbaar, en nimmer voor de aanplanting geschikt; de hoeveelheid dezer pijlen hangt dikwerf van den bodem af, als zijnde veelal het gevolg van digte en vaste gronden. Deze pijlen, die eene menigte sappen tot zich trekken, vertoonen zich vooral in den grooten droogen tijd, en beduiden niet veel goeds, vooral wanneer het riet nog niet volwassen is, doordien hetzelve na de pijlzetting niet meer groeit. Gezegde bloemtros is dun, klein en zacht, meerendeels zamengesteld uit vezels, die voortkomen uit een' geschubden kelk, welke in het begin purperverwig van kleur is. wordende, nadat voornoemde vezelen of draden zich verlengd, en als hoofdhaar verspreid hebben, meer aschgraauw van kleur. Nadat de bloem afgevallen is, vertoonen er zich dikwerf waterloten, makende het riet niet zelden zoo topzwaar, dat het vooral in losse gronden omvalt.

§ 2. Geschiktste gronden en bewerking van de plant.

Het suikerriet groeit het weelderigste (wat de bovenlanden betreft) op zoogenaamd *bolletrieland* (naar een' boom aldus genoemd: zie *Beschrijving van de houtsoorten*). Waar men voorheen deze boomen vond, hield men zich overtuigd, dat het land voor den suikerbouw zeer geschikt was; bestaande deze landen meestal uit zand, met roode en gele klei vermengd.

Voor de benedenlanden, alwaar tegenwoordig het suikerriet uitsluitend verbouwd wordt, zijn de zoogenaamde mangroe- of blaauwe kleilanden het geschiktste. Kleigronden, welke door overvloed van humus als in een veen verkeerd zijn, geven te geil riet, hetwelk vóór deszelfs rijpwording verrot. Thans worden er, behalve aan de *Nickeri*-rivier, bijna geene gronden

meer uit staand bosch ontgonnen, dan stukswijze, aangezien er op sommige plantaadjen jaarlijks eenige akkers uit staand bosch tot kostgronden aangeplant worden, in welke bananne-gronden vervolgens riet geplant wordt. De bolletrieboom zelf, die thans alleen op de hooge landen groeit, is, om deszelfs edelsoortig hout, langs de meeste oevers weggekapt. Ook wil het suikerriet eenen vochtigen, waterachtigen bodem, en groeit dus vooral zeer gulzig en spoedig op de bovengenoemde mangroegronden, (zie *Beschrijving van de houtsoorten*,) maar volstrekt op geene parwalanden, als zijnde voor geene bebouwing vatbaar. Op de parwalanden van *Leijersdorp* en *Pieterszorg* aan *beneden Commewijne* wil zelfs noch bies, noch bamboes groeijen. Op de lage, vochtige mangroelanden komt het riet later tot rijpheid, dan op hoogere en drooge gronden, uitgezonderd de zwampachtige landen van de *Resolutie*. Ook gaat het riet dezer plantaadjen ligter, dan het hooglandsche riet, tot verrotting over, terwijl het op de hoogere gronden wel eens verdort. — Men kapt het suikerriet op de mangroegronden der *Resolutie* ook jonger, dan dat der bovenlanden (*).

Laat men het riet over 't algemeen te oud worden, dan hebben de stoelen ongemeen veel te lijden, en gaan zelfs tot eene geheele verrotting over.

Op hooge kleigronden zoude 18 maanden ouderdom, betrekkelijk de rijpheid van het riet, niet meer

---

(*) Dit schijnt echter eene tegenstrijdigheid op den algemeenen regel te zijn, aangezien het riet op de hooge, drooge eilanden (zoo als ik op *St. Martin* en *St. Eustatius* zelf gezien heb) binnen korteren tijd rijp wordt, dan op de lagere Surinaamsche gronden. Op gezegde eilanden oogst men het riet binnen de twaalf maanden, iets, wat in Suriname nimmer het geval is; dan de reden ligt waarschijnlijk in de verschillende rietsoorten zelve.

dan 14 maanden van dat aan de zeekust zijn. Sommige planters beweren, dat het riet van 20 a 21 maanden ouderdom veelal meer oplevert, dan dat van 12 a 14, zelfs van 18 maanden.

Het aan den zeekant groeijende riet levert veel melassie en weinig vaste suiker op, vindende juist het tegenovergestelde plaats bij riet, dat op hooge, drooge gronden verbouwd wordt.

De geschiktste gronden zijn hooge, zware kleilanden.

Het voor de aanplanting van suikerriet bestemde land of kappewierie wordt vooraf, zoo mogelijk, onder water gezet, ten einde het omdelven gemakkelijk te maken. Men delft of spit den grond om, indien de kappewierie niet te zwaar geweest is, en daardoor te veel zware stompen heeft, daar dit in het tegenovergestelde geval bijna ondoenlijk is; zoodat men alsdan het geheele veld door eene soort van houweelen omslaat, en daarna door middel van gruppen of kleine trenzen in akkers verdeelt, waarvan ieder veelal drie bedden heeft; echter vindt men ook bedden van 33 voeten breedte, naar de ligging of verdeeling van het land; 22 à 24 voets bedden zijn de verkieslijkste, doordien deze het water beter, dan die van 33 voeten, lozen kunnen. Gezegde bedden lozen het water door *trekkers* (*spuiten* of kleine slooten) in de loostrenzen. — De suikerstukken zijn veelal van 10 tot 20 akkers groot. Volgens de gemiddelde opgaven van onderscheidene planters en directeuren, slaan 18 Negers in eenen dag een' akker van drie bedden ter diepte van 5 à 6 duimen Rijnlandsch om, en spitten 9 à 12 duimen, naar mate de grond vast en hard, of los en zacht is. Het eerste geschiedt met een tjap, hetzelfde dat men op Java patjol heet, (zie het II deel, I st., bladz. 448, van *de Vruchten mijner werkzaamhe-*

den, enz.) (*) en het tweede met eene schop. Thans begint men meer te spitten, waardoor de grond meer los, en het wied meer met aarde bedekt wordt. Ook is deze werkzaamheid veel gezonder voor de slaven, dan die met het zware houweel, vooral voor de slavinnen, daar de dreuning van den slag eene ongezonde uitwerking op de borst veroorzaakt. Daar, waar men eene genoegzame magt van slaven heeft, laat men alleen, althans meerendeels, de mannelijke Negers met tjap en schop werken.

De gewone berekening is, dat eene suikerplantaadje tegen vijf bebouwde akkers één' Neger hebben moet, zoodat een effekt van 100 slaven te veld 500 akkers riet behoorlijk zoude kunnen bewerken (†).

De voren of kleine trenzen, welke den akker in drieën splitsen, zijn gemeenlijk 2 voeten diep en breed; echter hangt dit geheel en al van de soort van gronden af. Deze trenzen zijn gewoonlijk van het midden tot het midden 22 voeten van elkander verwijderd, en de ak-

---

(*) Dat is dus voor één' Neger 2420 □ voeten, zoodat het werk van 30½ Negers vereischt wordt, om in éénen dag de oppervlakte van een morgen grond om te slaan. Van de meeste werkzaamheden is aan de slaven zekere taks opgelegd. (Zie voorgaande Hoofdst., § 4.)

In een transporttrens, of liever vaarttrens moet een Neger voor het land 500 en voor partikulieren 600 kubieke voeten delven (kubieke is hier eene verkeerde benaming, zijnde hier wel 12 d^m. lang en breed, maar zelden meer dan 8 à 9 duimen diep). De taks van metsel-neger is in ruw werk 600 steenen per dag, enz.

(†) Hierdoor verstaat men werkbare handen, zijnde slechts ⅔ van het geheele getal der slaven; ook telt men veelal de kostgronden, en zelfs weidelanden en andere opene plaatsen bij deze 500 akkers, aangezien ook deze moeten bewerkt worden.

kers 66 voeten breed. De trekkers aan de hoofden of in 'tmidden der akkers liggen gewoonlijk 10 kettingen van elkander en zijn bij velen 3 à 4 voeten diep, van boven 7 en van onderen 5 voeten wijd; dan, door de hoogere en lagere ligging van verschillende plantaadjen, vindt er toch ten dezen opzigte eene groote verscheidenheid plaats, zoodat men in de lage landen altijd nog een' middel-trekker heeft, als zijnde van zeer groot nut, en voor het instorten van kleine banken voorzien.

§ 3. Wijze van planten.

De beste tijd, om het suikerriet te planten, is voor de kolonie *Suriname* bij gewone saizoenen, ofschoon men hier ook weinig meer op rekenen kan, van half November tot half Februarij, en vervolgens van half Mei tot aan het einde der maand Junij. Sommige directeuren planten het geheele jaar door, echter zeer zelden in den grooten droogen tijd, gevende (zoo als onderscheidene directeuren beweren, ofschoon ik voor mij het niet gaaf wil toestemmen) dat riet, wat in het laatste van den regentijd geplant is, een lang, ledig gewas, terwijl daarentegen de geledingen van het in de maand Mei geplante riet veel korter blijven.

Men plant het riet voort, door het bovenste schot (het topeinde) af te kappen, en het in verband in regte voren te leggen, welke men dwars over de bedden langs eene lijn heeft laten delven. Het te verplanten schot of stuk riet, dat men van het topeinde afgekapt heeft, is gemeenlijk van 1 tot $1\frac{1}{2}$ en zelfs $2\frac{1}{2}$ voeten lang, welk stuk riet men *top* noemt. De Javanen, die hetzelve korter met slechts éénen ring planten, noemen dit *bibit*, terwijl het hier in *Suriname* gemeenlijk vier tot tien geledingen of ringen heeft, bevattende bijna geene suikerdeelen.

Heeft men riet geplant met het enkele oogmerk, om

dat tot voortplanting te bezigen, dan wordt het gewoonlijk gekapt, als het 8 maanden oud is, leverende ieder stok alsdan 2 à 3 toppen op.

Men legt nu deze toppen of boveneinden van de halmen in eene strekkende wijze in twee of drie rijen, de eene om de andere in het verband, als:

in de opgedolvene voor: zorgende, dat deze toppen, tegen de kanten der greppen, zoo ver mogelijk van elkander komen te liggen, ten einde aan beide rijen eenige tusschenruimte te geven. Sommigen (op *Kent* in de *Sarramacca* heb ik dit althans gezien) leggen dezelve kruiselings over elkander, zoodat zij bij het uitschieten slechts ééne rij uitmaken, welk gebruik echter door andere planters grootelijks afgekeurd wordt. Deze pas gelegde toppen worden nu met niet meer dan met eene vinger dikte losse aarde overdekt. Bij het einde van den regentijd plantende, dekt men zwaarder, dan in het midden van den regentijd, en in zware kleigronden vindt men goed, de toppen zonder (of genoegzaam zonder) dekking, totdat zij jonge scheuten hebben, geheel bloot te laten, zoodat men zich in dezen naar de droogte of vochtigheid van het te wachten saizoen regelt. In hooge, drooge landen plant men dieper: — nadat het uitgeschoten riet een voet hoog is, wordt het weder met aarde gevoed, hetwelk veelal een paarmalen herhaald wordt, naar de omstandigheden van de saizoenen; bij veelvuldige regens is dit overtollig, kunnende (echter wordt dit weinig gevolgd) de opgeworpen grond alsdan voor een' volgenden krop bewaard blijven, ofschoon dit niet zeer verkieslijk kan worden beschouwd.

Het suikerriet heeft, gelijk al wat riet is, bij iederen ring een bot, put of oog, van waar de spruit uitschiet, en deze spruiten groeijen ring om ring, of

lid om lid, altijd in het verband aan twee zijden van den halm, zoodat deze putten of schootknoppen de eene om de andere onder en boven, of links en regts geplaatst zijn. Men laat bij de planting der toppen zoo veel mogelijk de spruiten horizontaal in den grond leggen, dat is: met de putten op zijde, schietende er in dit geval uit ieder bot eene rietspruit, terwijl de wortelvezelen uit de knopjes, die bij iederen ring om den geheelen halm gevonden worden, in den grond schieten; en dus legt men de toppen niet zoo. dat de eene zijde met de botten boven, en de andere onder geplaatst is; dan zouden er slechts uit de boven liggende putten rietscheuten voor den dag komen, terwijl de uitspruitsels der onderliggende putten verstikken zouden. — Een groot getal jonge scheuten in de rijen te hebben is altijd belangrijk, doordien er in den droogen tijd wel eens jonge planten sterven, in welk geval men genoodzaakt is de rijen met nieuwe toppen aan te vullen, of tusschen te planten.

Men legt de toppen tusschen kleine opgeworpene dijkjes, hier dammen geheeten, die van de opgeworpene aarde uit de rij of rooi gemaakt zijn. Deze dammen zijn van 10 tot 12 en meer duimen hoog, en 3 voeten breed (zoo als men bij ons de selderij plant) in voren of rooijen van ongeveer 2, bij anderen 3 voeten breedte, zoodat de rijen suiker van het midden tot het midden ongeveer 5 voeten van elkander zijn en in zeer gulzige gronden zelfs 6 voeten.

Nadat de gelegde top drie à vier weken, onder begunstiging van den benoodigden regen, in den grond gelegen heeft, komen de jonge, helder groene rietspruiten reeds voor den dag; bij afgekapte stoelen vertoonen dezelve zich reeds na 6 à 7 dagen. De gestorvene of niet opgekomene toppen worden nu door nieuwe vervangen, terwijl men gewoonlijk de half gestor-

vene toppen doorkapt, het doode einde wegneemt, en een' nieuwen top naast het overgebleven stuk legt: welk een en ander in *Suriname suppleijen* geheeten wordt.

§ 4. Snoeijing, ongedierte en onkruid.

Eigenlijke snoeijing, of aftopping ondergaat het suikerriet niet, maar men haalt met de handen de drooge bladeren, vóór de inoogsting of afkapping, van het riet af, welke bladzuivering men in *Suriname trassen* heet; dit geschiedt reeds 6 maanden nadat het riet geplant is, en bij zeer gul riet zelfs met 3 à 4 maanden; wordende vervolgens, ter bevordering van den groei, om de drie a vier maanden herhaald, totdat het vallende riet het doorgaan in de rijen belet, dat natuurlijk vroeger van gul, dan van dor riet het geval is. Het afhalen van de groene, niet gestorvene bladeren veroorzaakt, vooral in den droogen tijd, den kanker, waardoor men zich veel nadeel berokkent. Men legt de tras (bladeren) zoo zindelijk mogelijk in eene strekkende lengte tusschen de rijen op de dammen, ten einde aan de stoelen en het riet licht te laten.

Ongedierte.

Het suikerriet is gedurende deszelfs groei aan weinige hindernissen blootgesteld, geheel misgewas kent men niet; wanneer men echter het land bemest, (dat slechts bij enkele planters, en dan nog zeer zeldzaam geschiedt,) willen er wel eens wormen in de rietstoelen en derzelver wortelen komen (*); ook is men, vooral op de

(*) Deze wormen, welke tot den staat van eene pop of larwa overgaan, zijn geheel wit en van gedaante (echter veel kleiner) als de kabbes wormen, wordende vervolgens in eene metre- of soort van snuittor met schilden herschapen, hebbende alsdan eene lange snuit, op welker uiteinde twee voel-

hooge landen, met eene soort van kleine grijze ratten en veldmuizen geplaagd, alsmede door buffels of tapiers, kapoeá's of watervarkens, krabe dago's, houtluizen en mieren (*). De veldratten en muizen beschadigen het riet door er stukken uit te vreten, — de buffels ontwortelen zelfs riet van 5 à 6 maanden ouderdom — de kapoeá's vernielen vooral het jonge riet, — de krabe dago's beschadigen volwassen riet door even boven den stoel het lid af te bijten, waardoor de geheele stok verloren gaat, — de houtluizen maken nesten om den stam in den grond, de mieren in de stoelen of wortels, waardoor het riet in beide gevallen veel te lijden heeft.

Zekere planter dekte de afgekapte stoelen met tras en afval digt, ten einde de wortels vochtig te houden, tegen de kracht der zon te beschermen, en daardoor tevens eenigen mest aan de stoelen te doen toekomen; echter bevond hij, dat deze bladeren, in plaats van te verrotten, geheel als hooi opdroogden, tot molm vergingen en groote broeinesten voor de insekten werden, zoodat hij, als hierdoor de stoelen van verschillende ongedierten niet zuiver of schoon genoeg kunnende houden, van deze dekking afgezien heeft.

De heer C. BARENDS, administateur en directeur op de plantaadje *de Hoop* (†), heeft mij verzekerd, telken male te hebben ondervonden, dat het brandpad

---

horens zijn, en vier vleugels met bruine en zwarte vlekken; déze torren hebben zes pooten.

(*) Zie verder 8ste Afdeeling in het 2de deel.

(†) Een man, die door de aanlegging en verdere proeven op de plantaadje *het Vertrouwen* aan de *Commewijne* en elders proefondervindelijk bewezen heeft, in den kolonialen landbouw, bij deszelfs theoretische, veel praktische kennis te hebben.

(eene schoone plek, die van tras gezuiverd is, welke opruiming voorzigtigheidshalve geschiedt, opdat bij het tras branden het vuur niet in het nog op wortel staand riet overloopen zal) in den beginne een weelderiger riet vertoonde, dat echter spoedig bij het gebrande gedeelte te kort schoot, doordien in het riet van het brandpad altijd meer wormen gevonden werden. Het branden van het tras is in *Suriname* algemeen gebruikelijk; echter hebben, vooral in den droogen tijd, de stoelen door dit vuur veel te lijden, en zonder het ongedierte te verdelgen, dat zich in het hart der stoelen verbergt, brandt men ook een groot gedeelte van den humus en de vetheid van de klei weg. Anderen halen het tras in de kleine trenzen, (ofschoon men hierin niet zelden door de groote hoeveelheid van tras verhinderd wordt,) waardoor zij dezelve van het weinige daarin groeijende wied zuiveren, en brengen, door het daar te verbranden, weinig nadeel aan het land, en geheel geen nadeel aan de stoelen te weeg. Hierdoor verbrandt eene groote hoeveelheid onkruid, de waterlozing wordt zuiver, terwijl dezelve door de daar in zijnde asch bij de opdelving, dat wel niet bij iedere afmaling, maar somtijds om de 4 a 5 kroppen geschiedt, eene vruchtbare aarde aan de bedden oplevert. De beste tijd, om tras te branden, is in den droogen tijd, zijnde het in den regentijd niet zelden zeer moeijelijk. Men brandt bij zware droogte bij nacht, wijl de voorzigtigheid vordert, om een brandpad te maken, en om meester van den brand te blijven, steekt men het tras beneden winds aan. In den regentijd brandt men zoo spoedig als de gelegenheid zulks aanbiedt. Wat bij den regentijd niet verbrandt, (zoo als half bedorven en achtergelaten riet,) wordt zindelijk in de rijen op de dammen gelegd, ten einde de stoelen niet te bedekken; echter zoude dit, wanneer men het in de trasloodsen

liet dragen, nog eene voordeelige brandstof voor de suikerkokerij opleveren; alhoewel anderen beweren, dat het branden van hout minder kostbaar aan handenwerk is, doordien een Neger iederen dag een vaam hout kappen en te huis brengen kan: zoodat de inzameling van dit achtergebleven riet de moeite niet zoude kunnen goed maken.

Onkruid.

Onkruid groeit in deze vruchtbare aarde, alwaar geen verdelgen in den winter deszelfs vernietiging bevordert, zeer veel. Op uitgeputte gronden is het lange en strooachtige *savana-gras*, bij de Negers *mossonjon* (*) genoemd, alsmede het ter weerzijden snijdende *baboen niffi* het meest hinderlijke, wordende zeer sterk door de vogels, de lastigste en ijverigste planters dezer kolonie, overgebragt. De beste wijze, om dit alles verstikkende gras te verdelgen, is den grond goed te laten omspitten.

Verder heeft men op goede vruchtbare gronden bij duizenden van andere planten, als: het lastigste wied, het zoogenaamde *toeriman*, eene Negerbenaming, welke zoo veel als verklikker beteekent; hetzelve heeft veel overeenkomst met peterselie, haar stekelig zaad met weerhaken kleeft den voorbijganger dadelijk aan, zoodat men er ligtelijk door verraden wordt, vooral onder de Negers, die op iets dergelijks zeer opmerkzaam zijn; het groeit veelal op goede gronden en laat zich gemakkelijk verdelgen. — *Kattestaarten* met lange pluimen, een onkruid, dat den grond verschrikkelijk uitput, en veelvuldig op de kanten der bedden groeit. — De *papegaaitong*, mede een schadelijk on-

(*) De Negers binden deze *mossonjon* is bosjes, om er mede te tooveren en diefstallen te ontdekken.

kruid, is eene bladrijke plant, wel iets naar *araroot* gelijkende (alhoewel de eerste veel kleiner van blad is); de bloesem van de *papegaailong* is rood en tulpvormig. — *Patatter-taij-taij* (*comvalvullus*) is een windselgewas, dat al slingerende bij boomen en heesters opgroeit; dit vindt men bijna uitsluitend in vruchtbare landen en nieuwe ontgonnene gronden bij staand bosch, alwaar dit onkruid moeijelijk te verdelgen is. Het blad is van grootte en gedaante als die der turksche tuinboonen; de bloesem bestaat uit een' rondom gesloten' appelbloesemkleurigen kelk, welke niet in bladeren verdeeld is, dus een' effen gesloten' rand heeft, hebbende van binnen eenige bruine plekken om eenen licht gelen, zaad dragenden stamper. Dit onkruid groeit spoedig, bindt alle planten, heesters en boomen al omwoelende te zamen, en is moeijelijk te verdelgen.

Verder vindt men in deze kolonie eene groote hoeveelheid en verscheidenheid van grassoorten, onder welke het fijne zoogenaamde *duivels naaigaren* met deszelfs veelvuldige, digt in elkander groeijende wortelen, en het *adroe grassi* (niet het *adroe bisi*) wel van de ergste zijn. Dit laatste heeft zijne grootste bestanddeelen onder den grond, alwaar deszelfs wortelen als paruiken in elkander groeijen, aan welke donker bruine bolletjes zitten zoo groot als eene hazelnoot. Het gras zelf is spichtig en dor, hard en strooachtig, wordende alleen door de varkens gegeten. — Witte en zwarte doornstruiken, welke de Negers *maka* heeten. — *Adroe bisi* of *boeren verdriet* speelt onder het onkruid mede eene hoofdrol; terwijl men nog eene menigte andere struiken, biezen en grassoorten vindt, zoo als: het slechtsoortige *mangras*, en het moeijelijk uit te roeijen *paarden-*, of *watergras*; wilde *papaija*, *mokko mokka*, hoe meer hoe beter land; *a-*

loema en *agoema* groeijen in goed land en zijn tevens eetbare groenten; *babotto*, mede in goed land groeijende, alsook de *kras-tayer*, zijnde een welsmakend moes; *kruipgras*, groeijende op slechte gronden; *snikki komkommer* en het in de slooten en vaarten groeijende *kroos*, *vlotgras* en *pannekoekbladen*, benevens eenige honderden soorten van grasplanten, die de Negers *soo soo wiwieri* heeten.

De rietgronden dienen om de vier of zes weken, vooral in vruchtbare landen, met het houweel te worden gezuiverd, bij welke gelegenheid men aan de stoelen tevens eenige losse aarde geeft; welker hoeveelheid men telkens vermindert. Het riet elf a twaalf maanden oud zijnde, kan het gemakkelijk het wied vermeesteren, hatwelk alsdan onder deszelfs schaduw verstikt.

§ 5. Inoogsting.

Men oogst op dankbare gronden van denzelfden stoel tien-, twaalf- en meermalen achtereenvolgende met slechts het weder uitschietende en rijp geworden riet af te kappen; echter is men op de meeste gronden, als men het tot eene zevende en achtste krop brengt, al heel wel tevreden. Wanneer de gezamenlijke kroppen van de 100 akkers 400 vaten suiker opleveren, dat is van iedere krop 4 vaten door elkander per akker, dan moet zich alles ten gunstigste vereenigen, zoo in land, saizoenen, gewas, als directie om dit te bereiken; zoodat deze hoeveelheid zelden verkregen wordt. Men noemt, bij voorbeeld, den oogst van jonge aangelegde suikergronden (landen), welker riet sedert de planting voor de eerste, tweede, of derde maal gekapt wordt, eerste, tweede en derde krop, enz. — Echter is het veld na de 8ste en 9de krop reeds zoo veelvuldig tusschen geplant (hier *suppleijen* geheeten), namelijk, de uitgestorvene stoelen door nieuwe top-

pen vervangen, dat men al zeer spoedig de oudheid van het riet niet meer bepalen kan, en het alsdan onbekende krop genoemd wordt; doch die onbekende kroppen worden op geene tien plantaadjen gevonden. De Engelschen heeten de eerste krop *plants*, en de tweede krop *first crop*, zoodat zij ten allen tijde bij ons ten achter blijven.

Een deskundige directeur kan den juisten tijd, wanneer het riet moet worden gekapt, aan het riet zelf zien. Sommigen beweren, dit te kunnen zien, doordien deszelfs lichtgroene kleur alsdan tot het helder gele overgaat; ofschoon dit een zeer onjuist kenmerk is, daar sommige rietstokken reeds op den ouderdom van vijf maanden eene helder gele kleur hebben en rijp riet dikwerf groen blijft: zoodat de meeste directeuren zich aan de bij hen bekende oudheid van het riet houden. Maar het verschil der saizoenen en der gronden kan ook in den gepasten ouderdom van hetzelve te kappen een groot onderscheid te weeg brengen; in welk geval er directeuren zijn, welke de lengte van het riet, het vallen en de kortheid der bovenste leden tot maatstaf nemen.

De eerste en jeugdige krop, in welke men het meeste vocht of *lika* (*) vindt, is de voordeeligste, hetwelk bij iedere krop, naar de meerdere of mindere krachtigheid van het land, afneemt (†); doch de suiker van oud riet of liever van oude kroppen is verre weg de beste, wat de kwaliteit betreft, maar levert eene

(*) Het suiker-sap wordt in *Suriname likker*, of beter *lika* geheeten; vroeger noemden de planters dit *most* (naar het Portugesche *Descumos* aldus genoemd). Herlein noemt dit vocht *garappe*.

(†) Dit is echter geen vaste stelregel, als gevende somtijds de 2de krop meer, dan de eerste.

geringere hoeveelheid suiker (echter grover korrel) en melassie op. Men kan tot op eene zekere hoogte zeggen: *hoe magerder riet, hoe beter suiker.*

Men kapt het jonge riet van de eerste en tweede krop na verloop van 19 of 20 maanden na deszelfs planting, of vroegere kapping; wanneer de krop ouder wordt, kan dit om de 18, op sommige om de 15, en op andere plantaadjen, zoo als op de *Resolutie*, zelfs om de 12 en 13 maanden geschieden. Dit vroeg kappen geschiedt evenwel geenszins uit weelde, maar ten gevolge der groote geilheid, of uit gebrek aan ouder riet.

Het nu geel geworden riet wordt vervolgens gekapt, getopt en schoon gemaakt, dat is, van kroon en bladeren ontdaan, daarna in tweeën of drieën gehakt, en in bossen van 3 a 4 voeten lengte en bijna zoo dik als eene mans dij gebonden, tot welk zamenbinden men de afgekapte bladeren bezigt; waarna hetzelve met de keen of suiker-pont (een platboomd vaartuig, gemeenlijk van 40 voeten lengte, 10 voeten breedte en 2½ voeten diepte, veelal rietpont genoemd) naar den molen gebragt wordt, aangezien het riet, nadat het gekapt is, binnen de 5 a 6 dagen moet zijn afgemalen, beginnende anders te oxyderen en zuur te worden; echter kan dit in den regentijd wel 9 dagen duren. Bij den molen gekomen, zijn deze zamengebondene bossen, door de zwakke banden of liever het slechte binden, meerendeels losgeraakt.

Men rekent, dat puik goed land 5 a 6 vaten suiker (van éénduizend ponden het vat) per akker oplevert, zijnde dit eene goede opbrengst; echter stelt men het gemiddeld getal op 2½ en 3 vaten, of 2500 tot 3000 Amsterdamsche ponden (*). Op vele plantaadjen, al-

(*) Voorheen woog een vat of okshoofd suiker 1000 ponden, doch tegenwoordig zijn de vaten grooter en van eenen zeer verschillenden inhoud, wegende nu sommige zelfs 14 a

waar men riet van 18 maanden kapt, kapt men gewoonlijk niet meer dan $\frac{2}{3}$ gedeelte van het te velde staande riet af, blijvende telken jare $\frac{1}{3}$ voor het volgend jaar op wortel staan. Plantaadjen, welke het riet jonger malen, kappen bij gevolg een veel grooter gedeelte af. — Nadat het riet gekapt en vervoerd is, dient men voor het wel aanslagen der volgende krop bezorgd te zijn, door alle stompen, welke te hoog afgekapt zijn, kort op den grond met een' dulhouwer te laten afslaan, ten einde den stoel tegen de scherpte der zon met aarde te kunnen bedekken, hetwelk tevens de groeikracht bevordert.

In geval men deze rietstompen staan laat, schieten de putten of oogen boven den grond veel vroeger spruiten, dan het riet, wat uit den stoel van onder den grond moet opschieten; dit heeft ten gevolge, dat de spruiten uit het riet den groei der laatsten grootelijks benadeelen, en ten allen tijde op zeer zwakke stammen staan, blijvende steeds ligt van stuk, en verliezende spoedig hare groeikracht; het later opkomende riet moet stikken en kan als nalooper (hier creole-riet genoemd, eene waterachtige en bladrijke plant zonder stok) geen' genoegzamen groei bekomen, welke tweerijpigheid zeer nadeelig is. — Kapt men alles gelijk gronds af, dan wordt het riet grooter en gezonder, alhoewel het ongeveer 14 dagen later aankomt, terwijl het anders zoo versmade creole-riet nu het over-

---

15 honderd Amst. ponden *bruto*; het meer algemeene gewigt is echter om en bij de 1200 zulke ponden, het vat op zich zelf weegt 80 à 90 ponden; echter is de tarra in de Nederlanden 10 per Cent, zoodat men een vat suiker netto gewoonlijk op 1100 ponden rekent. In 1829 zijn er in 24,151 vaten 29,566,841 ponden suiker uitgevoerd, zijnde gemiddeld per vat nagenoeg 1224$\frac{1}{2}$ ponden.

heerlijkste gewas zal opleveren en geene naloopers zich meer vertoonen.

Deze handelwijze wordt echter slechts door weinige planters aangenomen, wijl sommigen beweren, dat het creole-riet niet dan water zonder suiker bevat en, hoe het land ook bewerkt wordt, zich ten allen tijde vertoont. Doch dit vindt niet altijd, en geenszins overal plaats; ook bestaat er een groot verschil tusschen creole-riet en naspruitsels, hoe zeer sommige Fransche planters, KUVEL c.s., beide voor een en hetzelfde houden.

Men verbouwt op een en hetzelfde land bij eene nieuwe krop niet alleen suikerriet, maar te gelijk ook mais (karro), hetwelk tusschen het jonge riet in geplant wordt, wordende vroegtijdig genoeg rijp, om, zonder nadeel van eenig belang aan het riet toe te brengen, als voeder voor de kweek voor eigene consumtie te kunnen worden ingeoogst.

Het dankbare Surinaamsche land geeft, op daarvoor afzonderlijk aangelegde gronden, gezegd koren om de 4 maanden, dus driemaal in een jaar van dezelfde plek grond, duizendvoudig te rug. In de eerste krop op gulle landen is het verbouwen van mais tusschen het suikerriet voordeelig, echter wordt het in de tweede krop ongaarne door de administrateuren gezien, of liever nimmer toegestaan.

Ik heb op *Livorno* en verscheidene andere plantaadjen aan de rivier *Suriname* tusschen het even weelderige suikerriet mais gezien, dat 11 a 12 voeten hoog was, welks halmen zoo zwaar waren, dat men dezelve ter naauwernood met duim en vinger omvatten konde; en wilde men zich de moeite geven van deze planten aan te aarden, (want eene menigte van wortels schiet onder uit den stam, die geen' grond vatten,) men zoude een nog grooter getal rijk geladene spieren of aren op een' en denzelfden halm bekomen.

§ 6. Kneuzing van het riet, of uitpersing van deszelfs sappen.

Het nu aan de fabrijk gebragte riet wordt met allen spoed uitgeperst, daar het sap, wanneer het riet 5 à 6 dagen stil lag, zuur zoude worden. Doch men kan sommig riet, vooral het schrale, langer goed houden, dan het meer saprijke riet van jonge kroppen.

Het is eene stellige waarheid, dat, hoe jeugdiger en weelderiger het riet is, hetzelve zoo veel te meer waterdeelen bevat; echter vindt men in de lika van het ouder schraler riet meer suikerdeelen, hoewel niet zoo veel meer, dat de opbrengst van suiker van oud riet tegen de grootere hoeveelheid *lika* van het jonge riet opwegen kan. Hoe jonger het riet is, des te meer schuim of vuiligheid geeft deszelfs lika, en hoe meer men het riet trast, zoo veel te minder vuiligheid krijgt men bij het koken. Men vindt aan het oud en overoud riet de meeste baarden, of wortelvezels, (aan jong *goed bewerkt* riet nimmer,) welke te hoog aan den stam groeijen, om grond te kunnen vatten, waarin dezelve als wortels behooren, vertoonende deze baarden zich veelal als gevallen riet, en vooral wanneer het riet reeds begint te rotten. Hoe meer vuil of schuim de kokende lika geeft, zoo veel te meer dram verkrijgt men, zijnde een van dit schuim gestookt wordende spiritus.

Aangezien het riet spoedig aan verzuring onderhevig is, moet men den molen vóór iedere maling in alle deelen nazien, of er onder het malen ook iets van belang zoude kunnen breken, waardoor men eene groote schade aan het in voorraad gekapte riet zoude kunnen bekomen, daar dit bij eene langdurige herstelling tot oxydering zoude overgaan. Bij eenen wel ingerigten watermolen behooren de voornaamste deelen van het gaande werk, zoo als bij voorbeeld de rollers en kammen,

dubbel of in voorraad te zijn, ten einde het gebrokene dadelijk door nieuwe of reserve-stukken vervangen kan worden; intusschen laat men het gebrokene herstellen, en de machine behoeft niet dan voor een' korten tijd, één à twee waters, stil te staan.

§ 7. Fabrijken en gebouwen.

De fabrijken of suikermolens zijn in *Suriname:*

a. Beestenmolens.

b. Watermolens.

c. Stoommolens.

Deze benamingen zien alleen op de kracht, waardoor deze molens in werking worden gebragt, zoodat die geheel verschillende zijn van de namen onzer molens in de Nederlanden. Olie-, koren-, papier- en watermolens zijn daar alle windmolens, naar de kracht, die dezelve in werking brengt; en naar de produkten zijn het hier suiker- en katoenmolens. Dan hier zullen wij straks op terug komen.

Het molenhuis en kookhuis zijn gewoonlijk onder één dak, en door eenen middelmuur en traliewerk, waarin eene steeds geslotene deur, van elkander afgescheiden. In het kookhuis vindt men tevens de barbacot en de melassiebakken. In een ander gebouw heeft men het schuim- en disteleerhuis met eene welgeslotene kamer, die het dramhuis geheeten wordt. Verder heeft men lange, sterk gemaakte trasloodsen, om het uitgeperste riet als brandstof te bewaren, eene timmerloods, waarin de vaten gekuipt worden, een ziekenhuis en verdere woningen voor patronen, directeurs, blank-officiers (deze laatsten hebben veelal een ellendig kamertje of hokje in een' hoek der timmerloods of bij het ziekenhuis) en slaven, behalve eenige vogel-, koren- en andere huisjes. De keuken en het provisiemagazijn zijn gewoonlijk met des directeurs woning onder een en hetzelfde dak.

a. Beestenmolens.

Deze eerstgenoemde soort van fabrijken, de beestenmolens, vindt men thans zeer weinig meer in de kolonie *Suriname;* echter zijn er hier en daar nog enkele beestenwerken aanwezig, vooral in de boven-gedeelten van rivieren en kreken, alwaar men, doordien de molens, door te weinig verschil in eb en vloed, niet door het water in beweging kunnen worden gebragt, zulks door ossen of muilezels doet, — dan dit is geen algemeene regel. Zoo liggen, bij voorbeeld, de plantaadjen *Beekhuizen* en *Livorno* aan beneden-*Suriname.* Men vindt in deze kolonie niet meer, dan acht veemolens. De suiker-gebouwen of kookhuizen zijn van deze fabrijken vrij gelijk aan die van de waterwerken — beide zijn hoog, lang en breed. Bij de watermolens is dit een vereischte, om het groote scheprad te kunnen bergen, en bij de beestenmolens, om de trekdieren door den grooten cirkel, waarin zij loopen te trekken, in hunne weinige krachten te gemoet te komen. Bij de meeste beestenmolens hebben de trekcirkels den diameter van 50 rijnlandsche voeten; zijnde de gebouwen, waarin het riet gemalen wordt, gewoonlijk tusschen de hoofdgebinten 22 voeten wijd, met twee afdaken, ieder 14 a 15 voeten breed, in welker midden het gestoelte met drie cilindervormige rollers geplaatst is, tusschen welke cilinders, die van groen hard hout gemaakt en met gegotene ijzeren bussen (trommels of ringen genoemd) omgeven zijn (*), het riet gekneusd en uitgeperst wordt. De middelste of koningsroller is zeer lang, brengende door deszelfs kammen, 2½ voeten boven de benedenste prop, pen of kardoes, die in een' metalen pot van den penbalk

(*) De door mij gemetene trommels waren 5 Nederl. duimen dik, en van 7½ tot 10 palmen hoog, hebbende 4 palmen diameter.

loopt, en van boven met eene vierkante pen in de guds zit, (welke laatste, met behulp van pekel en zand, in den roller vastgeroest is,) ook de twee naast hem staande zijrollers in beweging. Deze laatsten loopen van boven in een' penbalk en zijn veel korter, dan de middelroller, welke laatste door den penbalk heenschiet (*). Boven van de as van den koningsroller loopen in eene schuinsche rigting benedenwaarts naar een groot rad, boven den trekcirkel, schoren, hier zwiepingen geheeten. Deze zwiepingen loopen nu over het voorzegde horizontaal geplaatste achtzijdige rad, dat met dwarsbalken en scheringen aan den middelsten roller verbonden is, verder benedewaarts tot op 3 à $3\frac{1}{2}$ voeten afstands van den grond, aan welks einde de trekdieren (gemeenlijk 7 a 8 muilezels) voorgespannen worden. Deze zwiepingen zijn geenszins regelmatig in een' cirkel, gelijk de spaken van een wiel, verdeeld, maar daarentegen zoo, dat zij aan twee tegen over elkander geplaatste zijden eene ruime opening laten, door welke het suikerriet, terwijl de molen draait, binnenwaarts naar den stoel en de rollers, en het tras buiten gedragen wordt, hetwelk bij eene regelmatige verdeeling der zwiepingen moeijelijker zoude zijn.

In de kookhuizen van de beestenmolens heeft men zelden meer, dan vier à vijf ketels, welke genoegzaam zijn, om de uitgeperst wordende lika te kunnen koken (†). Wanneer men op eene plantaadje met een'

(*) De koningsroller van een beestenwerk is gewoonlijk 10', en de zijrollers zijn $3\frac{1}{2}$ a $3\frac{3}{4}$ voeten lang.

(†) Te droog gemalen riet, waarvan men de fijne tras *sakka sakka* heet, is niet zoo goed voor brandstof als dat, in hetwelk eenig vocht achtergebleven is, aangezien het eerste brokkelig wordt en vermolmt, terwijl de tras bij te veel sap tot rotting overgaat.

beestenmolen 250 vaten suiker tegen 1000 Amst. ponden per vat afvoert, kan men dit veel noemen, echter zijn er tegenwoordig nog van 300 vaten. Vroeger zijn er beestenwerken van 400 vaten geweest, zoodat men met deze fabrijken, wanneer men eene genoegzame hoeveelheid trekdieren heeft, even veel riet kan afmalen, als met waterwerken.

De transport- of liever vaarttrenzen zijn op eene plantaadje, alwaar een beestemolen is, kleiner en minder kostbaar te onderhouden, dan die van eenen door water gedreven wordende molen. Hier behoeven zij slechts te dienen voor aanvoer van riet, en op een waterwerk tevens tot berging van eene groote hoeveelheid water, dat men benoodigd is, om den molen te laten werken, waaraan tevens eene kostbare inneemsluis verbonden is; terwijl de kanalen dikwerf, door de spoedige opslijking van wege het troebele, binnen gelaten rivierwater, moeten worden opgegraven. — De veemolens vereischen daarentegen vele onkosten door aankoop en onderhoud van de trekdieren.

Men legt zich in *Suriname* in geenen deele op de aanfokking van paarden en muilezels toe, en de aanvoer (vooral nu de handel met de *Amerikanen* van de vrije Staten zoo zeer afgenomen is) gaat zeer ongeregeld, terwijl de muilezels hier dikwerf kwijnen en veeltijds sterven (*).

b. Watermolens.

De door water in werking gebragt wordende suikermolens hebben een zeer groot scheprad, hetwelk door den stroom rondgedraaid wordt. Men schut het rivierwater bij spring-tij (vier dagen voor en na nieuwe en volle

---

(*) De Amerikanen bragten dezelve vroeger veel van *Columbia* (*Carraccas*, enz,) alsmede van *Buënos-Ayres* aan.

maan), door middel van eene zoogenaamde inneemsluis in de molensloot of groote inneemtrens, met de daarmede in verband staande vaarttrenzen (kleine kanalen, langs welke men het riet met ponten van het veld naar den molen voert) (*). Bij hoog water maakt men nu de inneemsluis digt, terwijl men, wanneer het water een paar voeten in de rivier gevallen is, den molen open maakt, door de schuif voor de kom, in welke het scheprad draait, op te halen; zoodat het uitstroomende water het groote rad ronddraait, en men nu met het malen een' aanvang maakt, wordende gedurende den springtijd bij elken vloed op nieuw water binnen geschut; zijnde veeltijds, en vooral in de beneden-*Commewijne*, de nachtvloeden wel ½ à 1 voet hooger, dan de dagvloeden, uit hoofde de wind bij dag sterker is, en tegen den vloed inwaait. Echter zijn, hoe onverklaarbaar ook met de rigting van zon en maan tot deze onze aarde, de springvloeden voor en na volle maan hooger, dan die der nieuwe maan; niettegenstaande zon en maan in het laatste geval eene vereenigde, en in het eerste geval, of bij volle maan, eene tegenstrijdige kracht op het water uitoefenen.

Dit binnen geschutte water laat men dus door eene gemetselde goot (kom) weder naar de rivier uitstroomen, door welken stroom het groote rad, welks scheppers in deze kom ronddraaijen, in beweging gebragt wordt, totdat de weder opkomende vloed dit uitstroomen belet: zoodat men met deze molens ten allen tijde naar het getij werken moet, en van daar, dat dit werk zoo wel bij nacht als bij dag, zoo wel op zondag als op de andere dagen verrigt wordt; waardoor de Negers in de ma-

---

(*) Zie Derde Afdeel., Hoofdst. 1, § 2. (Het aanleggen van eene plantaadje.)

ling den eenen om den anderen nacht in den molen en bij dag te velde moeten gaan en alsdan 36 uren buiten slaap blijven, ten zij de molen vroeger of later open gaat, hetwelk hier, aangezien het met nieuwe en volle maan in de beneden rivieren te 6 uren hoog water is, zeer zelden het geval is. Het water afgeloopen zijnde, wordt de molen gestopt, de lika wordt afgekookt, en de rollers, goot en sisser worden met loog (water op houtacsh getrokken) gewasschen en gezuiverd, aangezien het zuur zoo ongemeen schadelijk is, daar een droppel lemmetjes zuur eene geheele test zoude kunnen bederven; en ofschoon dit door anderen even stellig tegengesproken wordt, behoor ik geenszins tot deze partij, daar het eerste meer dan eens proefondervindelijk bewezen is.

Naar de ligging der plantaadjen, kan zulk een suikerwerk langeren of korteren tijd loopen, hangende dit van den meerderen of minderen val van het rivierwater tusschen den hoogsten vloed en de laagste eb af.

Op sommige plantaadjen kan men meer of min 20 dagen of $\frac{2}{3}$ der maand malen, echter is 16, 17 a 18 dagen meer algemeen. Bij dood tij, dat is bij kwartier maan, wordt gewoonlijk de geheele magt aan den veldarbeid gebezigd; in *Suriname* zegt men: *in den grond* voor *te velde gaan.* Met de roering rekent men in eene maan-maand op elke vier dagen spring te hebben vóór-, één dag op-, en vier à vijf dagen na nieuwe of volle maan, dat zouden dus 20 dagen op de 28 a 29 dagen uitmaken; evenwel is $\frac{2}{3}$ reeds ruim gerekend, aangezien men er dan het begin der roering bij telt.

De fabrijken, of de molens en stookhuizen zijn op de meeste suikerplantaadjen goote, ruime gebouwen met opgaande gevels; terwijl de zuivere bewerking van het hout (waaruit alles zamengesteld is), het wel sluiten

der pennen en borsten van het bindwerk, het loodregte der zuilen, en het waterpas der balken, dat overal uitmunt, zoowel de timmernegers, als hunne bazen eer aandoet.

Deze gebouwen zijn veelal 40 voeten breed in de hoofdbalken, en half zoo hoog op de gebinten of zuilen, de kap of het dak bestaat uit hechte vliergebinten, waar tusschen de spanten (sparren) gelegen zijn, hebbende een dusdanige kap veelal de hoogte van 22 voeten boven de hoofdbalken, zoodat de perpendiculaire hoogte tot de basis als 11 tot 10 in verhouding staat. In een dusdanig gebouw bevindt zich nu een scheprad, veeltijds zoo groot als er slechts in draaijen kan, men vindt er van 36 tot $37\frac{1}{2}$, enkele zelfs 39 rijnl. voeten in middellijn. Aan den buitensten omtrek dezer raderen zijn de schepborden geplaatst, veelal van $2\frac{1}{2}$ voeten breedte, en doordien vele raderen buitenwerks achtkantig zijn, zoo zijn deze borden van eene verschillende lengte, ten einde den cirkel vol te maken. Thans begint men echter meer in gebruik te brengen, om de raderen cirkelvormig te maken, zijnde steviger, en meer regelmatig in derzelver werking.

Dit rad wordt nu door het binnenwater, zoodra het buiten- of rivierwater slechts eenige duimen (gewoonlijk 24) of $\frac{1}{3}$ van de hoogte van het binnen geschutte water gevallen is, in beweging gebragt, door slechts de schuif, welke achter het rad of aan de landzijde in de kom geplaatst is, op te halen. Sommige molens kunnen met minder dan twee voeten vermindering van achter-water goed doormalen, terwijl andere door eene niet goed gemaakte machine meer dan drie voeten benoodigd zijn. Aan dit groote rad, voor welks middel- of aspunten de zoogenaamde groote en kleine stoelen staan, (het loopt dwars door het gebouw aan het geveleinde,) is het bonkelrad verbonden, hetwelk weder

het kam- of asrad (dat horizontaal om den koningsroller vastgemaakt is) in beweging brengt, kammende de konings- of middelroller in de zijrollers, zoodat alle drie op eene brug staande rollers gelijkelijk ronddraaijen, staande meerendeels $\frac{1}{2}$ à $\frac{3}{4}$ duim Rijnl., naar mate van de hardheid of zachtheid van het riet, (voor hard riet wijder, dan voor zacht riet,) van elkander verwijderd, tusschen welke men nu het riet door wakkere Negers insteken laat. Het riet, de eerste maal tusschen den roller en den koningsroller door zijnde, wordt aan gene zijde door twee negermeiden of mannen opgevangen, en weder tusschen den konings- en den anderen roller (deze roller is nader aan den koning gebragt, dan de eerste en wordt trasroller genoemd) ingestoken. Echter is thans vrij algemeen, ter uitwinning van handen, eene houten buis in gebruik, welke het riet door hare holle bogt als van zelve draait, of naar den anderen roller toedwingt, wordende deze houten buis trasdraaijer geheeten. Het riet, nu aan de eerste zijde van den roller terug gekomen, wordt aldaar door eene negermeid opgevangen en in een baksie (soort van mandje) geladen, welk uitgeperst riet nu door andere slaven in de trasloods wordt gedragen. Bij het insteken van het riet tusschen de rollers is menige slaaf bekneld geworden, zoodat hem het gebeente al krakend vergruisde. Hoe menige Neger, door den slaap bevangen, of voor straf van den achter hem loopenden en onder aansporing dreigenden BASTIAAN bevreesd, liet er zijne vingers in beknijpen, en dit was genoeg, om het geheele ligchaam mede te slepen; ofschoon mij geen voorbeeld van het geheele ligchaam bekend is, doch wel van een en beide armen, als ook het verlies van een been. Het is eene volstrekte behoefte, om bij de rollers een' scherpen ontbloten houwer of eene bijl te hebben, ten einde de beknelde hand of armen da-

delijk te kunnen afhakken, zijnde hierdoor menige Neger gered geworden (*). Vroeger hadden de rietstoppers dikwerf gescheurde buisjes aan, (dat op eenige plantaadjen nog bestaat,) welke het gevaar niet weinig vermeerderden; doch dit is thans op plantaadjen, waar orde heerscht, verboden; terwijl ook door eene meerdere zorg voor de slaven tegenwoordig de gezegde ongelukken voorgekomen worden, en niet of zeer zeldzaam meer geschieden. Thans gebruikt men, in plaats van eene bijl, meer eene nooddeur, door welke te laten vallen men het stroomende water stopt, waardoor men niet alleen de vaart van het rad dadelijk doet ophouden, maar zelfs eenigermate eene tegenovergestelde kracht aan hetzelve te weeg brengt, zoodat het scheprad een weinig terug loopt (†).

Het ingestoken suikerriet werkt zich dan als van zelf tusschen de tegen elkander inloopende rollers door, terwijl het door de sterke kneuzing en persing deszelfs sappen in eene kleine in de brug uitgekapte goot loost, van welke brug men dit sap of de lika, door middel van eene houten buis of goot, (aan welke 7 voeten boven den grond geplaatste goot men de Negers, die straf verdiend hebben, ophaalt, om hen met de zweep af te straffen,) van deze schuur of dit molenhuis naar het ander afgeschoten gedeelte naar het kookhuis leidt, wordende aldaar in een' ruimen bak, sisser genoemd, opgevangen. Op het einde der brug, voor en aleer de lika in de losse goot komt, heeft men een roostertje geplaatst, waar de lika doorklenst, en 't welk de stukken en brokken van het gebroken suikerriet, alsmede andere vuiligheden achterlaat, wordende dit rooster-

(*) Fermin, D. II, bladz. 20.

(†) Deze nooddeur staat aan de rivierzijde voor het rad in de kom.

werk gedurig door een' negerjongen of een meisje gezuiverd, opdat het sap door verstopping des roosters niet wegloopt.

De heer DIEPERINK zegt (*): « Bij een goed springtij" (hier bedoelt die heer een getij of een water, zoo als men hier zegt; een' spring van 8 à 9 dagen heeft 16 à 18 waters, en dus zoude dit in een spring 8 à 9 akkers zijn) « gaat gewoonlijk het riet van een' halven « akker, en dikmaals veel meer, naar deszelfs saprijk- « heid, door den molen, en wordt er plus minus 3,200 « gallons suikersap, of likker alhier genaamd, ver- « kregen, de gallon 120 oude oncen inhoudende, is « zulks 24,000 Amsterdamsche ponden: deze likker, « van eene goede hoedanigheid zijnde, zal ten minste « 2 vaten suiker van 1000 à 1200 Amst. ponden ople- « veren; 10 à 12 ponden goede likker geeft één pond « drooge ruwe suiker."

Het nu in de sisser opgevangen suikersap wordt door middel van flaauw loogzout (weedasch) en bij anderen met suikerkalk getemperd. — Dan hier over in § 8 nader. Thans nog een enkel woord over de door stoom gedreven wordende machines.

c. Stoommolens.

De nu meer en meer opgerigt wordende stoommachines zijn, zoo van inkoop als onderhoud, over het algemeen zeer kostbaar, en in het Surinaamsche klimaat, vooral daar, waar de directeur geen der zindelijksten is, aan veel roest onderhevig, vooral op de ziltige landen aan de zeekust. Bovendien zijn de reparatiën hier zeer moeijelijk, gaande bij veel knoeiwerk met

---

(*) Uittreksel uit berigten van leden correspondenten en departementen der Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij, twintigste Stuk, te *Haarlem* bij LOOSJES 1827, bl. 102.

verbazende kosten gepaard. Zoo lang eene stoommachine geene reparatiën behoeft, werkt zij over het algemeen uitmuntend goed, wordende het riet, na slechts eenmaal tusschen de drie horizontaal liggende cilinders te zijn doorgegaan, zuiverder uitgeperst, dan wanneer het tweemalen tusschen den perpendiculairen of opstaanden cilinder der water- en beestenwerken doorgelaten is; ook levert de tras betere brandstof op.

Brandstof is op de meeste plantaadjen, door de veelheid van hout, overvloedig en min kostbaar (*), en men kan, wanneer de boiller of ketel zoo wel als het daarin zijnde water geheel koud is, denzelven in twee uren aan de kook stoken. Des avonds het vuur latende uitgaan, blijft het water gedurende den geheelen nacht boven de heete asch zoo warm, dat het 's morgens binnen een kwartier uurs weder in de kook is; echter nemen de meeste directeurs de asch des avonds onder de brandstaven tot derzelver behoud weg, wijl dezelve ligtelijk door dezen zoo sterken gloed krom trekken.

Bij de meeste hier zijnde stoommachines zijn de waterketels of boillers grooter, dan wel de machine vereischen zoude, uit hoofde men hier vrij algemeen met hout en zeer weinig met steenkool stookt, welk eerstgenoemde een zwakker vuur, dan dat der steenkolen geeft, terwijl het tevens eene onwederlegbare zekerheid is, dat de hitte van het kokende water hier veel spoediger afneemt, (ook met de op tafel gebragt wordende spijzen,) dan in Europa. Ook geeft het water hier minder stoom; terwijl men ook in de Nederlanden bevonden heeft, dat de stoom des winters, van dezelfde hoe-

(*) Echter brandt men op de plantaadje *Meerzorg*, ter bezuiniging van handen, om brandhout te kappen, steenkolen,

veelheid water, veel krachtiger is, dan des zomers. Ten gevolge van dien heeft men hier de boillers grooter genomen: zoo heeft men hier, bij voorbeeld, ketels van 10 paardenkrachten bij machines, welke slechts 8 vereischen, met welke machines men in 4 uren tijds de hoeveelheid lika, benoodigd tot het koken van één vat suiker à 1200 ponden bruto, maken kan.

De stoommachines hebben bij dit alles nog het voorregt, dat zij door hare liggende rollers minder gevaarlijk voor de rietstoppers zijn, dan de opstaande rollers van de door water gedreven wordende molens; en dat men malen kan, wanneer men wil, als van geene eb of vloed afhangende; waardoor men bij dag kan werken, en den Negers des nachts de behoorlijke rust kan geven, hetwelk zeer veel tot bewaring hunner gezondheid toebrengt.

De kosten van eene stoommachine van 8 paardenkrachten, met het arbeidsloon van oprigting, steen en verdere materialen, is thans min of meer dertig duizend guldens Ned. Cour. — De dubbele machine op de plantaadje *Dijkveld* heeft kant en klaar zevenendertig duizend guldens gekost.

De uitpersing van het riet door middel van eene waterpers (*presse hydraulique*), een in Engeland veel gebruikt werktuig, en in Frankrijk tot het uitpersen van beetwortelen gebezigd wordende, is in *Suriname* tot nog toe slechts bij naam bekend.

§ 8. Het koken van het uitgeperste sap.

Het tweede en afgeschoten gedeelte van het gebouw is het kook- en suikerhuis, hetwelk bij stoom- of waterwerken hetzelfde is; echter bestaat er, zoo in die der water- als stoommolens zelve, eene groote verscheidenheid in.

Zoodra de lika in den sisser (een vierkante bak, naar de grootte van het ketelwerk, van 8 tot 1200 gallons inhoud, met een roosterwerk, ter afscheiding van vuiligheden, in deszelfs midden) opgevangen is, wordt zij getemperd, en zoo spoedig mogelijk aan het koken gebragt, wijl dezelve spoedig verzuurt. Men rekent den gemiddelden tijd, dat de lika ongekookt kan blijven staan, voor en aleer dezelve begint zuur te worden, op drie uren. De lika van de nieuwe krop is, doordien dezelve meer waterdeelen in zich bevat, dan die van oudere krop, spoediger voor verzuren en gesten vatbaar, gelijk ook het geval met het riet zelf is; terwijl ook de verschillende jaarsaizoenen hier eene groote verscheidenheid aan te weeg brengen. Spoedig afwisselende regens en zonneschijn bevorderen de gisting ongemeen sterk; echter kan het riet gemiddeld 8 dagen, nadat het gekapt is, liggen, mits niet bij wassende maan, als wanneer het riet altijd, gekapt zijnde, het saprijkste is (*). Dor riet kan langer goed blijven; evenwel het riet spoedig af te malen, en de lika dadelijk te koken, is ten allen tijde het voordeeligste.

Ter voorkoming, dat men geene zure lika krijgt, moet men de cilinders van den molen, den sisser en de goten tusschen den tijd van malen goed zuiver houden, en dezelve met houtasch en heet water laten wasschen. Op waterwerken wordt dit echter meer met houtasch en koud water gedaan.

De lika echter zuur geworden zijnde, dan is het daarmede in aanraking komende hout en ijzer met kalk te schuren en te bestrijken van het meeste effekt, als de zure stoffen weder uitbijtende.

Wanneer de lika zuur is, weten sommige directeuren

(*) Dit mits dient echter nader te worden bevestigd, en is mij nimmer elders ter ooren gekomen.

zich te redden met een weinig loog van houtasch, aluin en domkeen (een zeer giftige heester) bij dezelve te voegen. De lika, welke vervolgens uit den sisser loopt, wordt nu andermaal door eene zeef van koperdraad geklenst (*) en komt daarna in den inneemketel.

Het ketelwerk van een kookhuis staat in eene rij boven eene langwerpige stookplaats of liever een' vuurloop. Deze in eene rij gemetselde ketels zijn van rood koper gemaakt, en van verschillende grootte. Ketels van gegoten ijzer vindt men zeer zelden, maar worden thans weder met de stoommachines op nieuw uit de fabrijk van Luik aangevoerd; dezelve branden ligter aan, dan de koperen ketels, en in dat geval is het beste hulpmiddel, om er een stuk kaarsvet in te werpen. De gloed dier ketels wordt ongemeen veel sterker, dan die der koperen ketels.

Een dubbel stel heeft thans de testen op de einden en de twee inneemketels bij elkander in het midden; men stookt onder beide testen van de einden het vuur, welks hitte door den vuurloop naar den voor het midden geplaatsten dubbelen schoorsteen getrokken wordt. De ketels in eene omgekeerde rigting staande, zoude men op ieder einde een' schoorsteen moeten hebben. Ook bij het ketelwerk van een enkel stel is de test boven de vuurplaats, en de inneemketel nabij den schoorsteen geplaatst.

(*) Op andere plaatsen heeft men, in plaats van eene zeef met koperdraad, een' lekbak, zijnde 4 voeten lang, 2½ breed en 1½ diep, van onder met gaten doorboord, die met wit gemeen laken (eene soort van grove pij, luchtig geweven, welke men stremijn laken heet) overdekt wordt, en waar de lika door sijpert en de onzuivere deelen achterlaat. In *Suriname* heeft men gemeenlijk niet anders, dan eene houten schuif in den sisser, met kleine gaten doorboord.

Hieruit volgt van zelf, dat de test de grootste en de inneemketel de geringste hitte bekomt. Een stel van vier ketels wordt aldus verdeeld, als: de grootste is de inneemketel, de tweede de likaketel, de derde de melassieketel, en de vierde of laatste de test. Bij een stel van vijf ketels heeft men tusschen den eersten en tweeden nog een' reserveketel; een dubbel stel heeft twee van iedere soort; kookhuizen van een enkel stel hebben van 4 tot 6 en van een dubbel stel van 8 tot 12 ketels. De ketels hebben de gedaante van een' halven bol, en zijn dus half zoo diep als zij wijd zijn; derzelver verschillende diameter bepaalt zich meerendeels tusschen 4 en $2\frac{1}{2}$ voeten; men vindt zelfs inneemketels, welke 6 voeten wijd zijn. De inneemketels zijn veelal van 400 gallons inhoud, en deze hoeveelheid lika weegt 3,000 ponden Amst. gewigt; de tegenwoordige ijzeren inneemketels zijn van 500 gallons.

De inhoud van de test bedraagt gemeenlijk 75 à 80 gallons, zoodat de lika door koking en schuiming $\frac{4}{5}$ gedeelte verliest. Iedere test wordt min of meer op 300 ponden, of $\frac{1}{4}$ vat suiker geschat; sommige directeuren maken uit eene test zelfs tot 400 ponden suiker. Hoe kleiner de test is, hoe beter de suiker wordt; want eene kleine test blijft gewoonlijk slechts een à anderhalf uur in de kook, terwijl eene grootere test dikwerf twee uren en langer moet koken, door welk lang koken de korrel vergruisd en fijn wordt. Zoodra de lika in den inneemketel is (*), voegt men bij 100 gallons (†) lika

(*) Ziet men, dat de lika niet dadelijk in den inneemketel kan worden opgenomen, dan doet men den kalk er reeds in den sisser bij.

(†) De hoeveelheid van 100 gallons staat gelijk aan 27 vaten, 82 kannen en 6 maatjes Nederlandsch, of 232 kub. Eng. duimen.

$\frac{1}{4}$ pond Amst. gepulveriseerden kalk; levendige steenkalk (*Calx viva*), waarvan de Amerikaansche, die in potten aangevoerd wordt, de beste is, als zijnde bijtend en ligt. In sommige gevallen bezigt men minder en in andere gevallen meer kalk, naar de geaardheid der kroppen en landen. Bij lika van jonge kroppen en zwampachtige landen heeft men niet zelden $\frac{1}{2}$ pond, van oude kroppen van hooge landen niet meer dan $\frac{1}{8}$ pond noodig. Anderen bepalen de hoeveelheid van den gepulveriseerden kalk op 9 oncen 4 loden Nederl. per 100 gallons. Door dezen kalk worden de onzuiverheden in het sap aanwezig spoedig met het schuim naar boven gevoerd. Het is eene onbetwistbare waarheid, dat, hoe minder suikerkalk men benoodigd is, de suiker zoo veel te beter wordt, aangezien de kalk wel is waar eene hardheid aan de korrel geeft, doch eene te groote hoeveelheid kalk doet de suiker donker bruin van kleur en bitter van smaak worden. Gewoonlijk is 1 pond kalk op 400 gallons lika te veel, twee ponden op deze hoeveelheid is dus altijd te veel, zijnde men van den besten Amerikaanschen steenkalk eene nog veel mindere hoeveelheid benoodigd; welke in potten gebakte suikerkalk echter nimmer dan ter sluik wordt aangebragt, geschiedende meest in kleine vaten dubbel fust.

Het koken van de suiker vereischt een naauwkeurig en oplettend oog. Beckmann zegt (*), dat deze kunst eerst in het midden der 15de eeuw schijnt ontdekt te zijn, en dat de kunst van raffineren veel later door een' Venetiaan uitgevonden is, welke zich hierdoor een' schat van 100,000 kroonen verworf.

Thans is zekere Engelschman in deze kolonie bezig met eene verbeterde wijze van suiker koken in te voe-

---

(*) Beckmann, in Comm. Phys. Societ. Gott., V, pag. 56.

ren, waarvan de resultaten der Europesche marktprijzen nog niet genoegzaam bekend zijn; echter heb ik van die suiker gezien, zijnde lichter geel (strookleurig), dan de gewone Surinaamsche suiker, terwijl de korrel (*) hard en grof was, gelijkende veel naar kandijgruis.

Men beweert, (echter zal ik in 's mans geheimen niet indringen,) dat er 75 per cent meer kalk bij gedaan wordt, en dat de lika met de okravrucht (zie 6[de] Afd. 1[ste] Hoofdst.) en den bast der wilde cacao (zie 4[de] Afd. 1[ste] Hoofdst.) gezuiverd en de test lager getrokken wordt. Vervolgens wordt dezelve in de koelers geschept en niet geroerd, zoodat de suiker naar den bodem zinkt en de melassie boven blijft; koud zijnde, wordt de melassie afgeschept, en de suiker bij lagen in de vaten gedaan, en bij iedere laag met kokende siroop of lika overgoten. — Hoe het zij, in *Grenada* schijnt deze suikerkoker niet geslaagd te zijn, terwijl zijne in *Demerary* genomene proeven reeds lang afgekeurd zijn geworden.

De lika dient in den inneemketel *aan*, maar niet *in* de kook te worden gebragt, kunnende in het eerste geval beter gezuiverd worden; vervolgens wordt zij bij eene toenemende hitte in den tweeden, derden en vierden ketel overgeschept, en ondergaat hare laatste zuivering (de grootste zuivering heeft zij in de twee eerste ketels ondergaan) in de twee laatste ketels. In geval zich in den derden ketel nog eenige onzuivere deelen bevinden, schuimt, of liever waait men de opbruisende lika, om derzelver toenemende waarde, in den tweeden ketel terug.

De gaarkoking van de lika geschiedt op sommige plan-

(*) De eigenlijke korrel der suiker is, door het microscoop gezien, rond, terwijl deze gekristallizeerd en hoekig was.

taadjen in $1\frac{1}{2}$ en op andere in $2\frac{1}{2}$ uur, dat veelal van het hangen der ketels, van de goede ovens en fornuizen, maar vooral van goede, drooge brandstoffen afhangt. Hoe spoediger de suikerkoking afloopt, des te beter is dezelve van kwaliteit; bij langdurig koken over een zwak vuur wordt de korrel zacht en de suiker roodachtig en donkerbruin van kleur.

De overwaaijing van het schuim geschiedt door middel van groote platte koperen schijven van meer dan een' voet in middellijn en met gaten doorboord, welke ronde plaat aan een' langen steel zit. Het nog overblijvende der kokende massa wordt met eenen roodkoperen lepel, zoo groot als een mans hoed, aan een' stok van acht voeten vastgemaakt, op roeiklampen van den eenen ketel in den anderen overgeschept.

De massa kokende lika verdikt zich eindelijk zoo zeer in de test, dat zij aan den lepel bij het afloopen als glas afbreekt op ongeveer eene vingerbreedte afstands van den rand des lepels. Ook vindt men bij den vereischten graad van koking eene menigte kleine parels of bobbeltjes (luchtblaasjes) op den lepel. Daar dit een naauwkeurig toezigt vereischt, zoo wordt de beste, door de ondervinding geleerd hebbende kookneger aan de test geplaatst, ten einde het tijdstip, wanneer de kristallizatie of greinwording daar is, waar te nemen. Kookt hij de lika te lang, zoo verkrijgt de slijmsuiker te veel lijvigheid, en kan door deze te hooge trekking (zoo als men het hier noemt) niet genoeg laxeren, terwijl de grein verkookt, en de slijmstof ongemeen taai wordt. De lika niet genoeg gekookt hebbende, of niet hoog genoeg getrokken zijnde, zoo wordt er geene genoegzame hoeveelheid grein gevormd en de suiker laxeert te veel. De fout van te laag te trekken is niet zoo nadeelig, als te hoog te trekken, aangezien men in het eerste geval wel eene mindere hoeveelheid suiker bekomt, doordien dezelve met de sterke

laxering wegloopt, maar de kwaliteit is daarom goed; terwijl men bij te hoog trekken de lika zoo dik als teer kookt, in welk geval men dikwerf genoodzaakt is, eene te hoog getrokkene test op nieuw met andere lika te herkoken, en zoo dezelve veel te hoog getrokken is, dan in den melassiebak te doen storten.

Wanneer men de koking voor genoegzaam houdt, wordt het lijvige sap door middel van een' lepel in eene houten goot uit de test in een' koeler geschept, ten einde het verdikte sap te doen verkoelen, wordende met eene houte parel of groote spaan van boven een weinig geroerd (hier waaijen genoemd); dit wordt drie- a viermalen herhaald (ofschoon de vierdemaal reeds nadeelig voor de grein is), totdat er er zich op dit lijvige sap eene korst zet (deze korst schiet even eens aan als het ijs in eene bijt) en de suiker stolt. Het waaijen dient, om de suiker spoedig te doen koelen en de siroop- of melassiedeelen gelijkelijk door de geheele massa te doen verspreiden; — te veel waaijen doet grein of korrel echter breken. Deze koelbakken zijn veelal van drie duims platen gemaakt, van boven 10 voeten lang en 6 voeten breed, van onderen 8 voeten lang en 4 voeten breed, hebbende eenen voet diepte, terwijl men bij een dubbel ketelwerk 3 à 4 van dusdanige koelers in gebruik heeft. De Engelschen hebben koelers, die onder en boven even wijd zijn, zijnde langer en breeder, dan de eerstgenoemde. De eerste hier uitgeschepte test beslaat eene grootere oppervlakte, welke de verkoeling niet weinig bevordert, om welke reden deze koelers thans meer in gebruik komen.

Nadat de nog pappige suiker verkoeld is, wordt dezelve in suikervaten of okshoofden geschept, welke vaten op iedere plantaadje van ruw boschhout (*) ver-

(*) Zie nader § 10 van dit Hoofdstuk.

vaardigd worden, en waarvoor men de hoepels uit Europa herwaarts overzendt. Dit inscheppen van de suiker geschiedt met koperen bekkens of houten tobben, gewoonlijk 4 a 6 uren nadat de laatste in den koeler is gekomen, of dat men de hitte met er den vinger in te houden verdragen kan. Doet men de suiker te heet in de vaten, dan laxeert dezelve te sterk; laat men die te koud worden, dan laxeert dezelve niet genoegzaam.

Voor en aleer men de suiker in de vaten doet, worden er 3 rietstokken met de benedeneinden door drie in de bodems geboorde gaten ingezet, ten einde de melassie- of siroopdeelen te laten uitlekken. Deze rietstokken krimpen door de warmte in, waardoor zij in de zamengepakte suiker eene holligheid achterlaten, door welke de melassie gemakkelijk naar beneden loopt. Anderen zetten er rond beschaafde stokken van hout in, zijnde van onderen (om ze des te gemakkelijker te kunnen uittrekken, als de suiker gezet is) dunner, dan van boven. Na deze stokken te hebben uitgenomen, blijven er geheele riolen achter; zoodat aan rietstokken de voorkeur gegeven wordt. De uitlekkende lika loopt vervolgens langs de goten van de barbecot (eene zware van platen en balken gemaakte vloering met zoodanige inrigting, dat tusschen de twee ongeveer één voet van elkander verwijderde platen eene plaat onder ligt, welke iets hol geschaafd is, en eene goot maakt) naar eene algemeene goot, en vervolgens in den melassiebak, zijnde een houten bak onder den grond van 2000 à 3500 gallons inhoud, en met een deksel en slot gesloten.

Om de suiker in de kolonie *Suriname*, alwaar geene suikerraffinaderijen bestaan, voor eigen gebruik te zuiveren, wordt het lijvige sap uit de test in een' aarden vormpot gedaan, na de lika een weinig korteren tijd te hebben laten koken, zijnde dus lager getrokken,

dan of men dit op de gewone wijze doet. Vervolgens lost men (althans op de eilanden) deze suiker in eene genoegzame hoeveelheid water op, ten einde de daarin bevindende onzuivere deelen te laten zinken of af te schuimen. Dit nu meer gezuiverde sap wordt op de 100 ponden met twee ponden kalkwater (*) en verder met twee ponden spiritus van gedistelleerde dram (voorloop van 20°), alsmede twee medicinale oncen aluin, en het witte van vier hoendereijren vermengd. Deze ingredienten lossen verder alle vuile stoffen op, komende als schuim bovendrijven, en dit nu afgenomen zijnde, giet men het lijvige gezuiverde vocht in spitse suikerbrood-vormige mandjes (†), of houten trechtervormige kokers.

Beide vormen worden nu met kleijen steenen digt gedekt, waarna er eene zeer zuivere en smakelijke melassie uitdruipt, terwijl er in het mandje een vrij zuiver suikerbrood van 25 à 30 ponden achterblijft, welke suiker, alhoewel minder wit, het in grofheid van grein van de melissuiker wint; zijnde het eene onwederlegbare waarheid, dat de beste suiker grof en hard van grein met een glinsterend voorkomen moet zijn. In *Suriname* bereidt men de vormsuiker door slechts de lika meer te doen schuimen, en bestendig te zuiveren met

---

(*) Zamengesteld uit vijf ponden water, waarop een pond ongebluschte kalk getrokken is. Men doet beide in eene voor de dampkringslucht geslotene kan (hier pul genoemd), latende het daarin 8 dagen trekken, nu en dan eens omschuddende, en vooral zorg dragende, dat er geene lucht bijkomt, in welk geval het koolstofzuur zich met den kalk verbinden, en een ligchaam daarstellen zoude, welke koolstofzure kalk (*carbonas calcis*) in water geheel onoplosbaar is.

(†) Deze worden zeer goed in *Suriname* gemaakt van de schors van den warimbo. Op *Java* bezigt men tot dat einde puntige potten, aldaar *low's* genoemd.

behulp van loog (water op houtasch getrokken). Daarop doet men in den naast de test geplaatst zijnde ketel eenige eijeren en aluin, ten einde de nog overgeblevene vuiligheden te doen oplossen. Verder wordt de test niet zoo hoog getrokken, ten einde de melassiedeelen de grein kunnen loslaten, wordende vervolgens door eene zeef of een raam met doek in den koeler, en daarna weder door een' doek in den vorm gestort en met klei gedekt. Veelal verliest deze vormsuiker, door het kloppen van de eijeren in dezelve, deszelfs grein, wordende zoo fijn als meel.

Buiten het kookhuis vindt men aan de westzijde van het gebouw (de wind is hier bijna altijd oostelijk) de stookplaatsen onder eene breede galerij, om het riet (of liever de tras) droog te houden, dat door eenen vuurstoker (zijnde veelal een tot straf aan den muur geketende neger) bestendig onder de test gestoken wordt.

De trasloodsen of *case's* bevatten niets merkwaardigs, moetende echter, om de bestendige persing van het natte riet, zeer sterk gemaakt worden; dezelve worden zoo veel mogelijk op den wind gebouwd, om het droog worden van de tras te bevorderen. Men plaatst dezelve voorzigtigheidshalve beneden winds van de fabrijk, om bij ongeluk van brand ook de fabrijk er niet bij te verliezen. Geheel drooge tras geeft een slecht vuur (ofschoon anderen dit tegenspreken) en veel *sakka sakka* (fijn gruis). De asch van het riet (het laatste, wat deze nuttige plant achterlaat) zet zich tot harde, blaauwachtige koolbrokken, welke op de tuinpaden eene vaste, krakende digtheid aan dezelve geven. Doch meer belangrijk is het stijlhuis.

§ 9. Distellering van dram.

Het stijl-, distelleer- of dramhuis is slechts op eenen kleinen afstand van het kookhuis verwijderd, uit hoof-

de dat er eene goot uit het kookhuis naar het stijlhuis moet loopen, om het afgeschuimde vuil van den eersten en tweeden ketel (van den lateren ketel wordt in dezen ketel terug gewaaid) in eenen zich aldaar bevindende koperen ketel (hier vangketel genoemd), welke in den grond gemetseld is, te doen opvangen, uit welken vangketel het vervolgens in groote kuipen overgedragen wordt; deze kuipen zijn van gedaante als afgeknotte kegels, van boven 2½ en van onderen 4 voeten wijd, en meer of min 6 voeten hoog, met ijzeren hoepels, of liever banden voorzien.

In deze kuipen laat men dit vocht 2 à 3 dagen, goed met matten (*) digt gedekt zijnde, gesten; werkende alle vuiligheden als van zelve naar boven, welk een en ander men dagelijks afschept. Den regten tijd, om dit gestende schuim te stijlen, kan men kennen, doordien de ronddraaijing van het vuil en het zetten van luchtblazen op deszelfs oppervlakte alsdan ophoudt, echter nog tintelende blaasjes opwerkt, hetwelk men met het oor aan de kuip gemakkelijk hooren kan; welke rijp wording in een goed en warm gebouw door de warmte van het klimaat niet weinig bevorderd en bespoedigd wordt. Distelleert men te vroeg, dan krijgt men weinig of geen spiritus, en is de schuim te rijp, dan levert dezelve even weinig op, zoodat men daar bij den juisn tijd in acht nemen moet. Het is echter niet zoo schadelijk, om te vroeg, dan wel te laat te distelleren.

Onder bestendige afschuiming bekomt men eindelijk een meer helder vocht in het vat, hetwelk men, nu de vuile draf weg is, in eenen goed schoon gemaakten

---

(*) Banannenbladeren, als touw zamengedraaid, worden vervolgens spiraalvormig opgerold, waardoor de mat bijna een paar vingers dik wordt.

distelleerketel (*vasica destillatoria*) doet, zijnde gemeenlijk op een fornuis vastgemetseld, en meer of min 400 gallons groot, wel zorgende, dat het dikke zetsel onder uit de kuipen niet in den distelleerketel kome, als gevende eenen geilen smaak aan den spiritus. Vervolgens brengt men dit vocht, nadat men den helm of hoed (*alembicus*) op den ketel gezet heeft, aan de kook, wel zorgende, dat de helm met een mengssl van klei of rundermest goed digt gesmeerd worde, latende nu het einde van de pijp des kapiteels ($1\frac{1}{2}$ voet lang zijnde) in den mond van de slang komen, die kronkelendewijze door eenen met water gevulden steenen koelbak (*refrigoratorium*) gaat, welks koelwater men zoo veel mogelijk door verwisseling of door het bijdoen van koud water tracht koud te houden, welk koud water door eene pijp steeds van onderen in dezen bak wordt geleid. Door de kronkelingen dezer slang loopt nu het eerste vocht, hetwelk *dram* genoemd wordt; echter neemt deze spiritus weldra in sterkte af, terwijl de zwakkere naloop (*loowijn* genoemd) afzonderlijk vergaard, en op nieuw gestijld wordt. Door deze overhaling van den loowijn bekomt men eenen sterkeren spiritus, *voorloop* geheeten, wordende elders ook *kelduivel* genoemd. Doet men dezen spiritus weder in denzelfden distelleerketel, na er vooraf het *caput mortuum* (het distellaat door den ontvanger gegaan zijnde, blijft er op den bodem van den distelleerketel eene vloeibare (*phlegma*) en drooge zelfstandigheid (*caput mortuum*) echter te hebben uitgenomen, dan bekomt men eenen nog sterkeren voorloop, *overgehaalde dram* genoemd.

Den loowijn in eene zoo groote hoeveelheid vergaderd hebbende, dat men er weder den stijlketel mede vullen kan, gaat men weder tot derzelver distellering over, leverende gewoonlijk van de 400 gallons

loowijn iets meer dan 100 gallons dram op; ook is de dram van den loowijn duurzamer in kracht, dan die van schuim gedistelleerd is; van het schuim rekent men van $\frac{1}{40}$ tot $\frac{1}{30}$ gedeelte dram te zullen bekomen.

De gewone berekeningen van opbrengsten zijn deze: tegen ieder vat suiker 60 tot 80 gallons melassie (*) en 15 gallons of 5 pullen dram; hooge landen geven minder en lage landen meer dram.

Blom (†) rekent van zeventig pullen likaschuim ten minste $\frac{1}{10}$ dram, en 16 à 18 pullen loowijn te bekomen; zijnde te zamen van de 210 gallons likaschuim 33 gallons dram, de loowijn op $\frac{1}{4}$ gerekend.

Ten einde den geilen, gulzigen dramsmaak eenigermate te doen vervliegen, laat men de spon van het vat; hoe meer men de dram door druiping of lekking van het eene vat in het andere aan de lucht bloot stelt, zoo veel te meer vervliegt de onaangename dramlucht.

Ofschoon de Hollandsche planters de Engelsche planters in de kolonie *Suriname* in den landbouw verre vooruit zijn (**), moeten zij echter, wat de machinerij en het distelleren van spiritus betreft, voor hen

(*) De *melassie* wordt meerendeels in vaten van 100 gallons naar *Amerika* uitgevoerd. Zie hierover Artikel *Handel*, 2de Afdeel., 3de Hoofdstuk.

(†) A. Blom, *Verhandeling van den Landbouw in de kolonie Suriname*, 1787, blz. 78.

(**) De Engelschen, welke op klippen en krijtbergen bij *niffer main* (never mind), *die na ons leeft, die na ons zorgt*, te huis behooren, kunnen met den akkerbouw in zwampachtige, moerassige landen volstrekt niet te regt, doordien zij van geene lozingen of bedelvingen weten, noch willen weten; en van daar ook, dat alle door hen in de kolonie *Suriname* beheerd wordende plantaadjen het eerst te niet gaan.

onderdoen. De dram-stokerij schijnt beneden hunne aandacht te zijn, doordien de dram niet uitgevoerd wordt, maar slechts voor koloniale consumtie dient, wordende bijna uitsluitend alleen door de Negers gedronken. Ook is de rum geenszins een zoo nationale drank in Holland als in Engeland; terwijl ons Gouvernement de machinerij weinig en het Engelsche dezelve sterk aanmoedigt. Daarbij geschieden de ondernemingen van de Engelsche planters meestal als eigenaren, iets, wat een administrateur van eigendommen der in Holland wonende eigenaren niet doen kan of mag. De nalatigheid onzer natie in het rum stijlen gaat zelfs zoo ver, dat men een edelsoortiger dram of liever rum van de Caribische eilanden invoert, in plaats van er zich op toe te leggen die zelve te distelleren.

Ten einde goede rum te distelleren, doet men, bij voorbeeld, volgens de manier op de eilanden, in eenen distelleerketel van 300 gallons inhoud 120 gallons dram en 180 gallons zuiver regenwater, zijnde dus twee deelen dram tegen 3 deelen water. Na eene langzame stijling bewaart men nu de eerste 10 gallons of de hooge proef in een afzonderlijk vat; hier voegt men vervolgens dram van loowijn gestijld bij. Zoo men nu 25 gallons van de eerste, en 50 gallons van de laatste in een vat vergaderd heeft, dan voegt men bij deze 75 gallons 5 gallons pruimen, stampende die vooraf met de steenen fijn, 2 Amst. ponden boeithee, en $\frac{1}{4}$ pond kruidnagelen, welke pruimen, thee en kruidnagelen men in rooden wijn kookt, en daarna deze geheele massa bij de 75 gallons spiritus doet. Na een en ander goed te hebben omgeroerd, laat men het 5 à 6 dagen staan, waarna deze massa, behoorlijk gezet zijnde, zeer klaar wordt, hebbende de hooge kleur van donkeren madera-wijn aangenomen, zijnde ongemeen sterk, maar tevens zeer aangenaam van smaak.

Dit preparaat gebruikt men vervolgens als een kleursel, of liever men verdunt het tot op 100 gallons, met bijvoeging van gekookt regenwater. Vervolgens zorgt men, om hetzelve door een mandje met kolen van zeer digt en vast hout (hetwelk men gemakkelijk door smoren verkrijgen kan) te laten lekken, en de droppelen door hoog boven elkander liggende vaten aan de lucht bloot te stellen. De houtskolen trekken alle zure deelen tot zich, terwijl de dampkring de dramlucht doet verteren.

Een hoofdvereischte tot het verkrijgen van goeden rum is de zindelijkheid op de ketels en kuipen, terwijl ook de zuiverheid van het water aan deszelfs kracht en waarde veel toebrengt. In deze kolonie zijn de schuimvaten meest alle zuur, zoodat men, om goeden rum te stijlen, tot dat einde nieuwe en zuivere vaten zoude moeten aanschaffen; dit echter maakt tegenwoordig geen punt van bezwaar uit. Dan daar in de kolonie *Suriname* tot het stoken van goeden rum niets dan de wil bij de Engelsche inrigtingen ontbreekt, is het te wenschen, dat men ook hiervan werk zal maken (*). Welk eene groote verscheidenheid vindt men niet in de prijzen van den in- en buitenlandschen rum!

In *Suriname* wordt de halve legger dram (75 gallons) van 25 bobbels tegen 25 guldens verkocht, dat is een gulden per pul. Voor den rum van *Curaçao*

(*) De kundige Engelsche planter J. BENT, een in *Suriname* wonende eigenaar van onderscheidene plantaadjen, heeft onlangs eene groote, zeer gecompleteerde stijlerij (*f* 30,000 Ned. Ct. kostende) op de plantaadje *Domburg* aan de rivier *Suriname* doen oprigten, zijnde van eene geheele nieuwe zamenstelling. — Echter zijn de resultaten van de onvoltooide, tot nu toe niet in werking zijnde stijlerij nog niet gebleken.

wordt niet zelden 5 guldens voor de gallon, en dus 15 malen meer betaald (*).

De sterkte van den spiritus wordt in *Suriname* bepaald naar de Engelsche bobbels, zijnde glazen bolletjes, komende van dikte tusschen eene erwt en een' knikker, op welke het getal graden gegraveerd staat. Zoo is de gewone sterkte van de dram, welke aan de Negers voor consumtie uitgereikt wordt, 28 à 29 graden, en die van den voorloop tusschen de 18 en 21 graden (†). De bobbels, tusschen zinken en drijven zijnde, toonen het juiste getal graden der sterkte van den spiritus aan; zinkende heeft de spiritus meerdere graden en drijvende minder, dan de bobbel aanwijst; — de ligtste bobbel is 17 en de zwaartste 40 graden.

§ 10. Slaven.

De slaven van de suikerplantaadjen hebben, over het

(*) Op *Curaçao* zelve wordt geen rum gestookt, maar wordt aldaar van de Spaansche eilanden en de vaste kust aangebragt.

(†) In den *Surinaamschen Almanak* van het Departement *Paramaribo* der Maatschappij: *Tot nut van 't Algemeen*, voor het jaar 1825, heeft de heer H. H. DIEPERINK, blz. 106 enz., eene vergelijkings tafel van den Hollandschen hygrometer met de Engelsche bobbels geleverd; weinige geestrijke vloeistoffen, als: van 1° tot 7° op de schaal van den hygrometer, worden door de daar alle op drijvende bobbels niet aangewezen. Jenever van 10 graden telt 32 bobbel-graden; rum van 12 graden op den hygrometer is 28 bobbel-graden; voorloop van 25 graden naar den hygrometer is 17 graden naar de bobbels; vochten van meer geestrijkheid doen alle bobbels zinken, en worden dus niet verder door de bobbels aangewezen. Gerectificeerde alcohol is 36 graden naar den hygrometer.

geheel genomen, het gevaarlijkste en zwaarste werk van alle plantaadje-negers, moetende tevens de meeste nachtrust ontberen; dat echter door de toeneming van de suiker-stoommolens merkelijk verbetert. Ook zijn de malenkers (ziekelijken en gebrekkigen) onder hen het menigvuldigste, hetwelk zoo wel door het barrevoets loopen in het suikerriet, dat snijdende takjes heeft, als door andere vermoeijenissen veroorzaakt wordt. VON SACK (*) beweert, dat deze Negers, door gebrek aan rust en $\frac{1}{3}$ meer werk te moeten doen, dan de Negers van de koffij- en katoen-plantaadjen, minder kinderen zouden verwekken.

§ 11. Kuipen en Verzending.

De duigen of staven der suikervaten worden meerendeels van *krapá*, *mira*, *panta*, *matakki*, enz. gemaakt, de hoofden en bodems van *baboentrie* en *bébéhout*, terwijl de hoepels meerendeels of genoegzaam alle uit de Nederlanden overgezonden worden; echter behelpt men zich bij gebrek met *tay- tay*-hoepels uit de *Surinaamsche* bosschen.

De vaten zijn ruw bewerkt, en houden gemeenlijk met de suiker een gewigt van 12 tot 1500 ponden (†). In deze vaten wordt nu de suiker van de plantaadjen naar de waag van *Paramaribo* gezonden; de vaartuigen, waarmede dezelve aangebragt worden, heet men *matroze-ponten*, zijnde vrij gelijk aan de Hollandsche hooiponten, of zoo als de *schouw*, waarmede men bij de *Roode Haan* met paarden en rijtuigen over de *Hunse* in de Provincie *Groningen* vaart. Deze ponten zijn echter met een dak voorzien, even eens

(*) D. II, blz. 141.

(†) 1000 ponden Amsterdamsch staan gelijk aan 494,09 Nederlandsch gewigt. Te *Batavia* levert men de suiker per *kanasser* af, wegende 375 Amst. ponden.

met sparren en pinabladeren, als de daken der negerhuizen gemaakt. De boschnegers overdekken hunne vaartuigen met tras. De grootste dezer matrozeponten kunnen 40 à 45 vaten suiker laden, zelfs zijn er van 50 vaten. De reden, waarom deze ponten matrozeponten geheeten worden, bestaat daarin, dat de matrozen zelve vroeger de suiker met dusdanige ponten van de plantaadjen moesten halen, en aan boord brengen. Doch daar, door opstapeling van zware werkzaamheden, zich vele matrozen overwerkten en stierven, heeft de gouverneur VAN PANHUIS dit afgeschaft; zoodat deze ponten nu met negers bemand zijn, welke meerendeels onder het bestuur van een' zeer armoedigen blanke staan, welke op geene andere wijze zijn brood kan of wil hebben.

Nadat de suiker gewogen is, wordt dezelve aan boord van een der ter reede liggende schepen gebragt, in welke men echter zelden koffij en suiker te zamen scheept, daar de suiker eene zeer nadeelige en alles zwart makende lucht van zich geeft, welke dadelijk door de koffij aangetrokken wordt en haar onoogelijk en onsmakelijk maakt. De melassie, welke bijna uitsluitend naar Noord-Amerika wordt uitgevoerd, (gewoonlijk in vaten van bijna 100 gallons inhoud,) vereischt een sterk fust, waarvoor de Amerikanen ten allen tijde hunne eigene hoepels medebrengen, welke taaije eiken hoepels, wanneer men dezelve uit Amerika ontbiedt, met alle kosten op *f* 8 — 00 N. C. per 100 stuks komèn. De hoepels uit de Nederlanden overgezonden zijn voor de melassievaten veel te zwak.

De tegenwoordige vracht van de suiker, van *Paramaribo* naar de *Nederlanden*, benevens de gemiddelde prijzen aan de beurs van *Amsterdam* zijn in de 2e Afdeeling 4e Hoofdstuk reeds vermeld.

DERDE HOOFDSTUK.

KOFFIJ.

---

§ 1. Geschiedkundige beschrijving van den koffijboom. — § 2. Geschikte gronden voor de koffijkultuur en derzelver bewerking. — § 3. Wijze van planten. — § 4. Snoeijing, ongedierte en wied. — § 5. Bloei- en oogsttijd. — § 6. Fabrijken en werktuigen. — § 7. Het schoonmaken van de koffij. — § 8. Verzending en kwaliteiten.

§ 1. Geschiedkundige beschrijving van den koffijboom.

Na de suiker is de koffij het belangrijkste produkt, wat de kolonie *Suriname* oplevert. Dezelve groeit aan eenen niet grooten boom (volgens anderen aan een' heester), waarvan zich het mannelijk en vrouwelijk geslacht duidelijk onderkennen laat; de mannelijke boomen, welke geene vruchten dragen, hebben een grooter blad, zijn kroezer en donkerder groen, dan de vrouwelijke.

De koffijboomen worden in de kolonie *Suriname* door afknijping der kruin veel kleiner, of liever lager aan den grond gehouden, dan op *Java;* welke aftopping (zoo als men hier zegt) geschiedt door het hart met duim en vinger af te knijpen, hebbende gemeenlijk 2 à 3 stammen en dus even veel toppen. In *Suriname* is de gewone hoogte van de koffijboomen eene mans-lengte, hebbende eene bleeke schors, een donkergroen en glinsterend blad, en ronde peulen, in welke slechts een paar boonen groeijen.

Hoe oud het gebruik dezer boonen is, laat zich moeijelijk bepalen; er zijn zelfs schrijvers, die het gebruik

16 *

derzelven in de vroegste oudheid zoeken en beweren, dat EZAU reeds koffij dronk, toen hij vermoeid van de jagt terug keerde en, dorstig zijnde, het afkooksel van JAKOBS *linzen* begeerde, hetwelk aan moeders troetelkind vergund werd; evenwel is het, dunkt mij, zeer onwaarschijnlijk, dat dit koffij geweest is. Waarom toch zouden de boonen, waarvan EZAU het extract dronk, werkelijk geene *linzen* geweest zijn? Ook elders wordt in den Bijbel gewag gemaakt van geroost koren, erwten, boonen, noten, enz. (*)

Meer waarschijnlijk is de oorsprong van het gebruik der koffij bij de geestelijkheid in *gelukkig Arabië* ontstaan. De oudste bescheiden dien aangaande vindt men in een Arabisch handschrift, door S. A. ALMALCKI, die waarschijnlijk in de 15de eeuw leefde, welk handschrift in de koninklijke biliotheek te *Parijs* bewaard wordt, staande op den *Catalogus* onder no. 944.

Deze schrijver zegt, dat een geestelijke, of wel een mufti van het stadje *Aden* of *Aïden* in *gelukkig Arabië* de koffij op zijne reize naar *Perzië* in 1450 vond, in *Arabië* overplantte, en dezelve later als geneesmiddel aanwendde, dat niet altijd vruchteloos was, zoodat dit voorbeeld ook door de landslieden gevolgd werd, waardoor het gebruik er van ongemeen sterk toenam. In 1480 was het gebruik van dezen drank reeds te *Mecca* (de geboortestad van MAHOMED, in het Arabische landschap *Hedschas*) bekend, komende in 1554 van *Aleppo* (in Aziatisch Turkije, prov. *Syrië*) naar de hoofdstad *Konstantinopel* (in Europisch Turkije) over.

In het midden van de 16de eeuw begon het gebruik der koffij onder de Turken reeds vrij algemeen te worden; en in 1554 vereenigden zich twee kooplieden, de eene van *Damascus* (mede in *Syrië* gelegen) en de

(*) 1 Samuel 18: vs. 25.

andere van *Aleppo*, en vestigden te *Konstantinopel* het eerste koffijhuis.

JOHANN VESLING, een *Hannoveraan*, een beroemde geneesheer, later hoogleeraar te *Venetiën* en daarna te *Padua*, reisde als natuuronderzoeker door de oosterlanden, en vond omtrent het jaar 1630 meer dan 1000 openbare koffijhuizen te *Kaïro*, hoofdstad van *Egypte*.

De Venetianen waren onder de Europeanen de eersten, die aldaar het gebruik der koffij leerden kennen, drijvende omtrent het jaar 1640 eenen voordeeligen handel in dezelve.

In 1644 was de koffij reeds in *Frankrijk* bekend, maar nam geen' opgang, totdat in 1657 zekere THEVENOT zijne vrienden voor het eerste op koffij onthaalde. Doch een Turksche gezant, SOLIMAN AGA, deed het gebruik der koffij zoodanig toenemen, dat er in 1669 300 koffijhuizen in *Parijs* bestonden.

Zekere Griek PASQUA stichtte in 1652 het eerste koffijhuis in *Londen*. In 1660 werd de koffij in *Engeland* (volgens de oude nog voorhanden zijnde wetten) als een object van handel beschouwd, hetwelk aan eene zekere belasting onderworpen werd, en het was in 1663, dat Koning KAREL de koffijhuizen in *Londen* verbood, waarvan hij echter spoedig terug kwam.

In *Duitschland* begon het gebruik der koffij in het jaar 1670, zijnde echter niet vóór het jaar 1710 naar *Wittemberg* (aan de *Elbe*) en niet vóór 1720 naar *Saksen* overgebragt geworden, kostende toen 3½ gld. Ned. Ct. het pond.

In 1718 bragt de Oostindische gouverneur HENDK. ZWAARDECROON den koffijboom zelf van *Mocha* (een voornaam distrikt in *Arabië* aan de *Roode zee*, bij de straat van *Babelmandel*) naar *Java* over, hebbende denzelven het eerst in het jaar 1723 van eenig belang

in den tuin te *Kadauong* bij *Batavia* aangeplant (*), doch reeds vroeger eenige heesters gezonden aan den Burgemeester NICOLAUS WITSEN, te *Amsterdam*, die dezelve zeer zorgvuldig in den kruidtuin liet aankweeken. WITSEN zond van dezelve reeds in het volgende jaar (1719) naar *Suriname*; zijnde dus deze in *Amsterdam* gekweekte heesters de stamvaders van alle Amerikaansche koffijboomen geworden; zoodat de eer van overplanting naar de nieuwe wereld aan onze natie toekomt (†).

Dan ongelukkig was voor onzen koffijhandel het geschenk, dat de Amsterdamsche Burgemeester aan den heer PANCRAT deed, gevende deze een dergelijk boompje aan den Franschen Koning LODEWIJK DEN XIV, die hetzelve in 1720 door zekeren CLIEUX naar *Martinique*

(*) Zie het 1ste stuk van het IIde deel van de *Vruchten mijner Werkzaamheden*, enz., blz. 101 en blz. 426.

(†) Volgens FERMIN, D. II, blz. 38, is de koffijplant het eerst in *Suriname* gebragt door den vader van wijlen den grave de NEALE, kuiper en vleeschhouwer te *Paramaribo*, die door deze aanplanting tot den adelstand zoude verheven zijn. Volgens HARTZINCK, blz. 741, door zekeren Duitscher, zijnde een zilversmid, HANSBACH genaamd. Hoe het zij, de koffijboom is vrij zeker in 1719 of 1720 in de kolonie *Suriname* voor het eerst op de plantaadje van DE NEALE (*Nieuwe Levant* genoemd, liggende in beneden *Cottica*) aangeplant geworden. Vroeger kan het wel niet zijn, aangezien ZWAARDECROON niet vóór 1718 de verzending naar de Nederlanden deed.

Deze ZWAARDECROON kwam in 1684 als kadet in de Oost, werd vervolgens als ambtenaar op *Ceilon* geplaatst en was van 1699 tot 1703 directeur op *Suratta*, wordende later om handelsbetrekking naar de *Roode Zee* gezonden, en kwam van daar in 1718 op *Java* terug, toen hij den Gouverneur VAN SWOL in die hooge betrekking afloste.

liet overbrengen, alwaar de aankweeking zoo zeer aan de Franschen gelukte, dat zij van daar naar Frankrijk in 1759 reeds 10 millioenen ponden koffij uitvoerden.

In 1728 werd zij door de Engelschen op *Jamaika* ingevoerd.

De naam van koffij zoude haren oorsprong hebben van het Arabische woord *cahuah*, hetwelk drank beteekent, *buun* is boon, en het Arabische *cahuah al bunniat* zoude naar onze taal in *koffijboon* verdraaid zijn (*).

De geneeskundige FERMIN zegt (†), dat het gebruik der koffij zeer heilzaam is. De heer PENNINK zegt (**): »Eene naauwkeurige beschouwiug van het gebruik der koffij wijst ons eene menigte menschen aan, die hunne ellende alleen aan de koffij te wijten hebben, en het dus bewezen is, dat het gebruik derzelve over het algemeen meer na- dan voordeel aan 's menschen welzijn toebrengt."

Dan hierover zullen wij deskundigen laten twisten, houdende ons intusschen aan het gezegde van den meer dan 80 jaren oud geworden zijnde VOLTAIRE, volgens anderen van den bijna 100 jarigen FONTENELLE, die dezelve van kindsbeen af gedronken had, namelijk: »Is »de koffij een vergiftige drank, dan werkt zij toch zeer »langzaam."

(*) Amsterdamsch Letterlievend Maandschrift, D. III, Mengelwerk voor 1819, bladz. 66.

(†) FERMIN, deel II, bladz. 45.

(**) Gezondsheidsleer voor het volk, uitgegeven door de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, 1818, geschreven door J. J. PENNINK, Med. Doct. te *Twello*, bladz. 67.

§ 2. Geschikte gronden voor de koffijkultuur en derzelver bewerking.

De geschiktste gronden tot het aanleggen van eene koffijplantaadje zijn nieuwe kleilanden; vooral op mangroe-gronden, zijnde die, op welke vele pina-palmen groeijen, groeit de koffijboom tevens zeer weelderig, zoodat men zich in vroegere jaren met het aanleggen van koffijplantaadjen op pina-gronden veel beloofde; evenwel duurde het lang, zeer lang, eer deze gronden voor den aanbouw van koffij de vereischte geschiktheid verkregen (*). Naast de blaauwe kleigronden volgen in geschiktheid de bierie bierie landen, mits dezelve niet uit leemachtige klei bestaan.

Deze nieuwe landen beplant men gewoonlijk vooraf met casave en ananassen, totdat er de zoute en zwavelachtige deelen eenigzins uitgetrokken zijn. Vervolgens beplant men dezelve met tayers en banannen, waarvan de eersten den grond zeer uitputten, echter geheel andere voedseldeelen uit den grond trekkende, dan de koffij. In de *Nickeri* plant men tegenwoordig tusschen de gevallene boomen banannen en casave. Slaan de bannannenboomen nu goed aan, dan kan men ook met het beste gevolg koffij onder derzelver schaduwrijke bladeren planten. Op zwarte veen- en dargachtige zandgronden aardt de koffij zeer slecht; echter groeit dezelve in veenlanden, met genoegzame klei vermengd, zeer weelderig.

Op vruchtbare geschikte koffijgronden draagt de

(*) Dit behoort echter geenszins als eene algemeene toepassing op de pina-gronden te worden aangemerkt, het is nog meer het geval op mangroe-landen, welke, zoo lang dezelve niet genoegzaam uitgeverscht zijn, als zijnde nog een' te korten tijd ingepolderd, even ongeschikte teelgronden zijn, zoo wel voor banannen, als voor koffij.

boom op zijn derde jaar, na de verplanting van het jonge plantsoen reeds vrucht, nemende in kracht van groei en veelheid van vrucht tot het zesde jaar toe. In *Suriname* kan de koffijboom 30 à 40, ja zelfs tot 80 jaren oud worden en vruchtbaar blijven.

Ook de koffijgronden zijn in akkers en in bedden verdeeld, echter zijn de koffijbedden over het algemeen breeder, dan die der suikerplantaadjen; die der koffij hebben gemeenlijk de breedte van 27 à 28 voeten. Nadat de trenzen schoon gemaakt en opgedolven zijn, zoodat de bedden geëffend en op afwatering liggen, gaat men, zonder dezelve om te spitten, tot de aanplanting van de koffij over.

§ 3. Wijze van planten.

Op gezegde bedden van 27 à 28 voeten breedte plant men gewoonlijk, in eene strekkende lengte, twee rijen banannenboomen, 6 voeten van de kleine trenzen af blijvende en dus op 15 à 16 voeten tusschenruimte. Vervolgens plant men 3 rijen koffijboomen, de rijen 8 à 9 voeten van elkander. Sommigen planten door eene verkeerde begeerlijkheid vijf rijen op een bed, dat is in het verband op deze wijze:

en ofschoon er landen zijn, welke dit door eene ongemeene vruchtbaarheid verdragen kunnen, wordt aan de boomen zelve hierdoor te veel lucht benomen. De jonge koffijboompjes, die door het vallende zaad in genoegzamen voorraad als van zelve opschieten, worden veelal in de reeds bestaande koffijgronden opgezocht. Deze worden nu verder op daarvoor bereide

bedden, van genoegzame lommer voorzien, in de maanden December en Januarij op een' voet distantie geplant en aangekweekt, van waar men deze kleine boompjes na 8 à 10 maanden (*) naar hunne bestemde plaats in de koffijvelden overplant. Dit geschiedt zoo veel mogelijk, als de grond vochtig is, bij voorkeur in regenachtig weder; — terwijl de bladeren van de banannenboomen de sterkte van de zon afweren, en de uitdrooging der gronden vertragen. Bij het planten neme men wel in acht, dat de penwortel niet gebogen, maar regtstandig in den grond gezet worde. Op de kleigronden maakt men de kuilen 12 à 13 duimen diep, en op veenachtige en darggronden tot op de diepte van de daaronder zijnde klei. Men zorge, dat de jonge hier ingezet wordende koffijboompjes niet van allen grond, waarin zij gekweekt zijn, ontbloot worden; men spit ze met de aarde uit, en zet dezelve zoo in de gaten; ingezet zijnde, wordt de kuil met losse aarde gevuld, en het boompje met den voet aangetrapt.

Men diende eene groote hoeveelheid wijfjes-, en eene kleine hoeveelheid mannetjes-boomen te planten; echter is dit theorie, welke moeijelijk in praktijk te brengen is. Ook zijn de mannetjes-boomen tot het weldragen der eersten hoogst noodzakelijk.

Men plant gewoonlijk 500 koffijboomen op eenen akker, zijnde dus 1000 op een morgen (†). Men laat het boompje 3 à 4 stammen (wanneer deze er zijn) behou-

---

(*) Deze tijdsbepaling is alleen toepasselijk, wanneer men planten moet, en geene grootere plantsoenen heeft; bij vrijwillige keuze laat men ze liever wat grooter worden, alvorens dezelve op hunne bestemming over te planten.

(†) Dit zelfde vindt plaats op *Java*. Zie *de Vruchten mijner Werkzaamheden*, enz. D. II, 1e Stuk, bladz. 430.

den, ten einde er meer omvang aan te geven.

De banannenboomen, onder wier zon en wind afschuttende bladeren de koffijboomen geplant worden, zijn tot derzelver bescherming zeer dienstbaar, en vervangen hier de plaats van de op *Java* tusschen de koffij groeijende *dadap*. Ook in dezen heeft eene overdrevene winzucht het getal der banannenboomen niet zelden doen overschrijden, zoodat dezelve den groei der koffijboomen grootelijks benadeelen, of door het omverwaaijen de koffijboomen kwetsen, beschadigen of geheel verpletten. Ook is de *dadap*, door het op den juisten tijd laten vallen der bladeren, meer tot overschaduwing van het koffijgewas geschikt, dan de banannenboomen.

Men houdt den kleinen regentijd, of wel December en Januarij voor de geschiktste maanden, om de koffij te planten, wordende de jonge scheuten, wanneer men in den grooten regentijd plant, niet zelden te plotseling door zware regens overvallen, — dat echter meer schade op zware klei-, dan op ligtere landen veroorzaakt; en niettegenstaande dit, planten sommige directeuren van zware kleiplantaadjen niet alleen liever bij een geregeld saizoen, maar zelfs liever bij zware regens, dan omtrent nieuwjaar.

§ 4. Snoeijing, ongedierte en wied.

Ten opzigte van het snoeijen der koffijboomen ben ik het met sommige directeuren der kolonie *Suriname* in het geheel niet eens, daar ik vermeen, dat de koffijboomen hier te zwaar gesnoeid worden. Op *Java* worden dezelve nimmer gesnoeid. De snoeijing geschiedt veelal met een' dulhouwer, anderen bezigen geelhechte houwers en kapmessen, alhoewel men thans meer en meer de handbijltjes in gebruik brengt.

Men kapt ten allen tijde van onderen naar boven, en

van het westen naar het oosten, tegen de windzijde in, ten einde daardoor de vlakke helling der stomp van den gesnoeiden tak voor het inkankeren van het vallende regenwater te behoeden. De stammen zelve worden niet zelden tusschen de 7 en 9 duimen boven den grond afgeslagen; van welke stompen weder jonge loten uitbotten, waarvan de overtolligen en zwaksten na 6 a 7 weken weggenomen worden.

Door deze sterke inkorting, welke niet zelden met kneuzing, splijting, of afstrooping der schors gepaard gaat, groeit de boom in een digt nest, latende deszelfs takken, door het wegnemen der kroon, op den grond hangen, gelijk die der treuresschen en wilgen, groeijende zoo digt in elkander, dat de boom als eene digt gegroeide piramide van binnen aan den stam door gebrek aan lucht verstikt en geel wordt, hetwelk eene groote hoeveelheid dood hout ten gevolge heeft. Bijna nergens laat men de koffijboomen hooger, dan eene mans-lengte opgroeijen, behalve op de plantaadje *Ma Retraite* bij *Paramaribo*, waar de boomen bij eenen gezonden groei vele en edelsoortige vruchten dragen, alhoewel derzelver gronden, lozingen, enz. voor vele andere plantaadjen verre moeten onderdoen.

Het is eene belangrijke, alhoewel geene groote wetenschap, om het vruchtdragend hout goed van de waterloten te kunnen onderscheiden; daar het niet genoegzaam toezien, wat hout moet blijven, en wat moet worden weggenomen, niet zelden groote schade veroorzaakt.

Men snoeit gewoonlijk tweemalen in het jaar, namelijk in de maanden September en October, en vervolgens in Februarij en in Maart (*). Echter moeten de

---

(*) De werkzaamheden van het najaar worden in de kolonie *Suriname* verkeerdelijk de eerste en die van het voorjaar de

meeste directeuren zich thans uit gebrek aan handen met eenmaal snoeijen vergenoegen, en wel in September en October, wordende alsdan het doode hout en de jonge loten, die als zuigers op eene verkeerde plaats groeijen, zoo mogelijk weggenomen; gelijk ook de zoogenaamde paruiken, welke men vooral in oude boomen vindt, zijnde meerendeels knoesten van ineengegroeide en vermieselde bladeren van den koffijboom zelven, en veelal ook door den groei van de zaden, die zich in den vogeldrek bevinden, ontstaan, Aan deze verschillende soorten van op de koffijboomen groeijende woekerplanten geeft men in *Suriname* den naam van *vogel-kaka.* Ook dient men het onder groeijende windsel en slingerruit, zoo als *patatter taij taij*, enz. zorgvuldig af te nemen, onder welker ranken de koffijboomen spoedig bezwijken; terwijl men tevens zorg draagt, dat de Negers hunne gereedschappen steeds scherp houden, waardoor niet alleen bij de snoeijing de boomen minder beschadigd, maar tevens de werkzaamheden bespoedigd worden.

Hoe zindelijker men de koffijboomen van wied houdt, zoo veel te weelderiger groeijen zij, en zoo veel te meer vruchten brengen dezelve voort. Sommige directeuren laten na veelvuldige regens het mos van deze boomen door middel van een houten mes afschrapen, dat zich alsdan gemakkelijk loslaat; zelfs door den stam en de takken met de hand ronddraaijende te wrijven, gaat het af. Hierdoor kan men de oude boomen als op nieuw doen herleven; echter doet het gebrek aan handen ook dit veelal achterblijven.

De lastigstste insekten voor de koffijboomen zijn de mieren en de houtluizen, alsmede eene zekere soort

laatste geheeten; doch wij zullen duidelijkshalve dit eenmaal gevestigd gebruik volgen.

van zaagkevers, welke de dikste stammen zoo effen en glad afzagen, alsof het met een snoeimes geschied was.

§ 5. Bloei- en Oogsttijd.

De koffijboom bloeit, vooral aan den zeekant, wanneer dezelve door groote droogte bijna bladerloos is, voor de eerste pluk in September, en voor de napluk in Maart; echter kunnen de saizoenen hierin niet zelden eene verandering te weeg brengen. Deszelfs bloesem gelijkt volkomen op de Spaansche jasmijn, zijnde evenwel iets korter, hebbende eenen aangenamen geur, terwijl dezelve niet onaardig bij de donkere stevige bladeren, naar die van den laurier gelijkende, en regt tegen over elkander groeijende, afsteekt.

De koffijbouw is veel onzekerder, dan de suikerbouw, aangezien de bloesems, en zelfs de bessen of peulen, zoo wel door sterke droogte, als door zware regens veel te lijden hebben, en daardoor niet zelden onvolkomene vruchten voortbrengen.

De oogst of de koffijpluk is zes en eene halve maand na den bloeitijd, zoo wel de eerste als de tweede pluk. In de boven zachtere landen, alwaar de koffijgronden thans verlaten zijn, had men in deze kolonie, zoo als oude kolonisten mij verzekerd hebben, gelijk op *Martinique* en elders in de *Westindiën*, slechts ééne pluk in het jaar. Het plukken gaat hier veel gemakkelijker, dan in de *Oostindiën*, aangezien de Negers, daar de boom slechts 5 a 6 voeten hoog is, alle peulen of koffijkersen gemakkelijk bereiken kunnen (*).

De ronde peul, van grootte tusschen eene graauwe erwt en een' knikker, wordt van donker lichtgroen,

(*) Ofschoon de koffij rijp is, kan dezelve in den droogen tijd nog wel twee maanden aan den boom blijven hangen.

vervolgens geelachtig, groen, lichtrood, daarna hoog rood, en volkomen rijp zijnde purperkleurig, waarna dezelve zwartachtig bruin wordt, groeijende *hier* enkel, en *daar* als bij trossen aan de takken. Tusschen de zamengeslotene boonen bevindt zich eene witte kern, die bij de ontblooting verdwijnt, en in beide boonen aan derzelver platte zijde eene kleine groeve achterlaat.

Men heeft naauwkeurig toe te zien, dat de Negers geene rijpe en half rijpe vruchten te zamen plukken, welk mengelmoes bij de wassching in de morsloods veel moeite van zuivering kost, en nimmer goed te scheiden is; terwijl de onrijpe koffij zwart wordt en zamenkrimpt, en met de rijpe gave boonen zinkt eene menigte tuig en vuiligheid.

De Negers plukken de koffij in baskieten, welke zij vervolgens in tobben uitstorten; eene dusdanige tobbe moet na den afval 15 ponden (oude) netto houden, zijnde dit de taks van plukken voor iederen Neger per dag. Echter kunnen de slaven met het begin van den oogst, door de ongewoonte, den eersten dag niet zoo gemakkelijk hunne taks plukken, als de volgende dagen.

De taks, bij de wet bepaald, is van 80 tot 100 ponden, met de peulen gewogen, welke zwaarte de Negers op het hoofd somtijds wel een uur ver naar huis dragen. Evenwel zullen deskundige directeuren ten allen tijde de hoeveelheid van plukken naar het beter of slechter gewas bepalen. De gewone berekening is, dat een koffijboom ¼ pond bij de eerste en ¾ pond bij de tweede pluk opbrengt, zijnde een pond van iederen boom in een jaar, echter is dit *meer*, dan de gemiddelde oogst. Ook is het geen vaste stelregel, dat de tweede pluk meer opbrengt, dan de eerste, wijl niet zelden het omgekeerde plaats vindt en de eerste oogst rijker, dan de tweede is.

Het jaar 1766 moet, volgens VON SACK (*), ongemeen vruchtbaar geweest zijn, zoodat twee plantaadjen bij de vier ponden per boom door elkander opbragten, ten gevolge waarvan de beide plantaadjen te zamen 130,000 ponden koffij opleverden. Ook het jaar 1809, door deszelfs veelvuldige regens zoo bekend, was een rijk koffijjaar.

§ 6. Fabrijken en Werktuigen.

De loodsen op de koffijplantaadjen zijn veelal hoog en luchtig gebouwd, eveneens met opgaande gevels, als de molens en kookhuizen op de suikerplantaadjen; echter hebben deze aan weerzijden afzonderlijke lagere afdaken, welke loodsen, naar de uitgestrektheid van de beplante gronden, zeer verschillende in grootte zijn. Ik heb er gezien van 80 Rijnlandsche voeten lang, 50 voeten hoog en 40 voeten breed, welke op den grond geheel met baksteenen geplaveid waren, op welken benedenvloer men de koffijmat vindt, waar bovon nog twee groote zolders en eene vliering liggen: de eerste zolder is 11 voeten boven de grondvlakte, de tweede 10 voeten boven den eersten, en de derde of vlieringzolder $9\frac{1}{2}$ voeten boven den tweeden, rustende op 16 a 17 gebinten.

Den ros- of breekmolen vindt men in de onderste verdieping, en deze dient, om de koffij van den bast te ontdoen; welke breekmolens in de kolonie *Suriname* op verschillende wijzen ingerigt zijn, de meeste echter zijn dezulken, die, door middel van eene à twee krukken (gelijk aan die van een' slijpsteen), door een' of twee Negers gedraaid worden. De heer FERMIN zegt (†),

(*) D. II, bladz. 133.

(†) D. II, bladz. 18.

over de suikermolens sprekende: « Eenige jaren geleden, heeft iemand er eenen windmolen laten maken, doch ik weet niet, of het wel uitgevallen zij." Deze door den heer FERMIN bedoelde molen zoude echter niet voor eene suiker-, maar voor eene koffijplantaadje dienen, ten einde de peulen van de koffij te malen, en wel op de plantaadje *la Singularité*, in het opvaren aan de linkerhand van de beneden *Commewijne;* dan de molen grootendeels voltooid zijnde, is deszelfs maker, J. J. BENNER NAGEL (*), vóór de oprigting daarvan in 1763, op gezegde plantaadje komen te overlijden. Lange jaren zijn de voltooide stukken van dezen molen in de timmerloods bewaard gebleven, maar de molen zelf is nimmer in werking gekomen. — Dan dat wij tot de tegenwoordige fabrijken wederkeeren.

De rollers van de breekmolens hebben veelal 18 à 20 Rijnlandsche duimen middellijn, en zijn ongeveer 4 voeten lang, de meesten met ribben van een' halven duim hoog, anderen met doorgeslagene koperen platen gelijk raspen belegd. Deze rollers loopen over eene brug, van hetzelfde harde hout vervaardigd; ieder breekmolen heeft slechts éénen dusdanigen horizontaal liggenden cilinder; ook de brug is zoo wel als de roller gegroefd. Op andere plantaadjen vindt men twee houten raderen, of liever groote schijven, wijl dezelve gelijk een slijpsteen geheel digt zijn; men vindt een' dusdanigen molen op de plantaadje *Mijn Vermaak*, aan de *Saramacca*, van den heer F. BEUDEKER. Deze schijven, die van zwaar hout gemaakt zijn, hebben eene middellijn van 5 voeten en 8 Rijnl. duimen breedte, welker omtrek met diogenaal loopende ribben en groeven, gelijk het gekartelde geld van *Demerary*, om-

(*) Dezelfde, die een paar jaren vroeger den wind-roggemolen op het fort *Nieuw Amsterdam* gebouwd had.

geven is, bebbende ongeveer een' kwart duim hoogte en diepte. Deze schijven loopen in eene iets breedere houten goot, of een' cirkel van ongeveer 15 voeten middellijn, gelijk aan die der rijstmolens op *Java*, rond.

Op de plantaadje *l'Avonture*, in het opvaren links aan de beneden *Cottica*, wordt de eerste roller van den breekmolen door een perpendiculair windas, aan welks bovengedeelte een groot kamrad verbonden is, in beweging gebragt, werkende eveneens, als de in Nederland zijnde kern- en grutmolens. Dit kamrad loopt in eene schijf of een randselrad (lantaarn), welk laatste, door middel van een lang regtop staand as, weder door middel van een kam- en bonkelrad, den liggenden roller doet ronddraaijen. Door het eerstgenoemde windas worden stokken gestoken, en bij gebrek van muilezels wordt dit thans door Negers rondgedraaid.

De meeste in *Suriname* bestaande breekmolens zijn de eerstgenoemde, wier rollers gelijk een slijpsteen rondgedraaid worden, brengende tevens, door middel van eene schijf, om welke eene snaar loopt, een' anderen geheel op zich zelven werkenden cilinder in beweging, welke veelal met eene koperen huid met doorgeslagene punten of ribben en groeven is bekleed, door welke trommel deze roller meer weerstand aan den bast der koffij kan bieden, ten einde denzelven door kneuzing los te maken.

Buiten in de nabijheid, of meerendeels rondom deze loodsen, vindt men ruime, eenigzins bolronde droogplaatsen, bestaande in eene groote vlakte, welke geheel met graauwe smoorvloeren van 9 duimen in het vierkant geplaveid zijn; de geheele oppervlakte van eene dusdanige droogerij is in het midden gewoonlijk 2 à 3 voeten hooger, dan derzelver zijden zijn, zijnde niet zelden meer dan 100 voeten lang en breed.

§ 7. Het schoonmaken van de koffij.

Zoodra de koffij in peulen van het land te huis gebragt is, wordt dezelve in eenen van steen gemetselden bak vergaderd, in welken bak men deze peulen, wanneer dezelve niet nat genoeg zijn, met water besproeit. De nu hierin vergaderde koffij wordt vervolgens na 2 of 3 dagen, zoo nat als zij dan is, op den ros- of breekmolen gemalen, waardoor de *boeba* (peul) zich opent, maar, hoe sterk gekneusd, zich nog niet van de koffijboon scheidt. Hierop worden de boonen met de daaraan hangende schil en vliezen op eene lange *menarie* geworpen, zijnde eene soort van zeef met kort bij elkander geplaatste latjes, gelijk de aardappelen-zeven: echter zitten deze latjes nader aan elkander, en is eene menarie of vastliggende zeef ook wel 25 à 30 voeten lang. Daarna worden de boonen door de Negers met de handen gewreven, waardoor de boon zelve tusschen de latjes van de menarie doorvalt, met achterlating van de gebrokene peulen, in eene onder de menarie van steen gemetselde goot of een open riool, waar langs men dezelve naar den steenen waschbak voert, in welken zij weder eenen nacht in het water staan, wordende den volgenden dag in denzelven door het roeren met stokken en harken gewasschen, ten einde de boonen van eene geleiachtige zelfstandigheid, een zoet wit slijm, waarmede dezelve omgeven zijn, te ontdoen.

De koffij, geene genoegzame zuivering ondergaande, wordt alsdan eenigermate geelachtig, zoodat zij hare zuivere blaauwe kleur (die de Westindische, en vooral de *Surinaamsche koffij* zoo voordeelig van de gele *Javakoffij* onderscheidt) onherstelbaar verloren heeft; weshalve eene goede zuivering door het wasschen veel tot derzelver waarde toebrengt.

Nadat de koffij gewasschen is, onderscheidt men de boonen in twee soorten, als *witte* en *zwarte bast*,

waarvan de eerstgenoemden de besten zijn, daar de laatsten., veelal kleiner zijnde, daardoor in den molen niet gepeld worden, wijl de bast van deze onvolgroeide boonen bovendien ongemeen vastzit, en zij met den bast over de zeef of menarie loopen, zoodat zij vervolgens, gedroogd zijnde, afzonderlijk moeten worden gestampt.

Na afloop der wassching wordt de koffij op de boven aangehaalde droogerij gebragt, ten einde dezelve los uit elkander aan zon en wind bloot te stellen, onder welke drooging de koffij bestendig geroerd en met bezems of *siebi's* (*) geveegd wordt, en de *boeba's* of doppen worden weggenomen. Daarop wordt de koffij op de groote luchtige zolders van de loodsen gebragt, en aldaar, ter voorkoming van broeijing, elken avond en morgen omgeschopt. Zolder-droog zijnde, wordt ze weder op de droogerij gebragt, en drie achtereen volgende dagen eenen goeden zonneschijn genoten hebbende, doet men de nu drooge koffij onder een zeil, om dezelve zoo veel mogelijk hard en zonnewarm te houden. Vervolgens wordt deze koffij, bij den avond, door de uit het veld gekomene Negers (tot aan 9 uren) gestampt. Dit geschiedt in ronde gaten, die als vijzels dienen en, in eene rij ten getalle van 10 tot 20, en zoo groot als een hoedskap, in eenen zwaren boomstam (meerendeels van *posten-trie*, zie houtsoorten) uitgehold zijn, welken balk of boomstam men hier koffijmat noemt. Op *Java* zoude men dezelve een *tombok* heeten. Dit stampen geschiedt ten allen tijde na den afloop van het gewone dagwerk, en om het stelen te beletten, worden de Negers meerendeels in de loods opgesloten, zoodat men onder eene allergeurigste zweetlucht bijna geen' adem kan halen, en als in het fijne stof verstikt;

(*) *Siebi* (komt van *siebi siebi*, vegen), de middelstreng van den pinabloesem. (Zie palmsoorten.)

de stof in eene boerenschuur, waarin men door een' troep paarden gerst kort, dat is, dit koren door het trappen der rondloopende paarden van deszelfs angels ontdoet, is er niets bij; en desniettegenstaande gaat dit stampen ten allen tijde met een Negergezang of liever gejoel en gedruisch gepaard. Bij elken vijzel staan twee Negers, ter weerzijden van de koffijmat één, welke met zware van hard hout gemaakte stampers (*matti tikki*), bijna zoo lang als eene handspaak, met een' knop aan ieder einde, beurtelings in den vijzel stampen, en den bast in 25 à 30 stooten losmaken, waarna eene Negermeid de gestampte koffij uit de mat komt halen, en eene andere meid of een jongen weder een *baksi* vol ongestampte koffij er in draagt.

Deze nu gestampte koffij wordt vervolgens op een' gewonen wind- of waaimolen van stof en vuiligheden gezuiverd; daarop wordt ze door Negerinnen, terwijl de mannen stampen, in kleine ronde zeven van koperdraad gezift, schuivende en trekkende dezelve, op den grond zittende; op twee stokken bestendig van zich af en naar zich toe. Op andere plantaadjen gebruikt men, in plaats van deze zeven, de in de Nederlanden veel in gebruik zijnde zaadwannen.

Eertijds bestond het gebruik in de kolonie *Suriname*, om de nog niet regt droog zijnde koffij in schuifbakken te doen, en des avonds in, en des morgens uit, gelijk ook bij droog of regenachtig weder, te schuiven, als zijnde deze bakken met raderen voorzien; doch die zijn thans niet meer in gebruik.

De nu gezuiverde koffij wordt in groote kisten gedaan, en vervolgens van de gebrokene boonen, door middel van uitlezen of *pieken*, gezuiverd. Men rekent, dat ieder Neger door elkander 100 ponden koffij per dag sorteren kan, rekenende 10 per Cent afval en in sommige schrale jaren 15 à 20 per Cent. In 1828 be-

droeg over het algemeen de afval of de gebrokene koffij om en bij de 30 per Cent.

Men zorge steeds, dat de koffij (vooral als zij niet hard droog is) nu en dan omgeschopt worde, daar men, in geval van broeijing, ligtelijk de zoo schadelijke als sterk vermenigvuldigende *mijt* in dezelve bekomen kan (*).

§ 8. Verzending en kwaliteiten.

Nadat de koffij wel gesorteerd en goed droog is, wordt zij in grove linnen zakken gedaan, en op die wijze als balen verzonden, wegende veelal 160 tot 190 ponden. Ook verzendt men de koffij nu en dan in vaten, wegende gemeenlijk tusschen de 7 à 800 ponden, door welke laatste wijze van verzending de koffij het beste bewaard blijft. Een koffijzak voor 200 ponden is gemeenlijk $1\frac{1}{2}$ el lang en $1\frac{1}{8}$ el breed, kostende te *Paramaribo* genaaid een gulden.

Hoe grooter de gebrokene koffij is, des te hooger zijn de prijzen, kunnende dit wel eens 8 à 10 cents verschil op één pond veroorzaken.

Het gemiddeld gewigt van de winddrooge koffij (nog in den witten bast zijnde) wordt per kubieken voet op 15, dat in den zwarten bast op 9, en van die, welke geheel van den bast ontdaan is, zoodat dezelve voor den handel verzonden wordt, op 43 Amst. ponden berekend.

De koffij van *Suriname*, *Berbice* en *Demerary* is

(*) Wanneer de koffij broeit, doet men het best, dezelve zoo spoedig mogelijk af te schepen, of op luchtige zolders bestendig te laten omschoppen, daar zij door broeijing, gelijk met de koffij van de *Havanna* gemeenlijk het geval is, witte boonen krijgt, als een stellig gevolg van het niet droog verzenden.

de zwaarste en blaauwste van alle koffij, die aan de beurs van *Amsterdam* komt; die van de *Nickeri* is ligter en van slechter kwaliteit. Dat de droogste koffij het best de kleur houdt, spreekt van zelf.

Dat men geene suiker in een koffijschip moet laden, hebben wij onder het artikel suiker reeds gezegd; maar niets deelt deszelfs smaak zoo spoedig en zoo sterk aan de koffij mede, dan anijs, gevende er eenen zoo geilen smaak aan, dat dezelve daardoor geheel onbruikbaar wordt.

De gewone vracht van *Paramaribo* naar de *Nederlanden*, zoo voor de balen als voor de vaten, benevens de tegenwoordige middelbare prijzen, hebben wij reeds in het vierde Hoofdstuk der vorige Afdeeling medegedeeld.

VIERDE HOOFDSTUK.

KATOEN.

---

§ 1. Omschrijving der katoenboomen, heesters en planten.

De in *Suriname* aangeteeld wordende katoenheesters (xylon herbaceum) worden op *Java Kapas Costa* (*) genoemd, en zouden in deze kolonie niet vóór het jaar 1735 aangeteeld zijn geworden; terwijl algemeen beweerd wordt, dat de eerste aanplanting van eenig aanbelang op de plantaadje *Felix*, in het naar zee afvaren (in de kreken verkeerdelijk *opvaren* geheeten, ook heet men den zeekant *boven*, naar hoven gaan, enz.) op de regterzijde van het gedolven kanaal van *Matappica*, 500 akkers groot en meerendeels uit oude bierie-bierie gronden bestaande, niet vóór het jaar 1752 zoude hebben plaats gevonden. Ook volgens HARTSINCK (†) werd het katoen hier in 1735 aangeteeld, en zoude in 1752 door den Raad van civiele justitie, den heer JOHANNES FELIX, op voorzegde plantaadje voor het

---

(*) Zie *de Vruchten mijner Werkzaamheden*, D. II, Stuk I, bl. 450.

(†) D. II, blz. 741.

eerst met goed gevolg in deze toen nog veenachtige bierie-bierie landen geplant zijn.

Men verdeelt, behalve eenige katoendragende boomen en planten, het in *Suriname* gevonden wordende katoen in zes heestersoorten, als:

a. het Zwartzadige;
b. het Groenzadige;
c. het Bruinzadige;
d. het Arabische;
e. het Tuinkatoen, en
f. het Bokkekatoen; van welk laatste men weder onderscheidene soorten heeft, terwijl het *tuinkatoen* slechts voor vermaak, als bloemdragende heester, geplant wordt.

a. Het zwartzadige (*xylon herbaceum*) is de katoenheester, waarbij men zich in de kolonie *Suriname* voornamelijk bepaalt; echter is dezelve merkelijk van deszelfs oorspronkelijke waarde verbasterd. Deszelfs pitten zijn groot en bruinachtig zwart. Meer deugdzaam is de *xylon herbaceum* van *Saba*, op welk bergachtig eilandje de heester niet zoo hoog groeit, hebbende tevens veel kleinere en zuiverder zwarte pitten, dan de verbasterde soort van *Suriname*; terwijl het eene algemeen bekende waarheid is, dat het zwartstzadige katoen de blankste vlok of wol oplevert.

De pitten van het zwartzadige katoen, vindt men midden in de vlok, digt bij elkander, om welke redenen het ook wel *gesloten katoen* genoemd wordt. Ik heb eenige van deze pitten van *Saba* naar *Suriname* overgebragt, en dezelve aldaar met goed gevolg op onderscheidene grondsoorten, zoo in de *Nickeri* als in de oude kolonie, aangeplant. Dan van het zwartzadige katoen straks nader.

b. De tweede soort of het groenzadige heet men in *Suriname* *Bourbonsch katoen*, noemende de En-

gelschen deze soort *Sea Island Cotton* (*). Dit is een katoenheester, dien ik in de beide *Nickeri*-distrikten veelvuldig aangetroffen heb; dezelve groeit minder hoog en meer uitgebreid, dan de eerstgenoemde katoensoort. Deze heeft eene licht-grijze schors, die bovenwaarts roodachtig wordt; deszelfs blad is niet zoo groot, als dat der zwartzadige, minder rimpelig, fijner en lichter groen van kleur. De bloesem groeit tulpvormig boven drie groene getakte bladeren, de vijf fletsch gele bladeren, waaruit de bloem zamengesteld is, zijn aan het boveneinde zacht rood, besluitende in derzelver midden eenen gelen zaadstamper.

Deze katoensoort draagt eene grootere hoeveelheid van echter kleinere en gespikkelde knoppen, dan de eerste soort, welke knoppen bij de openbersting in drie à vier deelen splijten, en eene katoenvlok vertoonen, in welke het zaad geheel verspreid zit, en daardoor ook *los katoen* wordt geheeten. Deze soort heeft eene ongemeen fijne, maar sterk aan de pitten vastzittende haarwol, iets grijsachtig van kleur, maar is de fijnste van alle hier gevonden wordende katoensoorten; dezelve is langdradig en ongemeen sterk van krimp (†); een Neger maalt zoo gemakkelijk 35 ponden van de gewone als 20 ponden van deze soort. Ook is men bij de maling genoodzaakt, in plaats van twee, drie brassen op de rollers te zetten, ten einde aan de rollers meer

(*) Op *Java*, alwaar deze heester niet te huis en korteling overgebragt is, heet dezelve *Georgiakatoen*, terwijl men aldaar onder het *Bourbonsch katoen* weder eene andere soort verstaat.

(†) Deze soort, voor het oor uit elkander trekkende, geeft het katoen, waarin de meeste krimp zit, een geluid alsof men papier scheurt. Zoo ook is de kort gekroesde *Texelsche*, maar vooral de *Schotsche* wol door derzelver krimp beroemd.

steun te geven bij de moeijelijke afscheiding der pitten. Zij levert echter wel een vierde meer katoen op, dat tevens een vierde hooger in prijs is, dan dat van de eerste soort; zoodat men dezelve thans, vooral in de *Nickeri*, meer dan vroeger aanplant, geschiedende dit echter op andere plantaadjen alleen voor eigen gebruik. Dit katoen is ook door de bitterheid der bladeren minder vatbaar voor de wormen, dan de eerste soort. De niet groote pitten zijn bruin met eene groene tint, waardoor het welligt dezen naam verkregen heeft. De pit heeft van binnen groen meel, hebbende ook aan het spitse einde een zeer sterk groenachtig dons. In de *Warappakreek* wordt dit katoen ook op verscheidene plantaadjen gevonden.

c. De derde of bruinzadige soort is verbasterd van de zwartzadige, waarmede zij veel overeenkomst heeft; echter is derzelver katoen minder deugdzaam en draagt zij tevens eene geringere hoeveelheid, onderscheidende zich vooral door de lichter bruine, iets blaauwachtige kleur harer pitten.

d. De vierde soort is het Arabisch of nankingkatoen, bij sommige Negers snipkatoen geheeten, welks bladeren iets breeder en korter zijn, dan die der eerste soort. Deze soort heeft roode takken, en de bladeren hebben roode stelen en zenuwen, welke bladeren als een zuiveringsmiddel op oude wonden als een heilzaam geneesmiddel bekend zijn. Ook dienen de Negerinnen deze bladeren, tot een poeder gestampt, aan hare kinderen ter verdrijving der wormen toe. Naar de roode kleur der bladeren wordt dit katoen ook wel rood katoen geheeten. De bloesem is hooger geel, dan die van het gewone katoen. De vlok of wol, welke zich zeer veelvuldig aan den boom vertoont, is ongemeen wit, welke blankheid een fraai aanzien geeft, zijnde tevens bij de veelvuldige dragt langdradiger, dan het gewone in *Suriname* geteeld wordende katoen.

e. De vijfde soort, het tuinkatoen, welke een' fraaijen donker-rooden bloesem draagt, zeer na aan de kleur van pompadour komende, heeten de Engelschen *Srob Cotton*, en de Negers der katoen-plantaadjen *Tra Condrie katoen*, hetwelk, volgens sommigen, van *Othaheite* afkomstig zoude zijn. Deze soort heeft eene licht-grijze schors en ongemeen kleine bladeren met vier punten, in welke zich nimmer de wormen vertoonen; de bloesem bestaat uit eene vijfbladige, donker-roode bloem met een' gelen zaadstamper; de knoppen zijn klein en bersten in drie deelen open, in welke gras-groene pitten verspreid zijn, om welke een ongemeen sterk, maar kort grof katoen zoo vastzit, dat het niet dan met groote moeite los te maken is; blijvende de pitten altijd ruig en met eene soort van groenachtig dons omgeven. Door de moeijelijke afscheiding der pitten wordt dit katoen zoo vuil, dat het geheel onbruikbaar is. Deze heester wordt alleen om deszelfs bloesem als bloemheester in de tuinen aangeplant: zoo vindt men denzelven, onder anderen, in den tuin van de plantaadje *Badenstein*, in de *Warappakreek*, alsmede op *Livonia*, in *Matappica*.

f. De zesde soort is het bokke- of liever Indiaansch katoen, hetwelk genoegzaam bewijst, dat deze heester in dit gewest te huis behoort.

Ik heb het genoegen gehad, van de Indianen aan de *Maratakka* (*Warrau's*) onderscheidene soorten van katoenpitten magtig te worden, welke ik wel geplant heb, maar door mijn spoedig vertrek de uitkomst derzelve niet heb mogen ontwaren.

Van het *kruipkatoen* (dat de Indianen *Comackala* of liever *Comacka-Sero* heeten) heb ik niet alleen de boomwol en het zaad, maar ook de plant gezien; dezelve groeit 2 à 2½ voeten hoog, en kruipt over den grond; de *Indianen* van *Demerary* noemen deze soort

Accaway-Cotton (*). Deze heester heeft eene roode schors en een klein donker-groen vijfhoekig blad. Deszelfs bloesem is bij de openbersting roodachtig-bruin, en wordt eindelijk licht-geel, zijnde niet zoo groot als de bloesem van het zwartzadige katoen; deze heeft in het midden van den kelk eene bijna witte piramidale zaadspier, welke rondom met eene groote hoeveelheid zaadstijltjes omgeven is; de knop is langwerpig en gespikkeld, berstende in 3 en sommige in 4 deelen open; de wol of vlok is ongemeen fijn, het zaad bruinachtig-zwart en niet groot, wollig en los, echter moeijelijk van de vlok te scheiden. Behalve de ongemeene vruchtbaarheid, heeft deze heester nog de voordeelige eigenschap, dat er zich door de bitterheid van deszelfs bladeren nimmer chenille of wormen op vertoonen, zelfs bij overbrenging heeft de rups dezen heester verlaten; hetwelk men op de plantaadje *Cardrosspark*, in *Opper-Nickeri*, meer dan eens beproefd heeft.

De Indianen, die dit katoen in de hooge drooge binnenlanden aanplanten, zeggen, dat het op de hooge zandgronden genoegzaam in het wild groeit, en geven er boven elk ander katoen de voorkeur aan, bezigende het tot het maken van *kweejoe's*, *hangmatten* en andere stoffaadje, daar het proefondervindelijk bewezen is, dat een draad van gelijke dikte en bewerking viermaal het gewigt van het gewone katoen draagt. Alhoewel dit katoen in deszelfs natuurstaat op hooge drooge gronden groeit, zoude men hetzelve met goed succes op de kleilanden van deze kust kunnen aanplanten; echter zoude men waarschijnlijk door deze overplanting meer in de hoeveelheid, dan in de kwaliteit winnen. Men plant de pitten onderscheiden met de

---

(*) Volgens rapport van zekeren katoenplanter W. HILHOUSE, te *Demerary*.

vlok in den grond, willende, volgens getuigenis der Indianen, iedere pit of zaadkorrel, afzonderlijk geplant, niet groeijen (*).

(*) Dit niet groeijen van de afgescheidene pitten bestaat in de benedenlanden niet. Ik heb deze katoenzaden op onderscheidene wijzen in de voorstad *Zeelandia* aangeplant, gelijk ook elders, op mijn verzoek, dezelfde proeven door den heer P. W. TICHELAAR, directeur op de plantaadje *Livonia*, alsmede door wijlen den heer MOORLANDER genomen zijn, uit welk een en ander proefondervindelijk bewezen is, dat die pitten, welke in de vlok en daar mede geplant waren, alle, geene uitgezonderd, zijn opgekomen, en de van wol gescheidene pitten voor het grootste gedeelte niet, uit oorzaak dat de mieren van sommige pitten de eerste kiemspruitjes, toen dezelve nog wit en zacht waren, dadelijk verslonden, kunnende door de boomwol, die de andere pitten omgaf, geene schade aan die spruitsels toebrengen. Nu is het niet alleen waarschijnlijk, dat de Indianen in de bovenlanden veel met mieren geplaagd worden, maar ik heb in eigen persoon de verbazende hoeveelheid van mieren met de grootste verwondering in boven *Para* gezien, zoodat geheele savanes met hooge mierhoopen, en breede slingerpaden in perken verdeeld en door verschillende soorten van mieren ondermijnd zijn. Ik heb het op den houtgrond *l'Inquietude* bijgewoond, dat de zoogenaamde *zwarte savane-mieren* in éénen nacht al de bladeren van eenen grooten, op de plaats staanden boom hadden afgevreten, hebbende denzelven, waaraan nog overal stukken en brokken van bladeren te zien waren, langs kronkelende paden weggevoerd. Gelukkig, dat menige plant, waaronder ook het katoen, groen geworden zijnde, niet meer door deze heirlegers aangerand wordt.

Het is dan ook ten opzigte van het planten dezer katoenzaden geenszins te verwonderen, dat deze binnenlandsche natuurmenschen die zaden met de wol (die welligt door de weldadige natuur tegen den aanval van de insekten daarmede ter beveiliging derzelve omgeven zijn) planten. Menig zaad, met de vrucht geplant, wordt door de vrucht beschermd, noten, steenen door wol, enz., of vindt daarin de edelste meststof,

De andere Indiaansche katoensoorten zijn mij minder bekend. Zekere Engelsche katoenplanter in *Demerary*, met name W. HILHOUSE, geeft eenige soorten bij namen op (*); echter is de verdere omschrijving van dezelve zeer oppervlakkig.

Onder de overige soorten van het bokke-katoen vindt men:

a. Kodebejoosi of *vogelkopjeskatoen.* Dit heeft eene zeer witte wol, die welligt zeer geschikt voor de fabrikaadje zijn zoude; echter zijn de Indianen weinig met deszelfs waarde bekend, en de berigten uiteenloopende. Hierin stemmen zij overeen, dat de wol ongemeen aan het groenachtig koperroode zaad gehecht is, welks pitten, even als die van de eerste soort, niet opkomen, wanneer zij niet bij paren, of liever met den geheelen woltros geplant worden; terwijl de opkomende nog geheel verbasteren.

b. Ebbesebooro.

Dit moet een zeer sterk fraai katoen zijn met een bruinachtig zaad, aan welks spitse einden zich een roodachtig pluisje of vlokje bevindt. Men teelt hetzelve gemakkelijk voort, gevende tevens betere wol, dan de volgende soorten, alhoewel niet zoo schoon van uiterlijk voorkomen zijnde; echter geloof ik niet, dat hetzelve voor den fabrikant veel waarde hebben zal, zoodat de aanplanting daarvan, ofschoon zich de pitten gemakkelijk van de wol laten scheiden, geene aanmoediging verdient.

---

om aan derzelver kiem vermogen en groei, kracht en spoed te geven. Appels, peren, bessen, druiven, komkommersoorten en honderd andere gewassen groeijen het best, wanneer men het zaad met de vrucht plant.

(*) *The Guiana Chronicle and Demerary Gazette*, Februarij 13 en 16, 1829, Nom. 2025 en 2026.

c. *Karremisieri*

Is een hard, loszadig katoen en staat bij de Indianen zoo weinig in achting, dat zij hetzelve nimmer aanplanten, en nimmer deszelfs wol dan uit groot gebrek bezigen.

d. *Karremetooisi*,

Mede een grof, loszadig katoen, dat evenmin door de Indianen aangekweekt wordt, hebbende bovendien de eigenschap, van zich nimmer door van de wol gescheiden zaad te laten voortplanten.

e. *Ecowreeteca*

Geeft een schoon, fijn, zacht katoen, 't welk echter niet zeer sterk is, zijnde daardoor bij de Indianen weinig geacht. Deszelfs zaad is wel de helft kleiner, maar voor het overige gelijk aan dat van de *Ebbeseboora*.

f. *Murri-Murri-Seero.*

Dit katoen is fraai en lang van draad, echter zonder krimp; de wol bezit nog geen tiende gedeelte van de sterkte der vorige soorten, heeft echter een schoon aanzien en levert een allerbedriegelijkst fabrikaat op.

g. *Itowri* of *Baboenkatoen*, ook bij de Indianen *Itowri Jahoo* geheeten.

Dit is eene bij de Indianen zeer geachte katoensoort; de wol is helder van kleur, echter iets donkerder, dan *Nanking* of het Arabisch katoen (vierde soort). Hetzelve schijnt veel door de bovenlandsche Indianen van Britsch Guiana (*Attaraya's*) te worden aangeplant, dragende tevens alle zorg, dat deszelfs zaad niet verspreid worde, alhoewel het op eene reis naar de binnenlanden gemakkelijk te bemagtigen zoude zijn.

De *Ao Yuama* en de *Iffetacka Sierie* zijn mij slechts bij naam bekend. Maar het is eene bijzonderheid, dat de Indianen al deze katoensoorten door elkander planten, zonder daardoor eenige verbastering

te veroorzaken, terwijl zij alle soorten met den eersten opslag van het oog kan onderkennen.

Ook de Negers der houtgronden van *boven Para* spreken van een wild katoen, dat in de hooge binnenlanden op de natuurlijke savanes groeit, gebruikende deszelfs bladeren, even als eene haaihuid, tot het polijsten der houtwaren, terwijl zij den wortel koken, en het extract daarvan als een middel tegen den bloedloop bezigen. — Dan ook deze plant heb ik nimmer gezien.

Onder de katoenboomen dienen de vlokdragende *kankantrie* en de *postentrie* het eerst te worden genoemd; zijnde de eerste bij de Negers even heilig als de *waringang* bij de Javanen, alhoewel dezelve meer overeenkomst met de op Java groeijende *kapoe* hebben; derzelver katoen wordt nimmer afgeplukt en stuift, rijp zijnde, tot groot nadeel over de savanes en weilanden, veroorzakende niet zelden eene doodelijke verstopping in de maag van het grazende vee. Sommigen bezigen dit katoen, om breekbare goederen in te pakken. (Zie verder *Houtsoorten.*)

Verder vindt men onder de planten het zoo schadelijke onkruid, bekend onder den naam van *Friderici-katoen.* Aan den Gouverneur van dien naam schrijft men te onregt de overbrenging van deze hier zoo algemeen verspreide plant toe. Het wordt tevens bij velen, doch geheel verkeerdelijk, voor de bij de geneeskundigen zoo bekende *Epecacuanha* gehouden, ofschoon het eigenlijk niets anders dan de *Asclepias Curasavica* is, zijnde eene plant met een lang, smal en puntig blad; de bloesem vertoont zich vóór de opening als een vijfzadige knop zoo groot als eene peperkorrel; zich ontsluitende, verheft de bloem zich boven vijf groene bladeren; ook de bloem zelve heeft vijf oranjekleurde bladeren, in welker midden een bleekgeel kelkje met eenige gele zaadstampers besloten is.

Vervolgens maakt deze plant ronde broze peulen van bijna een' vinger lang en zeer puntig toeloopende, hangende bij bosjes aan één' steel; rijp geworden zijnde, bersten deze peulen open, waaruit alsdan eene zilverkleurde katoenvlok te voorschijn komt, hebbende aan het benedeneinde der wol eene menigte zeer platte, langwerpig ronde en bruinachtige zaadkorrels hangen. — Dan, wij zouden te uitvoerig worden, indien wij niet tot het eigenlijke Surinaamsche produkt, het *zwartzadig katoen* terug keerden.

Het zwartzadig katoen, (*xylon herbaceum*) waarvan het eigenlijke Surinaamsche katoen geplukt wordt, kan met goed succes twintig jaren vruchten dragen; echter wordt hetzelve, zeven, acht à 10 jaren oud zijnde, veeltijds door nieuw vervangen. Bij eenen onbelemmerden groei zoude deze heester niet minder dan twintig voeten hoog worden; echter laat men denzelven tot niet meer dan eene manslengte opgroeijen. De stam, welke nimmer zwaar wordt, is met eene zeer dunne, grijsachtige schors omgeven, hebbende spongieus hout en wit meel, — de takken, die vrij regt uitschieten, zijn zeer bladrijk, iets (alhoewel veel grooter) naar die van den wijnstok gelijkende, zijnde in drie hoofdpunten, welke niet getakt zijn, verdeeld, bijna van grootte, als die van den wilden vijgeboom; dezelve hangen aan lange met haren voorziene stelen, en hoe jonger de boom is, des te gladder en lichter groen, en hoe ouder dezelve wordt, des te rimpeliger en donkerder groen zijn derzelver bladeren. Op vruchtbaar land is het blad zelfs eenigermate blaauwachtig, hetwelk lichter van kleur is, wanneer de plant op eenen schralen bodem aangeplant wordt; iets, hetwelk in het Vaderland hetzelfde geval is met de daar aangekweekt wordende zaden en granen.

Deze heester draagt eene groote hoeveelheid lichter dan goudgele met purper gemengde bloemen, van gedaante als eene klok of een kelk, zonder stampers of stralen, gelijkende wel iets naar de gele stokroos, hebbende vijf of zes fletsch gele bladeren, in wier midden eene witachtig gele, piramidale zaadspier besloten is; welke bloem weder in drie groene, getakte bladeren, of liever bladeren met lange staarten, gelijk de hazelnoten, besloten wordt. Deze bloem valt spoedig af, en bloeit niet korter, dan 24 uren, en niet langer, dan 48 uren.

De heester draagt deszelfs vrucht, na het afvallen van den bloesem, in eenen driekanten groenen bolster met zwarte stippen, zijnde deze bolster bij de openbersting, waarvoor de wind zeer dienstig is, zoo groot als een duivenei, berstende alsdan in 3 à 4 deelen open en vertoonende eene sneeuwwitte vlok, welke de eigenlijke boomwol of het katoen is, in welker midden zich eenige bruinachtige, langwerpige zaadpitten bevinden, veelal ten getalle van 5, 7 of 9 (welk getal zeer verschillende, maar altijd oneven is); deze pitten zijn zoo plat, maar eens zoo groot als groote appelpitten, en eivormig van gedaante.

Deze heester bloeit in Augustus en September, alsmede in Januarij en Februarij, en de pluk of oogsttijd is gemeenlijk 6 à 7 weken later; echter duurt dit bij zware droogten langer, ofschoon de boom voortbloeit, zoodat dezelve veelal en bloei en rijpe vruchten te gelijk draagt, behalve in den grooten droogen tijd, dragende alsdan noch bloem noch vrucht.

Het is te bejammeren, dat men de olieachtige pitten, waarvan men, behalve de olie, zeer smakelijke en voedzame koeken voor het vee bekomen kan, als een' nietswaardigen afval in kuilen, die een' verpestenden stank geven, laat verrotten. Men heeft, volgens

professor OLMSTED, te *Newhaven*, in de Vereenigde Staten van *Noord-Amerika*, proeven met de katoenpitten genomen, waarbij bevonden is, dat een pond pitten (oud Fransch gewigt) van het katoen 8 kubieke voeten gas houdt, hebbende dikwerf meer opgeleverd (*); zoodat het waarlijk te bejammeren is, dat men deze, tot meer dan eene zaak dienstige, katoenzaden zoo geheel veronachtzaamt.

Op de plantaadje *Sealand*, in het distrikt *Neder-Nickeri*, vindt men eene betere soort van zwartzadig katoen, dan in *oud Suriname*. De Heer J. TIJNDALL, eigenaar dier plantaadje, zond onlangs eene kleine hoeveelheid van hetzelve naar de Nederlanden, alwaar het 60 tegen de gewone 42 cts. per half Nederl. pond opbragt (†).

De schors van dezen katoenheester is iets bruiner, en de bloesem iets rooder, dan die van den gewonen Surinaamschen; evenwel zal de echte, hier onlangs overgeplante zwartzadige katoenplant deze soort welligt in fijnheid nog verre overtreffen. — Bij mijne terugkomst van de eilanden, bragt ik van *Saba* eenige zaden over, welke ik ter planting gaf aan den met lof bekenden indigo-planter, den heer DIJKMAN, op de plantaadje *a la Bonheure*, komende ongemeen weelderig voort, zijnde ten gevolge van dien zeer broos van hout, en zeer ongelijktijdig rijp, gevende bestendig eene groote hoeveelheid katoen. De bladeren zijn donkerder groen en kleiner, dan die van het gewone katoen; de wol zelve is sterk van krimp en ongemeen blank en fijn, ofschoon de pitten tot nadeel derzelve in de vlok ver-

---

(*) Revue Encyclopedique, Juin 1826, à *Paris* etc., pag. 835.

(†) Volgens partikulieren brief van de heeren CHARBON EN ZOON, te *Amsterdam*.

spreid zijn. — Of deze heester ook door de zoo schadelijke wormen aangedaan wordt, moet nader bewezen worden. — Den 19 Julij 1830 bragt ik van dit katoen een monster in de vergadering van het Surinaamsche landbouwkundig genootschap, waarop eene kommissie benoemd werd, om deszelfs waarde nader te onderzoeken. — Ook het katoen van *Cayenne* wordt, als zeer geschikt voor *mousselijn*, hoog geroemd; hetwelk echter voor het katoen van *Cyprus* (*Gossypium herbaceum*), dat men voor het fraaiste van de geheele *Levant* houdt, verre onderdoen moet.

§ 2. Geschikte gronden en derzelver bewerking voor de katoenteelt.

De geschiktste gronden voor de katoenkultuur zijn bierie bierie-landen en vruchtbare, echter eenigzins uitgebouwde kleilanden, mits dezelve niet te ver van zee verwijderd zijn; meer binnenlands groeit de katoenheester zwaarder en gulziger, maar is minder vruchtdragende, dan die der bierie bierie-landen, welke landen men in *Suriname* veelvuldig aan de monden der rivieren en langs de kust vindt. Vooral zijn zulke kleilanden voor den katoenbouw het geschiktste, die met zwart zand vermengd zijn.

Het is eene bijzonderheid, dat het katoen zoo welig op ziltig land, met zure, zoute en zwavelachtige deelen bezwangerd, voortkomt; echter is een al te zout land zeer nadeelig voor den katoenbouw, ofschoon men daarop eene mindere hoeveelheid rupsen heeft, dan op de niet ziltige landen. De katoenheester komt daarin met de *mangroe*- en de *parwa*-boomen (welke laatste men te regt de duizendbeenige noemt) overeen, dat hij het beste op brakke gronden groet; echter wil het katoen niet, gelijk de *mangroe*, in het water groeijen. De drooge en vooral de zandige landen zijn

voor de kultuur van het zwartzadige katoen ten eenenmale ongeschikt, zoodat er in in *Suriname* geene landen gevonden worden, die de bierie bierie-landen (*), die hier vooral in de *Motkreek*, *Mattappica*, de *Warappakreek* en de *Nickeri-Distrikten* gevonden worden, in geschiktheid voor de katoenteelt, overtreffen of zelfs evenaren. Echter regent het in eerstgemelde kreken thans veel minder, dan voorheen, hetwelk aan het wegkappen der bosschen in die omstreken toegeschreven wordt; terwijl de katoenplanters van *La Guayra* stellig beweren, dat de katoenheester de regens doet ophouden en naar de bosschen overtrekken, om welke reden die landen altijd de minste hoeveelheid regens bekomen.

Op hooger in de bosschen gelegene landen heeft men vele voorbeelden (vooral op zware kleigronden), dat het kustkatoen, gelijk op *Java*, versteent en geheel bederft.

Het land, waarop men het katoen wil planten, dient van alle schaduw bevrijd te zijn, en eenen open' ruimen wind te hebben, waardoor de openbersting der eigenlijke katoenbuizen bevorderd wordt; zoodat de binnenlandsche kreken door de schaarschheid van wind geene geschikte katoengronden opleveren. De grond, waarop men katoen wil planten, dient goed omgedolven, en van de vereischte waterlozing voorzien te worden, ofschoon anderen (denkelijk gemakshalve) het land niet omdelven, maar de boven veenkorst (humus)

(*) Deze landen worden naar eene soort van biezen van dien naam aldus geheeten, onder welke men tevens veelal eene groote soort van rusch, *adroe* genoemd, aantreft. Men vindt in *Suriname*, behalve de *bies-adroe*, ook eene soort van *adroe* onder de grassoorten, ook *duivels naaigaren* geheeten.

slechts 3 à 4 duimen diep met het houweel zuiveren, zeggende: dat op nieuw land, zonder dat hetzelve met de tjap omgeslagen is, het katoen even goed groeit, als op omgedolven land; zoodat men oude koffijlanden, tot katoen in kultuur willende brengen, slechts 3 à 4 duimen met het houweel (hier *tjap* genoemd) omslaat; terwijl vele directeuren zelfs beweren, dat het proefondervindelijk beter is, om de oppervlakte te slechten, en niet om te spitten, als willende de katoenpit eenen vasten digten grond, en men dezelve dus op losse bierie bierie-landen in den vasten grond plant.

Alle aanplantingen komen in de kolonie *Suriname* het beste voort, wanneer men die in het begin van den regentijd doet.

De maand December of Januarij (in den kleinen regentijd) is tot dat einde wel het geschiktste; echter moeten vele directeuren planten, wanneer het land gereed is, en de Negers daartoe den tijd hebben, zonder genoegzaam op den geschikten tijd te kunnen letten. In vele gevallen is het waarheid, dat dáár, waar de omstandigheden zich niet naar ons schikken, wij ons naar de omstandigheden moeten schikken; evenwel zal ieder deskundige directeur het land ten allen tijde vóór Nieuwjaar tot de aanplanting van katoen gereed hebben.

§ 3. Wijze van planten.

Men kan het katoen op verschillende wijzen voortplanten; eertijds geschiedde dit in deze kolonie op drie onderscheidene wijzen, namelijk: met het zaad of de pitten (gelijk in Nederland het koren) uit de hand te zaaijen; of op de tweede wijze: met jonge scheuten, daarvoor expresselijk aangelegd, te verplanten; en ten derde: met jonge saprijke takken of stokken, gelijk het willige hout, of liever gelijk het suikerriet, in

den grond te bedelven. Thans wordt dit alles geheel verworpen, en men strooit nu de pitten in regelmatige, met de *tjap* gemaakte kuilen, die men in regte lijnen in het verband op de bedden maakt; op vruchtbare landen drie, en op schrale landen vijf rijen op een bed van 20 voeten breed, met de trens 22 voeten, dus $\frac{1}{5}$ van een' akker. Men maakt de kuilen in het eerste geval 7 à 8 en in het laatste geval 5 à 6 voeten uiteen, zijnde gemeenlijk 2 à $2\frac{1}{2}$ duimen diep, en na er 10 à 15 (anderen zelfs eene hand vol) pitten te hebben ingeworpen (*), worden dezelve met den voet onder de aarde bedolven; echter dekt men dezelve nimmer zwaar, wordende meerendeels met een weinig losse aarde of wied tegen de kracht der zon beveiligd; anderen laten dezelve in den zwaren regentijd geheel ongedekt.

Op schrale, uitgeputte gronden, alwaar men reeds veel moeite tot de aanplanting gedaan heeft, gaat men, zoo dit niet door poting in kuiltjes heeft willen gelukken, tot zaaijing over, wordende alsdan zoo veel mogelijk de ongezondste en jongste planten in het verband uitgesneden, zoodat er ongeveer 600 heesters op een' akker overblijven, zijnde dus 200 per bed, staande 2 à 3 voeten van elkander.

§ 4. Snoeijing, wied en ongedierte.

Omtrent de manier van den katoenheester te snoeijen, heeft men in de kolonie *Suriname* eene zeer uiteenloopende handelwijze, wordende, gelijk ook met den koffijheester, niet zelden met te veel onverschillig-

---

(*) *In Caraccas*, of wel in de provinciën *Aragua*, *Araure*, *Barquisimeto*, *Varinas*, *Cuma*, enz. zaait men slechts 4 à 5 korrels in een gat, de gaten 4 voeten in de rijen, en de rijen 8 voeten van elkander.

heid verrigt. De eene planter volgt den loop der natuur en snoeit niet; een tweede breekt er alleen de doode takken af; een derde slaat de plant, als zij een voet hoog is, den kop af, om meer takken (hier handen genoemd) te bekomen; een vierde doet dit, als zij drie à vier voeten hoog geworden is; terwijl weder anderen de takken van een- à tweejarig katoen op eene hoogte van een paar voeten boven den grond, ouder katoen op drie voeten, afkappen, latende 3 à 4 stammen staan; welke manier van snoeijen van 2 à 3 voeten hoogte men thans algemeen aangenomen heeft; wordende de top of de kroon, wanneer de plant 18 duimen à 2 voeten hoog is, reeds afgebroken, welke afbreking van de hoofdkruin in Julij herhaald wordt, waardoor de heester zich breeder uitbreidt en meer takken verkrijgt. Het vroege topje der jeugdige plant benadeelt echter grootelijks den groei.

In de kolonie *Demerary* laat men echter, volgens het Engelsche gebruik, den heester op een' eenigen stam staan, wordende (gelijk ook met hunne koffijheesters) alle jaren zorgvuldig afgesneden.

Bij de Fransche kolonisten geschiedt dit slechts om de 2 à 3 jaren, en in de golf van *Cariaca*, de valleijen van *Aragua* en de provinciën *Maracaïba* en *Carthagena* toppen de Spanjaarden het katoen op vruchtbare landen vroeger, dan op schrale landen; de eerste maal breken zij de kroon met de hand af, en snoeijen de heesters, vervolgens met het mes op 6 voeten hoogte.

De regentijd, vooral in het laatste van April en de maand Mei, is de beste snoeitijd; later kan men door zware stortregens wel eens rotting onder de gesnoeide heesters bekomen. Op vette gronden laat men gewoonlijk meer, en zelfs tot 6 à 7 stammen staan, en men snoeit dezelve korter, dan die, welke op minder vette

gronden staan. De regentijd doet den boom spoedig uitbotten, en deze heeft alsdan veel minder te lijden, dan wanneer hij in den droogen tijd gesnoeid was, makende spoedig nieuwe loten. Op sommige plaatsen moeten deze katoenheesters verschrikkelijk onder de stompe *dulhouwers* der hier geheel willekeurig in omhakkende Negers, die de takken kneuzen en op doen splijten, lijden; men zorge dus, dat de snoeijing ten allen tijde met een scherp instrument, hetzij mes of houwer, verrigt worde. Alle afkappingen van stammen of takken doet men van onderen naar boven; terwijl men na de snoeijing zorgt, dat de grond weder van wied en onkruid gezuiverd worde, aangezien dit door meerdere lucht sterkeren groei bekomt.

De katoenbouw is in de kolonie *Suriname* aan vele misgewassen onderhevig; als een' eersten hinderpaal kan men noemen de rupsen (in *Suriname* verkeerdelijk wormen geheeten, dan hierover straks nader); verder de landkrabben en de houtluizen; terwijl ook de vogels door hunnen zaadrijken drek (hier *vogelkaka* genoemd) eveneens schade toebrengen, aangezien hierdoor eene groote hoeveelheid wied en ruigte ontstaat, dat zelfs op de takken der katoenheesters wortel schiet, en groote nesten en paruiken vormt. Verder lijden deze heesters op sommige plaatsen onder verscheidene soorten van zich sterk vermenigvuldigend onkruid, zoo als *tiegri barba* (tijgerbaard) of eigenlijk *tikriston* (eene zeer indecente benaming), savanegras (op magere gronden), *hassi wiwieri* (of paardengras), alsmede de zoogenaamde *papegaaitongen*, zijnde een onkruid met een blad, hetwelk op dat der *araroot* gelijkt, hebbende eene roode bloem met zes lange smalle bladeren.

Niet zelden worden de pitten bij de uitbotting door wormen en torren verslonden, terwijl de jonge scheu-

ten nu en dan in de eerste maand van hunnen groei door nachtkevers vernield worden.

Ook vooronderstel ik, dat de meer zoete pitten van het Indiaansch katoen door de mieren opgevreten worden, hetwelk voorgekomen wordt, door dezelve met de vlok of wol te planten; en dit is ook waarschijnlijk de reden, waarom zij vooronderstellen, dat hunne katoenzaden, gescheiden zijnde, niet groeijen willen.

Dan, om nu op den zoogenaamden katoenworm terug te komen.

Deze rups (*) is groen, iets geelachtig van kleur met eene zwarte streep over den rug en zwarte vlekken in de zijden, die, naar den ouderdom der rups, in uitgebreidheid en donkerheid toenemen. Dit insekt heeft tien à elf paar pootjes, en gelijkt in alle opzigten naar die rupsen, welke in Nederland op de boerenkool en op het lange moes azen. Ik heb van dezelve twee soorten gezien, als: de kruip-rups en de span-rups.

Hoe nader de katoenvelden aan zee gelegen zijn, zoo veel te veiliger zouden dezelve voor dit insekt zijn; terwijl weder anderen het tegenovergestelde beweren, zeggende, dat dezelve bij de bosschen door spinnen in de voortteling verhinderd werden, en dat de rupsen dus meer binnen-, dan buitenwaarts zijn. Hoe het zij, alle katoenbouw dezer kolonie is aan derzel-

---

(*) De Engelschen noemen deze rups *the cotton sneel*, de Franschen *chenille* (rups), een worm is *un ver*. Ook de Spanjaarden van *Columbia* heeten haar eene rups (*gusanos*), wormen heeten in het Spaansch *lombriz*. De bedoelde katoenrups was vóór 1802 in *Aruqua* niet bekend, schrijvende men in die provincie haar bestaan toe aan de zware regens, die daar achtereenvolgende jaren gevallen zijn. Ook klagen de katoenplanters van *Columbia* over een insekt, hetwelk zij *diablotins* of *diablios* heeten, hetwelk aan de zachte bladeren der katoenheesters veel schade veroorzaakt.

ver vernieling blootgesteld. Ook is men het over den oorsprong van dit ongedierte maar in het geheel niet eens. Deze stelt, dat deszelfs kiemvermogen in den dampkring zelven opgesloten ligt, hetwelk door zachte stofregens ontwikkeld wordt; anderen stellen, dat die zachte regens onzigtbare eijeren op de plant zelve doen uitbroeijen; anderen weder zoeken den oorsprong in de zeedampen: hoe het zij, het is vrij zeker, dat deszelfs kiemvermogen door sterken zonneschijn of zware regens vernield wordt. In den beginne van de komst dezer rupsen ziet men de bladeren van het katoen onnatuurlijk krullen, en daarna hangen zij aan draden, gelijk die der spinnen, aan de plant. Dat zij zich het meest in nieuwe gulzige landen bevinden, is eene algemeen erkende waarheid, en van daar, dat zij op het zoo weelderig in de bosschen groeijende katoen azen.

Het is eene onwederlegbare waarheid, dat deze rupsen bij volle maan het vetste en menigvuldigste zijn; even proefondervindelijk is het bewezen, dat, wanneer het katoen in vollen bloei staat, en dus de bladeren meer hard en dor geworden zijn, het grootste gevaar voorbij is.

De rupsen (zoo als ik boven reeds gezegd heb), aan draden hangende, worden alsdan gretig door de vogelen, vooral door de kalkoenen en hoenders opgepikt, kunnende deze in de nabijheid der vogelhuizen geheele plekken schoon houden. Groot geworden zijnde, spint de rups zich een nest tusschen de bladeren, en gaat in de gedaante van eene bruine pop, ongeveer anderhalven Nedl. dm. lang, tot den slaapstaat over, waaruit zij na negen dagen als eene bruinachtige, niet groote kapel verrijst, die vervolgens weder hare eijeren op de bladeren nederlegt; ofschoon anderen beweren, gelijk boven gezegd is, dat de rups uit den

dampkring of uit den boom zelven ontstaat, aangezien de vlinders of kapellen zeer kort leven, en er spoedig na derzelver dood geene rupsen ontstaan; doch de natuurlijkste stelling is die der voortteling, en niet die van eene nieuwe schepping.

Julij en Augustus, alsmede de kleine regentijd, vooral Januarij zijn hier de ergste rups-maanden, komende dezelve alsdan veeltijds bij ongeloofelijke hoeveelheden op het onverwachtst te voorschijn, en vallen bij zachte regens, wanneer men die vóór den bloeitijd heeft, gelijk een honigdauw op de bladeren neder. Derzelver groei is ongemeen schielijk, hebbende bijna even spoedig hare gewone grootte als hare uitbroeijing, en kunnende in éénen nacht geheele velden katoen verslinden.

Sommige planters beweren, dat men de komst van dit nadeelig insekt kennen kan, doordien de katoenbladeren vóór deszelfs komst als vernist en glinsterende zijn, even alsof ze met slakkenslijm overtrokken waren; anderen vermeenen, dat een groote zwerm aas- of stinkvogels, boven de katoenvelden vliegende, de treurige voorboden zijn van de komst der rupsen, die alsdan in weinige uren gelijk een loopend vuur het geheele veld verwoesten; terwijl de stinkvogels door eene zeer onaangename lucht den regten naam hebben.

Zekere opmerkzame planter van de zeekust (Opper-*Nickeri*) heeft mij verzekerd, meer dan eens gezien te hebben, dat een stinkvogel zijne maag met deze rupsen zoo zeer overladen had, dat hij er ziekelijk van uitzag, en dezelve bij groote hoeveelheden weder uitspoog.

Het is mij uit dit verhaal voorgekomen, dat deze aasvogels door deze hun tot voedsel dienende insekten door derzelver reuk aangelokt worden, en dus de stinkvogels niet vóór, maar na de aanwezigheid van het insekt eerst voor den dag komen.

Zoodra de rups zich op het blad gevestigd heeft, vreet zij eerst gaten door hetzelve, nemende vervolgens alle vleeschachtige deelen en eindelijk ook de zenuwen weg, vallende, na de bladeren te hebben verslonden, op de zachte schors der jonge takken, totdat niet zelden de honger haar op het ondergroeijende onkruid, de biezen, enz. drijft, in welk geval zij spoedig verdwijnen. Meestendeels ziet men, dat de jonge katoenboomen, door derzelver malscher en saprijker bladeren, het eerste kaal gevreten worden; echter zijn deze in vet vruchtbaar land, bij groeizaam weder, niet zelden in staat, dit knagende ongedierte tot aan deszelfs natuurlijke gedaanteverwisseling te kunnen voeden, zoodat deze sterke vegetatie de geheele kaalmaking der heesters voorkomt, waardoor tevens de rups in staat is, zich aan de overgeblevene bladeren een web of nest te maken.

De landkrabben, die zich veel in het zoutachtige land bevinden, brengen niet zelden veel nadeel aan het jeugdige plantsoen toe, door de jonge scheuten met hare scharen af te knijpen, om welke reden sommige directeuren eene hand vol pitten (die hier toch verwaarloosd worden) in den kuil laten strooijen.

Het nadeel, door de houtluizen te weeg gebragt, bepaalt zich slechts tot enkele boomen; zij veroorzaken over het algemeen genomen eene niet noemenswaardige schade.

De schade, die de groote zwarte mieren te weeg brengen, is van meer aanbelang, doordien deze zich in de katoenvlok zelve nestelen, en het katoen bemorsen, bijtende bovendien niet zelden den steel van den bloesem en ook van de vrucht af.

Voor het overige is de katoenvlok zelve hier veel minder aan vernieling onderhevig, dan op *Java*; het daar voor de katoenteelt meest hinderlijke bestaat in

eene zekere soort van insekten, welke zich in de vlok nestelen, en door de schaal van de katoenpit of haar zaad vreten, voor en al eer derzelver dop open geborsten is. Deze insekten randen bovenal het kruipende en laag op den grond hangende Bourbonsche en Fernambuco katoen aan.

Het nadeel der vogels, door derzelver zaadrijken drek, bepaalt zich in *Suriname* meestendeels tot de tusschen de bosschen gelegene katoenvelden.

Het lastigste onkruid aan de zeekust is een zeer zwaar viltig wied, door de Negers *tikri-ston* genoemd, zijnde zeer dor raaigras van min of meer een voet hoog, hetwelk zich zeer sterk over het veld verspreidt, moeijelijk uit te delgen is, en den katoenheester al kwijnende sterven doet. Op landen, die eene slechte waterlozing hebben, vindt men veelvuldige biezen, alsmede een zeer droog, lang en spichtig, dor en bleek geelachtig gras, alsmede het hier zoo bekende savanegras.

Men zuivert het land van een en ander wied drieà viermalen in het jaar; eens vóór de eerste snoeijing met een houweel goed doorgeslagen zijnde, is het vervolgens gemakkelijk schoon te houden. Niet alleen dat goed wieden het land vruchtbaar maakt, maar dit wint ook handenwerk, daar men bij half werk altijd werk heeft. Het is eene zeer nuttige zaak, om het gras op de kanten der trenzen kort te houden, ten einde de verspreiding van deszelfs zaden te beletten (*).

(*) In *Suriname* wordt seissen noch zicht gebruikt, zelfs het gras wordt met dulhouwers afgekapt, ofschoon het gebruiken van eene zicht, (zichten met eene striklat, dat is, met de zicht het koren bij den grond afslaan en met de striklat in eene schoof of garf bij elkander te houden, heet men in Zeeland hikken,) bij eene geringe oefening, het werk van het zoogenaamde waaijen of kappen op de savanes zeer veel verligten zoude.

§ 5. De Oogst of Pluk.

Men ziet, wanneer de pitten na drie dagen opkomen en wel aangeslagen zijn, den katoenheester, gelijk de banannen, na negen maanden reeds zijnen vollen wasdom hebben, en met vruchten beladen. Men heeft in *Suriname* voor een' vasten stelregel aangenomen, dat 25 slaven 150 akkers, ieder ruim een half morgen groot, kunnen bewerken, en in eenen goeden staat onderhouden; hebbende de Negers, tegen zes akkers per kop, het veel gemakkelijker op katoenplantaadjen, dan bij de berekening van 5 akkers per kop op suikerplantaadjen. Men plant gewoonlijk op een' akker land 640 katoenboomen, op zeer vruchtbaar land minder, op schraal land meer, dat is: acht reijen in de breedte en tachtig boomen in de lengte, wordende de opbrengst van een goed gewas van elken boom berekend tusschen een half en een geheel Amst. pond, in de beide oogsten van ieder jaar, namelijk, ruwe opbrengst, waarvan voor afval der pitten nagenoeg ⅔ afgaat (*).

Na den tweeden oogst slaan vele planters den katoenstruik op drie voeten hoogte boven den grond af, terwijl anderen denzelven tot aan den grooten regentijd aan deszelfs nauurlijken groei overlaten. Deze gezegde snoeijing kan men het best in de maand Februarij telken jare (hetwelk men, naar de mindere of meerdere vruchtbaarheid van het land, tien- à twaalf malen herhalen kan) laten verrigten; echter wordt het katoen even als het suikerriet dikwerf gesupleerd, en men mag stellen, dat het grootste gedeelte van den katoenheester alle zes à zeven jaren door jonge boomen vervangen wordt.

(*) Bij schrale jaren rekent men van de 1000 ponden bruto niet meer, dan 300 ponden netto of zuiver schoon katoen te behouden.

Men plukt het katoen in *Suriname*, gelijk wij hier voor hebben aangehaald, tweemalen in een jaar; de eerste pluk begint in het laatste van September, en eindigt met December; de maanden Januarij en Februarij zijn de voornaamste bloeimaanden; de tweede pluk, welke nimmer zoo goed is als de eerste, begint in het laatste van Februarij en eindigt in April.

Bij de inzameling plukken de Negers en Negerinnen de katoenvlokken uit de bolsters in zakken of in baskieten (mandjes), kunnende een Neger, die vlijtig in een stuk katoen plukt, dagelijks twintig Amst. ponden zuiver katoen, of 50 à 60 ponden ruw katoen verzamelen. Dit merk is echter zeer veel, zoodat de meeste planters met 16 en anderen zelfs met 15 zuivere ponden voldaan zijn. — Nadat het katoen nu te huis gebragt is, wordt hetzelve op de droogerij gedroogd, en daarna van de pitten gezuiverd.

§ 6. Schoonmaking van het katoen, of deszelfs zuivering van de pitten.

Deze afscheiding van het zaad der boomwol geschiedt, door het katoen op kleine trapmolentjes te doen malen, welke molens de Javanen *Hindesfan's* heeten (*), bestaande uit twee houten schijven, nagenoeg derde half voet in middellijn, hebbende iedere schijf met een as 1 à 1½ duim rijnlands in doorsnede, en twee voeten lengte; deze twee assen of spillen zijn horizontaal de eene boven de andere geplaatst, sluitende zich meer of minder naauw aan elkander, welk aansluiten *brassen* genoemd wordt. — De twee perpendiculair staande schijven, die iedere eene kruk gelijk die van een' slijpsteen hebben, zijn met een paar

(*) Zie het II deel, 1e stuk van de *Vruchten mijner Werkzaamheden*, bladz. 448.

touwen aan eene onder op den grond geplaatste tree- of trapplank (gelijk aan een draaistel of eene scharenslijperskar) verbonden, en worden nu in omgekeerde rigting links en regts, of liever naar zich toe en van zich af, in beweging gebragt, (de onderste spil of roller loopt van den Neger af, en de bovenste naar denzelven, die het katoen maalt, toe,) tusschen welke spillen het katoen doorloopt, en in openstaande zakken wordt opgevangen, terwijl de katoenpitten voor de cilinders afscheiden en op den grond vallen.

Ieder Neger kan per dag 35 à 40 ponden katoen malen, dat is zuiver katoen, hetwelk op $\frac{1}{3}$ van het onzuivere gerekend wordt, en dus 100 à 120 ponden onzuiver katoen.

In de geheele kolonie *Suriname* is slechts één molen ter zuivering van het katoen, die door ossen gedreven wordt, welk zoogenaamd beestenwerk men op de plantaadje de *Zwarigheid*, aan de *Vredenburgerkreek*, vindt; aan dezen molen is plaats voor zestien Negers, kunnende ieder Neger op denzelven vijftig ponden malen, namelijk zuiver katoen. Deze fabrijk heeft hier reeds meer dan twintig jaren bestaan, maar voldoet niet zoo goed, als de kleine trapmolens, als zijnde meer kostbaar, zoowel in de daarstelling en het onderhoud, als in de dagelijksche werkzaamheden. Breekt er iets, of is er een os, die volstrekt niet trekken wil, gelijk hier meermalen het geval is, onder alle zweepslagen en alle aangewende pogingen liggen blijft, dan staat het geheele werk en staan dus ook alle Negers stil. Breekt er daarentegen een kleine trapmolen, dan staat er slechts één Neger stil, en dit nog slechts voor eene korte poos, aangezien men van deze kleine molens altijd in reserve heeft. — Zoodat deze aanhoudendheid van 35 ponden het op den duur van 50 ponden wint.

Later heeft men (ik meen in 1825) met nog slechter

gevolg eenen kostbaren katoenmolen op de plantaadje *Herstelling*, aan de *Warappakreek*, opgerigt, welks fraai bewerkte raderen en verder ijzerwerk te *Liverpool* gegoten zijn. Vier ezels zouden dezen molen in beweging brengen, terwijl zij aan tien Negers (die, volgens de berekening, 100 ponden (zuiver) per kop in één' dag moesten malen) plaats verschaft; echter is die nimmer dan beproevenderwijze in bewerking geweest, gaande zoo zwaar of moeijelijk, dat dezelve door de veelheid van de daartoe vereischt wordende kracht geheel onbruikbaar is, althans toen ik denzelven in Augustus 1829 bezigtigde. Evenwel zoude men eene nieuwe poging in het werk stellen, om gezegde hindernissen weg te nemen; doch dan zoude men in dat geval den molen naar elders moeten overbrengen, wijl de *Herstelling* reeds in 1830 verlaten is. Ook bragt dezelve de rollers in eene te snelle beweging, waardoor men (ofschoon dit gemakkelijk te verhelpen was) zeer veel vuil katoen (*) bekomen zoude. Het zuiverste of schoonste katoen bekomt men op de gewone trapmolens, welker assen of rollers één' duim rijnlandsch middellijn moeten hebben, loopende bij eene natuurlijke beweging van den voet 70 malen in eene minuut rond; — het moet al een zeer handige en vlugge Neger zijn, welke dit tot 95 malen brengt.

Op de plantaadje *Persèverence*, in het distrikt *Opper-Nickeri*, heb ik in October 1829 een' katoenstoommolen gezien van vier (met een' *boiller* van zes)

(*) Door vuil katoen verstaat men het zoodanige, 't welk door de natuur niet blank is, gelijk *steèn-katoen*, als zijnde niet volgroeid, waardoor het zeer vast aan de pit sluit, groeijende veelal aan jonge gulzige heesters; alsmede zulk katoen, hetwelk met gebrokene pitten vermengd is, en door deszelfs olie eene smoddige kleur gekregen heeft.

paardenkracht ; welke boiller of ketel 1800 gallons inhoud had, zoodat men tegen de kracht van één paard den stoom van 300 gallons water gelijk stelt. Deze molen gaf slechts aan twee Negers plaats, om te malen, staande regt tegen elkander over, kunnende, volgens zeggen van den vriendlijken eigenaar HARVIE, ieder Neger 450 ponden, dus te zamen 900 ponden katoen (na de zuivering gewogen) in éénen dag afmalen.

De wol zelve loopt over ijzeren kammen, ten einde zich egaal te scheiden, terwijl de rollers of cilinders door stevige borstelbrassen schoon gehouden worden ; vervolgens komt het katoen in eenen door de machine gedreven wordenden waaijer, welks kleppen het katoen over een' rooster ronddraaijen, en op die wijze zuiveren.

Na de maling van het katoen op de gewone trapmolens, wordt hetzelve uitgeklopt, aangezien er altijd eenige brokken van gebrokene pitten in de vlok aanwezig blijven. Dit uitkloppen geschiedt op eenen langen rooster, van houten latjes gemaakt, welke latten ruim een' halven duim rijnlandsch van elkander zitten, wordende een dusdanige rooster in deze kolonie *menaar* genoemd. Dit hierop liggende katoen wordt door ter wederzijden staande Negerinnen met tamarindestokken van ongeveer drie voeten lang, en zoo dik als een mans pink, bestendig geklopt, onder welke bewerking de gebrokene katoenpitten door den rooster of menaar op den grond vallen.

Eene Negerin kan eens zoo veel op een' dag uitkloppen, als een Neger malen kan. Op de plantaadjen de *Dageraad* en *Zeezigt*, aan de *Motkreek*, was dit op 60, op andere plantaadjen op 40 ponden bepaald. Onder deze werkzaamheden dient men wel op te letten, of er ook veel vuil, versteend, bedorven, of onvolwassen katoen onder de massa aanwezig is, in welk geval

men dit veelal door kinderen uitzoeken of uitpieken laat, aangezien men anders al kloppende het slechte katoen onder het goede vermengt, terwijl het katoen door langdurig kloppen tevens kortdradig wordt: om welke reden sommige planters, die de handen ruim hebben, het katoen niet kloppen, maar geheel uitpieken laten, in welk geval zij niet zelden 10 pCt. meer bedingen. Te *La Guayra* is de taks van uitzoeken met vingers 8 ponden (Spaansch) per dag.

§ 7. Pakking, kwaliteit en verzending.

Na vorenstaande bewerking, wordt het katoen in kubieke of vierkante balen gepakt, en door middel van eene cilindervormige ijzeren schroef ineen geperst, staande de zak of baal tusschen vier valdeuren op een' zwaren stoel. Door deze bewerking kan men gemakkelijk in een klein volume 300 à 350 ponden ineenschroeven, kunnende men met eene dusdanige pers tien balen per dag door 3 à 4 Negers laten pakken. Het gewone gewigt der vierkante balen is 150 Nederlandsche ponden. De banden om deze teerlings balen worden al dadelijk bij de ineenschroeving onder de baal op de pers gelegd en vastgemaakt, ten einde bij de uitzetting van het katoen goed gespannen te zijn; deze banden bestaan uit te zamengedraaide schors van een' heesterachtigen boom, *Maho* genoemd (*). Op andere plantaadjen, alwaar men geene pers heeft, pakt men het katoen in ronde, langwerpige balen, gelijk men in de Nederlanden de wol zakt; echter is de eerste wijze door meerdere beknoptheid veel verkieslijker. Voor de katoenbalen bezigt men gewoonlijk Lubekker linnen van $1\frac{1}{2}$ el breed, en voor de ronde balen $6\frac{1}{4}$ ellen lang,

(*) Zie de 4de Afdeeling, 1ste Hoofdstuk.

zoodat eene 300 ponds ronde baal gemeenlijk 3 ellen lang is.

Ook bezigt men zakkegoed van 1 el breed, zijnde gemeenlijk stukken van 46 ellen lang, uit welke men voor vierkante balen (van 3 voeten vierkant, en $3\frac{1}{2}$ voeten hoog) 4 zakken bekomt, — de el tegen 50 Cts. Te *Paramaribo* neemt men voor de ronde balen hiervan 4 banen van 7 voeten lang. Te *Caraccas* maakt men katoenpakken van een quintaal of 100 ponden in ossenhuiden, welke pakken gemeenlijk niet meer dan 12 Spaansche duimen hoog en breed en 15 duimen lang zijn. — Vervolgens wordt het katoen in den handel verzonden, en men wil, dat dat van *Suriname* zelfs dat van de *Levant* overtreft. Het beste katoen groeit nabij de linie, terwijl dat, 't welk men in deze kolonie vóór nieuw jaar plukt, veel beter is, dan dat, 't welk na nieuw jaar geplukt is. Echter is het *Braziliaansche katoen* beter, dan het *Surinaamsche;* terwijl men voor de fijne *Mouselinen* aan het katoen van het eiland *Bourbon*, en vooral aan de zoogenaamde Uplandsche katoenen de voorkeur geeft. De Spanjaarden zeggen, dat het beste katoen van geheel *Amerika* van de Hollandsche kust van *Guijana* komt, en het daar in deugd aangrenzende van de golf van *Cariaco*, de valeijen van *Aragua* en de provinciën van *Maracaïbo* en *Carthagena*.

Wat de vracht en de prijzen betreft, vindt men aan het einde van de vorige afdeeling in § 5 en 6.

VIJFDE HOOFDSTUK.

KAKAU (CACAO.)

§. 1. Omschrijving van den boom. — § 2. Geschikte gronden, en derzelver bewerking voor de kakau-kultuur. — § 3. Wijze van planten. — § 4. Snoeijing, wied, en ongedierte. — § 5. Oogst. — § 6. Zuivering der kakauboonen. — § 7. Verzending en kwaliteit.

§ 1. Omschrijving van den kakauboom.

Na den katoenbouw volgt in belangrijkheid van de Surinaamsche voortbrengselen de kakau, alhoewel deze kultuur de minst ontwikkelde en reeds de meest afnemende is.

De kakau (*Theobroma Cacao*) is eene in *Zuid-Amerika* te huis behoorende vrucht, zijnde bij de veroveringen der Spanjaarden (in navolging der Indianen) weldra eene van hunne hoofdspijzen geworden, en volgens oude overleveringen was de toenmalige prijs 1 reaal voor de 150 noten. De smaak nam voor de kakau ongemeen sterk toe, zoodat deze vrucht al spoedig door de monniken in Frankrijk gebragt werd. Volgens HARTSINCK (*), zoude de zoon van den Gouverneur VAN SOMMELSDIJCK, de heer CHATILLON, dezen heester op zijne expeditie, om eenige ontvlugte, herwaarts uit Amsterdam overgezondene, tuchthuisboeven van de *Orenoque* terug te halen, van daar naar *Suriname* overgebragt hebben, en wel omtrent het jaar 1625. Echter moet de aanplanting zeer traag gegaan zijn. Sommigen stellen die in 1729, en HARTSINCK, bladz.

(*) D. II, blz. 740.

741, stelt de verzending dezer vrucht nog vier jaren later.

De kakauboom groeit gemeenlijk zoo hoog als in Nederland de perenboom (15 à 16 voeten), zijnde een zwakke boom met teedere wortelen. De boomen kunnen volstrekt geene sterke winden verduren, in welk geval zij dadelijk omwaaijen, aangezien dezelve niets dan eenige vlaswortels in den bovengrond hebben. De stam is veelal effen en glad, zonder knobbels, en de donkere bast wit gevlekt; het blad is van boven donker en van onder licht groen, gelijkende veel naar dat van een' breedbladigen laurier en naar dat der wilde kastanje, loopende in een punt te niet, zijnde vliesachtig, glad en acht à tien rijnl. duimen lang, groeijende bij paren tegen elkander over, en zijn sterk hangende.

De bloesem groeit aan een klein ruig steeltje van een' halven duim lang. De knop heeft, vóór dat hij openberst, eene vijfhoekige gedaante van eene bleek groene kleur en is een kwart duim lang; opengaande, bestaat dezelve uit vijf kleine bloembladeren, die gelijk vijf schulpjes, even als die der roos, een' kelk vormen, hebbende eene bleek gele kleur met donker roode stippen. Binnen deze bladeren vormen vijf smalle spitse blaadjes een' tweeden kelk, waaruit zich eene buis of een koker verheft, die weder in verscheidene smalle deelen afgedeeld is. Uit dezen koker groeijen weder verscheidene gebogene vezels of stijltjes met bleekkleurige knopjes.

De vrucht is, rijp zijnde, citroengeel, iets korter, maar dikker, dan een komkommer; hare zware schil loopt met een tiental ribben, gelijk de canteloupen, regelmatig van boven naar onderen, zich ook even als de canteloupen in eene stompe punt vereenigende, zoodat deze ribben eveneens om de vrucht,

als de meridianen om onze aarde loopen, zijnde in het midden meer dan een rijnl. duim breed. — Hare schaal verkleurt, zoo als met vele andere vruchten, van groen in geel, en krijgt eindelijk, rijp zijnde, licht bruine vlekken, met smalle donker bruine slangetjes, of kronkelende streepjes doorweven. De noot zelve is min of meer eene span lang, en houdt in doorsnede zoo ongeveer eene Nederlandsche palm, waarvan, door de dikte der schaal, de binnenholte niet meer dan ruim de helft bedraagt. De schaal of noot bestaat uit twee verschillende zelfstandigheden, de buitenschil is geel en vast, en de binnenste is wit en teeder, zijnde de laatste bijna een' halven Nederlandschen duim dik. In de binnenholte bevinden zich van 20 tot 40 pitten, welke de aldus genoemde kakauboonen zijn. De noot groeit zoo wel aan den stam, als aan de zwaarste takken, kunnende, uit hoofde van derzelver zwaarte, door de ligtere takken niet gedragen worden.

De kakauboom draagt tweemalen vrucht in een jaar. De boom begint te bloeijen en vrucht te dragen, als hij derdehalf jaar oud is, zijnde op zijn zesde jaar in de beste kracht. In *Columbia* rekent men de kakau niet voor acht à negen jaren in derzelver volle kracht te zijn, kunnende 30, en zelfs 50 jaren vruchten geven.

§ 2. Geschikte gronden en derzelver bewerking voor de kakau-kultuur.

De kakau groeit het best op eenen vlakken en vetten, vochtigen grond, welke tegen den aanval van sterke winden beschut ligt. Men stelt in *Suriname*, dat oude verlatene koffijgronden, die 12 à 15 jaren als *kappewierie* gelegen hebben, de geschiktste kakaugronden zijn.

In de kolonie *Suriname* groeit de kakau niet zeer weelderig op salpeterachtige mangroegronden, maar

zoete, veenachtige gronden zijn wel de geschiktste, aangezien dezelve eenen zeer lossen grond verlangt.

In *TierraFirma* graaft men (zoo veel mogelijk) waterhoudende slooten tusschen de kakau-akkers, ten einde het land te drenken, en in den droogen tijd te kunnen begieten (*). Men doet wel, de trenzen van aflossing, naarmate de kakau grooter wordt, te verdiepen, opdat de wortels der boomen niet in het water groeijen. Op *Coasta Firma* rekent men, dat vijftig werkbare Negers eene plantaadje van 50,000 boomen onderhouden kunnen, stellende de opbrengst door elkander op 1250 ponden van de 1000 boomen, en twintig Spaansche daalders de 100 ponden; dit zoude (à 50 stuivers) eene opbrengst zijn van *f* 31,250 N. Ct. (†).

§ 3. Wijze van planten.

In *Suriname* plant men de kakau, door 7 à 8 pitten (welligt was 3 à 4 beter) in een' kuil te werpen, wel-

(*) De Spanjaarden houden veel van het land te begieten, zoodat zij hiervan veel werk maken, zeggende, liever in den droogen tijd, dan in den regentijd te willen planten, kunnende in het eerste geval zoo veel water geven als zij goedvinden, maar in het laatste niet zoo veel droogte. In *Spanje* zelve haalt men het water ter begieting van de landen uit putten van meer dan honderd voeten diepte, hetwelk zij met een eenvoudig werktuig (in het Spaansch *noria* genoemd), dat door ezels gedreven wordt, ophalen. Alle boeren hebben aldaar, naar de uitgestrektheid hunner gronden, een' of meer putten, waaruit zij het water in eenen grooten, van steen gemetselden bak storten, leidende het vervolgens uit dezen vergaarbak langs kleine trenzen naar de valleijen, zoodat zij op deze wijze niet alleen de valleijen, maar ook de gekultiveerde gronden van tusschen beide liggende hellingen door zacht stroomend water bevochtigen.

(†) Zie het Spaansche werk: *Colombia*.

ke pitten of boonen al dadelijk vele zorgen van bederf verwekken, zijnde de aanplanting veel minder zeker, dan die van de koffij- en katoenheesters, aangezien zij dikwerf sterke aanvallen van mieren, wormen en andere insekten te weerstaan hebben. Men dient ter afwering van dit ongedierte (vooral van de mieren) de pitten vooraf in houtasch rond te wentelen.

Veertien dagen na het planten komen de jonge scheuten gewoonlijk te voorschijn, van welke door sterke zon of fellen wind niet zelden eene menigte verdort. Het is zeer goed dezelve de eerste twintig dagen met banannenbladeren te bedekken; ook is het nuttig, dat men den grond alsdan met houtasch bestrooije, ten einde de gretig op deze olieachtige pitten azende mieren te verdrijven. Schieten er meer dan 3 à 4 loten uit eenen kuil op, dan trekt men de slechtste uit; en zijn dezelve tot de hoogte van één' voet opgeschoten, dan laat men slechts een' eenigen stam staan. In de Spaansche koloniën worden de kakauboompjes gekweekt en, $2\frac{1}{2}$ à 3 voeten hoog zijnde, ter bestemde plaats herplant.

Men rekent, dat op iederen akker 168 kakauboomen staan moeten, welke dus 56 per bed bedragen. Deze, in twee rijen, die 12 voeten van elkander zijn, geplant, staan in het verband, in de strekkende lengte, met 24 voeten tusschenruimte.

In *Caraccas* plant men de boomen eveneens in het verband, in vette landen op 15 à 16, en in magere landen op 13 à 14 voeten afstand, onder de schaduw van reeds vroeger geplante boomen.

Zoo wordt, bij voorbeeld, de jonge kakauplant eerstelijk overschaduwd door banannenboomen, en grooter geworden, roeit men de banannen uit, en laat den om de andere rij geplanten koraalboom (*erythrine*) tusschen de kakau staan. — De Spanjaarden planten twee soorten van *erythrine*-boomen op *Java*, *dadap*-

boomen geheeten (*); de eerste, welke zij *Bucare anaveo* heeten, worden op achtentwintig à dertig voeten tusschenruimte geplant, en de andere, *Bucare penonio*, om de derde rij op veertig à vijfenveertig voeten afstand (†). — De nu uitgeroeide banannenboomen hebben in alle kakau-rijen, evenveel als er kakauboomen zijn, de eene om den anderen geplant geweest, voor zoo verre zulks niet door de *erithrines* is verhinderd geworden (§).

Men doet wel, om in eenige daartoe vervaardigde mandjes pitten in voorraad te planten, ten einde met deze jonge planten de geheel uitgestorvene kuilen aan te vullen, zijnde deze planten, door met het mandje en de daarin zijnde aarde in den grond te worden gezet, alsdan even spoedig tot een boompje opgeschoten, als het overige plantsoen.

§ 4. Snoeijing, wied en ongedierte.

De kakauboom moet ligt gesnoeid worden, vooral daar hij zijne vrucht niet aan het jonge, maar aan

---

(*) Zie D. II, 1ste stuk, bladz. 432, van *de Vruchten mijner Werkzaamheden*, enz. Men kent dezelve in *Suriname* beter onder de benaming van *koffij mama* of *zandkokers*, wordende hier een zware boom. De heer M. L. DE LA TOUR noemt dezen boom *le protecteur du Caffè*.

(†) De *Bucare anaveo* wordt zeer hoog, de 2de soort onderscheidt zich door derzelver doornen. De bovenste bladeren dezer twee boomsoorten zijn donker, en de benedenbladeren lichter groen van kleur. Men plant dezelve door middel van eenen stok uit derzelver takken, gelijk de wilgen, voort, die bij afgaande maan bewaard en bij wassende maan geplant worden, eerst in eenen welbereiden teelgrond, en vervolgens op de kakaubedden zelve.

(§) *Colombia*, enz.

het oude vaste hout draagt, hangende de vrucht niet zelden geheel op zich zelve te midden aan den anders naasten stam; men neme dus alleen de zuigers, het hinderlijke, en vooral het doode hout weg.

Anderen snoeijen den stam tot vier voeten hoogte op, en laten de kruin op drie takken groeijen, terwijl zij de wegnemende takken op twee vingerbreedte afstand van den stam afsnijden.

Onder het onkruid zijn het zoogenaamde klimop en de paruiken, die op de takken uit het vogelkaka groeijen, het ergste, welke men beide bij de snoeijing wegnemen laat; ook is het zeer nuttig, stam en takken, bij regenachtig weder, door middel van een houten mes, van het daar aan groeijende mos te laten zuiveren.

Onder het ongedierte spelen bij de eerste aanplanting de mieren en de wormen eene hoofdrol, doordien deze pitten (zoo groot als olijven, glimmende en effen) met een zacht, wit, slijmerig, maar zoet vleesch omgeven zijn. Met dit vleesch hebben de pitten, gelijk de kastanjes, een kantig voorkomen, en van dit vleesch ontdaan zijnde, hebben zij de volkomene gedaante van eene eenigermate platte amandelpit, zijnde van kleur als een perziksteen, waarin de bruine kakauboon (die, versch zijnde, eene heldere purperkleur heeft) besloten ligt, welke boon voor de insekten een smakelijk voedsel, zoo door deszelfs zoete suikerstof, als olieachtige deelen, oplevert.

Op sommige kakaugronden hebben de jonge boompjes veel van de hertebeesten te lijden, die de harten en kroonbladeren uitvreten. Ook de apen brengen hier en daar vernieling van de boomen te weeg; — dan eene kleinere diersoort plaagt dit plantsoen meer algemeen. — Vooreerst heeft men hier eene aschkleurige kapel, die eene zeer schadelijke rups in de schors der jonge boomen voortplant; deze kapel, gedrukt wordende, geeft

een geluid van zich, alsof men koud water op gloeijende steenen liet druipen; de rups heeft twee opstaande puntige hoorns, en is zeer taai tegen den dood, zoodat ze, doorgekapt, nog een' geruimen tijd leeft.

In *Caraccas* vindt men twee soorten van bladrupsen, de eene, *goasema* genoemd, is zoo dik als een vinger en vier duimen lang, met ongemeen levendige kleuren, om welke redenen de Spanjaarden dezelve ook *angaripola* of *indio* heeten; — de andere rups vertoont zich meer in den droogen tijd, en wordt *rasquilla* genoemd. Ook de *acerredores* is een zeer schadelijk insekt, terwijl de nachtworm *vachacos* den bloesem verslindt, knagende ook de jeugdige sappige bladeren af. Bij den dag zit dit schadelijk gedierte in den grond, en knaagt aan den wortel, en bij nacht aan blad en bloesem. De vernieling van derzelver moederkapellen geschiedt door kleine vuurtjes, waardoor zij gelokt worden, en zich zelve verbranden. Dit is gebruikelijk op *Coasta Firma*, maar wordt in *Suriname* nimmer in praktijk gebragt. De wormen zijn moeijelijk te verdelgen, hebbende hunne nesten in de aarde; de planters van *Caraccas* gieten water in derzelver gaten, waardoor zij het jonge gebroedsel uitroeijen; echter is de omspitting en loshouding der gronden het beste verdelgingsmiddel.

Eene andere plaag voor de kakauboomen zijn de slakken, torren en aardvlooijen, alsmede de zoogenaamde veenmollen of molkrekels, in *Suriname kottie kottie* genoemd (*).

(*) De *kottie kottie* is een graauw gevleugeld insekt van twee Nederlandsche duimen lang, met eenen dikken kop en twee sprieten van achteren; dezelve heeft 6 pooten, waarvan de voorpooten vier vingers en eenen duim even als eene hand hebben, gelijkende zeer veel op die van een' gewonen mol. Be-

§ 5. Ooogst.

De inzameling moet voorzigtig geschieden, opdat de nog niet rijp zijnde vruchten en de bloesem (de boom is nimmer zonder blad of bloei) geene kwetsing bekomen.

Men verzamelt de afgeplukte en afgeslagene noten in manden, en draagt de noten in het veld op een' hoop, wordende, na hier eenige dagen te hebben gelegen, in de lengte opengesneden, en van de pitten of de eigenlijke kakauboonen ontdaan, welke men nu zonder schil, en van derzelver slijmerig vleesch omgeven, huiswaarts brengt. Hier werpt men dezelve nu in de koffijloods; de meeste kakau wordt in de kolonie *Suriname* op koffijplantaadjen verbouwd, zoodat er zelfs geene enkele kakauplantaadje van dit eenige produkt bestaat. De kakau, nu in de loods op hoopen liggende, wordt met water begoten, ten einde dezelve te doen gisten of zweeten, ter welker bevordering men deze natte hoopen met lange breede banannenbladeren of ook wel met persenningen van geteerd zeildoek overdekt.

Men rekent de opbrengst van iederen boom in de twee oogsten per jaar op drie Amsterdamsche ponden (*). De eerste en beste pluk is in de maanden Maart en April, wanneer men den rijksten oogst heeft, zijn-

---

halve de twee sprieten van achteren, heeft dezelve ook twee voelhoorns aan den kop. Zij heeft groote zwarte oogen en ruige achterpooten, welke, gelijk die van de sprinkhanen, zeer lang zijn. Dit insekt doet ongemeen veel kwaad in de tuinen, scherende het jonge plantsoen als met scharen af, en kan zich ongemeen spoedig uit en in den grond werken. In de tuinen kan men deze diertjes het best verdelgen door bij nacht vuren te branden, doordien zij, gelijk vele andere insekten, daar naar toe vliegen en in de vlam verbranden.

(*) BLOM, bl. 215.

de tevens van de beste kwaliteit; de tweede pluk geschiedt, naar omstandigheden van het saizoen, in Julij of iets vroeger, en ook later. In *Caraccas* oogst men om St. Jan en kerstijd, terwijl men te dier plaats stellig beweert, dat kakau bij het afgaan der maan geplukt beter, en minder aan het bederf onderhevig is, dan de bij wassende maan geoogste.

§ 6. Zuivering der kakauboonen.

De kakauboonen, welke nu in de loods liggen te zweeten, worden in dien staat eenmaal per dag geroerd, onder welke behandeling zij derzelver wit slijm en zoetachtig omkleedsel verliezen. Bij regenachtig weder moet de kakau wel vijf à zes dagen langer liggen te zweeten, dan in den droogen tijd, hebbende in het laatste geval weinige vochtdeelen bij zich; — door dit zweeten neemt de boon eene donkerroode, paarsche en violet kleur aan. Vervolgens brengt men deze boonen op matten of in schuifbakken in de zon, alwaar men dezelve met asch of drooge kleiaarde, die fijn gemaakt is, bestrooit, welke door de vettigheid der boónen en het nog overgebleven lijmerig vleesch aan de boonen vastkleeft, waardoor dezelve spoedig opdroogen, en voor de mijt bewaard zijn. Deze zuivering en droogmaking kan bij goed weder in drie dagen geschieden.

Heeft de kakau geene genoegzame droogte door de zon gekregen, dan broeit en bederft dezelve, en is zij te droog, dan kan zij ligtelijk vergruizen. Na deze bewerking wordt zij opgezolderd; krijgt dezelve nu wormenvlekken, dan is het zeer goed er een weinig zout over te strooijen; anderen bewerken eene ligte gisting, door de kakau met een weinig pekel te besproeijen, waardoor men zoo wel de kakau bewaart als de wormen vernielt. Sommige kakauplanters doen digt

gemaakte flesschen met azijn onder den kakauhoop, terwijl weder anderen denzelven berooken; echter worden in de kolonie *Suriname* geen van deze behoedmiddelen aangewend. Het beste bederfwerend middel zoude zijn, om de gezuiverde kakau, bij regenachtig weder, door middel van kagchelpijpen, die men over de zolders leiden konde, te droogen en droog te houden.

§ 7. Verzending en kwaliteit.

De kakauboonen droog zijnde, worden dezelve in vaten, of in zoogenaamde koffijzakken naar Europa gezonden; in eenen zak voor 200 ponden koffij gaan min of meer 170 ponden kakau (Amstd. gewigt).

De vaten houden ongeveer vier zulke zakken, zijnde 660 à 700 ponden zwaar.

De chocolade, die van de *Surinaamsche* kakauboonen gemaakt wordt, is juist niet van de beste soort, zijnde een weinig sterk en bitterachtig van smaak, maar heeft daarentegen de deugd van zeer vettig te zijn; de *Surinaamsche* kakau laat zich aan derzelver donker bruine kleur gemakkelijk kennen.

Iedere natie bereidt de chocolade op eene eigene wijze, met bijvoeging van eene meerdere of mindere hoeveelheid suiker, kruiden, enz. — De Zuid-Europeanen geven aan de olieachtige, en de Noord-Europeanen aan de drooge en bittere kakau den voorrang.

Men wil, dat het de *Mexikanen* waren, die ons het eerst de bereiding dezer olieachtige boonen, met vermenging van specerijen, tot chocolade geleerd hebben, en FERMIN zegt (*), dat de melk-chocolade goed voor teringachtige menschen is, en zeer nadeelig op zwaarmoedige gestellen werkt; zij zoude de spijsvertering en de waterlozing bevorderen.

(*) D. II, bladz. 60.

20

Pennink zegt (*): »Jonge lieden kunnen zich door »dagelijksch gebruik van dezelve (chocolade) de koorts »op den hals halen. Ook zij, die zich aan nachtelijke »buitensporigheden overgeven en hunne verlorene »vochten door dezelve wanen te herstellen, zullen zich »bedrogen vinden; want deze drank vult niet zoo »zeer hun ligchaam weder aan, als dezelve, door »prikkeling tot vernieuwing van mingenot, hunnen »welstand ondermijnt."

Naarmate van de verschillende deugden van de kakau, verschilt ook de daarvan bereide chocolade. De beste kakau, gelijk ook de indogo, wat de Westindiën betreft, komt van *Maracaïbo* en *Caraccas*; die van *Uritucu* weegt door derzelver veelvuldige oliedeelen 20 pCt. zwaarder, dan wel andere kakau. De kakau van de *Antilles* is de minst olieachtige, hetwelk aan de vele daar heerschende winden toegeschreven wordt.

De vracht en gemiddelde marktprijzen hebben wij reeds vroeger onder de commerciële aangelegenheden behandeld.

(*) Gezondheidsleer voor het volk, uitgegeven door de Maatschappij: *Tot nut van 't Algemeen*, 1828, bladz. 70.

ZESDE HOOFDSTUK.

INDIGO.

§. 1. Omschrijving der plant. — § 2. Geschikte gronden, en bewerking van dezelve tot den aanbouw van den indigo. — § 3. Manier van zaaijen. — § 4. Snoeijing, ongedierte en onkruid. — § 5. Oogst. — § 6. Fabricering van den indigo. — § 7. Verzending, kwaliteit en vereischte eigenschappen van deze verfstof.

§ 1. Omschrijving der plant.

De anil of indigoplant (*Indigo fera tinctoria*), welke de Maleijers *Tarum*, en de Berg-Javanen *Tom* heeten (*), behoort ook in de Westindiën te huis; immers heeft COLUMBO deze plant reeds in het wild groeijende op *Sint Domingo* gevonden, en derzelver aanplanting is in de kolonie *Suriname* minder nieuw, dan bekrompen (†). Reeds voor lange jaren heeft men hier

(*) De naam *Anil* is (volgens The Colonial Journal No. III, October 1816, London bij G. DAVIDSON, pag. 39) afkomstig van de Sanscritische benaming *nil*, welke vroeger over Turkije (de Levant) naar de westersche marktplaatsen van Europa kwam.

(†) Men vindt in *Suriname* slechts drie indigo-planters; de voornaamsten zijn de heeren H. DIJKMAN, op de plantaadje *á la Bonne heure*, en de kompagnieschap van de heeren HOSTMANN en VAN DER MEE, op de plantaadjen *de Twee kinderen* en *Hanover*, de eerste aan de rivier *Suriname* en de tweede in *Para*. De kleinere aanplantingen zijn die van de heeren NALOP, op de plantaadje *Abigaels Hoop* (nu, gelijk die van *Hanover*, reeds verlaten) en MESQUITA's, op *Zorg en Hoop*, aan het gedolven kanaal van *Wanica*.

de aanplanting er van ondernomen, zijnde door zekeren ontvanger, den heer VAN IJEVER, met behulp van eenen Franschen officier DESTRADES, van *Sint Domingo* herwaarts overgebragt.

De anilplant is een heestergewas, hetwelk gemeenlijk van 2 à 3 voeten tot meer dan eene manslengte hoog groeit, zijnde de stam ter dikte van een' vinger tot die van een' goudaschen pijpenkop. Deze heester heeft verscheidene knoestige takjes, waaraan weder vele kleinere takjes uitschieten, welke takjes of steeltjes met eene ruige, zachte, fluweelen schors omgeven zijn; terwijl regt tegen elkander over 6, 7, tot 9 à 10 paar ovaal ronde blaadjes groeijen met een blad aan het einde van den steel, gelijk de esschenbladeren in de Nederlanden; deze blaadjes zijn ongeveer een' rijnlandschen duim lang, en minder dan half zoo breed. Deze fijne, zachte blaadjes hebben eene fraaije groene kleur, en schijnen vooral van onderen als met zilveren haartjes bezet te zijn, hebbende een weinig overeenkomst met het *kruidje roer mij niet*; komt men ook deze bladen aan, dan sluiten zij zich eenigermate, gelijk ook des avonds met zonne-ondergang. Op de takken ziet men eene menigte fijne, piramidale, roodachtige bloempjes (vlinderbloem), gelijkende, alhoewel iets kleiner zijnde, op den bloesem van de bremtakken.

Na den bloei komt er eene zaaddragende, vaste, kromme peul te voorschijn, rondachtig, maar niet zeer dik en nagenoeg $\frac{3}{4}$ rijnl. duim lang, hangende bij bossen (gelijk de banannen groeijen) aan de takken; derzelver zaad is zoo fijn als buskruid, ovaal rond, aan beide einden geknot, en donker bruin, iets groenachtig, hebbende in kleur veel overeenkomst met radijszaad.

Van de tweeëndertig bekende indigosoorten vindt men in *Suriname* slechts die, welke onder den naam

van wilde indigo (*Indigo fera argentea* LINN.) bekend is, tot welke soort wij ons in dezen dan ook alleenlijk bepalen zullen (*).

(*) Op *Java*, alwaar bij mijn vertrek in 1826 slechts drie indigomakerijen bestonden, begint deze kultuur merkelijk toe te nemen, zoodat dit getal in 1828 reeds tot 21 fabrijken gestegen was, volgens het *Algemeen verslag wegens den Staat van Landbouw op Java over het jaar* 1828, *ingediend aan Zijne Excellentie den Minister van Staat, Kommissaris-Generaal over Neêrlandsch-Indië*, *enz.*, *enz.*, *enz.*, *door den Hoofdkommissaris van Landbouw. Uitgegeven te Batavia den* 29 *Augustus* 1828.

De vier op *Java* gekultiveerd wordende indigosoorten zijn:

a Indigo fera arborea,

b Indigo fera purpurea;

c Indigo fera argentea en

d Indigo fera anil.

Van de eerste soort, *Indigo fera arborea*, naar LINN., en bij de Javanen en Maleijers *Tarum-kambangan* genoemd, wordt in gezegd verslag zeer hoog opgegeven, als de fijnste verfstof bevattende, en die door derzelver groote bladrijkheid zelfs 40 p.Ct. indigo meer afwerpt, dan de Bengaalsche. Men schijnt dezelve veel in de *Preanger Regentschappen*, en wel voornamelijk in die van *Limbangan* en *Garoet*, aan te planten. Deze soort vereischt geenszins eén' zoo vetten grond, als andere indigosoorten, wordt door stekken van 2 spannen lang voortgeplant, en niet door zaad, 3 maanden na de planting, en vervolgens alle drie maanden gesneden, hetwelk men twaalf achtereen volgende jaren zoude kunnen volhouden. Ook zoude deze heester minder gevoelig zijn voor weêrsveranderingen, en zware regens of langdurige droogten zouden eene minder schadelijke uitwerking op denzelven hebben, terwijl de Hoofdkommissaris vervolgt met te zeggen: » en naar alle waarnemin-» gen, heeft men tot dusverre ook nog geene enkele plantaadje » van *Tarum-kambangan* door ongedierte, dat voor eenige » indigoplantaadjen soms zoo noodlottig is, verwoest gezien."

Hoe wenschelijk zoude het zijn, dat men ook deze indigoplant naar *Suriname*, alwaar dezelve geheel onbekend is, overbragt!

§ 2. Geschikte gronden en bewerking van dezelve tot den aanbouw van indigo.

De indigo van *Suriname* groeit het weelderigste op losse klei- of vet gemelleerde mangroe-gronden, moetende door den humus eene bruinachtige kleur hebben; daar de blaauwe mangroe-gronden uit te pure klei bestaan, die bij aanhoudende droogte stok hard, en bij regenachtig weder te lijmachtig is; hoogere zandgronden zijn veelal te schraal en te dor.

De grond, waarop men indigo wil aanplanten, moet eene goede waterlozing hebben, in smalle bedden verdeeld en zeer droog zijn, aangezien de indigo op drasse landen armoedig groeit, en gele bladeren maakt.

§ 3. Manier van zaaijen.

Nadat de grond wel omgedolven (*) en van onkruid en wortelen gezuiverd is, maken sommige indigoplanters gaten van 10 duimen rijnlandsch van elkander en drie duimen diepte, waarin men 10 à 15 korrels zaad strooit, welk gat men daarna met den voet digt trapt; zoodanige gaten maakt men langs lijnen, zoodat de indigo in rijen opkomt. Echter is deze wijze van planten thans niet meer in gebruik, maar men maakt op 1½ à 2 voeten afstand kleine voren dwars over het bed, in welke het zaad gestrooid en in zand ligt gedekt, maar in kleigronden, om derzelver zwaarte, niet gedekt wordt, zijnde in den regentijd na 3 à 4 dagen reeds zigtbaar.

De beste zaaitijd is in de maanden December en Januarij, of in den kleinen regentijd. De wijze van zaaijen is door de bukkende houding voor de Negers zeer ver-

(*) Zoo er eenige kultuur in de kolonie *Suriname* bestaat, voor welke de ploeg dienstbaar zoude kunnen worden gemaakt, dan moet het voorzeker die van den indigo zijn.

moeijende, zoodat men hen veelvuldig over ruggepijn hoort klagen; half volwassene slaven en slavinnen zijn tot het in de voren strooijen van het zaad wel de geschiktsten.

Het is vrij zeker, dat men hier tot de zaaijing van den indigo met veel voordeel de in de provincie *Groningen* gebruikt wordende *koolzaaikroden* zoude kunnen gebruiken (*). Het is wel waar, dat het zaad van den indigo niet zoo rond als het koolzaad is, als zijnde eenigermate langwerpig en kantig, maar het zoude zich, doordien de korrels niet grooter dan een speldekop zijn, zeer gemakkelijk met de gezegde krode, wanneer de gaten van de trommen er slechts naar ingerigt waren, laten zaaijen. — In het *Krawangsche* op *Java* heeft men met goed gevolg van bovengenoemden indigo (*Tarum-kambangan*) stekken geplant van takken, die, met de bladeren in de gestkuip geworpen, de verlangde verfstof hebben gegeven, en daarna (echter onmiddellijk na de gesting geplant) even weelderig hebben gegroeid, als stekken van frissche planten.

§ 4. Snoeijing, ongedierte en onkruid.

De jonge, in rijen opgeschoten zijnde indigo moet eene donker groene, blaauwachtige kleur hebben, gelijk de jonge kool- of raapzaadplanten in de provincie *Groningen* op de vruchtbare kleilanden staan.

De indigoplant wordt weinig gesnoeid, wordende slechts van derzelver dood hout, slingerwied, pruiken en nesten van ongedierte gezuiverd. Het schadelijkste ongedierte zijn de zoo gevreesde en vroeger beschrevene katoenwormen (rupsen), houtluizen en anderen;

(*) Door wijlen den landman MARTEN ÆDSGES TEENSTRA, voor den vaderlandschen landbouw te *Zuurdijk* ingevoerd.

terwijl onder het wied de kweek en het raaigras het meeste hinderlijk voor den indigoheester zijn, wijl deze volstrekt een' schoonen grond wil hebben, als meer, dan vele andere gewassen, onder het onkruid lijdende. Men laat dus bij iederen oogst, of elke afsnijding van den indigoheester, den grond tusschen de stompen en stoppelen met een tjap omslaan, waartoe men alsdan de beste gelegenheid heeft. Dan in dit geval zoude men ook den rij- of schoffelploeg kunnen bezigen, om tusschen de rijen te ploegen, en de stompen daarmede aan te aarden; doch dan zouden de rijen op $2\frac{1}{2}$ à 3 voeten afstand van elkander moeten zijn, hetgene ik buitendien als voordeelig beschouw, daar de planten hierdoor meerdere lucht en weelderiger groei bekomen, hetwelk een' ongemeen grooten invloed op de edelsoortigheid der verfstof heeft.

Op *Java*, alwaar de landbouw grootendeels door Chinezen uitgeoefend wordt, plant men den indigo eveneens in rijen; echter staan deze 6 voeten van elkander, ten einde er met den buffel of karbouw tusschen te kunnen ploegen, waardoor zij het land schoon houden, en den groei van den indigo aanmerkelijk bevorderen. De indigoheester groeit daar 3 à 4 voeten hoog, en wordt drie maanden na den zaaitijd voor de eerste maal gesneden. Echter was ook de indigokultuur op *Java*, van weinig beteekenis (*).

(*) Gelijk ik blz. 309, gezegd heb, waren bij mijn vertrek van *Java* in 1826 aldaar slechts drie indigofabrijken, waarvan twee in de residentie *Paccalongang*, en eene in de residentie *Batavia*, waarvan de laatste de belangrijkste was, behoorende aan de erven van wijlen den heer J. J. ARNOLD, bij *Tangerang*, 20 palen van *Batavia* af. Op dezen indigo-grond maakte men in gezegd jaar met 4 bakken 200 kisten à 125 ponden, welk fabrikaat toen ten tijde te *Batavia* de waarde had van *f* 7,50 per *kattje*, dat is *f* 6 het Amst. pond.

§ 5. Oogst.

Van eenen geschikten, vruchtbaren indigo-grond kan men om de twee maanden (somtijds met 50 dagen) de heestertjes afsnijden, en met overspringing van den droogen tijd, rekent men op vijf oogsten in een jaar.

De beste tijd van snijden is vroeg in den morgen tót 10 à 11 uren, anderen snijden den geheelen dag, kunnende de veldnegers in het eerste geval na elf uren in de fabrijk helpen. Evenwel is het voor zoodanige planters, die eene genoegzame Negermagt hebben, altijd het verkieslijkste, om de Negers zoo min mogelijk, vooral op een' en denzelfden dag, van arbeid te doen veranderen; dit is door het heen- en wederloopen tijdverlies, en strookt in geenen deele met de geaardheid der Negers zelve.

Men bindt den gesneden' indigo in bossen of schoven van niet meer dan eene mansdikte, ten einde dit saprijke zware wied (zoo heet men hier den afgesneden' indigo) gemakkelijk naar de fabrijk te kunnen vervoeren, tot welke vervoering ook hier nog veel te wenschen overblijft. De stoppelen hebben veelal de lengte van een' halven tot één' voet behouden, echter zouden kortere en meer regelmatige stoppelen ook in dezen voordeelig zijn. — Men snijdt den indigo zoo veel mogelijk in regenachtig weder, wijl de stoppelen dan spoediger weder uitbotten, daar men bij sterke droogte er wel eens eene groote sterfte onder kan hebben. Ook wordt de indigo vóór den bloeitijd, en dus zonder zaad of peul geoogst.

De gewone berekening is, dat een akker ($\frac{1}{2}$ morgen) goede indigo bij iedere snede 10,000 ponden wied (blad en stelen) oplevert, waarvan men uit 500 ponden een pond zuiveren indigo verkrijgen zoude, dus per akker van iederen oogst 20 ponden, of 100 ponden (Amsterd.) in een jaar.

De heer NALOP beweert, van 100 ponden blad en stengels een half pond indigo te erlangen, hetwelk 50 ponden per snede van iederen akker zoude zijn.

§ 6. Fabricering van den indigo.

Dadelijk na de afsnijding van den indigo moeten de bundels naar de fabrijk gebragt worden, aangezien dit groene wied spoedig tot broeijing overgaat, en de blaadjes inkrimpen, waardoor hetzelve vervuurt, en zeer veel in deugd en hoeveelheid van opbrengst verliest. Om dit te beletten, bedient men zich van eene luchtige tras- of wiedloods, onder welke men de bossen losmaakt en uitspreidt; vervolgens doet men het laatst gesneden wied het eerst in de trek- of fermenteerbakken, zoodat het eerst te huis gekomen wied boven komt, om reden dat het eerst gesneden wied spoediger aan het gesten onderhevig is, dan het laatst gesnedene; en ten andere, doordien de bak van onderen het eerst begint te gesten, bekomt men door deze wijze van inladen eene vrij gelijk werkende trekking, waardoor de fermentatie hooger stijgt. Al de te nemene proeven geschieden in het onderste gedeelte van den bak, waarvan straks nader.

De bereiding van den indigo tot de verlangde verfstof geschiedt in *Suriname* op twee verschillende wijzen. Het oudste gebruik is, het wied in koud water tot eene zekere rottende gesting te brengen, en de tweede wijze is, het wied in water, dat door middel van stoom warm gemaakt wordt, tot broeijing te brengen. Tot nog toe volgen de heeren HOSTMAN en C°. het eerste, en de heer DIJKMAN (*) het tweede gebruik. De

---

(*) Te regt zegt een der medeleden van het *Surinaamsch Landbouwkundig Genootschap*, in eene voorlezing op deszelfs Algemeene Vergadering van den 19 Julij 1830: »Wat

eerstgenoemde wijze van fabricering is ook die, welke op *Java* gebruikelijk is, en gaat veel langzamer in deze natuurlijke gesting, dan door behulp van stoom. Op *Java* duurt deze bewerking echter nog veel langer, dan hier in *Suriname*, aangezien men de anilplant aldaar (ik spreek van 1826) tot rotting laat komen, hetwelk bij eene zeer ongezonde lucht eenen allerondragelijksten, infamen stank veroorzaakt, waarvan de afgescheidene gasdeelen de lucht verpesten, de werklieden ziek maken, en zelfs veelvuldige sterften doen ontstaan (*).

Duurt de rottende gesting van iederen bak op *Java* twee à drie dagen (†), hier nam men daarvoor niet meer, dan 24 uren, en thans brengen sommige indigoplanters het niet meer tot rotting, maar laten het slechts 8 à 12 uren in koud water trekken tot eene zekere fermentatie (§).

———

»zoude hier van de kostbare indigoteelt geworden zijn, indien »ons geachte medelid, de heer HENDRIK DIJKMAN, dezelve in »de laatste jaren niet aan de vergetelheid had ontrukt? Het »is door zijnen onvermoeiden arbeid, dat andermaal eene nieu»we bron van welvaart voor deze volkplanting is geopend ge»worden; moge zijn voorbeeld door meerdere kolonisten wor»den opgevolgd, voorzeker zullen zij eenmaal de vruchten van »hunnen arbeid in ruime mate kunnen genieten."

(*) BLOM zegt blz. 329, dat de indigokultuur eene groote sterfte onder de Negers aangerigt heeft, om welke reden men in de kolonie vele indigoplantaadjen verlaten had.

(†) Thans fabriceert men ook op *Java* den indigo niet alleen door fermentatie, maar zelfs door koking.

(§) Acht à twaalf uren in koud water is echter zeer kort, ofschoon ik geloof, dat de stengels geene of geene noemenswaardige hoeveelheid, en dan nog meerendeels drijfindigo opleveren, en ook niet de bladeren deze verfstof bevatten, maar die alleen in het fluweelachtige fijne meel, dat zich inzonderheid onder aan de bladeren bevindt, moet worden gezocht.

Eene indigofabrijk, welke met koud water werkt en eenen trekbak benoodigd is van 15 voeten vierkant, dient aldus ingerigt te zijn:

Men heeft, behalve de reeds genoemde wiedloods, eene ruime schuur of loods luchtig op palen gebouwd, in welke men drie bakken heeft: de eerste, de recevoir of waterbak, gewoonlijk van hout gemaakt (echter kan dezelve ook van steen zijn), is het hoogst geplaatst, zoodat deszelfs bodem met den bovenrand van den tweeden, zijnde de trek- of fermenteerbak, gelijk staat, terwijl deze weder in hoogte van bodem aan den bovenkant van den derden of roerbak moet gelijk staan, zoodat de eene in den anderen lozen kan; deze twee laatste bakken moeten ten alle tijde van steen gemetseld zijn. De Heer F. C. NALOP heeft in Julij 1831 eene beschrijving van eene indigofabrijk met eene naauwkeurige teekening van de fabrijk en de gebouwen aan het Surinaamsch Landbouwkundig genootschap ingezonden, met eene proefondervindelijke beschrijving van de fabricering dezer verfstof; berekenende, met 125 koppen slaven, waarvan ⅓ uit kinderen zoude kunnen bestaan, 100 Amst. ponden drooge indigo per dag te kunnen afwerken.

Den recevoir of waterbak plaatst men, om ruimte voor het wied te hebben, ongeveer 15 voeten van den tweeden bak af, gelijk ook den derden van den tweeden bak; hoe verder men dezelven van elkander kan plaatsen, des te verkieslijker. — De inhoud van dezen recevoir moet gelijk staan aan den inhoud van den tweeden of trekbak, en moet dienen, om het water na de lading der trek- of fermenteerbakken onmiddellijk op het wied te laten loopen.

De kalkbak heeft de gedaante van een' afgeknotten kegel, welke van boven kan worden gesloten, ten einde den invloed van het kolenzuur der atmosphorike

lucht af te weren. De trekbakken, waarvan men er 6 in een' cirkel om den kalkbak plaatst, moeten niet grooter zijn, dan 15 voeten in het vierkant van onderen, 12 voeten van boven, en drie en een half voet diep. De tegenwoordige trekbak op de plantaadje *de Twee Kinderen* is onder en boven 20 voeten lang, 15 voeten breed en 3 diep, zijnde met een' kap op palen luchtig overdekt.

Over de nieuwe modellen van trekbakken, welke van boven zeer aanmerkelijk vernaauwen, is een balk gemetseld, waaraan ter wederzijden valdeuren, of zware roosters, welke met hengen aan den gezegden bak draaijen en, nadat deze bak geladen is, op het wied worden nedergelaten, ten einde hetzelve een paar duimen rijnl. onder water te drukken.

Deze schuins oploopende bak heeft het voordeel, dat men in denzelven met minder wied eene betere en meerdere hoeveelheid verfstof verkrijgt, dan uit een' bak met regtop gaande zijden; het wied begint in dezen bak spoediger te bloeijen (fermenteren), dat altijd van onderen begint, en stijgt spoediger en door de vernaauwing hooger naar boven, dan in een' regten bak, tevens minder wied verliezende, dan wel in een' trekbak, waar de boven oppervlakte grooter is; terwijl het van zelf spreekt, dat ook daarin de gesting niet zoo hoog kan stijgen als in een' bak, welke zich van boven vernaauwt.

Onder op den bodem der trek- of fermenteerbakken is een tap, waardoor men het met indigostof bezwangerde water in den roerbak afloopen laat. Ten einde deze trekbakken van het noodige water te voorzien, heeft men twee pompen, wier hol 7 rijnl. dm. diametes heeft, wordende gelijk die der brandspuiten in beweging gebragt, werkende in één uur 12,000 gallons water op; — deze pompen moeten door middel

van goten tevens in verbinding met den ontvang- en kalkbak staan.

Wat betreft de roerbakken, hiervan heeft men even veel als van de trekbakken; deze moeten gelijk de trek- of wiedbakken van steen gemetseld, en even eens onder dak zijn, waarvan de gedaante, rond of vierkant, onverschillig is, echter moeten dezelve $\frac{5}{4}$ gedeelte van den inhoud der trekbakken hebben; en daar het water uit de trekbakken in de roerbakken opgenomen wordt, moeten de laatste zoo veel lager geplaatst zijn, dat het water uit de eersten in de laatsten lozen kan. In de nabijheid van dezen roerbak heeft men den gezegden kalkbak, waaruit men het kalkwater in den roerbak kan doen lozen, moetende $\frac{1}{3}$ van den inhoud des trekbaks bevatten.

Het wied of de plant nog op den wortel staande, pompt men vóór de snijding daarvan den waterbak vol water (*), waarin men gewoonlijk $\frac{1}{3}$ vat gewone metselkalk werpt, zorg dragende, dat de kalk bestendig onder het pompen geroerd worde. De bak vol zijnde, laat men denzelven staan, om te bezinken, en men laat nu het wied snijden, dragende zoo veel naar huis, als men in den wied- of trekbak laden kan. Het wied bij huis zijnde, legt men hetzelve onder eene pinaloods op eene koele plaats, vooral niet in de zon, of zwaar opeen gestapeld; genoegzaam wied te huis hebbende, gaat men dadelijk over met den trekbak te laden en, deze vol zijnde, het wied onder gezegden rooster neer te persen, waarna men den trekbak zoo spoedig mogelijk, immers binnen weinige minuten, vol water laat loopen, wijl het wied anders van onderen op eene nadeelige

(*) Het rivier- en kreekwater in *Suriname* meerendeels vuil zijnde, moet met ongebluschten kalk (Calx viva) gezuiverd worden.

wijze begint te broeijen; en ten einde dit spoedig te bewerkstelligen, heeft men een' goeden tap en eene goot van den gezegden waterbak noodig. In het water van den recevoir lost men voor iederen trekbak, dien men zal doen fermenteren, 16 ponden ongebluschten kalk op, en nadat dit goed doorgeroerde water wel is bezonken, is het bruikbaar en men laat het door middel van ruime goten spoedig op het wied loopen.

Wanneer de trekbak of gestkuip met koud water 4 à 5 uren heeft staan te trekken, begint dezelve te werken en van onderen te fermenteren, hetwelk men zien kan, doordien het water der oppervlakte begint te schuimen, en eene licht groene kleur krijgt, zijnde tevens helder en doorschijnend, ofschoon de oppervlakte der kuip zelve een koperachtig vlies vertoont, welke kleur bij verdere trekking steeds in donkerheid toeneemt. Begint het water te rijzen, dan peilt men hetzelve, door van dit water eene zekere hoeveelheid in een glas of wit bord te nemen, waarin het nu *geagiteerd* of geroerd moet worden, dienende men daarbij op te merken, dat, wanneer dit water, hetwelk men onder uit den trekbak heeft genomen, witachtig en troebel is, dan de indigo op verre na nog niet genoeg gegest heeft. Wanneer men zoo lang zoude willen wachten, dat de bak van boven gelijk getrokken was als beneden, zoude de geheele bak verloren zijn. Heeft de bak min of meer tien uren getrokken en begint de groene in eene heldere oranjekleur over te gaan, ofschoon de oppervlakte der kuip zich donker groen vertoont, zoo blijkt hier, dat er geen kalk genoeg in den waterbak geweest is, ofschoon de indigo door dit te zwakke kalkwater niet bedorven is; men verliest alleen in kwantiteit, maar niet in kwaliteit. Men laat denzelven in dat geval een' langeren tijd, veelal twee à drie uren langer, trekken, en wel tot dat het water eene sombere kleur krijgt, in welk geval het-

zelve genoegzaam gefermenteerd heeft; ook moet men alsdan niet dralen met het water te laten afloopen. Wordt het water troebel, dan is het wied reeds te lang getrokken, en de geheele bak onmisbaar verloren.

Heeft men eene genoegzame hoeveelheid kalk in den waterbak gedaan, dan blijft het water tot na 18 à 19 uren lang trekkens de groene kleur behouden, waarna men hetzelve gewoonlijk van het groene naar het donker bruine in eene sombere glanslooze kleur ziet verkleuren; in welk geval de bak reeds genoegzaam getrokken heeft, zoodat men bij verdere trekking zoo in deugd als in hoeveelheid der verfstof zoude verliezen.

Het is juist op den overgang, dat de kleur van het water van het groene tot het donker groene, van het heldere tot het troebele overgaat, dat zich de vereeniging van de grein duidelijk in een glas of bord aantoont, zijnde dit het juiste tijdstip, om den bak te laten afloopen.

De gewone tijd van trekken (dat altijd van de verschillende temperatuur afhangt en, naar de koude van het water en den dampkring, langer of korter duurt) is, volgens den heer NALOP, op de indigoplantaadje *Abigaels hoop* 20 à 21 uren. Bij een zeer warm klimaat trekt het spoediger, en bij veelvuldige regens en wind, als de lucht en het water koud zijn, gaat de trekking langzamer.

De kennis van het ware tijdstip, wanneer men den trekbak moet laten afloopen, is wel de hoofdzaak. Met naauwkeurige oplettendheid neemt men dit het best waar, door nu en dan een glas water te nemen, het schuim er af te blazen, en wel toe te zien, of men geen fijne grein (de ontbondene indigostof) in hetzelve ontwaren kan, welke zich vormende stof, wanneer men het glas langzaam beweegt, naar den kant heenrollen en van tijd tot tijd in grein vergrooten moet; maar laat zich deze stof niet gemakkelijk van het water los en blijft

het water troebel, dan bewijst deze dofheid in het niet helder wordende water, dat de bak nog niet genoeg gegist heeft, moetende alsdan nog eenigen tijd staan te werken.

Hieruit ziet men dan, dat de juiste tijd, waarop men den trekbak moet laten afloopen, zoo in kleur als in troebelheid van het water, moeijelijk te beschrijven is, maar dat zich dit, gelijk ook het trekken van eene test suiker, alleen door de ondervinding van den opmerkzamen bereider bepalen laat.

Getrokken zijnde, laat men het water uit den trekbak met bijvoeging van kalkwater in den roerbak loopen, in welken men dit gekleurde water spoedig begint te roeren of te schudden. Dit vereischt mede eene zeer groote oplettendheid, geschiedende door eene soort van kern-machine: hoe meer het troebel water onder de roering aan de lucht bloot gesteld wordt, des te betere kleur bekomt de verfstof. Ook is het voordeeliger, eene dusdanige roermachine, vooral bij de tegenwoordige schaarschheid van handen, door een beestenwerk in beweging te brengen, dan wel door Negers, — althans wanneer men met 2 à 3 wied- of trekbakken op eenen roerbak werkt. Heeft de trekbak bij ongeluk te veel gegist, dan moet men weinig roeren, ten einde de scheiding van de grein in het water te bevorderen; terwijl het in het eerste geval spoediger tot ontbinding geschikt is.

Ik houde voor de beste kern- of roermachine, om emmers of bakjes aan eene wip (een hefboom) te plaatsen en daarmede het indigowater uit den roerbak op te halen, uit welke aan een raam geplaatste doorboorde bakjes of emmers het groene of veelkleurige water dan straalswijze in den roerbak terug loopt, wordende op die wijze het best aan den invloed van licht en lucht

bloot gesteld (*); terwijl men den graad van roering aan deze stralen het best zien kan, zijnde bij eene volkomene gisting helder, doorschijnende en oranjegeel van kleur met eene zacht groene tint; is nu deze straal meer groen, dan geel van kleur, zoo heeft het te weinig, en, troebel geel zijnde, te veel gegist; bekomende in het laatste geval bij langere roering eenen zeer onaangenamen reuk.

Wanneer men dus ziet, dat de grein zich onder de roering begint te zetten, zoo laat men er van tijd tot tijd kalkwater bijloopen, hetwelk men zoo lang volhoudt tot dat het water begint blaauw of donker groen te worden, — zijnde alsdan met een dik schuim bedekt: maar een weinig raapolie in den roerbak gedaan, scheidt zich het schuim dadelijk, dat nu wel ras verdwijnt, en niets dan een licht wit schuim achterlaat, hetwelk, naar mate het water meer blaauw wordt, in witheid toeneemt. Vervolgens begint zich de grein te vergrooten en te vermenigvuldigen, latende na de zetting eene heldere olijfkleur aan het water achter, dat eindelijk met verlies van deszelfs glans eene roode kleur bekomt.

Men kan de genoegzaamheid der roering het best zien, door van het bovenste gedeelte van den bak, nadat de indigo gezonken is, een glas water te nemen en hier bij eenig zwavelzuur te voegen; de kleur alsdan van bruinachtig rood tot groen overgaande, heeft men niet genoegzaam geroerd, als toonende deze groene kleur, dat het water nog met eene menigte indigostof bezwangerd is. De roodachtige kleur behoudende, is wel de beste proef; dan ook deze waarneming kan niet alleen door theorie zonder praktijk gekend worden.

(*) Van deze bakjes of kernmachine straks nader.

Verder heeft men eene transportabele pomp, waarmede men den waterachtigen indigo uit de roerbakken in éénen vergaarbak pompt. Deze vergaarbak is aan de eene zijde van boven tot beneden met kranen of tappen voorzien. Voor en aleer men dit moederwater echter uit den vergaarbak aftapt, is het een zeer voordeelig middel, ten einde den indigo van het zich nog onder de pap bevindende kalkwater te ontdoen, denzelven door heet gestoomd water te wasschen.

Na het moederwater 4 à 5 uren rust te hebben gelaten, waarna het zetmeel van den indigo gezonken is, laat men het moederwater tapswijze door elkander in laagte opvolgende kranen zacht afloopen, waarna men de zich gezet hebbende indigostof in een einde van den vergaarbak veegt, alwaar men een' kubieken put heeft van een' voet vierkant. Vervolgens schept men dit dikke water in eenen daarvoor gemetselden bak; terwijl de bereiding, welke daarna geschieden moet, veel aan de schoonheid der kleur, aan de zachtheid der grein, moetende fluweelachtig zijn, en het spoedig droogen daarvan kan toebrengen. De stoomketel of boiller is met eene stoompijp voorzien, om het water in een' nabijzijnden bak heet te maken, ten einde met dit water den indigo in den vergaarbak te zuiveren.

Binnen twee uren is de indigo onder deze bewerking gezonken, waarna men het water laat afloopen, het onderste door eene fijne zeef van koperdraad, loopende op zoogenaamde filtreertafels, welke de gedaante hebben van eene omgekeerde prisma, zoodat zij in het midden veel lager zijn, dan aan de kanten. Over deze holte is linnen of grof doek gespannen, waar het water doorlekt en de indigostof achterlaat, welke pap daarna onder de pers wordt gedaan. Het zetmeel zelf schept men in lekbakken, en in deze bakken genoegzaam uitgelekt zijnde, legt men deze pap op ramen, met grof

doek overtrokken, in eene welgeslotene langwerpige kist, welke door middel van eene daarin leidende pijp sterk gestoomd wordt, tot dat het afloopende water van morsig zwart tot eene schoonere blaauwachtige kleur overgaat, als wanneer men met stomen ophoudt.

De pers werkt met eene schroef, even als eene wijnpers, op een bak van 21 duimen vierkant, zijnde onder en boven evenwijdig, en 6 duimen diep; welke bakken met linnen bekleed zijn. Men perst nu het water uit door middel van een in den bak neergeschroefd wordende deksel, snijdt de nu lijvige pap in koeken, en laat dezelve op roosters in wind en schaduw droogen, waarna deze verfstof voor den uitvoer geschikt is; echter niet, voor en aleer deze broodjes drie maanden op eene luchtige plaats hebben liggen te droogen.

Hoe spoediger men deze geheele bewerking tot stand kan brengen, zoo veel te beter indigo bekomt men. Ook is deze wijze van indigobereiding door de zuivering met kalk gezonder, dan de wijze van werken bij andere planters, welke den indigo door fermentatie in koud water bereiden; geschiedende bij hen zonder kalk, echter binnen de twaalf uren, waardoor men geenszins de behoorlijke hoeveelheid bekomt. Ook is hun indigo altijd hard —*flinty*, zeggen de Engelschen. Wanneer de indigo hard en zwaar blijft en onder het droogen splijt, dan is het water niet heet genoeg geweest, welke graad van hitte men in de praktijk met eenen thermometer waarneemt. Gewoonlijk bepaalt zich dezelve tusschen de 150 en 160 FAHRENHEIT.

De gemiddelde opbrengst is van een' akker lands in een jaar 150 ponden indigo, dat is in vijf oogsten 30 ponden per snede, in welk geval de planter alle redenen heeft van tevredenheid. De heer DIJKMAN maakte in 1828 van 45 akkers 3,000 ponden, zijnde door elkander 66⅔ pond per akker.

De tweede bewerking, of indigofabricering is: om het wied door middel van heet water te stoven, gevende niet alleen eene meerdere, maar tevens eene zuiverdere substantie; terwijl men ook hierdoor vier bakken per dag kan afwerken.

Tot nog toe bestaat er in de kolonie *Suriname* slechts ééne stoom-indigofabrijk, namelijk die van *à la Bonneheure*, terwijl deze ook nog in een' zeer onvolkomenen staat is. De tegenwoordige fabrijk bestaat uit twee verdiepingen; in de onderste verdieping heeft men in het eene einde de stookplaats en den grooten waterketel, waaruit de stoompijp naar de bovenste verdieping loopt, alwaar men twee groote, langwerpig vierkante bakken ziet, met dubbele bodems voorzien, waarvan de bovenste bodem doorboord is, en als rooster los op den ondersten bodem ligt. Nadat in deze bakken ongeveer 1000 ponden wied gestouwd is, vult men dezelve met heet water. Ook aan de zuiverheid van dit water hangt de deugdzaamheid van den indigo veel af, brak water doet de broodjes roodachtig uitslaan. Het beste kenteeken is een witachtige uitslag. Het water dient helder, zonder bezinksel te zijn, en moet noch smaak noch reuk hebben. Vóór de inpomping van dit water wordt het wied met een' rooster op een houten kruis neergedrukt, en ter voorkoming van opdrijving vast gekijld, zoodat blad en steel drie à vier duimen onder water staan.

In een' hooger geplaatsten bak zonder wied houdt men het water door middel van gezegde stoompijp, die zich in dit water ontlast, heet, waaruit men het vervolgens op het wied laat loopen, wordende op de plantaadje *à la Bonneheure* tot op de hitte van 140° tot 160° FAHRENHEIT (211° FAHR. en 80 REAUMUR is kokend water) gestookt. Echter moet deze hitte, volgens het voorschrift van doctor ROXBURGH, te groot zijn,

aangezien deze met de hitte van 145° FAHR. de vereischte kleur vond, terwijl deszelfs indigo met eene hitte van 160° FAHR. bijna zwart geworden was.

Nadat de indigo nu 1 a $1\frac{1}{2}$ uur in dit water heeft staan te trekken, komt er een schuim op het water, hetwelk nu geheel met een donkerbruin, pers en veel kleuriger vlies overdekt wordt. Nu genoegzaam gegist zijnde, van welke kenteekenen wij straks breeder gesproken hebben, laat men het water door onder elkander geplaatste tappen zeer zacht afloopen, opdat ook de indigostof niet wegstroome. Vervolgens laat men er steenkalkwater op loopen, nagenoeg $\frac{1}{20}$ gedeelte van datgene, wat in de kuip achtergebleven is, ten einde den indigo of het zetmeel te doen zinken. Dit nu zamengemengde water wordt door groote kranen en pijpen in een' vierkanten bak van de benedenste verdieping geleid, in welken het water nu door een negental kleine doorboorde bakken, die aan een dubbel kruis geplaatst zijn, met eene pijp of een' hefboom gekernd wordt, zoodat dit veelkleurige water door het op- en neergaan dezer bakjes bestendig stroomende blijft, vertoonende zich als hoofdkleur bruin violetkleurig, waarin tevens al de kleuren van den regenboog vereenigd zijn. Dit kernen moet op geene donkere plaats geschieden; hoe lichter en luchtiger de plaats is, zoo veel te fraaijer blaauw wordt de kleur van den indigo: wordende in andere gevallen wel eens eenigermate fletsch. Nadat dit kernen afgeloopen is, laat men dit troebel water een kwartier uurs staan, ten einde het zetmeel te doen zinken. Hierop laat men het water, dat in een glas nu de kleur van madera-wijn bekomt, zachtjes afloopen, waarna men het zetmeel, dat zich onder in den bak als eene pap gezet heeft, uitneemt, wordende op grof doek, dat over raams gespannen is, boven schuinsche bakken ter uitsijpering gelegd, in welke bakken het

uitlekkende vocht opgevangen wordt. Nu wordt die meer lijvige pap in doorboorde bakjes gedaan, die van boven 12 en van onderen 8 duimen vierkant en 48 dm. diep zijn, wordende dan het nog aanwezige vocht door middel van eene pers door deze gaatjes gedreven, zoo als men in de Nederlanden de kaas doet. Vervolgens neemt men dezen koek en snijdt denzelven in regelmatige broodjes (*), welke op eene donkere plaats in den wind op holle warimboraams gedroogd worden. Niet goed gedroogd wordende, loopt men gevaar, dat zekere goudgele vlieg, waarvan men wel vijf soorten heeft, er witte maden in overbrengt; in welk geval men de broodjes gerustelijk als nietswaardig zijnde kan wegwerpen. Ook bestaat er eene groote graauwachtige vlieg, vrij gelijk aan een' drager, welke eene witte ruige made voortbrengt.

Ziet daar dan eene korte schets van de fabricering dezer verfstof, van welker onvolkomenheid niemand beter dan ik zelf overtuigd kan zijn. — Veel blijft er, vooral ten opzigte der infundering van den indigo, te wenschen over, en men wil, dat een stoom-infundeer-apparatus, op de wijze van den in 1824 in Engeland geoctrooijeerden stoom-apparatus van JAMES SMITH, welke meer bijzonder tot uitwaseming is ingerigt, met de noodige verandering ter infundering, in plaats van uitwaseming, tot eene spoedige, goede en min kostbare indigobereiding zeer dienstbaar zoude zijn; zoodat men door eenen wel ingerigten infundeer-apparatus den indigo gelijk thee zoude kunnen laten trekken. Thans houdt men de indigobereiding naar het voorschrift van den Heer NALOP, dat is, het wied in koud water te doen fermenteren en het indigowater vervolgens in den ver-

(*) Het schijnt wel ongeloofelijk, echter is het eene belagchelijke waarheid, dat het fatsoen of de vorm dezer broodjes op de beurs te *Amsterdam* zoo veel invloed op den prijs van deze verfstof heeft.

gaarbak met heet water te wasschen, zoo als wij boven gemeld hebben, voor beter. De aan deze wijze van indigobereiding verbondene voordeelen zijn

Vooreerst: De afscheiding van de indigostof uit de plant hangt niet af van toevallige omstandigheden, welke op andere plaatsen de fabricering zoo onzeker maken.

Ten tweede: Men is zeker, dat alle zich in de plant bevindende verfstoffen afgescheiden worden.

Ten derde: De op deze wijze gefabriceerde indigo is altijd van dezelfde goede hoedanigheid, dat elders op verre na het geval niet is.

Ten vierde: De tijd, welke tot de afscheiding vereischt wordt, is genoegzaam altijd dezelfde, waardoor anders de processen dikwerf worden opgehouden; — en

Ten vijfde: De gezondheid der arbeiders is bij deze wijze van bereiding, door het gebruik van kalk, in geen gevaar, wijl men het in de magt heeft, om de fermentatie te leiden en dus te beletten, dat zich eenige, der gezondheid nadeelige stoffen, zoo als koolstofzuur en zwavelwaterstofgas, ontwikkelen, hetgene bij alle andere manieren van indigobereiding met koud water meer of minder het geval is.

§ 7. Verzending, kwaliteit en vereischte eigenschappen dezer verfstof.

De nu droog geworden zijnde indigo is bloot gesteld van door eene soort van witte maden, waarvan wij op de vorige bladzijde melding maakten, ter dikte van pijpenstelen, aangedaan te worden.

Men verzendt den indigo in kubieke kistjes van anderhalven voet vierkant, min of meer 100 Amst. ponden inhoudende; wordende als gemiddelde prijs aan de beurs te Amsterdam vijf guldens voor het halve

Nederl. pond betaald. Sommigen houden den Braziliaanschen indigo (welks zaad niet zwart, maar leverkleurig is) voor eene betere soort, dan de *Surinaamsche*. De heer WM. VAN DER VUURST (*) houdt den indigo van *Guatimalo* (eene Spaansche provincie in Amerika tusschen de baai van *Honduras* en de (*Caraibische Zee*) voor den besten des aardbodems, hetwelk door dezen Schrijver aan de zorg der aankweeking en der bereiding toegeschreven wordt. Thans maakt de Bengaalsche indigo de hoogste markt, alhoewel ook die van *Guatimalo* zeer gezocht is. De uitvoer van daar wordt op 1,200,000 tot 1,500,000 libra's geschat, en de gemiddelde waarde der libra op 10 reales de plata; 8 reales de plata staan gelijk aan 1 duro, of pl. m. 50 stuivers Ned. Courant (†).

Ziet hier eene kleine prijsverhouding van verschillende soorten indigo, zoo als de 5 Ned. oncen in 1829 op de beurs van *Amsterdam* verkocht zijn geworden, waarnaar men deszelfs verschillende deugdzaamheid eenigermate beoordeelen kan:

N°. 1.	Bengaalsche	11,00 Ct.
» 2.	dito	10,00 »
» 3.	Java Florentijnsch blaauw . . .	6,00 »
» 4.	Java *a*	6,20 »
» 5.	dito *b*	5,50 »
» 6.	dito *c*	4,50 »
» 7.	Madras	5,00 »

(*) Natuurlijke en oordeelkundige beschrijving der verfwaren, blz. 126.

(†) *Colombia* — Siendo una Relacion Geografica, Topografica, Agricultural, Commercial, Politica etc. — de Aquel Pays, — adaptada para Todo Lector, en General y para el Comerciante y Colono en particular, 3 Tom., *Londres* 1822. Tom II, pag. 41.

N°. 8. Guatimalo . . . . 6,20 Ct.
» 9. Caraccas . . . . 6,10 »
» 10. Surinaamsche . . . . 6,00 »

Naar de innerlijke waarde is n°. 1 het goedkoopste (*), zijnde verre weg de beste; deze is van alle soorten de brandbaarste, en verspreidt eene ongemeene purperkleurige vlam van zich, met achterlating van eene bijna niets wegende kool. Deze indigo drijft op gedisteleerd water langeren tijd, dan eene andere soort, en lost zich het volkomenste in eene en dezelfde hoeveelheid zwavelzuur op, welke oplossing, met water verdund, den opgelosten indigo geheel en al in eenen ontbondenen staat blijft behouden; het zinkende bestaat uit onedele deelen. Hoe langer de indigo op het water drijft, zoo veel te beter is dezelve. De *Surinaamsche* bevat gemeenlijk 42 à 45 honderdste deelen indigostof. Het water nu moet eene zeer schoone purperblaauwe kleur behouden, terwijl tot de ontbinding eene groote hoeveelheid overgezuurd zoutzuur vereischt wordt. Hoe sterker de kleur van den indigo tegen dit zuur bestand is, des te grooter moet de hoeveelheid van dit bij te voegen zuur zijn, om denzelven geheel te ontkleuren. Deze proef is de stelligste en zekerste, om de deugd en rijkheid der verfstof te bepalen.

Goede, voor den handel geschikte indigo moet eene zeer fraaije, donker blaauwe kleur hebben en, op den nagel gewreven, eene bronskleur bekomen met eene blinkende, levendige en schitterende tint, en een' violetten weerschijn. Dezelve moet geheel zuiver, en niet zwaarwigtig zijn, en toch hoog op het water drijven, moet ligt vlam vatten, en daardoor bijna geheel verteren.

(*) Volgens proefnemingen van den Heer H. H. DIEPERINK, Apotheker der 1ste klasse te *Paramaribo*..

N^{r}. 4 volgt in deugdzaamheid op n^{r}. 1, zijnde langeren tijd brandbaar en latende minder koolstof achter, dan n^{r}. 2.

N^{r}. 2 is zwaarder van gewigt en laat bij de verbranding eene zwaardere kool achter, door het daarin zijnde zand veroorzaakt, echter is deszelfs kleur even fraai als n^{r}. 1.

Nu volgt in deugdzaamheid n^{r}. 9, zijnde tegen het overgezuurd zoutzuur ongemeen bestand, echter korteren tijd brandbaar.

N^{r}. 5 bevat veel verfstof, echter minder purperkleurig blaauw, dan de vorige soorten; evenwel laat dezelve zich bij de oplossing minder, dan eene der volgende soorten, ontkleuren.

N^{r}. 8, ofschoon hooger in prijs, ontkleurt gemakkelijker en deszelfs vlam in de oplossing heeft eene minder schoone purperblaauwe kleur; echter is deze de vierde soort van ligtheid op het gewigt.

N^{r}. 3. Java florentijnsch blaauw doet zich oppervlakkig even als n^{r}. 1 voor, is echter veel zwaarder, en laat bij de verbranding eene groote kool achter; de verdere eigenschappen doen zich bij de oplossing niet zoo voordeelig kennen.

N^{r}. 6 heeft de minst fraaije, maar meest vaste kleur.

N^{r}. 7, van *Madras*, vrij gelijk aan n^{r}. 10.

N^{r}. 10 is in gewigt en brandbaarheid vrij gelijk aan n^{r}. 3, 6, 7 en 8, en staat in ontkleuring met n^{r}. 3 gelijk, zijnde beter, dan n^{r}. 6 en 7.

De deugd van den indigo hangt geheel en al af van den graad van oxydatie of verzuring van de koolstof (het hoofdgrondbeginsel van den indigo), welke zich in eene grootere hoeveelheid in de deugdzaamste, dan in de slechtere soort bevindt. Van daar dat de beste, in zwavelzuur opgelost, bij de verdunning met water, in het water opgelost blijft; terwijl de verfstof van

minder soortigen indigo als een ligt poeder zinkt, waarna het water eenigzins geelachtig groen van kleur wordt. De *Surinaamsche* indigo zoude bij de verbranding over het algemeen meer asch en minder koolstof achterlaten, dan de andere soorten, hetwelk dezen aan de vetheid van den grond, genen aan het natte saizoen, waarin dezelve gekapt is, en anderen aan de plant zelve toeschrijven (*).

(*) Men vindt eene vrij uitvoerige beschrijving van den indigo in de *Encyclopedie ou Dictionnaire Raisonné des Sciences*, *tom. VIII*, *pag. 679*, *artic. Indigo. à Neufchastel 1765.*

VIERDE AFDEELING.

VERSLAG WEGENS DE MEEST BEKENDE EDELE EN ONEDELE HOUTSOORTEN, IN DE KOLONIE SURINAME (*).

EERSTE HOOFDSTUK.

§ 1. Inleiding. — § 2. Beschrijving dier houtsoorten.

§ 1. Inleiding.

In de hoop van door de bekendmaking van hetgene ik in de kolonie Suriname, nopens de aldaar voorkomende *houtsoorten*, enz. heb waargenomen, iets ten nutte dier kolonie en van het vaderland te verrigten, heb ik het gewaagd, de hier volgende beschrijving van den aard en de eigenschappen van eenige voorname houtsoorten, enz. aan het publiek mede te deelen, waaromtrent ik echter vooraf het volgende meen te moeten doen opmerken:

(*) De hier volgende inleiding en het verslag, ofschoon een weinig omgewerkt en uitgebreid, is nagenoeg datgene, wat de Heer H. C. VAN HALL, te *Groningen*, de goedheid heeft gehad, in de *Bijdragen tot de Natuurkundige Wetenschappen*, *D. VI*, *No. 3*, op te nemen. — De hier beschrevene houtsoorten heb ik *in natura* aan het Museum voor Natuurlijke Historie te Groningen toegezonden.

Daar Zijne Excellentie de Heer J. VAN DEN BOSCH (toen Kommissaris-Generaal van Zijne Majesteit den Koning voor de gezamenlijke Nederlandsche Westindische bezittingen, naderhand Gouverneur-Generaal van Neêrlandsch Oostindië) in het gegronde denkbeeld verkeerde, dat in de kolonie *Suriname* eene zeer groote hoeveelheid geschikt timmerhout tot den aanbouw van schepen zoude worden gevonden, werd mij in de maand Junij 1828 gelast, dit in de bovenlanden der kolonie te onderzoeken; aan welke vereerende order dadelijk door mij werd voldaan. — Dan, in het deswege door mij uitgebragte rapport werd, na den rijkdom dier bosschen, voor zoo verre mijne onderzoekingen zich hadden uitgestrekt, te hebben opgegeven, onder de bezwaren, vooral de moeijelijkheid van vervoer naar de kreken en rivieren aangetoond, te meer daar de buitengemeene zwaarte der deugdzaamste houtsoorten (zie de hier achter gevoegde Tafel) het transporteren langs moeijelijke, ongebaande wegen bijna ondoenlijk zoude maken.

Ook is de uitvoer van het Surinaamsche hout naar het Moederland aan zware kosten onderhevig. — In 1828 heeft men aan nu wijlen kapitein STACHOUWER, voerende *de Jonge Lodewijk Antonie*, even veel vracht voor eenige stukken hout, die voor eene proef verzonden zijn, moeten betalen als voor de suiker, waarvoor men $7\frac{1}{2}$ cents per Nederl. pond betaalt. Dit schijnt evenwel het Nederlandsche Gouvernement niet te hebben afgeschrikt, om de Surinaamsche bosschen nader te doen onderzoeken, zoodat hier alle dagen een deskundig persoon, die tot dat onderzoek zoude worden uitgezonden, te verwachten is (*).

(*) Later is welligt, ten gevolge van den Brabandschen opstand, bij Zijner Majesteits besluit van den 4 November 1830,

Hierdoor zal welligt de kennis van de binnenlanden van *Neêrlandsch Guiana*, inzonderheid ten aanzien der Natuurlijke Historie, merkelijk winnen.

Intusschen vlei ik mij, dat dit kort, maar zakelijk verslag, van de hier zijnde houtsoorten, en sommige uit de groote verscheidenheid in het wild groeijende heesters en ranken niet geheel onbelangrijk voor een' zoo ijverigen als kundigen natuuronderzoeker zijn zal,

---

n°. 73, ingetrokken en buiten effect gesteld de aan eenen Heer BOUNIE, bij Koninklijk besluit van den 1 Maart 1830, opgedragene zending naar *Suriname*, ten einde in de bosschen dier Kolonie een bepaald onderzoek te doen naar de aldaar aanwezige houtsoorten; en het gebruik, hetwelk van dezelven zoude kunnen worden gemaakt ten dienste van het Moederland.

Zijnde wijders de Gouverneur-Generaal (bij ministeriële missive van het Departement van den Waterstaat, de Nationale Nijverheid en de Koloniën, d.d. 17 November 1830, n°. $\frac{2}{189}$,) uitgenoodigd geworden, om met de middelen daartoe ter zijner beschikking staande, en met behulp van deskundigen, welke in *loco* zich mogten bevinden, al datgene te beproeven, hetwelk zoude kunnen leiden tot de wetenschap, of werkelijk de mogelijkheid bestaat voor hout tot den scheepsbouw uit de Surinaamsche bosschen te bekomen, hetzij door middel van aan te gane kontrakten, of wel door behulp van de Gouvernements negers, en om van de bevinding, ook met betrekking tot de kosten, rapport te doen.

Waarop de Gouverneur-Generaal P. R. CANTZ'LAAR, bij besluit van den 6 April 1831, n°. $\frac{138}{304}$, tot het bewerkstelligen van bedoeld onderzoek heeft gecommitteerd den Raad kommissaris voor 's Rijks domeinen H. KLINT, met toevoeging van mijn' persoon ter zijner hulp en medewerking, en invitatie, om deswege, zoo spoedig de aard der zaak zal toelaten, werkzaam te zijn en den Gouverneur-Generaal te dienen van gedetailleerd berigt, consideratiën en advijs.

Echter hebben ongemeen zware en aanhoudende regens (1 Junij) dit onderzoek tot nog toe ondoenlijk gemaakt.

aan wien ik de eer had deze, met mijn vroeger deswege uitgebragt rapport in verband staande, beschrijving toe te zenden.

Ik heb tevens bij gezegde aanteekeningen een kistje gevoegd, waarin de beschrevene houtsoorten zelve aanwezig zijn, terwijl ik nogmaals voor het onvolkomene dezer aanteekeningen verschooning vraag, aangezien er hier te dien opzigte hoegenaamd geene beschrijving bekend is, behalve een klein en zeer oud, bijna onleesbaar handschrift, ten titel hebbende: » De Suri-» naamsche Houtbou, of korte verhandeling, en aan-» wijsing van Bomen, die tot bouhout dienstig zijn; » de bewerking van deselve en wat verders daar bij » dient waargenomen te worden, door GERARDUS HEUD-» TES" (*).

In dit onuitgegeven handschrift zijn echter niet meer dan tweeëndertig boomsoorten zeer onnaauwkeurig behandeld, zoodat mij dit weinig licht in de zaak gaf. Veel heb ik echter aan de welwillende medewerking, tot het verkrijgen dezer verzameling, aan den Heer D. W. DUSTELER, Majoor bij het genie-departement dezer kolonie, te danken gehad, waarvoor ik Z. Ed. bij dezen mijnen opregten dank betuig.

Door gebrek aan natuurkundige werken en dus tevens aan de noodige handleiding, heb ik de hier opgegevene houtsoorten niet naar behooren kunnen klassificeren en rangschikken, hebbende dezelve dus alphabetisch geplaatst, als vermeenende dit de gemakkelijkste opvolging te zijn.

Dat ik hierbij niet *alle* houtsoorten gezonden en be-

(*) HEUDTES was hout-directeur op *Onverwacht*, en later op *Onoribo*, beide in *Para*, zijnde een man, die lezen noch schrijven konde, zoodat hij de bedoelde verhandeling onder zijn dictame door een' ander' heeft laten schrijven.

schreven heb, welke dit door de natuur zoo mild gezegend land in deszelfs onbegrensde bosschen voortbrengt, gevoelt niemand beter dan hij, die de vrijheid neemt, dit als eene eerste en zeer onvolkomene proef mijner waarnemingen aan te bieden, welke proef, zoo wel in volmaking als uitbreiding, veel te wenschen overlaat; echter zal ik, nog eenigen tijd in de kolonie blijvende, niet nalatig zijn, vooral wanneer dit weinige niet versmaad zal worden, om daaraan het mijne toe te brengen en tevens ook anderen tot medewerking aan te sporen.

Behalve de hier beschrevene houtsoorten, heesters en ranken, hebben de Indianen en Bastianen van houtgronden mij nog opgenoemd: *Ambrari*, *Arumboy*, *Basta Marky*, *Bentara*, *Biscaka tiki*, *Blacka hoede*, *Blacka Hatie*, *Bokke-* of *Apatoehout*, *Bontaya* (of *Tayer*), *Boschmama*, *Cabito* (roode), *Cassia*, *Cato*, *Coerara* (of *Curabanti*), *Dago Ston*, *Dikki boeba*, *Galo hoede*, *Gaudi*, *Glashout*, *Grantata*, *Jan-Bralie*, *Joson*, *Kampèchehout*(*), *Kankan hoede* (of *Kamhout*), *Kaubon*, *Krashout* (of *Pissi hoede*), *Kwamma* (man) *en Kwamina* (oeman), *Kwede*, *Laborrie*, *Levendie*, *Louraik*, *Maka-Tamuanta*, *Mankira*, *Manpré*, *Matagne*, *Melkhout*, *Mingo*, *Moera* (of *Pitto*), *Moesawe*, *Molumba*, *Mukraka*, *Musara* (man en oeman), *Musukeuba* (of *Kirrapata*), *Noeja Jam Jam*, *Pakuri*, *Papa hoede*, *Panni-peper*, *Papradoe*, *Pera*, *Pintrie*, *Pokhout* (*Guajacum*), *Sam-Sam*, *San-Souci* (man en oeman), *Serre*, *Sertalosi*,

(*) Dat er in *Suriname Kampèchehout* groeit, hetwelk in *Brazilië* te huis behoort, en aldaar zeer rood van kleur, hard en zwaar is, met eenen eenigzins zamentrekkenden zoetachtigen smaak, is wel waarschijnlijk, doch ik heb het niet gevonden.

Schildpad, *Simarie*, *Tranga-man*, *Waykie* (een groote boom met een zoet boontje), *Zobbo*, enz., enz., enz. — Echter heb ik deze en vele andere mij opgegevene boomen op mijne zending niet gevonden, en zijn mij dezelve ook later onbekend gebleven; ook zijn de deswege ingewonnene berigten zoo uiteenloopende, dat het mij klaarblijkelijk bewezen is, dat men voor een' en denzelfden boom verschillende namen heeft, en tevens onder dezelfde benaming verschillende boomen verstaat; zoodat men in dezen volstrekt op geene berigten, die dikwerf uit onkunde geheel bezijden de waarheid zijn, vertrouwen moet. Hij, die de Surinaamsche houtsoorten wil leeren kennen, moet met eigene oogen zien en onderzoeken, ten einde niet in de plaatselijke benamingen te verwarren (*).

Verder ben ik even zeer overtuigd, dat de hier opgenoemde gewassen niet alle boomen zijn, als dat alle hier opgegevene gewassen niet alle hout voortbrengen (§). Zoo zegt men, bij voorbeeld, ook in de wandeling: *Palmboomen*, *Banannenboomen*, *Papayaboomen*, enz., alhoewel geen van dezelve boomen zijn; — de eerstgenoemde *Palmen* (waarvan hier slechts eenige soorten aangehaald zijn, ofschoon er misschien vijftig soorten gevonden worden) behooren evenmin tot de boomen, als tot de heesters of ranken, maar maken een geslacht op zich zelven uit, terwijl ook hunne vezelachtige stammen geen hout bevatten.

(*) Sedert ik dit verslag verzonden heb, zijn van deze houtsoorten door mij nog gevonden en verzonden de *Ambrari*, *Bokke-* of *Apatoehout*, *Kankan hoede*, *Cato* of *Kato hoede*, *Coerara* of *Koera harra* (zie *Koeral.*) Men vindt dezelven onder deze benaming in dit verslag.

(§) Thans vindt men de palmen, heesters en ranken afzonderlijk geplaatst.

De *Banannen* groeijen aan eene reusachtige eenjarige plant met eenen zwaren, stamvormigen stengel en ongemeen groote bladeren. De *Palma Christi* is eene groote plant; gelijk ook de *Papaya*, welke laatste, ofschoon zwaarder, nog minder houtdeelen bevat, dan eerstgenoemde plant.

Van sommige boomen en andere boschgewassen vindt men eene groote hoeveelheid verschillende soorten, die echter niet dan bij een naauwkeurig onderzoek te beschrijven zijn. — Bij het lezen van deze en gene boomen, alwaar gezegd wordt: «*geeft geene bloem of vrucht*," denke men, dat ik dezelve niet gezien heb, en de Negers het dragen daarvan ontkennen.

Bosch-tay-tay heeten de Negers zonder onderscheid alle rank- en slingergewassen, waarmede de bosschen, zoo in hoeveelheid, als in verscheidenheid van soorten, doorvlochten zijn. — Het zoo veelvuldig op *Java* groeijende *Rattan* heb ik hier nergens gevonden, maar men vindt hier in de lage landen eene soort van *Pingo-tay-tay*, hetwelk zeer bitter, maar ongemeen heilzaam voor buikpijn is. Ook vindt men op hooge zandige *savanes* het *Kamferblad*, welks bladeren gekookt als een heilzaam middel tegen koortsen en tegen wormen aan kinderen toegediend worden. — Alle doornstruiken heeten de Negers *Makká;* zoo ook heeten zij alle slangen, waarvoor zij geen' bijzonderen naam weten, *Orekoekoe*, en al het bij hen onbekende viervoetige gedierte *Crabe-dago:* zoodat men in dezen geheel op eigene ondervinding te werk moet gaan.

Geheel *Guyana*, dat zich van de lage aangespoelde zeekust af in heuvelen, en vervolgens in hoogere bergstreken verliest, bestaat uit een eenig, bijna onafgebroken digt bosch, in hetwelk men zeer weinige opene vlakten vindt, bestaande uit dorre zandvlakten, bij de Spanjaarden *savahna's* geheeten, welke benaming

ook nog in de kolonie achtergebleven is. — Ongemeen rijk is dat onbegrensde woud, hetwelk met eene groote hoeveelheid kreken en rivieren doorsneden is, aan edelsoortig timmerhont, dat echter langs de oevers van bevaarbare rivieren en kreken reeds veelal weggevoerd is, zoodat het transporteren daarvan uit het binnenste dezer duistere en moerassige bosschen thans ongemeen moeijelijk is; hetwelk dan ook ten gevolge gehad heeft, dat in November 1823, in een Programma van het Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, te *Paramaribo*, de volgende prijsvraag uitgeschreven werd:

« *Welke is de beste wijze, om een' Houtgrond « zoodanig in te rigten, dat daardoor den bezit- « ter en deszelfs nakomelingen een duurzaam ren- « tegevend bestaan verzekerd worde?*

« De Commissie *C*, aan wier oplettendheid en be- « langstelling de nationale Oeconomie of Huishoudkun- « de is aanbetrouwd, en uit wier boezem deze prijsvraag « voortspruit, achtte dezelve van te meer belang, om- « dat het timmerhout dagelijks schaarscher wordt, in « prijs of waarde toeneemt, en de bezitters van hout- « gronden zich desniettegenstaande in veel ongunsti- « ger omstandigheden bevinden, dan voorheen, ver- « oorzaakt door het onverschillig vellen van het hout, « zonder immer aan te planten; — waardoor de goede « houtsoorten zich al veel op zoodanige verwijderde af- « standen van rivieren of kreken bevinden, dat het « gevelde en onbewerkte hout met geen voordeel te ver- « voeren is.

« Het komt er hier dus voornamelijk op aan, om aan « te toonen:

« 1°. Welken weg men zal inslaan, om, zonder « merkelijk bezwaar der eigenaars van houtgronden, « deze over te halen tot het aanplanten van goede hout- « soorten.

« 2°. Welke houtsoorten hiertoe de geschiktste « zijn; en

« 3°. Hoe die moeten behandeld worden, met voor- « uitzigt op eenen goeden uitslag.

« Het Departement looft de gouden medaille of de « waarde van dien uit aan den inzender van de best « geoordeelde en goedgekeurd wordende beantwoording « dezer prijsvraag, vóór of op den 1 November 1825."

Bovenstaande prijsvraag is echter nimmer beantwoord geworden.

Nadat men eenen boom met eene *akse* of *bijl* heeft doen vallen (dit wordt ook dikwerf door vuur verrigt, ten gevolge waarvan men denzelven met wortel en tak uitroeit en, de boom hol zijnde, geheel verbrandt, zoodat men in dat geval genoodzaakt is, eenen anderen te zoeken), — nadat dan (zeg ik) een boom op deze of gene wijze gevallen is, wordt hij vierkant gekapt (de gewone taks is voor éénen Neger vier boomstammen per week), uit welken boom men vervolgens ter zelfde plaats, waar hij gegroeid en gevallen is, planken zaagt. Men vindt niet zelden boomstammen van 2 en 3 voeten kant, en 25 tot 50 voeten lang, uit welke eene groote hoeveelheid 1 en 1½ duims planken gesneden wordt. De gewone taks is, dat twee Negers 18 planken à 30 voeten lengte (bij anderen 500 voeten) per week zagen moeten. Deze planken worden vervolgens door Negermeiden op hare hoofden (waarop de Negers alles dragen, waarmede men hen ook belasten mag), met eene ongeloofelijke kracht en moeite, door het digte bosch huiswaarts getorscht, waarvan de gevallene boom niet zelden meer dan twee uren verwijderd ligt, doende, niettegenstaande dezen afstand en de moeijelijkheid van den weg, gemeenlijk twee zulke togten op eenen dag. Thans geeft men voor taks aan de Negers op de houtgronden in *Boven-Para:* 25 tot 35 voeten te

kanten voor éénen Neger per dag, zijnde balken van 7 à 8 duimen kant, bij welke taksen men natuurlijkerwijze de hardheid van het hout in aanmerking neemt, bij voorbeeld: *Bruin-* en *Groenhart* en dergelijk hout van 8, 9 en 10 duimen kant 25, en minder hard hout tot de lengte van 35 voeten. — Twee Negers moeten per week 240 vierkante voeten planken zagen, breede planken wel eens wat meer; echter is de gemiddelde taks 12 planken van 20 voeten lang en 12 duimen breed (Rijnl. maat).

Het edelsoortigste timmerhout groeit in de kolonie *Suriname* op hooge rots- en kalkachtige gronden, bezittende, eveneens als de bergeik van *Europa*, meer vastheid en fijnere vezelen, dan vele van de in moerassen groeijende boomen.

De geschiktste tijd, om boomen te vellen, is bij en kort na nieuwe maan. Een Engelschman, die jaren lang het opzigt over de bosschen van Demerary had, met name EDMOND STONE, zegt, ten opzigte van den grooten invloed van de maan op de boomen: « Als men « een' boom gedurende de volle maan velt, splijt hij « spoedig, even alsof dezelve door twee groote wiggen « op beide zijden gekloofd was (*), om welke redenen « zulke boomen niet geschikt voor bouwhout zijn; kor- « ten tijd na de velling worden zij door wormen aange- « tast, die zeer veel overeenkomst hebben met de Ame- « rikaansche meelwormen. — De op zulke tijden gehakt « zijnde boomen verrotten veel spoediger, dan die van « andere tijden; welke aanmerking kan worden toege- « past op alle boomen, die in *Oostindië* en in alle volk- « plantingen van *Zuid-Amerika* groeijen; om welke « redenen men de boomen ook steeds in het eerste ge-

(*) In de kolonie *Suriname* ontwaart men dit in geen houtgewas meer zigtbaar, dan in de *Krapá*.

« deelte van het eerste kwartier velt; het sap klimt gedurende de volle maan steeds tot den top, en daalt « weder zoodra de maan afneemt.''

Ook HEUDTES zegt: « Men kapt, om het splijten « voor te komen, gedurende het laatste kwartier der « maan" (*).

De reden, dat men thans zoo veel ongaaf hout in de kolonie *Suriname* vindt, moet hoofdzakelijk worden gezocht in eene te spoedige bewerking. De gevallene boom dient twee à drie maanden te liggen, voor en aleer dezelve gekant wordt, waarna men ook het zagen nog eenigen tijd moet uitstellen; de gistende sappen en waterdeelen, zoo bevorderlijk voor het scheuren en het kromtrekken van het hout, dienen vooraf eenigermate, zoo door laxering als uitdamping, verdwenen te zijn. De meest voor scheuren en kromtrekking vatbare planken zijn die van de *Krapá*, *Man-berklak*, *Bolletrie* en *Bijlhout*.

De onkundigen laten zich niet alleen nat, maar tevens, in plaats van edelsoortig, min deugdzaam hout, hetwelk veel naar het eerste gelijkende is, in de handen stoppen, wordende hun bovendien tegen hooge prijzen aangerekend, zoo als bij voorbeeld:

Voor	*Bruinhart*	geeft men	*Zwarte Kabbis*,
«	*Bolletrie*	« «	*Mirahout*,
«	*Kopie*	« «	*Jashout*,
«	dito (witte)	« «	*Roode Kabbis*,
«	*Bijlhout*	« «	*Watra Mama bobbi*,
«	*Wane*	« «	*Wassie Wassie*,
«	*Man-berklak*	« «	*Oeman-berklak*,

en zoo meer andere houtsoorten, zoodat de minkundi-

(*) Dezelfde opmerking heeft ook de opperhoutvester SAUER op *Selan* gemaakt. Zie *Vaderlandsche Letteroefeningen* voor de maand Junij 1828, N°. VII.

ge zich met den houthandel, zoo wel hier als in de Nederlanden zelve, zeer in acht te nemen heeft.

Bruinhart onderscheidt zich van het *Zwarte Kabbis*, doordien het *Bruinharthout* een' aromatischen geur bezit, wat het *Zwarte Kabbis* niet heeft, alsmede door een' fijneren draad en mindere poreusheid, waardoor het laatste tevens aanmerkelijk ligter is, en deszelfs mindere duurzaamheid laat zich bij velen, als het te laat is, ondervinden.

Bolletrie is fijn en digt, zijnde ongemeen veel zwaarder, dan het *Mirahout.*

De *Kopie* is roodachtig aan het hart, hetwelk men aan dat van het *Jashout* niet vindt, zijnde het laatste tevens meer grof en veel ligter.

Ook de bleekachtige of *Witte Kopie* is veel fijner en meer substantief, dan de roodachtige *Witte Kabbis.*

Bijlhout is van kleur vrij gelijk aan *Watra Mama bobbi*, maar het eerste heeft vlammen, die men in het laatste hout niet vindt.

Wanehout is licht bruin van kleur, terwijl het *Wassie Wassiehout* nog lichter van kleur is; ook is dit eerste helder gevlamd, dat het laatste nimmer is.

Man-berklak is van *Oeman* of *Wijve-berklak* te onderscheiden, doordieu het eerste eene donkere en het andere eene lichtere roode kleur heeft.

Men beschuldigt (de meest geliefde uitspanning van het menschdom) de kolonisten, dat zij slechts op het oogenblikkelijk voordeel zien, waardoor de meesten hunner niet voor het toekomende vruchtgebruik zorgen. « *Het boompje groot, de planter dood* " is de algemeene leus; een ander zegt: « *Het zal mijn' tijd wel uithouden*," en van daar, dat de edelsoortigste houtgewassen om derzelver deugd gekapt en om hunnen langzamen groei niet gekweekt worden, hetwelk dan ook ten gevolge heeft gehad, dat men het hout thans

zoo ver uit het binnenste der bosschen naar het water moet slepen. Ook doet de vrije aanvoer van timmerhout door de bevredigde Boschnegers (die geene belasting, hoe ook genaamd, betalen en bovendien weinig behoefte hebben) veel nadeel aan de eigenaars der houtgronden.

« De kolonie *Suriname*" (dus vervolgt de onnadenkende en min zaakkundige redenaar) « zal in de gegevene omstandigheden spoedig verloren zijn. De « bosschen worden uitgeplunderd, de teelgronden uitgeput, de gebouwen verwaarloosd en de Negers bedorven." — Dan dat men zich niet verontruste, zoo erg is het nog in geenen deele; maar thans geen doel hebbende, al die bezwaren te wederleggen, wil ik alleen zeggen, dat het praatje van de bosschen uit te plunderen zeer ongegrond is, wijl de rijkdom dier onbegrensde bosschen door het weinige hout, wat er voor eigen gebruik gekapt wordt, onverdelgbaar is. Daarbij zal men bij aanplanting (wil men geen' tijd geven, dat de boom rijp is, om gekapt te worden) evenmin het doel, van altijd eene groote hoeveelheid zwaar, edel en goedkoop timmerhout te hebben, bereiken, als nu de boomen in hunnen natuurstaat groeijen. Ook zouden de moeijelijkheid van aankweeken en de daaraan verbondene kosten, over een zoo groot tijdvak, die van het tegenwoordige transport verre te boven gaan.

De boomen groeijen gaarne in gezelschap, echter ongaarne eensoortig, maar gemengd onder elkanderen; en doordien deze dit, en gene dat voedsel uit de aarde putten, en welligt ook eenige uit de lucht, groeijen beide soorten weelderig in elkanders nabijheid; en nog eens: voor uitdelging van dit natuurprodukt behoeft men niet te vreezen, wijl het zaad van de meeste boomen eeuwen in den grond kan liggen en, daarna licht en warmte ontvangende, herleeft en uitbot.

Neen! die vrees is in de kolonie *Suriname*, waar men door de sterke vegetatie veel meer met uitdelgen, dan met aanplanten te doen heeft, geheel ongegrond; en hoe toch kan dit in de gegevene omstandigheden, nu er zoo vele plantaadjen, en bij gevolg ook woonhuizen en andere gebouwen verlaten worden, eenig bezwaar veroorzaken? O, dat de kolonie *Suriname* zoo lang als Nederlandsche kolonie bestaan mogt, als derzelver bosschen edelsoortig timmerhout zouden kunnen opleveren!

Bij eene andere gelegenheid wensch ik ook het een en ander van de Surinaamsche vruchtboomen (behalve eenige hier reeds genoemde, als tevens in het wild groeijende) mede te deelen; thans zullen wij ons alleen bij de achtervolgende boschgewassen bepalen; en ik eindig dan met dén wensch, dat meer kundige personen in het vak der Botanie deze kolonie mogen komen bezoeken, ten einde een meerder licht over derzelver gewassen te verspreiden; dan zoude men hier in een land, alwaar de natuur hare hand zoo mild geopend heeft, zeer veel belangrijks voor de weteuschappen in het algemeen, en voor dat der geneeskunde in het bijzonder ontdekken; men zoude van eene menigte planten, kruiden, enz., wier heilzame krachten ons thans nog geheel onbekend zijn, partij leeren trekken. Hoe verre toch zijn de *Indianen* en *Boschnegers*, die al hunne geneesmiddelen uit het bosch halen, ons in die kennis niet vooruit!

Men zoude, bij het onderzoek van deskundigen, onder het zoogenaamde *Bosch-tay-tay* (Boschtouw) die ranksoorten, waarvan men eene *gele Gom-elastiek* (Resina elastica) verkrijgt, niet alleen vinden, maar ook dienstbaar kunnen maken, alsmede die, welke het *Drakenbloed* geeft. Dit toch wordt van het aan *Suriname* grenzende *Cayenne*, in bladeren met *warimbo*

omwoeld, naar *Europa* uitgevoerd. Ook zoude men uit sommige boomen een *wit vernis*, en uit anderen, even goed als uit het hout van *Braziliё*, edelsoortige verfstoffen kunnen trekken, behalve eene groote verscheidenheid van *gommen*, *harsten* (gummi et recinae), *kamfer* (camphora laurus) en eene menigte geneeskundige *oliën*, *balsemen*, *kruiden* en *wortelen*, die slechts ten deele bekend zijn en meerendeels als onwaardig onkruid zonder eenige opmerking met de voeten vertreden worden, aan de lijdende menschheid leeren dienstbaar maken.

O, mogt ik door dit mijn onvolkomen verslag iets kunnen toebrengen, om den geest van navorschingen bij onze Vaderlandsche Plantkundigen op te wekken, en hen herwaarts te doen komen, ten einde den rijkdom van het plantenrijk (om van geene andere rijken te spreken) dezer kolonie met eigene oogen gade te slaan, hoe zeer zoude ik mij dan, bij die onderzoekingen, in hunne schaduw verheugen!

INHOUD

van de hierin voorkomende

SURINAAMSCHE HOUTSOORTEN.

VOLG-NOMMER.		VOLG-NOMMER.	
62.	Kwepie.	98.	Prokonie of Prokonje.
63.	Laka Sieri.	99.	Purgeernoten.
64.	Latrocka (Hooglands).	100.	Purperhart.
65.	Letterhout (Man).	10 .	Salie.
66.	Letterhout (Oeman).	102.	Sassafras.
67.	Locus.	103.	Sieka fattoe.
—	Locus (Basterd).	104.	Siepo.
68.	Locus (Zand) (zie Basterd Locus).	105.	Slangenhout of Puta Locus.
69.	Loko.	106.	Sleephout.
70.	Maho.	107.	Soema kondé.
71.	Manbijard.	108.	Sopohout.
72.	Mangrove (Berg).	109.	Spijkerhout.
73.	Mangrove (Hoogl.).	110.	Suikerhout.
74.	Mangrove (Zwamp).	111.	Tabakhout.
75.	Mankrassie hoede.	112.	Tafelboom.
76.	Manpiesie.	113.	Takroebá.
77.	Marmaldoze.	114.	Tamarinde (Bosch).
78.	Marpoerie.	115.	Tapoeripa.
79.	Matakki.	116.	Tenhout.
80.	Merie Hoede of Commewijne Merie.	117.	Tienge man.
		118.	Tienge monnie.
81.	Mira.	119.	Tonka.
82.	Mispelhout.	120.	Tronhati.
83.	Momooije.	121.	Voman.
84.	Monpée (Basterd).	122.	Vonkhout.
85.	Negro Wantem.	—	Wane (Basterd) (zie Koera harra).
86.	Notenboom of Waterhout.	123.	Wane.
87.	Pagara.	124.	Wane piesie.
88.	Panta.	125.	Wassi wassie.
89.	Papay.	126.	Watra mama bobbi.
90.	Parwa.	—	Wayakarie (zie Mankrassie hoede).
91.	Patacoe wane.		
92.	Pegrecoe.	127.	Wen sie die.
93.	Peperhout.	128.	Wormbast.
94.	Pienja.	129.	IJzerhart (Man).
95.	Postentrie.	130.	IJzerhart (Oeman).
96.	Prapa.	131.	Zuurzak (Bosch).
97.	Priti Jarie.	132.	Zwiete Boonti (Bast.).

§ 2. Kort en zakelijk verslag van de meest bekende vorenstaande edele en onedele houtgewassen in de kolonie *Suriname*, ten getale van honderd tweeëndertig nommers.

N°. 1. *Ambrari.* — De *Ambrari* is een niet zware savaneboom, groeijende veelvuldig op het drooge, grove, witte zand van *Boven-Para.* De graauwe schors is met loodkleurige plekken bezet.

De bladeren van dezen boom gelijken naar die van eenen *Perenboom.* De bloesem is wit, en de vrucht, welke men *klopappel* heet, heeft eene gele kleur, van dikte, echter iets korter, als een komkommer, en eveneens langwerpig rond, maar niet driekantig van gedaante; over de gele schors loopen vele fijne bruine aderen. Inwendig heeft deze vrucht wit vleesch met een melkachtig zeer slijmerig vocht en twee rijen pitten, welke op- en nederwaarts loopen, zijnde van kleur en gedaante eveneens als de pitten van eenen niet grooten appel. — Het blanke saprijke vleesch dezer vrucht is ongemeen fijn en smakelijk, maar de melkslijm moet er worden uitgeklopt, waarna men deze vrucht *klopappel* heet.

Het hout der *Ambrari* wordt voor sparren gebruikt.

N°. 2. *Anaura.* — De *Anaura* groeit op lage landen; dezelve draagt eene vrij groote noot, welke echter niet eetbaar is; de bladeren zijn lang en smal. Deze boom levert balken op van 8 à 9 dm. kant, zijnde echter een zeer gemeen timmerhout, wordende meerendeels voor brandhout gebruikt.

N°. 3. *Apatoe hoede.* — Het *Apatoe-* of *Bokkenhout* is eene soort van *Mahonie* (*), en groeit ook in

(*) De eigenlijke *Mahonie* vindt men in *Suriname* niet, terwijl de ware, de edelsoortigste op *Jamaika*, *Haïty* en aan de vaste kust van de *Honduras-bay* groeit. — Een timmer-

het dorre zand van *Boven-Para*, enz., gevende dikke boomen met diepe groeigaten; derzelver stam levert een zwaar timmerhout op, hetwelk, ofschoon iets donkerder bruin van kleur, zeer veel op *Bolletrie* gelijkt. Van dit hout maken de *Indianen* hunne *knodsen*, welke zij *Apatoe's* heeten.

N°. 4. *Arratte.* — De *Arratte*, in *Suriname* bekend onder den naam van *Konthout*, groeit zoo wel op hooge als op lage landen, en is niet schaars te vinden. Men heeft er zware boomen onder, die balken van 12 à 14 duimen kant opleveren. Dezelve dragen geene bloem of vrucht (*); zij hebben dunne en puntige bladeren, zoo groot als die van eenen *Perenboom*, en eene ruwe, taaije, veelal begroeide schors met groeiputten. Deszelfs hout is vol gaten en holligheden, maar zeer hard en duurzaam, zijnde uitmuntend geschikt voor scheringen en schoren van vleugels in waterwerken, alsmede voor liggers onder de vloeren, wordende nimmer door de wormen of houtluizen aangedaan.

---

man, aan boord van Sir WALTER RALEIGH (zie 1e Afd., 1e Hoofdst., Geschiedenis), ontdekte dit hout het eerst op het eiland *Trinidad*, in het jaar 1595.

De *Mahonie* groeit het weelderigste op steenachtige en dorre gronden, en zoude 200 jaren oud moeten zijn, om met het meeste voordeel gekapt te kunnen worden. Men heeft in *Honduras-bay* eens eenen stam doen kanten, welke 17 voeten lang, 4 voeten, 9 duimen hoog en 5 voeten, 4 duimen breed was, wegende 30,000 ponden. De gemiddelde zwaarte van een' teerling voet is 41½ ponden (Eng. maat en gewigt), nagenoeg 18 Nederl. ponden.

(*) Waar men hier leest: » Hij draagt geene bloem of vrucht," denke men: geene merkwaardige of in het oog vallende bloem of vrucht.

N°. 5. *Arratte* (*Wijve*). — De *Wijve Arratte* groeit op hoog land, geeft zware boomen, die echter weinig waarde hebben; dezelve draagt geen bloem of zaad, en heeft een rondachtig blad.

N°. 6. *Avetano.* — De *Avetano* groeit zoo wel op hooge als lage landen, dragende een' witachtigen bloesem; deszelfs anders sterk hout wordt niet gebruikt.

N°. 7. *Awa.* — De *Awa*, eene soort van *Tafelboom*, groeit in laag land, dragende geene vrucht; men vindt denzelven overvloedig, hij geeft zwaar hout, waarvan men echter geen gebruik maakt.

N°. 8. *Baboentrie.* — De *Baboentrie* is een regtop groeijende boom, waarvan men de beste soort in het gebergte vindt; dezelve draagt geene bloem of vrucht, hebbende een lang, smal blad; hij wordt een van de hoogste boomen der kolonie, welks hout uitmuntend geschikt is voor roosterwerk en fondamenten onder den grond, leverende zeer zware, breede posten op. — Ook wordt het voor bodems en hoofden van suikervaten gebruikt; 4 à 5 voeten in den grond is het onvergankelijk, daar het in de lucht in een maand verteert.

N°. 9. *Balkhout* (*Indiaansche*). — Het *Indiaansche Balkhout* komt van eene zware soort aldus genaamde boomen, welke een fijne, licht gekleurde schors hebben. Men vindt dezelve veelvuldig tusschen het kreupelhout der bovenlandsche zandsavanes. De bladeren zijn zeer fijn, lang en puntig, anderhalve palm lang, en eene halve palm breed, zijnde van eene blaauwachtige kleur.

Dit zeer harde hout wordt alleen voor sparren gebruikt.

N°. 10. *Bebé* (A *Hooglandsche en* B *Laaglandsche*). — De *Hooglandsche Bebé* (A) groeit in het gebergte, geeft echter groote boomen, zonder bloem of vrucht, met lange, smalle bladeren; het

hout is zeer zacht en wordt bijna uitsluitend gebruikt voor duigen of staven van *suikervaten*, alsmede voor brandhout.

De *Laaglandsche Bebé* (B) vindt men veel in *Boven-Perica*, aan de oevers der kreek. Deze boom heeft eene gevlekte schors, is krom van stam en takken en zeer verward van kruin; de blij-groene bladeren groeijen, alhoewel van verschillende grootte, starvormig aan de punt van een' vrij langen, gladden, groenen steel; de grootste bladeren zijn een paar palmen lang en 7 à 8 Nederl. duimen breed, puntig en bleek van zenuwen.

De gele bloesem is een paar palmen lang en ruim ééne palm in middellijn, bestaande uit lange stralen met bruine punten en zaadknopjes; uit het midden dezer stralen schiet een lange, roodachtige, even dikke, doch in kleur en lengte verschillende, straal, zijnde ook, gelijk de overigen, met een bruin zaadknopje voorzien, welke hoofdstraal van onderen uit het binnenste van den kelk of uit den bloemsteel voortkomt.

N°. 11. *Berklak* (*Man*). — De *Man Berklak* groeit op hoog en laag land en wordt veel in de kolonie gevonden, leverende balken op van 8 à 10 duimen kant. Het is een der hoogst groeijende boomen, men vindt er van meer dan 100 voeten hoog; dezelve draagt geene bloem of vrucht, hebbende een wollig, stevig en spits blad, en eene vaste, bleek bruinachtige en taaije schors, welke bast dikwerf door de Negers voor een touw of bindsel gebruikt wordt. Zijn hout is een uitmuntend timmerhout, dat zeer duurzaam in water is, om welke redenen het op de plantaadjen veel gebezigd wordt tot het maken van *kokers* (groote loospompen). Het is het taaiste hout wat mij bekend is, en daardoor ongemeen geschikt voor handspaken en andere hefmachines. Binnenshuis en op droogе plaatsen wordt het zeer hard, en men kan het alsdan zeer lang goed houden.

N°. 12. *Berklak* (*Wijve*). — *Wijve* (of *Oeman*) *Berklak* groeit op hoog en laag land, dragende geene bloem of vrucht. Men vindt er boomen onder van 8 à 10 duimen kant, maar het hout heeft niet veel waarde, is los van draad en wordt dadelijk door de wormen verteerd, om welke redenen men het veel gebruikt voor scheringen in rook- en stookplaatsen, enz.

N°. 13. *Bieta*. — De *Bietaboom* groeit veel in laag land en water; het blijft een kleine boom, die geene bloem of vrucht draagt en tot niets gebruikt wordt.

N°. 14. *Blak-bérie*. — Den *Blak-bérie* vindt men veel op de zandige savanes van *Boven-Para*, zijnde een tamelijk groote boom, ofschoon dezelve als heester vrucht draagt. Deszelfs zware, donkere schors is vrij gelijk aan die der in Europa groeijende ijpenboomen, zijnde op- en nederwaarts fijn gegroefd. Het ovale blad is vleezig en licht groen van kleur, met eene witachtige middelrib en fijne zenuwen, welke bladeren eene Ned. palm lang en 7 duimen breed zijn. Deszelfs vrucht, eene zwarte bes, heeft de grootte en gedaante van de *savanekersen*, hebbende een' aangenamen en zoeten smaak.— Van deze bessen zijn de *Surinaamsche Israelieten* groote beminnaars.

Het hout van den *Blak-bérie* gelijkt volkomen op *Basterd-Bolletrie*, zoodat het daarvoor gemakkelijk geleverd kan worden.

N°. 15. *Bloedhout*. — *Bloedhout* groeit zoo wel in lage landen als op de bergen. Men vindt er zware boomen onder, welke geene bloem of vrucht dragen; het is echter eene gemeene soort van hout, dat men in sommige gevallen wel eens voor sparren en staven of duigen van suikervaten gebruikt; welligt dat het den naam van deszelfs bloedroode sappen ontleent.

N°. 16. *Boesi-kérie*.— De *Boesi-kérie* is een *kappewierie*-hout, dat in laag land groeit; dezelve draagt

eene witte bloem, veel naar die der *Monpée* gelijkende; deszelfs hout is zacht en zonder waarde.

N°. 17. *Bolletrie.* — *Bolletrie* (bij VON SACK, D. II, bl. 168, *Bolloboom* genaamd) vindt men hier in twee soorten, als: *Hooglandsche* en *Zwamp-Bolletrie*, zijnde de eerste de beste. Ook dit hout groeit hier niet zeer overvloedig en wordt minder zwaar in omtrek, dan het *Bruin-* en *Groenhart*-hout, zijnde echter een zeer vast en deugdzaam timmerhout.

De boom draagt eenen bloesem, welke uit een vijftal bladeren bestaat en purperrood is, dragende daarna een' niet onsmakelijken, zwartachtigen, ronden appel met bruin, roodachtig vleesch en groote zwarte, blaauwachtige pitten, welke met een zoet gelei omgeven zijn, zijnde eigenlijk de wilde of *Basterd-Sapadille*; echter is dezelve meer langwerpig. Sommige kolonisten maken er eene soort van *chocolade* van.

Hij heeft een vast, stevig, lang, naar den steel smal toeloopend blad, zoo lang als en iets breeder dan die van den *Groenhart*, en eene zware, donkerbruine, groefrijke en zeer taaije schors.

Het hout van den *Zwamp-Bolletrie* is rooder van kleur, dan het eerste, echter minder substantief; van hetzelve worden zeer vele *singels* (*) gemaakt, als zijnde van de thans daar voor gebruikt wordende houtsoorten de beste.

Er bestaat ook een zoogenaamde *Witte Bolletrie*, welke op het hooge, grove zand van *Boven-Para* groeit, hebbende een niet groot, vleezig, glimmend blad, hetwelk veel naar dat van de *Sirene* gelijkt.

(*) *Singels*, bij de Engelschen *Shingles*, zijn houten plankjes van 57 Nederl. duimen lang en van 5 tot 10 zulke duimen breed, zoo als ik dezelve op den houtgrond *Berg en Dal* gemeten heb. Men bezigt dezelve, om de huizen er mede te dekken, in plaats van met leijen, pannen, riet, stroo of bladeren.

N°. 18. *Bolletrie* (*Basterd*). — De *Basterd-Bolletrie* groeit zoo wel op hoog als op laag land, en draagt eene paarse vrucht; zijn stam levert balken op van 6 à 7 duimen kant, hebbende niet groote, stevige bladeren en eene kastanje-bruine schors. Deszelfs hout is als timmerhout veel slechter (uitgezonderd het hooglandsche), dan het ware *Bolletrie*-hout; het is minder rood van kleur, en de boom is zonder hart; evenwel is het voor binnenwerken zeer bruikbaar, ook wordt het voor singels gebezigd; echter is het spoedig door de lucht verteerd.

N°. 19. *Bolletrie* (*Hans-Hieps*). — *Hans-Hieps*, volgens anderen *Hans Ipsen* (*) *Bolletrie*, groeit veelal op hoog land en wordt niet zeer zwaar, draagt geene bloem of vrucht, maar lange, niet zeer breede bladeren; leverende een sterk hout op, dat voor scheringen zeer wel te gebruiken is.

N°. 20. *Bolletrie* (*Pinto*). — *Pinto Bolletrie* is nog slechter timmerhout, dan *Basterd Bolletrie* en groeit op hooge en lage landen. De boom draagt geene bloem of vrucht, en levert balken op van 8 à 10 duimen kant, zijnde het hout ongemeen hard.

N°. 21. *Bradi Lifie*. — *Bradi Lifie* of *Spickelgarie* groeit zoo wel op hooge als op lage landen, vooral op *Boven-Para* en *Perica* en wordt geen zware boom, hebbende eene bleeke schors en zeer lange, regtopgaande takken; dezelve draagt veelvuldige zware, breede, ronde en sterk geribde bladeren, van waar de naam van *Breed en lief*. De stam heeft leden als riet en is van binnen geheel hol; het hout is taai en wordt veel gebruikt voor riemen en duigen, alhoewel het ligt krom trekt. Ook bezigt men de meerendeels regte takken, of-

---

(*) Naar den naam van een' aldus genoemden persoon.

schoon niet algemeen, voor sparren. — Ik heb deze boomen het meest in *Boven-Perica* gevonden.

N°. 22. *Bruinhart* (*). — *Bruinhart* is voorzeker het edelsoortigste hout dezer kolonie; het is het duurzaamste timmerhout, vooral in water, wat men hier vindt, en mag als het beste der hier zijnde houtgewassen beschouwd worden. Men vindt hetzelve het meest in *Boven-Para;* dan dit hout is thans meer schaars dan voorheen, en daardoor hooger in prijs.

De stam van den *Bruinhart*, welke gaarne op hooge, bergachtige landen groeit, is onregelmatig rond, met hoeken en holligheden of groeiputten, welke laatsten vrij diep in eene schuinsche rigting van boven naar beneden loopen, eveneens als de gaten in de walvischkieuwen, welke men voor wrijfpalen in de weilanden vindt.

De vaste, sterke schors is glad en effen, en met eene menigte loodkleurige plekken bezet; de fijne, niet groote bladeren zijn eene à anderhalve palm lang, en worden, naar mate de boom grooter wordt, kleiner. Deze bladeren, welke dun en donker groen zijn, groeijen bij paren (7 à 9 stuks met het eindeblad) aan fijne stelen.

Het niet groote zaad van den *Bruinhart*, dat ovaal en plat is, groeit in peulen.

Men kant of bewerkt van den stam balken van meer dan een voet kant. Van dit hout worden uitmuntende singels gemaakt, maar door deszelfs schaarschheid wordt hetzelve meer tot andere einden gebezigd. Ook voor den scheepsbouw zoude het uitmuntende kielen en berkhouten opleveren.

(*) *Hart* of *hard*, hetzij naar de *substantie*, *hardheid*, of naar het *bruinkleurig hart*, wordt verschillende geschreven, aangezien men onzeker is, van waar dit hout dus genoemd wordt.

N°. 23. *Bijlhout.* — Het *Bijlhout*, in *Demerary* bij de Engelschen *Wallaba* genaamd, groeit op hooge en lage landen. De boom draagt aan zeer lange stelen of draden eene pompadourroode bloem en eene vrucht, welke veel op eene Engelsche bijl gelijkt (met een smal huis en een' breeden bek), van waar deze naam afkomstig zoude zijn, in welke peul eenige bruine pitten gevonden worden. Het stevige blad is niet groot en loopt zeer puntig toe; de fijne, graauwachtige schors is digt gekorven, en geeft den gladden stam een fraai aanzien. Deze boom levert het geschiktste hout op voor singels, latende zich zeer gemakkelijk tot dergelijke plankjes kloven. Sommigen beweren echter, dat dit hout, meer dan eenig ander hout, den bliksem zoude aantrekken; echter wordt dit door anderen ontkend.

In het water gaat dit hout spoedig tot ontbinding over, en men bezigt het weinig tot bindhout, doordien er de *houtluizen* spoedig in nestelen, waarvoor hetzelve het meest van alle hier zijnde houtsoorten blootstaat (*).

Volgens anderen is het *Bijlhout* een der edelsoortigste timmerhouten; echter zoude deszelfs innerlijke waarde niet genoeg erkend worden.

Wanneer men de voorzorg gebruikt, om de pennen en gaten, of daar waar dezelve zich sluiten, eerst met loodwit te verwen, dan kan het ongedierte niet in derzelver binnenste inkruipen, en alsdan is dit *gomrijke* hout bijna onvergankelijk, als zijnde de buitendeelen voor de houtluizen te hard, om er door te vreten.

Het hart van dezen boom is echter zeer zacht.

Een deskundige molenmaker te *Paramaribo* heeft mij verzekerd, als bij ondervinding sprekende, van dit

---

(*) Dit ongedierte vermolmt het greenen-, vuren-, beuken-, eiken- en N. Amerikaansch hout nog spoediger.

hout eene koffijloods te hebben gevonden, alsmede singels van datzelfde hout, welke, volgens gissing, tachtig jaren oud waren, zijnde echter nog zeer gaaf en sterk.

N°. 24. *Cachou.* — De *tamme Cachou* of *Kásjoe* is een boom, welke eene ronde, door elkander groeijende kruin heeft, hebbende eene ruwe schors; het blad is ovaal rond, bijna eene handbreed lang, met zeer dwars loopende, lichtkleurige zenuwen; dezelve draagt een' fijnen, roodachtigen trosbloesem.

Men vindt twee soorten van *tamme Cachou*, de eerste met eene oranjekleurige, iets roodachtige vrucht, zoo groot en van gedaante als eene kleine peer, met geel saprijk en zeer fijn vleesch, hetwelk zeer zamentrekkend en zuiverend voor het tandvleesch is, zijnde dit vocht zoo krachtig, dat het staal of een mes, waarmede de vrucht doorgesneden wordt, dadelijk geheel zwart beslaat, terwijl het de kleederen onherstelbaar bevlekt.

Onder aan het einde der dikke vrucht hangt een zeer hard, nootachtig zaad, met de einden naar beneden gekruld, en van gedaante als een slakhuisje, zijnde graauw van kleur; de langwerpige, witte, daarin zittende pit smaakt gelijk eene kastanje, als dezelve gebraden is.

De tweede soort draagt even zulk eene roode vrucht.

De wilde of *Bosch-Cachou* groeit het meest in savanes, wordende geen hooge boom; deszelfs sterke, stroeve bladeren hebben eene ovale gedaante van anderhalve handbreed lang en drie vingers breed, met eene bleekgroene rib en zenuwen. Deze bladeren zijn op het gevoel vrij gelijk als eene haaihuid, zoodat ook de schrijnwerkers dezelve gebruiken, om het hout te polijsten.

Het hout van deze boomen wordt weinig gebruikt;

jonge, onrijpe boomen geven een bleek spintachtig hout, maar het bruine-hart der volwassene, rijpe boomen is zeer substantief, en laat zich ongemeen glad en glimmend polijsten.

N°. 25. *Ceder.* De *Ceder* groeit meest in lage landen, echter vindt men den edelsoortigsten op de bergen; wordende niet schaars in deze kolonie gevonden. Men vindt er zeer zware boomen onder, welke echter geene bloem of vrucht dragen. Dezelve heeft eene witte, geelachtige schors, met zware sporen omzet, en heeft een fijn zacht blad; deszelfs hout is almede van het geschiktste tot het maken van kisten, kasten, tafels en andere meubelen, vooral de sporen dezer boomen geven ongemeen fraai meubelhout, dat echter door den tijd in kracht verliest. Door de bitterheid van het hout komen er geene wormen in, wordende tevens meer dan eenige andere houtsoort door de *kakkerlakken* geschuwd, zijnde tevens zeer aangenaam van geur; er druipt eene gom of een heldere, welriekende hars uit, die zoo doorschijnende als de *Arabische gom* is.

Men vindt twee soorten van *Ceder*, als: *roode* en *witte*, maar de *witte* is de beste, als zijnde minder vatbaar voor scheuren, echter ook minder fraai gebloemd. — Beide soorten weren de *mot* uit de kleederen, maar maken het linnen geel. Voor papier deugen de *Cederkasten* in geenen deele, als veroorzakende, dat hetzelve vloeit, terwijl het zich vertoont, alsof het met olie bespikkeld is.

Geen hout doet de spijkers en ijzeren bouten zoo ongemeen vast roesten, als het *Cederhout*, zoodat dezelve er nimmer weder uit te halen zijn, kostende het zelfs veel moeite, wanneer men overgaat met het hout te kloven, aangezien het ijzer als het ware hout, en het hout ijzer wordt, vooral wanneer men de spijkers

door vooraf geboorde gaten slaat, wordende het nabijzijnde hout alsdan met den spijker ééne en dezelfde compositie. — Voor binnenschotten, zoo in kajuiten als huizen en voor alle sieraadjen en beeldhouwwerk is het gelijk de *wane*-sporen zeer geschikt.

N°. 26. *Geelhart.* — *Geelhart* groeit op hooge landen, dragende eene geelachtige, groene vrucht, zoo groot als een kleine *advokaat-appel*, — bij de Negers bekend onder den naam van *Paijkoeri*, — maakt zware stammen met eene donkerbruine, gestreepte schors, uit welke bij de afschelling een geel vocht loopt, als dat der *Gomma Gutta;* het is deugdzaam timmerhout, en vooral als singels en op drooge binnenplaatsen zeer goed gebruikbaar, zijnde zelfs beter, dan het *Bijlhout.*

N°. 27. *Goebaij.* — De *Goebaij* is een *kappewierie*-hout, dat niet zeer zwaar wordt, zijnde dun en lang van stam. De boom draagt geene bloem of vrucht en heeft een fijn, spits, lang en smal blad van eene lichtgroene, glinsterende kleur, ongeveer eene handbreed lang en een paar vingeren breed, zijnde dun van middelrib en zenuwen; het hout wordt noch voor timmer-, noch voor brandhout gebruikt.

N°. 28. *Goejava* (*Bosch*). — De *Bosch-Goejava* groeit zoo wel in water als op hoog land. Deze boom draagt eene witte bloem, gelijk die van een' *Mispelboom*, en vervolgens eene gele vrucht, alsmede fijne bladeren, gelijk als of iets grooter, dan die der ijpenboomen; deszelfs schors is blinkend wit, en zoo effen glad, alsof de boom pas geschild was, komende hierin volkomen met de *tamme of vruchtdragende Goejava* overeen. — Eene menigte van deze en andere boomen heb ik op den weg naar *Armina* en later in *Boven-Para* gevonden; het hout is zeer taai en geschikt voor kammen in molenwerken.

De *tamme of vruchtdragende Goejava* levert het geschiktste hout tot het maken van geweerschaften, schaven, enz. — Sommigen bezigen het ook voor sparren. Deszelfs *kool* is van alle houten het meest geschikt om te teekenen; ook geeft dit hout een goed fijn teer, dat zich op ijzer vertoont alsof het zwart lak was.

N°. 29. *Grengre Oeba.* — De *Grengre Oeba* groeit op hoog en laag land, draagt geen' bloesem of zaad, hebbende een smal en lang blad; de boom wordt niet zwaar en alleen voor brandhout gebruikt.

N°. 30. *Gribisie.* — De *Gribisie* groeit in lage, ziltige landen; dezelve draagt eene geelachtige noot, zoo groot als eene vuist. Het worden groote boomen, waarvan men echter geene dienst heeft.

N°. 31. *Groenhart.* — De *Groenhart* is bij sommigen bekend onder den naam van *GroenEbbenhout;* men heeft *hooglandsch* en *zwamp Groenhart*, echter is de eerste soort de beste, de laatste is zwavelachtig en minder duurzaam. De boom groeit even zwaar als de *Bruinhart*, men vindt er zelfs balken onder van 24 duimen rijnl. diameter. Met het begin van den droogen tijd laat deze boom zijne bladeren vallen en vertoont alsdan, vóór en aleer er zich nieuwe bladeren gezet hebben, eene geheele kroon van goudgele, groote, digt op elkander groeijende, kelkvormige, vierbladige bloemen, welker schoonheid, bij het donkere groen der overige boomen, ongemeen prachtig is; deszelfs meelachtig zaad gelijkt volkomen naar *Olijfzaad*, zijnde wel een voet lang; hij heeft eene licht geelachtige, broze schors, eene groote zich los uitbreidende kruin, en zijne bladeren zijn iets korter en breeder, dan die van den *Bruinhart*.

Het *Groenhart*-hout, naar deszelfs groene kleur aldus genoemd, is vrij schaars, echter weinig minder deugdzaam, dan het *Bruinhart*-hout; doch in het water niet

zoo duurzaam, als zijnde meer vatbaar voor wormen. Van dit hout worden vele singels gemaakt, die echter niet zeer duurzaam zijn, wordende verder gebezigd voor het gaande werk en verdere stukken van de suikermolens; hetzelve is het meest geschikt voor het maken van eene groote spil op koperen standers, ankerspaken, enz. enz.

N°. 32. *Groenhart* (*water*). — De water *Groenhart* groeit veel in zwampen en levert zeer zware boomen op. Hij geeft een goed timmerhout, zeer geschikt op vochtige plaatsen, leverende tevens goede molenkammen op. — In het water versteent dit hout, wordende voor spijkers ontoegankelijk.

N°. 33. *Hiengé nékoe*. — De *Hiengé nékoe* groeit veel op het gebergte, zijnde echter moeijelijk te bekomen. Dezelve draagt geene bloem of vrucht, maar heeft een lang smal blad, leverende balken op van 8 a 10 duimen kant, dat echter een zeer slecht timmerhout is.

N°. 34. *Hiengé-pipa*. — De *Hiengé-pipa* groeit op hooge en lage landen; dezelve draagt eene ronde, gele bloem en eene vrucht als eene Goudasche pijpenkop, zijnde witachtig graauw van kleur, echter tot niets nut.

De *Hiengé-pipa* heeft over het algemeen overgroote zware sporen, die zeer spongieus zijn; echter worden dezelve gebruikt tot het maken (door dezelve als mollen uit te hollen) van houten bakken, om aarde, vuiligheden, enz. in weg te dragen.

N°. 35. *Hoepelboom*. — De *Hoepelboom* (*Copaïfera Officinalis* Bot.) groeit op hooge en lage landen; dezelve heeft eene dikke, effene, donkere schors, en een klein, rond, vleezig blad. Men vindt dezen boom ongemeen veel aan de oevers van de *Marowijne*, vooral op de hoogte van *Armina*; dezelve levert eene soort van *olie*,

of wel *Hoepel-olie* op, bij de geneeskundigen bekend onder den naam van *Kopaïve balsem* (*), dien men bekomt door den boom te tijferen; men kapt, bij voorbeeld, eene van onder uitgeholde keep in den regtopgaanden stam, waarin men eenigen tijd vuur legt. Deze balsem heeft eene doorschijnende gele kleur, en is bij de uitlekking van den boom zoo klaar als versche *Amandelolie;* ofschoon van tijd tot tijd geler wordende en, oud zijnde, zoo dik als *Honig;* echter komt ze nimmer tot eene harstachtige vastheid, heeft éenen welriekenden geur en eenen niet onaangenamen, bitteren smaak. Op *Armina* is dezelve zoo overvloedig, dat de soldaten er hunne schoenen mede smeren; zij wordt in *Suriname* als een heilzaam middel op versche wonden gedaan en ter genezing van een *Gonorhea* ingenomen, waarbij men alsdan eene gelijke hoeveelheid *Spiritus nitri dulcis* doet en driemaal per dag er een theelepeltje vol van inneemt, ten gevolge waarvan de urine zeer beduidend verandert.

Het hout van dezen boom is vast en taai, zijnde zeer geschikt voor masten op sloepen, stengen, raas, enz. — Deze boomen jong zijnde, worden dezelve gebruikt tot hoepels voor *melassie*-vaten. In de *Saramacca* divisie bezigt men dezelve, als aldaar veelvuldig groeijende, bij gebrek van Hollandsche hoepels, ook voor suikervaten.

N°. 36. *Isrie.* — De *Isrie* (geen *IJzerhout*) groeit op hoog land en draagt geene bloem of vrucht; de fijne, donkergroene bladeren zijn anderhalve palm lang en eene halve palm breed; men vindt er zware boomen onder, wier hout sterk en voor ruw timmerhout goed geschikt is.

(*) Zie *Bataafsche Apotheek*, te *Amsterdam* bij J. ALLART, 1808, bl. 78.

N°. 37. *Jashout* of *Basterd Goebaij.* — Het *Jashout* groeit op hooge en lage landen, hebbende lange, smalle bladeren; men noemt het ook *Basterd Goebaij*, wordende veel gebrand, welks kool daarna, tot een poeder gestampt, voor eene *dressie* op de *jas* (*) gestrooid wordt.

N°. 38. *Jurrie-Jurrie.* — De *Jurrie-Jurrie* is een niet groote heesterachtige boom met eene loodkleurige schors, welke vrij regelmatig met bruine stippen bezet is.

De bladeren zijn lang en smal met eene bleekgroene middelrib en fijne in het vleesch verborgene zenuwen; de bladeren groeijen in groote getallen rondom kleine stelen.

De bloesem bestaat uit een' goudgelen, vijfbladigen kelk van een' halven vinger lang, zonder zaadstampers.

De niet ronde, maar zeszijdige, tonvormige noot (*Jurrie-Jurrie* genaamd) wordt in tweeën gespleten, met welke schalen de Negerinnen op de danspartijen (*Banja's*, *doe's*) enz. een voortdurend geraas maken.

De vrucht wordt niet gegeten en ook het hout, mijns wetens, niet gebruikt.

N°. 39. *Kabbis* (*Witte*). — *Witte-Kabbis* ontleent zijnen naam van deszelfs bleekkleurig hout, groeijende op hooge landen, en draagt geene bloem of vrucht; dezelve heeft eene lichtkleurige, effene schors, en een vrij goed, maar weinig bekend timmerhout, vooral in het drooge, en is zoowel bij molenwerken als in huizen zeer wel te gebruiken.

Roode Kabbis is meer algemeen bekend onder den naam van *Wormbast* (zie onder die benaming).

(*) *Jas*, eene ongemeen zware huidziekte. (*Zie Negerziekten*, 5e *Afdeeling*, 3e *Hoofdstuk*, § 5.) — *Dressie*, de inlandsche benaming voor geneesmiddel.

N°. 40. *Kabbis* (*Zwarte*). — De *Zwarte Kabbis* groeit op hoog land; hiervan vindt men zeer zware boomen, die echter geene bloem of vrucht dragen, hebbende eene zeer dikke, vrij gladde schors, wel iets naar die van den *Purperhart* gelijkende, gevende een hard timmerhout, dat zeer nabij het *Bruinhart*-hout komt; het heeft, wel is waar, spint, echter veel minder, dan de *Witte* en *Roode Kabbis*.

N°. 41. *Kakau* (*Bosch*). — De wilde *Bosch-Kakau* groeit veel in *kappewierie*, hebbende dikke, breede, ronde bladeren, en wordt nergens voor gebezigd; echter gebruiken de inboorlingen deszelfs jonge bladeren, als thee gedronken, wel voor eene *dressie*, om te wateren.

N°. 42. *Kalebas* (*Bosch*). — Men vindt in *Suriname* twee soorten van *Bosch Kalebassen* (*Macha mona's*); beide groeijen gaarne in *kappewierie's* of lage landen.

De *Man Kalebasboom* groeit hooger en zwaarder, dan de vrouwelijke. Dezelve draagt geene vrucht en heeft een fijn blad en eenen kleinen, witten bloesem, hebbende eene fijne, blaauwachtige schors en een substantief taai hout, zijnde zeer hard en fijn gevlamd, vrij gelijk aan het bekende Eikenhout; men vindt er balken onder van 12 duimen kant.

De vruchtdragende *Kalebas* (*) is grooter van blad en heeft eene bleeke, maar dikkere schors. Ook kan deszelfs hout, dat nog fraaijer gevlamd is, dan het eerste, zeer goed voor meubelen gebruikt worden.

De *Vrouwelijke Kalebasboom* groeit gewoonlijk zoo groot als de perenboom; deszelfs bloesem is eene der fraaiste *Surinaamsche* bloemen; dragende ronde eien perenvormige vruchten, tot de grootte van een

(*) De eigenlijke *Macha mona*.

kinderhoofd, zelfs grooter dan komkommeropels, wier gladde, graauwachtig bruine en effene schlen de *Indianen* en *Negers* gebruiken voor *eet-* en *drinknappen*, en de kleine perenvormige voor *kridhorens*, enz. — Deze boom draagt zijne vrucht zoo wel aan den stam, als aan de takken, even als de *Kakau*. De bladeren van dezen boom zijn zeer vleezig, loopende puntig toe. De inboorlingen maken allerhande insnijdingen en figuren op de evengenoemde schalen, welke zij met krijt inwrijven, waardoor de bruine kleur der schaal meer afsteekt.

N°. 43. *Kamera Wintje.* — De zoogenaamde *Kamera Wintje* vindt men in de dorre zand-savanes van *Boven-Para* en *Boven-Saramacca*, gevende hooge, dikke boomen, van welke uitmuntend, zeer zwaar, blank, vierkant hout bewerkt wordt.

N°. 44. *Kandra.* — De *Kandra* vindt men niet zeer schaars. Dezelve groeit in *kappewierie* en draagt geene bloem of vrucht. Het hout is slechts geschikt voor brandhout, maar de schors bevat een geelachtig vocht, hetwelk een heilzaam middel tegen den ringworm is.

N°. 45. *Kaneelhart.* — *Kaneelhart* groeit op hoog land en is vrij schaars; deszelfs hout ruikt veel naar kaneel, van waar deze boom voorzegden naam zonde hebben ontleend.

Deze boom draagt geene bloem of vrucht, en heeft eene zeer zware, veelal met mos begroeide, groene schors en een blad, veel met dat van den *Bruinhart* overeenkomende. Zijn hout is ongemeen digt en vast, zijnde bijna geheel zonder poriën, en is een uitmuntend timmerhout, waarin nimmer de worm komt, zijnde tevens zeer goed bestand tegen water, maar daarentegen zoo broos als glas.

N°. 46. *Kaneelhart* (*Man*). — *Man Kaneelhart* is

vrij gelijk aa *Kaneelhart.* Deze boom groeit op hooge en lage landen, dragende geene bloem of vrucht, wordt hoog en zwaar, en levert een uitmuntend timmerhout op.

N°. 47. *Kankan-hoede.* — De *Kankan-hoede* (*Kamhout* of *Basterd Ceder*) wordt een vrij groote boom, groeijende zoowel in *Beneden-* als *Boven-Para.* Deszelfs effene schors is met geelachtige, witte en loodkleurige vlekken begroeid; kruin en blad hebben veel overeenkomst met die van den walnotenboom.

De vrij stevige bladeren zijn twee handbreeden lang en drie à vier vingeren breed.

De vrucht bestaat uit een' platten, zwaren bol van zes Nederl. duimen in middellijn, en tusschen twee à drie duimen hoog, gelijkende in gedaante zeer veel naar eenen ui. Deze zaadbol is rondom met sterke, zwarte doornen omgeven, kunnende zeer goed in plaats van eene *haarkam* worden gebruikt, welke vorm den boom ook waarschijnlijk dezen naam doet dragen. In het binnenste van dezen bol vindt men eene menigte zaadkorrels besloten.

Vroeger gebruikte men de schors dezer boomen in plaats van den suikerkalk, bij het koken der suiker, latende wel eene grove, doch geenszins eene zuivere, blanke grein achter.

N°. 48. *Kankantrie.* — Den bij de Negers heiligen *Kankantrie* (*Bombax pentandrum* LINN,) noemt VON SACK, D. I, bl. 261, *Zijden Wolboom;* de Engelschen noemen denzelven *Cottontree* (*Katoenboom*), en bij FERMIN, D. I, bladz. 226, heet dezelve *Kuttentrie.* Dezelve groeit bijna overal; wordt een hooge, zware boom met dikke, bijna horizontaal groeijende takken; draagt eene oranjekleurige, groenachtige, kelkvormige trosbloem; de bloem, uit vijf dikke bladeren zamengesteld, komt vóór de bladeren

van den boom zelven, hebbende vijftien helmstijltjes, en na dezelve zijdeachtige, doch niet gebruikt wordende katoenvlokken, die eerst in peulen, zoo groot en van gedaante als een ganzenei, verborgen zijn; rijp zijnde, berst deze peul of noot in drie deelen open, en vertoont de katoenvlok, in welke zich dertig à veertig gladde, roodachtige korrels bevinden, die zich zeer moeijelijk scheiden laten. Men bezigt dit katoen wel tot het vullen van matrassen, enz., waar deze en gene personen zeer veel tegen hebben, als bewerende, dat hetzelve de *Boasi-ziekten* (*) bevordert.

De boom heeft eene lichtkleurige groene, gladde en dikke schors, hier en daar met stekels bezet, en een fijn, blaauwachtig, langwerpig en smal blad, waarvan dezelve somtijds zeer schaars voorzien is; het jeugdige en lichtgroene blad van den *kankantrie* gekookt zoude, volgens den Engelschen schrijver E. IVES, den hoogsten trap van loop genezen, enz.

Deszelfs stam, uit wit spongieus hout bestaande, veel op dat van den *Bébé* gelijkende, gebruikt men wel voor *koffijmatten;* dit is al eene zonderlinge plaatselijke benaming, zijnde een liggende balk met ronde gaten, waarin de koffij gestampt wordt; dan tot dit einde is de stam van den *Postentrie* beter.

De *kankantrie*boom is door de natuur met ongemeen zware stutten of sporen omgeven, die tien à twaalf voeten boven den grond van den stam afschieten en tot op den grond aan den stam gesloten blijven, vormende om denzelven geheele kamers.

Op geenen boom groeijen meer en grootere ver-

(*) *Boasi* of *Lepra*, eene verschrikkelijke en ongeneesbare kwaal.

scheidenheden van woekerplanten of zoogenaamde *vogel-kaká*, dan op den *kankantrie*. Ook de *Surinaamsche* dichter ROOS, op zijne wandeling in 1787 naar de plantaadje *Maretraite*, achter *Paramaribo*, hier van sprekende, zegt:

» Daar zij in 't midden van de digste woesternijen,
» Op hare takken torscht een schat van kruiderijen,
» Door 'their der vogelen op hare schors geplant."

N°. 49. *Kassaba.* — Den *Kassaba*boom vindt men overvloedig op het gebergte; dezelve draagt geene bloem of vrucht, en heeft een fijn lang blad; men vindt er zware boomen onder, zijnde echter een gemeen hout.

N°. 50. *Kato.* — De *Kato* of *Gandoe-hoede* groeit zoo wel in de beneden als in de bovenlanden, hebbende eene donker graauwe schors, terwijl de bladeren op die van den *Kabbis* gelijken; dezelve levert een vrij sterk, goed, vierkant hout, alsmede kamhout voor molenwerken op, hebbende van kleur veel overeenkomst met het *Groenhart*-hout.

N°. 51. *Katoen* (*Bosch*). — *Bosch Katoen* (niet de *Kankantrie*) groeit op de bergen, dragende eene soort van katoen in eivormige buizen, geschikt voor het vullen van matrassen, en levert zware boomen op, die in geenen deele schaars zijn, dragende ronde, breede bladeren; deszelfs zacht hout wordt niet gebruikt.

N°. 52. *Koeral.* — De *Koeral* of *Koera-Harra*, ook *Coerára* of *Curabantie* genoemd, is eene soort van *basterd wane*, groeit meerendeels in zwampen en langs de oevers der kreken, hebbende eene schors, welke veel met die van den *Bolletrie* overeenkomt, ofschoon niet zoo effen, maar meer met knobbels bezet zijnde; deszelfs bladeren zijn als die van de gewone *wane*, echter van onderen iets bleeker groen, dragende geene bloem of vrucht. Men vindt er zeere zware boomstam-

men onder, welke zeer geschikt zijn, alhoewel het hout ligt en poreus is, voor *Kanoo's* en *Corjalen*, *Gespen* en *Knien*.

N°. 53. *Koffij* (*Bosch*). — De *Boschkoffij* groeit op hooge en lage landen; dezelve draagt eene groote, gele, ronde bloem en het zaad in eene peul. Het is een ligte boom, welks hout geene waarde heeft, dan voor sparren.

N°. 54. *Kona-tappie.* — De *Kona-tappie* of *Kitto-hoede* (niet *kona-tépie*) groeit op hoog land, echter ook in *Beneden-Para*, hebbende een' dikken, donkeren bast met witte plekken. De bladeren, ofschoon iets fijner, zijn vrij gelijk aan die van den *Oeman Berklak.* Dezelve draagt eene gladde, groene vrucht, zoo groot en van gedaante als eene olijf, welke echter niet gegeten wordt.

N°. 55. *Kona-tépie.* — De *Kona-tépie* groeit veelvuldig in laag land, dragende geen' bloesem en geene vrucht, hebbende een vast, rimpelig, puntig blad, zoo als dat van een' *Perenboom*, en eene effene, bleek bruine en roodachtige schors. — Dezelve heeft een uitmuntend hard hout, hetwelk zeer geschikt is tot het maken van meubels, gelijkende wel iets naar *Letterhout*, echter is het grooter gevlamd; dit hout komt zeer nabij het *Kaneelhart*-hout.

N°. 56. *Kopie.* — Het *Kopiehout* groeit zoo wel op hooge als lage landen, en geeft zware, regtop groeijende boomen, welke eene donker bruine en zeer mosrijke schors hebben, met weinig sporen omgeven. De boom heeft eene losse, uit elkander groeijende kruin; het blad is kleiner, maar voor het overige vrij gelijk aan dat der *Koffijboomen*, zijnde iets harig met spitse punten; het zaad is zeer fijn; het hout van denzelven wordt ongemeen veel gebruikt voor zolders, vloeren, beschotten en vooral en bijna uitsluitend voor

buiten-omslag der huizen, enz; ook maakt men er het bindwerk of geraamte der huizen van, wordende veelvuldig gebezigd tot het maken van knien in ponten en booten. Op drooge plaatsen is deszelfs deugdzaamheid vrij gelijk aan *Basterd Bolletrie* en wordt zelfs door sommigen voor beter gehouden.

Men vindt twee soorten van kopie, als: *roode en witte*, waarvan de eerste de duurzaamste is, zijnde tevens fraaijer gevlamd en gladder te bewerken; de witte is altijd spekkig.

N°. 57. *Krapá.* — De *Krapá* groeit veel in laag land en geeft zware boomen van wel vier voeten in middellijn, vooral in *Boven-Saramacca;* dezelve draagt eene bruine noot met eene platte zijde; de pitten geven eene goede olie, waarmede de *Indianen* zich besmeren en de *koesoe wee* aanmengen, zijnde eene zeer bittere olie. Het is jammer, dat men geene proeven neemt, om dezelve meer algemeen dienstbaar te maken. Men heeft er twee soorten van *witte* en *roode Krapá;* zijnde eene slechte soort van timmerhout, maar voor meubels, door deszelfs gelijkenis naar *mahonie*, is het (wanneer het niet te veel gescheurd is, waar de tijd van dit hout te vellen veel aan toebrengt, vooral wanneer het onrijp gekapt wordt) nog al bruikbaar; het hart van dezen boom wordt om deszelfs poreusheid dikwerf door eene kruissnede weggenomen. De schors, gekookt zijnde, is zeer heilzaam op vuile wonden.

N°. 58. *Kwarie.* — De *Kwarie* groeit in laag land, hebbende eene sterke, loodkleurige schors; de kruin is vrij groot en de bladeren zijn roodachtig van kleur. In het midden van den grooten droogen tijd draagt deze boom een' kleinen, gelen bloesem aan de punten der uitstekende takjes, en vervolgens eene groene, langwerpige vrucht, veel naar kleine agurkjes gelijkende. Men vindt er zware boomen onder, welker hout als timmer-

hout zeer bruikbaar is, echter is het ongemeen grofdradig, ligt, scheurig en voor krom te trekken vatbaar.

N°. 59. *Kwassie.* — Het *Kwassie* of *Quassiehout* (*Lignum Quassiae*) komt van de *Pitcarnia excelsa* en *amara*, en werd naar een' Neger QUASSIE, die er de kracht van ontdekte, *kwassie* genoemd (*). In *Suriname* heet men hetzelve in de wandeling *quassi bita*, aangezien het zeer bitter van smaak is. De kwassieboom heeft eene dunne, gevlekte schors en draagt eene langwerpige, roode bloem. Het aftreksel van den wortel dezes booms (*quassia amara*), dat krachtiger is dan dat van den stam, daar dat van den stam krachtiger is dan dat der takken, is een nog erger bitter, dan dat van *Alsem* (*Artemisia Absintium* Bot.) en is sedert 1756 in Europa bekend; echter bezigt men daar meer het hout dan den wortel en nimmer als poeder, maar bij uitsluiting *Extractum Ligni quassiae* en *Tinctura quassiae*, welke laatste een uitmuntend maagsterkend middel is.

IJzer, door het vocht van den wortel getrokken, roest dadelijk en wel zoo sterk, dat het geheel zwart wordt; men houdt het echter in *Suriname* voor een der beste maagbitters, hebbende het vermogen van de maag nog meer te versterken en de koking der spijzen te bevorderen, dan het houtsap zelf; verouderde koortsen zouden door hetzelve geheel genezen worden; werkende afgekookt sterker op de vochten, dan de *quinaquina* (*Cortex Peruvianus*) en bevattende eene menigte zoute deelen, zoodat men hetzelve aan menschen van alle jaren toedient; echter is het gebruik als drank beter, dan als poeder, wordende door de laatste wijze wel

---

(*) GRANMAN QUASSIE stierf, volgens een daarop door ROOS (zie III Deel, bladz. 109 zijner Mengelpoëzij) vervaardigd rijmpje, oud van dagen, in 1787.

eens verstopping veroorzaakt; in het eerste geval werkt men als partikulier persoon in de kolonie aldus:

Men neemt een half once van de wortelschors dezes booms, welke men op zes ponden water tot op de helft verkoken laat, de pot wel digt houdende; vervolgens giet men dit afkooksel door een doek, waarvan men aan den de koorts hebbende lijder alle twee uren een wijnglas vol geeft, dien, nadat de koorts weg is, eene zacht werkende purgatie wordt toegediend.

Het hout van dezen boom is wit geelachtig van kleur en niet zwaar, zijnde met eene witte, aschgraauwe en bruine schors bekleed.

N°. 60. *Kwassie* (*Simaruba*). — De *Simaruba Kwassie* (*Quassia Simaruba* Bot.) heeft wel iets van een' appelboom. Deszelfs bloem gelijkt op witte viooltjes, hebbende echter een' scherpen en onaangenamen geur; dezelve draagt eene ronde, roode, in vieren verdeelde vrucht, kunnende als vomatief en laxantief gebruikt worden. De bast van den wortel dezes booms is zeer taai, zijnde bleek geel, iets roodachtig van kleur, ruw en rimpelig en tevens bitter van smaak, zonder reuk en digt ineen gesloten, als bestaande uit sterke, buigzame vezels; echter laat dezelve zich gemakkelijk van den wortel afscheiden.

Het hout van dezen boom is wit, ligt en smakeloos. De schors bevat eene menigte harstachtige deelen, die als maagversterkende middelen toegediend worden, terwijl zij de snijdingen en buikpijnen, enz. doet stillen; zijnde tevens een goed en beproefd middel tegen bloed- of roode loop. Het nuttige gebruik van het afkooksel dezer boomwortels is, gelijk men beweert, door de anders in hunne kindschheid zijnde inboorlingen dezer kolonie ontdekt geworden (*).

(*) Anton von Jussieu, Degner, Pringle, Zimmermann

N°. 61. *Kwatta patoe.* — *Kwatta patoe* groeit zoo wel op hooge als lage landen, en draagt eene noot zoo zwaar als eene vuist; deszelfs hout is een zeer slecht, niet gezocht timmerhout.

N°. 62. *Kwepie.* — De *Kwepie* of *Kwebie*, een boom van middelmatige grootte, groeit even eens op hoog land. Dezelve draagt noch bloem noch vrucht, maar de Indianen maken van de asch van deszelfs bruine, effene schors hunne waterkannen, peper- en waterpotten, welke asch zij met de klei als een verbindingsmiddel vermengen en vervolgens na den gegevenen vorm in het vuur zetten (*).

N°. 63. *Laka Sieri.* — De *Laka Sieri* groeit in water en in kreken, geeft geene zware boomen en een ligt poreus hout, dat voor geen gebruik geschikt is, maar levert eene edelsoortige gom op, die zeer heilzaam voor versche wonden is, komende den *Balsem proveanum* in deugdzaamheid zeer nabij.

N°. 64. *Latroeka* (*Hooglandsche*). — De *Hooglandsche Latroeka* groeit op hooge landen, wordt niet zwaar van stam, alhoewel dezelve zware takken heeft, dragende een klein, geelachtig, rond zaad; deszelfs hout heeft geene waarde.

---

en MONRO hebben met lof van de *Cortex Simaruba* gewag gemaakt.

(*) PANANTI zegt (†): » Hun (Barbarijers) cement, het » welk uit twee deelen houtasch, drie deelen kalk en een deel » zand bestaat, noemen zij *Tábby;* tot metselen gebruikt, » wordt het op den duur zoo hard als marmer en volkomen » waterdigt." Deze asch der *Kwepie*-schors wordt echter uit eene tegenovergestelde reden in de klei gebezigd, n.l. om de kannen poreus te houden, in welke het water koeler blijft dan in die, welke geheel waterdigt zijn.

(†) Mijne *Lotgevallen en Reizen in de Barbarijsche Roofstaten.* Te Leeuwarden, bij STEENBERGEN VAN GOOR, 1830.

N°. 65. *Letterhout* (*Man*). — *Man-Letterhout* groeit op hooge en lage landen, draagt noch bloesem noch vrucht en heeft een fijn, lang en smal blad, en eene effene, zeer donkerbruine schors. Het meerendeel is spint; deszelfs kern is echter een zeer hard en fraai hout, hetwelk men zelden zwaarder dan 4 à 5 duimen in diameter vindt, zijnde alleen geschikt tot het maken van kleinodiën, draaiwerk, snuisterijen, enz. Het is ongemeen zwaar en zwart gespikkeld; men kan het zeer glad bewerken; echter kost dit, door zijne hardheid, veel moeite; deszelfs grondkleur gelijkt wel iets naar *Armenisch hout*, maar, oud geworden, wordt het bijna zoo zwart als *Ebbenhout*.

N°. 66. *Letterhout* (*Oeman*). — Het *Oeman-Letterhout* (*Wijve-Letterhout*) of *Goud-Letterhout* groeit in lage landen en draagt geene bloem of vrucht. Hetzelve heeft veel spint en weinig waarde, zijnde tevens zeer schaars te bekomen; echter is dit een zeer substantief of bijna versteend hout (blijkende deszelfs zwaarte uit de achtervolgende tafel, n°. 10). Men vindt er de fraaiste vlammen onder, volkomen op *Javaansche*, *Chinesche* en *Hebreeuwsche karakters* gelijkende. — De naam van dezen boom, *Basterd-Letterhout*, is waarschijnlijk met voornoemde namen verward.

N°. 67. *Locus*. — *Locus* (*Hymenaea Courbaril*), bij FERMIN, D. I, bl. 75, *Loms* genaamd, groeit zoo wel op de bergen als in lage landen; echter het menigvuldigst in laag land, van waar men ook het deugdzaamste hout bekomt. Deze boom groeit tot eene ongemeene zwaarte; gemeenlijk draagt dezelve eene zeer groote, ronde kruin op eenen korten stam, welke met sporen omzet is. Ik heb op *Armina* eenen balk gezien van vijf Nederlandsche ellen en zes palmen lang, en negen palmen, twee duimen en zeven pal-

men kant; echter is dit hout zeer schaars en daardoor hoog in prijs. — De boom draagt, na eene groenachtige bloem, een langwerpig, cilindervormig zaad van vier à vijf duimen lengte, welks meelachtige vrucht aangenaam zoet van smaak is, hebbende eene witte, graauwe schil. De boom heeft eene lichtgraauwe, pokkige, groenachtige en harde schors, en een donkergroen blad van ruim ééne palm lang, van gedaante als dat van eenen perenboom.—De *Locus* is een ongemeen fraaije, bladrijke boom, groeijende regtstandig als een Rigasche mast op; geeft een kostbaar, maar tevens een zeer uitmuntend timmerhout in molenwerken, zoo voor bonkel- en kamraden, als brassen; voor een' schrijnwerker is het onmisbaar, gevende, goed opgewreven zijnde, de fraaiste huismeubelen, wordende door den tijd zeer donker en bijna zwart gevlamd.

De boom levert eene soort van gom op, welke de Indianen *Simiri* heeten en gebruiken, om er hunne aarden kannen mede te verglazen en die tevens als kaarsen brandt, gevende een' welriekenden geur van zich; ook bezigen zij voor hunne kaarsen het hier pikzwarte was van de wilde honigbijen.

De geneeskundigen noemen den vloeibaren harst van den *Locus*, die veel op *Copal* gelijkt, *Anime gummi.* Deze doorschijnende gom, welke zich in terpentijnolie en alcohol van eenendertig à tweeëndertig graden laat oplossen, geeft een overheerlijk wit vernis.

N°. 68. *Locus* (*Basterd*). — *Basterd-Locus* of *Sinapletoe* groeit meerendeels op het gebergte, alsmede op lage gronden; echter is de eerste de beste soort en is niet schaars, leverende zware balken op van 12 à 14 duimen kant. Deze *Locus* draagt geene bloem of vrucht, en heeft een zeer groot, breed, rondachtig blad; zoo groot als eene mans hand, zijnde echter dun van vleesch en zenuwen, met eene spitse,

staartvormige punt, hebbende eene fijne, loodkleurige schors; zijnde het hout een vrij goed timmerhout tot het bouwen van huizen. — Ook vindt men in *Boven-Para*, op de savanes, den *Zand-Locus*, ook *Witte Locus*, naar de kleur van deszelfs hout aldus genoemd.

N°. 69. *Loko.* — De *Loko* (niet *Locus*) groeit bijna overal en gelijkt veel op den *Kankantrie.* Het hout heeft echter geene waarde.

N°. 70. *Maho.* — De *Maho* is een niet zware boom, welke gaarne aan de oevers der kreken groeit. Men vindt deze boomen het menigvuldigste in *Beneden-Para*, hebbende eene lichtgraauwe schors en een helder groen, zacht, rondachtig blad, dat vrij gelijk van grootte en gedaante als dat der lindeboomen is, ofschoon meer vleezig en niet zoo dun zijnde. De goudgele, kelkvormige bloesem bestaat uit vijf rimpelige bladeren, uit welker donkerroode binnenste een gele zaadstamper met vijf donker karmozijnkleurige knopjes voortkomt; over het geheel genomen gelijkt deze bloesem veel naar de enkele gele stokroos, dragende het zaad in eene peul.

Van den jongen, onrijpen *Maho* wordt de schors afgenomen en te zamen gedraaid, leverende door derzelver sterke, taaije banden voor drooge zaken (vooral katoenbalen) een uitmuntend touwwerk op. Van oudere boomen neemt men voor touw den binnenbast, terwijl men den buitenbast gebruiken kan, in plaats van *Warimbo*, tot het maken van baskieten of mandjes.

N°. 71. *Man-bijara.* — Den *Man-bijara* of *Mamay* vindt men in *Suriname* van onderscheidene soorten, zoowel boomen als heesters. — Ik heb eenige zware *Man-bijara*boomen in *Para* op den houtgrond *Onoribo* gezien, maar de stam was ook hier gelijk die, welken ik vroeger in *Boven-Suriname* gezien had, met

zoo veel *Tay-tay* en woekerplanten omgeven, dat ik de graauwe schors niet met juistheid onderkennen konde.

De bladeren zijn iets meer dan eenen vinger lang en twee vingers breed, zijnde donkergroen van kleur en door de sterke zenuwen rimpelig en geribt, groeijende stervormig rondom kleine stelen.

De heester *Man-bijara* is een gewas, dat bijna overal groeit; men vindt in *Suriname* wel drie verschillende soorten van deze vruchtdragende heesters; de eene soort draagt een klein, wit bloempje, en geeft eene gele, langwerpige vrucht, zoo groot als eene mans vuist, waarin eene witte melk aanwezig is, welke vrucht eene smakelijke confituur oplevert.

De tweede soort draagt eene ronde vrucht, vrij gelijk aan een *Sabatille*, echter heeft zij van kleur eene lichtere schors; haar vleesch is meelachtig zoet en licht geel van kleur, in welks midden een groote steen zit.

De derde soort is mij nog niet voorgekomen.

N°. 72. *Mangrove* (*Berg*). — De *Berg-Mangrove* gelijkt veel op dien der *Zwampen*, terwijl ook deszelfs stam op eene menigte, boven den grond door elkander groeijende, wortelen rust; echter is de schors en het hout wit, en minder deugdzaam, dan dat der *Zwamp-Mangrove*, wordende niet anders gebruikt, dan binnenshuis, op zeer drooge plaatsen.

N°. 73. *Mangrove* (*Hooglandsche*). — De *Hooglandsche Mangrove* groeit op hoog land, zijnde een fijn, ligtstammige boom, welke met vele dunne doornen omgeven is; dezelve heeft een fijn, zwartachtig, rond zaad, hebbende geene breede, maar lange, dikke bladeren. Deszelfs hout is onbruikbaar.

N°. 74. *Mangrove* (*Zwamp*).— De *Zwamp-Mangrove* of *Mangroe* (*Rizophora*) heet ook *Wortelboom*;

FERMIN (*) heet den *Mangrove Mangel;* in *Cayenne* wordt hij *Manglier* genoemd. Men heeft twee soorten van *Mangrove*, als die met *rood* en die met *wit hout;* de eerste, welke wij nu beschrijven, groeit veel, gelijk de *Parwa*, in zoutachtig water langs de zeekust en de benedenste gedeelten der rivieren. Dezelve heeft van onderen eene groote menigte takken, waarop zich een éénige stam verheft, die wederom worteltakken en vezelen van de kruin af in het water nederlaat, welke alsdan boomen en takken formeren; bij laag water staan derzelver hooge wortels geheel bloot, waarvan de schrijver der *Lantaarn* voor 1796, bl. 133, te regt zegt: « hebbende een treurig aanzien, op de manier van be- « moste hoepelstokken."

De *Zwamp-Mangroe* heeft een klein, rond, vleezig blad, gelijk dat der *Elzen*, zijnde eirond, donker groen van kleur, eene hand breed lang en half zoo breed. De heldere, groene schors wordt gebruikt voor *run*, ter bereiding van huiden tot leder; de bloem is gelijk eene kelk, bestaande uit vier kleine, bruinachtige blaadjes, uit welke een bruine, platte schok te voorschijn komt, waarin het naar boonen gelijkende zaad groeit. Het hout van den *Rooden Mangrove* is even deugdzaam als dat van den *Bolletrie*, maar, doordien het bewerken daarvan in zwampen en modderpoelen zeer moeijelijk is, wordt hetzelve niet te koop gevonden.

De *Witte Mangroe* groeit in het gebergte.

N°. 75. *Mankrassie hoede.* — Den *Mankrassie hoede* heeten de Caribische Indianen *Waijakarie*, en is bij de *Arawakken* de *kanonbarie*, groeijende zoowel op het hooge, droge zand, als in zwampen, gevende dikke, hooge boomen. De zware schors

---

(*) D. II, bl. 252.

is graauw van kleur, met kleine pokstippen bezet, hebbende in reuk en smaak wel iets van kaneel en andere specerijen; ook gebruikt men het extract hiervan tegen buikpijnen.

De bladeren, welke langwerpig en spits zijn, hebben drie à vier palmen breedte, zijnde glimmend groen en zwaar geribt; dan het geelachtige hout dezer boomen is niet eens goed om te branden, wijl deszelfs rook eene ondragelijke jeukte in de keuken veroorzaakt; van daar *Kras* (jeuk) *hoede* geheeten.

N°. 76. *Man-piesie.* — De *Man-piesie* groeit op hoog land, en draagt geene bloem of vrucht, geeft een goed vierkant hout, dat onder de bewerking eveneens ruikt als *kaneel.*

N°. 77. *Marmaldoze.* — De *Marmaldoze* groeit zoo wel op hooge als lage landen, echter meerendeels op de laatste. Dezelve wordt in de kolonie *Suriname* veelvuldig gevonden, hebbende eene lichtkleurige, pokkige schors, en breede, ovale, vleezige bladeren met eene glimmende, donker groene kleur, met dikke, bleekgroene, benedenwaarts loopende zenuwen, waardoor de bladeren sterk geribt zijn, gelijkende wel iets naar die van den *Tafelboom.*

Dezelve draagt een' geelachtig witten kelkbloesem, gewoonlijk zes buitenwaarts omkrullende blaadjes hebbende. De vrucht, zoo groot als eene *Abrikoos*, heeft eene harige, bleekgele schil; het bruinachtig vleesch is, ofschoon iets purgerende, zeer smakelijk, zittende vol lichtbruin zaad, hetwelk volkomen op kleine appelpitten gelijkt.

De boom wordt niet zwaar, en deszelfs sterk hout, dat zeer gezocht is, wordt bijna uitsluitend gebruikt voor spantwerk en sparren, doordien dezelve hoog en sterk opschiet.

N°. 78. *Marpoerie.* — De *Marpoerie* groeit langs

de rivieren, en wordt echter schaars gevonden; het is een klein boompje, dat geene bloem of vrucht draagt, hebbende een rondachtig blad. — Men heeft van deszelfs hout geene dienst.

N°. 79. *Matakki.* — De *Matakki*, volgens anderen *Maratakkie*, en bij de Franschen *Matagne*, groeit veelvuldig in zwampen en waterachtige landen; dezelve draagt geene bloem of vrucht, en heeft een niet lang, smal blad. Deze boom levert voor binnenwerken een zeer goed, hard timmerhout op, dat tevens zeer geschikt is voor sparren; ook geeft dit hout eene geelachtige *gom.*

Hetzelve is zeer dienstig tot het maken van overloopen van bruggen en tot vloeren van stallen, in welke laatste de *Urine* het zeer lang conserveert; dit hout is overal in de geheele kolonie gemakkelijk te verkrijgen.

N°. 80. *Merie hoede*, of *Commewijne Merie.* — *Merie hoede*, of *Commewijne Merie* groeit in zwampen en laag land met eene losse, breede kruin, en is witachtig van bast, met een breed, wollig blad, dragende geene bloem of zaad. Deze boom wordt niet zeer zwaar; bij enkele gevallen wordt het hout voor *singels* gebruikt, echter is het spoedig vergaan, zijnde van kleur iets witter, dan het *Bolletrie*-hout; bij het kappen vloeit uit het hout een geel, roodachtig vocht.

N°. 81. *Mira.* — De *Mira* groeit veel in laag land, langs de rivieren in *Para;* het is een niet zware, veel in de *kappewiri* opschietende boom; het *Mirablad* is lang en smal. Deze boom geeft eene groote hoeveelheid smalle, witte bloesems met een witachtig knopje van boven. Met den aanvang van den grooten droogen tijd staan de *Miraboomen* in vollen bloei, zoodat de kruin niet zelden geheel wit is, eveneens als van een' sterk bloeijenden *Vlierboom*, echter wordt de bloesem vervolgens roodachtig. Het hout is zeer hard en broos,

echter zeer geschikt tot het maken van vleugels bij kokers, alsmede voor duigen of staven der suikervaten.

N°. 82. *Mispelhout.* — Het *Mispelhout* groeit in hooge en lage landen, vooral veel in *kappewiri;* het is een klein boompje, dat overvloedig gevonden wordt, met breede bladeren, dragende eene witachtige bloem met ronde knopjes, en eene groenachtige vrucht, zoo groot als eene *walnoot*, zonder schaal, die van onderen plat is, gelijkende wel iets op een' *Mispel*, zijnde zwart van binnen en zoet van smaak.

Het *Mispelhout* is zeer geschikt voor sparren.

N°. 83. *Momooije.* — De *Momooije* is een klein boompje, dat veel in lage landen en *kappewiri* groeit; dezelve draagt een klein, geel bloempje; het hout is niet bruikbaar.

N°. 84. *Monpeé* (*Basterd*). — *Basterd monpeé* groeit op hooge en lage landen, hebbende, gelijk de *Monpeé*, eene fijne, witte bloem, en eene gele, niet groote vrucht, die veel overeenkomst heeft met eene witte pruim; in deze pruim vindt men eene groote noot, zoodat er weinig vleesch aan is, echter is dezelve als confituur een zeer smakelijk zuur; deszelfs hout, alhoewel men er zware boomen onder aantreft, heeft geene waarde.

N°. 85. *Nogro Wantem.* — De *Nogro Wantem* vindt men schaars; dezelve groeit in waterachtig land, dragende eene gele, eivormige bloem en rondachtig zaad; het blad is lang en smal, hebbende een' stam van 7 à 8 dm. middellijn, welks hout alleen gebruikt wordt voor brandstoffen.

N°. 86. *Noteboom* of *Waterhout.* — Het *Noteboom-* ook *Waterhout* genoemd, groeit bijna overal in de kolonie *Suriname.* De boom draagt eene doornachtige noot, zoo groot als eene *pruim*, zijnde de vier naast elkander groeijende pitten zeer smakelijk; rijp zijnde, berst de schel open.

De boom heeft korte, dikke, ovale en taaije bladeren, en groeit zeer zwaar, gevende een sterk hout.

De schors is licht graauw van kleur.

N°. 87. *Pagara.* — De *Pagara* groeit op hooge gronden, draagt geene bloem of vrucht, gelijkende deszelfs blad veel op dat der *kopie;* men vindt er stammen onder van 10 à 12 duimen diameter, die echter niet bewerkt worden.

N°. 88. *Panta.* — De *Panta*, waarvan men *witte* en *roode* heeft, groeit het beste en zwaarste in zwampen, dragende geene bloem of vrucht. Het is een fraai en hard hout, wel iets naar *slangenhout* gelijkende; men vindt er planken onder, die 14 à 15 duimen breed zijn; het is door deszelfs taaiheid zeer geschikt voor riemen, en laat zich gemakkelijk kloven voor staven van suikervaten. Echter is het voor suikerduigen niet zoo geschikt, als het meer algemeen daarvoor gebruikt wordende *krapáhout*, N°. 57. Ook is het binnens huis onder de verf gehouden zeer dienstbaar.

N°. 89. *Papay.* — De *Papay* groeit bijna overal in *kappewiri;* het is een ligte boom met zware, breede bladeren, die aan lange stelen hangen; de stam is verdeeld in leden en het hout is zeer spongieus, zijnde niet eens goed voor brandhout.

N°. 90. *Parwa.* — De *Parwa*, in *Cayenne Palituvier* genoemd, groeit in waterachtige, ziltige landen, hebbende een fijn, lang blad, iets naar dat der waterwilgen gelijkende. Voor drooge plaatsen levert dezelve een vrij goed timmerhout op; het hout is ongemeen hard, maar met veel spint omgeven; dit harde, dradige hout, waarvoor de gereedschappen zelfs bezwijken, is het beste en daardoor bij de waschvrouwen het meest gezochte brandhout der geheele kolonie, brandende, eveneens als het *Esschenhout*, onmiddellijk na het kappen, zelfs terwijl het nog nat en groen is.

N°. 91. *Patacoe Wane.* — De *Patacoe Wane* wordt een zeer zware boom en groeit zoo wel in beneden- als in boven-*Para.* Deszelfs dikke gegroefde schors heeft gewoonlijk loodkleurige en groene plekken van het onderscheidene daarop groeijende blaauwe en groene mos.

De *Patacoe Wane* heeft fijne, spitse bladeren van meer dan een vinger lang, veel naar laurierbladeren gelijkende, groeijende sterrevormig rondom een uitstekend takje.

Het hout dezer boomen kan, door de gelijkheid met dat van den *basterd Bolletrie*, zeer goed voor het laatstgenoemde geleverd worden.

N°. 92. *Pegrecoe.* — Van den *Pegrecoe*, zijnde eene soort van *Mirthus*, heeft men eenen *mannelijken* en eenen *vrouwelijken* (*oemanPegrecoe*); beiden dragen fijne, lange, smalle en vleezige bladeren, van gedaante, ofschoon iets korter, als die der wilgen bladeren, groeijende aan lange stelen, regt tegen elkander over, waarvan niet zelden 20 à 30 paren aan een' steel zitten met een enkel blad aan het einde. Deze puntige bladeren zijn donker groen van kleur met gele en lichtgroene vlekken, en eene zware middelrib zonder zenuwen.

De *Pegrecoe* groeit vrij regt op, en heeft wel iets van den *Populier*, dragende aan voorzegde stelen een wit bloempje met drie dikke buiten- en drie fijne binnen-bladeren, de buitenste ongeveer 1½ duim lang en een vierde van een' duim breed. Het zaad of de vrucht, eene soort van *Peper* of *Specerij*, komende in smaak wel eenigzins met *Cardamon* en *Jamaica Peper* overeen, groeit in ronde groene peulen, rijp zijnde, bruin van kleur, rimpelig en van onderen spits toeloopende, waarvan er twee à drie ter grootte als de koffijpeulen aan de takken zitten; in deze peulen be-

vinden zich twee à drie glinsterende, zwarte pitten, iets ronder, maar zoo groot als een appelpit; dit zaad wordt met de peul uitgekookt, en het extrakt, als thee gedronken, voor eene dressie (*) aan pas bevallende kraamvrouwen, vooral bij zware vloeijingen, toegediend, zijnde tevens zeer verwarmende; wordende uit dien hoofde ook gebruikt bij verkoudheid en bezetting op de borst; ook wordt het met rooden wijn als een middel tegen buikpijn gebruikt. — Deze boomen groeijen zoowel op hooge als op lage landen.

De *Mannelijke Pegrecoe* wordt grooter en zwaarder, dan de *Vrouwelijke*, ook is dezelve veel grooter van blad; deszelfs stam heeft gemeenlijk 6 à 7 Rijnl. duimen middellijn, en wordt veelvuldig voor sparren en dakspanten gebruikt, als zijnde daarvoor zeer geschikt.

N°. 93. *Peperhout.* — Het *Peperhout* groeit op hoog en laag land, dragende een zaad, dat veel overeenkomst met *Peper* heeft. Deszelfs blad is lang en smal, maar het hout van dezen boom is niet bruikbaar.

N°. 94. *Pienja.* — De *Pienja* is een kappewirihout, dragende eenen kleinen, ronden, groenen zaadknop; dezelve wordt niet zwaar en is alleen voor brandhout bruikbaar.

N°. 95. *Postentrie.* — Den *Postentrie*, zeer naauw in verwantschap staande met den *Kankantrie*, vindt men veel in lage landen, leverende zeer zware boomen op, welker hout echter niet zeer substantief en vast is. In *Matappica* vindt men eene menigte van deze boomen voor de koffijstukken, ter bedekking voor de schrale zeewinden. De schors gelijkt op dien van de *IJpendoorn*, zijnde blaauwachtig groen van kleur en, even als de *Kankantrie*, met breede, scherpe doornen

(*) Geneesmiddel.

bezet. De bladeren zijn eene hand breed lang en ruim half zoo breed, zijnde helder groen van kleur en glimmend glad, welke met het einde van den grooten droogen tijd vrij eenparig afvallen. De boom draagt alsdan, ofschoon bladerloos, eene roode bloem, maar geene katoenvlok.

De gedaante van den bloesem is moeijelijk op te geven; gemeenlijk vindt men een vijf- à zestal bloesems sterrevormig aan een'bruinachtigen steel, zoodat dit eene eenige bloem formeert van meer dan eene hand breed in middellijn. Ieder bloesem is ongeveer een vinger breed lang, welks ondergedeelte, na volgroeid te zijn, uit eene oranjekleurige blad-sleuf bestaat; hier op volgen twee bleekgele, vrij stevige blaadjes met purperkleurige punten, boven welke zich twee andere blaadjes sleufvormig verheffen, uit welke tien à twaalf bruinachtig groene helmstijltjes voortkomen, aan welker punten langwerpige bruine zaadknopjes gevonden worden.

Dan, ten einde den Surinaamschen *Postentrie* beter te doen kennen (*), zal ik deszelfs bloesem nader beschrijven.

De vrucht, bekend onder den naam van zandkokers, bevat een rondachtig, achthoekig geribt zaad, waarop de raven dol verzot zijn en die dus ook veel bij de *Postentrieboomen* geschoten worden, als zijnde om derzelver smakelijk vleesch zeer gezocht.

(*) Sommigen beweren, dat deze *Postentrie* eene soort van *Erythrine* is, welke de Spanjaarden van *Caraccas* *Bucare anaveo* heeten. Anderen verwarren de *Koffijmama* of den *Orenokkeboom* met den *Postentrie;* echter heeft de eerste meer overeenkomst met den *Dadap* der *Javanen*. Ik houd *Postentrie* en *Melkihoede* (melkhout) voor een' en denzelfden boom.

Het hout dezer boomen, dat geschikt is voor vlieringplanken, levert eene witachtige melk op, welke bij het kappen van dezen boom zeer gevaarlijk voor de oogen is, als doende dezelve opzwellen, en in dat geval niet zelden eene geheele blindheid veroorzaken, zijnde zelfs zoo erg, dat er de lucht van verpest, en door de lappen, die de Negers bij het kappen voor de oogen hebben, heendringt.

De stam is voor *Koffijmatten* (*) zeer geschikt.

N°. 96. *Prapa.* — De *Prapa* groeit op hooge en lage landen; dezelve draagt eenen groenachtigen bloesem, de stam heeft ongeveer een' halven voet middellijn, maar wordt niet gebruikt.

N°. 97. *Priti Jarie.* — De *Priti Jarie* groeit op hoog land, wordende vrij zwaar en welks stam met eene gevlekte schors omgeven is; dezelve draagt noch bloem noch zaad, maar heeft eene soort van *Makkás* (doornen) van een breede gedaante, gelijk die van den *Kankantrie.* De boom levert een geelachtig taai hout op, dat veel gebruikt wordt voor riemen, schaven, bodems voor rijtuigen, scheepspompen, ligte raas en stengen, ook meubels, enz.

N°. 98. *Prokonie* of *Prokonje.* — De *Prokonie* of *Prokonje* groeit op hoog land, vooral in boven-*Para*; en niettegenstaande het zware stamboomen worden, wordt het hout niet gebruikt, en draagt de boom geene bloem of vrucht.

De Indianen schrapen het binnenste der schors af, welker krullen een olieachtig vocht bezitten; dit schraapsel drukken zij in zwartsel en verwen er den *Warimbo*

(*) Eene plaatselijke benaming voor een' liggenden balk met ronde gaten, waarin de *koffij* gestampt wordt. Anderen geven de voorkeur voor *koffijmatten* aan *Kankantrie*-stammen, zijnde dat hout zachter, zoodat de koffijboonen bij het stampen minder vermorzeld worden.

zwart mede, leverende een glimmend en onuitwischbaar zwart op, gelijk men in de zwarte strepen der *pagalen* zien kan.

N°. 99. *Purgeernoten.* — De *Purgeer-* of in *Suriname Schijtnoot* en in *Demerary French Physic Nut* (*Semen Ricini Majoris*), gelijk de Artsenijmengkundigen deze noot noemen, groeit meerendeels in gekultiveerde gronden en tuinen, en is een niet zware boom (of eigenlijk gezegd, is het geen boom, maar eene boomachtige plant), wordende vijftien à twintig voeten hoog, hebbende eenen niet zwaren, knoestigen stam; de bloesem bestaat uit roode trosbloemen, dragende eene vrucht, zoo groot als eene *Hazelnoot*, met vier witte pitten, die in vier afdeelingen geplaatst zijn, en de zoetheid en den smaak van *Amandelen* hebben; derzelver tusschenvlies, hetwelk wit en zeer dun is, verwekt braking en een' sterken afgang.

Het blad, hetwelk naar dat van den *Lelieboom* gelijkt, is eirond, iets getakt, wordende door de Negers gebruikt, gelijk ook de *Katoenbladeren*, als een trekmiddel op *bloedzweren*, enz.

Het hout is niet bruikbaar, noch van het *mannelijke*, noch van het *vrouwelijke* geslacht.

Eene andere soort van *Purgeernoot* is meer heesterachtig en komt in gewas en vrucht tusschen de bovengemelde *Purgeernoot* en de *Zurri-Zurri*, groeijende bijna overal in de kolonie. De stam en bladstelen zijn bleekgroen, terwijl de stam tusschen gezegde stelen met onkwetsbare stekels omgeven is. Aan deze stelen groeijen sterrevormige bladeren met 11 à 12 punten, welke zeer spits toeloopen; deze met eene stevige witte middelrib voorziene bladeren zijn 1 tot 2 palmen lang.

De vermiljoen-roode trosbloesem, min of meer 1 palm in middellijn, bestaat uit prachtige roode knop-

pen op even zulke stelen, zonder van bladeren omgeven te zijn; deze knoppen open gaande, vertoonen dezelve tusschen 5 helder roode blaadjes eenige gele helmstijltjes.

Na den bloesem draagt deze heester platte en enkele driekante noten van grootte als eene pruim en van gedaante, met eene middelnaad, eveneens als de *Zurri-Zurri*. In de platte vrucht zijn twee en in de driekante drie bruin-zwarte noten besloten, iets grooter dan knikkers, in welke eene witte pit zit, waaruit men de zoo krachtige *Oleum Crotonis* (*Ol. Tiglii*) zoude persen, werkende zoo sterk, dat één droppel een bijna doodelijk purgatief is; dan ik meen, dat deze olie uit een zeker boomzaad geperst wordt, en wel uit het zaad van den *Croton Tiglium*, een boom, welke in de Groote Oost te huis behoort, en waarvan de Heer J. A. VAN DE WATER, stads Med. Doct. te Utrecht, in deszelfs *Leer der Geneesmiddelen* (uitgegeven bij SULPKE, te Amsterdam, 1829) zegt: »Hare purgerende eigenschap is zoo sterk, dat reeds een vierde gedeelte of de helft van een' druppel menigvuldige stoelgangen te weeg brengt, zonder daarbij vele krimpingen of buikpijnen te veroorzaken. Zij werkt daarenboven zeer spoedig, zoodat doorgaans een half uur na het gebruik de gewenschte stoelgangen volgen."

Hoe zeer sommige apothekers te *Paramaribo* ook beweren, dat de gele olie van voornoemde heesternoot dezelfde kracht bezit, houde ik die evenwel voor eene geheel andere soort, dan de Oostersche *Oleum Tiglii*.

N°. 100. *Purperhart*. — *Purperhart* (bij BOMARE *bois Violet* genoemd) groeit meerendeels in lage landen, leverende balken op van meer dan een voet kant; echter zijn dezelve schaars te bekomen. De boom draagt een vijfbladig bloempje en vervolgens kleine roode bessen, welke de zaadkorrels in zich bevatten, en heeft

eironde, donkergroene, fijne, spitse, dunne bladeren van middelmatige grootte; de schors is roodachtig bruin van kleur met witte vlekken, en niet zeer grof; het is een vrij goed bouwhout, purperrood van kleur, lang van draad en dienstig voor secretairen, ledekanten, kisten, kasten, tafels, enz., dat echter in het water zonder eenige waarde is, doordien het daar spoedig vervuurt en tot verrotting overgaat; evenwel is het een goed en fraai meubelhout, en binnenshuis geeft het zelfs goed timmerhout, zijnde tevens niet ongeschikt voor brassen en raderen in molens; evenwel komen er gaarne houtluizen in.

Er bestaat ook een hout, dat men *Basterd Purperhart* noemt; ook dat hout is hard en duurzaam, maar wordt hier zeer zelden gevonden. — Ook de *Witte Purperhart* is niet zeer gemeen.

N°. 101. *Salie.* — *Salie* groeit op hooge landen, en alhoewel geene zware boomen opleverende, is het een vrij goed timmerhout. Deszelfs bladeren zijn meer dan eene hand breed lang en bijna twee vingers breed, zijnde lichtgroen van kleur met dun vleesch, eene niet zware middelrib, en zeer fijne zenuwen. Men bezigt het grofdradig hout meestal voor meubels en beschotwerken, zijnde iets zachter, maar voor het overige vrij gelijk aan *Mahonij*, echter meer geelachtig van kleur.

Menigeen levert op eene bedriegelijke wijze beslagplanken van *Salie* voor *Kopie.*

N°. 102. *Sassafras.* — De *Sassafras*-boom behoort volgens LINN. onder de *Laurieren* (*Laurus Sassafras*, Bot.) en groeit hoog en zwaar in de gedaante van een' regten *Pijnboom*, behoorende eigenlijk meer in *Noord-* dan wel in *Zuid-Amerika* te huis. Deszelfs schors is sterk gegroefd en gerimpeld, van binnen effen en zwart van kleur, van buiten roodachtig aschgraauw; het blad komt het naaste aan *Vijgeblade-*

ren, is echter iets spitser, donker groen, eenigzins geelachtig van kleur, en tevens aangenaam van reuk. Het hout ruikt als *Venkel* (*Anethum Foeniculum*, Bot.), is graauw of roodbruin van kleur en wordt, ofschoon zacht en minder krachtig, zoowel als de bast in de geneeskunde in vele opzigten gebruikt. De bast van den wortel is week, sponsachtig en roodbruin van kleur, en sterker van reuk en smaak, dan het hout zelf, doordien de schors meer lichtgele etherische olie bezit.

De zoogenaamde *Sassafras*-boomen van boven-*Suriname* zijn geenszins de ware, ofschoon derzelver wortelhout eene zeer aangename olie bevat.

N°. 103. *Sieka fatto.* — De *Sieka fatto-* (of *Sieka Vet-*)boom groeit op hoog land, zijnde een kleine boom, wiens bladeren op die van den *Monpeé* gelijken. Uit het hout, dat niet gebruikt wordt, loopt eene soort van olieachtige gom, die men als geneesmiddel voor de *Sieka* (*) gebruikt.

N°. 104. *Siepo.* — De *Siepo* groeit op het gebergte, dragende geene bloem of vrucht, maar een rondachtig blad. Men vindt er zware boomstammen onder, uit welke de *Indianen* eene zwartachtige gom tijferen, waarvan zij kaarsen branden.

N°. 105. *Slangenhout* of *Puta Locus.* — Het *Slangenhout* groeit zeer regt op hoog en laag land met eene donker bruine schors, zonder sporen, en wordt veel in de kolonie gevonden.

De boom draagt eene fijne, witte bloem en levert een fraai, zwart gevlamd, zeer geschikt meubelhout op, dat echter voor timmerhout ondienstig is.

(*) *Sieka* of *Tschiko* (*Pulex penetrans*), eene kleine zandvloo, welke de menschen tusschen vel en vleesch kruipt en eene brandende jeukte verwekt.

N°. 106. *Sleephout.* — Het *Sleephout* groeit op hoog land, geeft zware boomen met fijne bladeren; men gebruikt dit zachte hout veel voor slepen, om het hout uit het bosch te halen.

N°. 107. *Soema Kondé.* — De *Soema Kondé* groeit veelvuldig op laag land; dezelve draagt geene bloem of vrucht en heeft een eivormig blad; het hout heeft geene waarde.

N°. 108. *Sopohout.* — Het *Sopohout* (een *Zeep-hout*) groeit bijna overal; met deszelfs vrucht kan men het water ongemeen sterk doen schuimen, waardoor men er zeer goed in zoude kunnen wasschen; echter verwekt het eene ondragelijke jeukte even als de *Kras-pésie;* welke laatste een heestertje is, waaraan een boontje groeit.

De *Sopoboom* draagt een' witachtigen bloesem, gelijkende de vruchttros op dien der *druiven*, en deszelfs vocht naar dikke *terpentijn;* de gladde, zwarte pitten van deze vrucht, *sopo siri* genoemd, dienen de negerinnen voor koralen. — Het zijn zware boomen, welke men door derzelver aangenamen geur op wel honderd passen ruiken kan.

N°. 109. *Spijkerhout.* — Het *Spijkerhout* groeit het best op hooge drooge landen, leverende zeer zwaar vierkant hout op en dragende eene roode ronde vrucht, iets grooter, dan kersen. Deze boom heeft eene dunne, fijne schors en niet groote, stevige, spits toeloopende bladeren; het hout, een weinig zwavelachtig, is eene puiksoort van timmerhout, het *Groenhart*-hout zeer nabij komende; het zaagsel wordt als een middel tot verdrijving van luizen en vlooijen bij honden gebezigd. Sommigen gebruiken hiervoor het zaagmeel van *Groenhart*-hout.

N°. 110. *Suikerhout.* — Het *Suikerhout* groeit op hoog land, dragende noch bloem noch zaad. Het

geeft vrij zware boomen, wit van bast met groene vlekken, welk wit hout om deszelfs taaiheid veel voor bootriemen gebruikt wordt; ook laat het zich gemakkelijk kloven. De boschnegers maken er hunne *parels* van.

N°. 111. *Tabakhout.* — Het *Tabakhout* vindt men veel in *kappewiri*, zijnde een kleine boom, die geene bloem of vrucht draagt, hebbende een lang smal blad; men gebruikt hetzelve voor brandhout.

N°. 112. *Tafelboom.* — De *Tafelboom* of *wilde Amandel*, welke door de geheele kolonie groeit, wordt echter meerendeels in *kappewiri* gevonden; dezelve heeft eene effene, somtijds schilferige, bleekgraauwe schors en deszelfs takken groeijen vrij regt van den stam, terwijl de kruin meerendeels in twee à drie afdeelingen verdeeld is, van waar dezelve zijnen naam ontleend zoude hebben; het blad is meer dan eene hand lang en half zoo breed, zijnde dik en vleezig. Deze boom draagt het zaad in trossen, in grootte, kleur en gedaante veel naar witte wijndruiven gelijkende, waarop de wilde duiven azen en waarin een taai, slijmerig vleesch gevonden wordt, in welks midden een broze steen is, dien de inboorlingen als koralen om den hals dragen.

Het hout van den *Tafelboom* is zacht, en zelfs voor brandhout ondienstbaar.

De *Wilde-* of *Bosch-Tafelboom* heeft, tegenovergesteld, een ongemeen fijn blad met eene sterke middelrib, groeijende eveneens bij paren aan stelen tegen elkander over als van den *Indigo*, ofschoon niet eens zoo groot zijnde; het hout gelijkt veel naar dat van den *Witten Kabbis.*

N°. 113. *Takroebá.* — De *Takroebá* is een zware boom, die in waterachtige gronden groeit; dezelve heeft noch bloem noch vrucht, zijnde het hout alleen voor brandhout geschikt.

N°. 114. *Tamarinde* (*Bosch-*). — De *Bosch-Tamarinde's*, waarvan de *mannelijke* veel donkerder groene bladeren hebben, dan die van het *vrouwelijke* geslacht, groeijen meerendeels op hooge landen; vooral de vrouwelijke heeft eene ongemeen schoone, lichtgroene, bladrijke kruin op eenen hoogen, regten, met eene bijna witte schors omgevenen stam, welke een allerprachtigst gezigt van onder uit het donkere bosch tegen den blaauwen hemel oplevert. De bloesem is zeer fijn en gemengd van kleur, doch meerendeels appelbloesem-kleurig, hangt aan lange, dunne stelen regt tegen elkander over, gelijk die der *Esschen*, of als het *Indigo*-blad groeit. De lichte schors is fijn, hier en daar gebronsd van kleur. Deze boom levert een uitmuntend geschikt hout op voor meubels; bewerkt zijnde, vindt men op den geelachtigen grond overschoone bruine vlammen; de boom wil hoegenaamd geene snoeijing of wegneming van deszelfs dood hout hebben, gaande daardoor dadelijk aan het kwijnen.

De *Tamarinde* draagt de vrucht in knobbelige peulen, in welker bruin vleesch twee à vier purperkleurige noten zitten; deze vrucht bezit eene geneeskracht en een zacht ontlastingsmiddel in zich; de siroop, met water vermengd, is eén zeer verkoelende en aangename drank; in suiker gelegd, kan men de vrucht zeer lang als eene smakelijke confijt bewaren; echter is de vrucht van den *Bosch-Tamarinde* kleiner, dan die van den *gewonen Tamarinde*.

N°. 115. *Tapoeripa.* — De *Tapoeripa* groeit veel langs de rivieren en levert geene zware boomen op; zijnde bleek van schors, terwijl blad en vrucht veel overeenkomst met die van den *Sapadille* hebben. De vrucht is van onderen plat, en wanneer men dezelve doorsnijdt en zich met het sap dezer vrucht

wascht, wordt men zwartachtig blaauw, hetwelk bijna niet weder weg te maken is, volgens zeggen van sommigen, zelfs niet vóór den negenden dag; ook gebruiken de Indianen dit vocht, om in den rouw een zeer vast blaauw op hun vel te verwen. Deze boom levert een taai hout op, dat ongemeen wel geschikt is voor riemen, boomen (alhoewel deze laatste hier bijna niet gebruikt worden), schaven, enz.

Dit hout gelijkt wel iets naar het *Beukenhout.*

N°. 116. *Tenhout.* — Het *Tenhout* groeit op hooge gronden, dragende een lang, smal blad en leverende een niet deugdzaam 8 à 9 dm. kanthout op.

N°. 117. *Tienge* (*Man*). — De *Man Tienge* groeit overvloedig in lage landen; dezelve draagt geene bloem of vrucht en heeft een lang, smal blad. Men vindt er zware boomen onder, die echter niet gebruikt worden.

N°. 118. *TiengeMonnie.*—De *TiengeMonnie* groeit op hoog land en geeft zware boomen zonder bloem of vrucht; dezelve heeft een lang, smal blad; het hout, dat geene waarde heeft, levert eene soort van ligte gom op.

N°. 119. *Tonka.*—De *Tonka* groeit op hooge en zeer bergachtige landen; het zaad of liever de *boonen* zijn algemeen bekend, groeijende in eene dikke, vleeschachtige peul. Bij den tabak en de snuif gedaan, deelen dezelve een' aangenamen geur daaraan mede. Er zijn zware, bewerkbare boomen onder, hebbende eene vaste, zeer lichtkleurige schors, welke een blinkend aanzien heeft, wel iets naar die van den *Groenhart* gelijkende. Men vindt er balken onder tot twee voeten Rijnl. kant, leverende het geschiktste hout voor molenwerken op.

N°. 120. *Tron Hati.* — *Tron Hati* (wil zeggen: hartdraaijing, misselijkheid) is een niet zware boom, welke zoo wel in de beneden- als in de bovenlanden groeit, hebbende eene fijne, donkere schors en kleine,

spitse blaadjes van vijf à zes Nederl. duimen lang en half zoo breed, zijnde helder groen van kleur, met eene bleek-groene middelrib en zenuwen.

Deszelfs bleek, witachtig hout wordt alleen voor sparren gebruikt.

N°. 121. *Voman.* — De *Voman* groeit op hoog land, dragende geene bloem of vrucht, maar lange en breede bladeren, en levert een vrij goed sterk hout van 8 à 9 duimen kant.

N°. 122. *Vonkhout.* — De *Vonk* of *Voengo hoede* groeit meerendeels op hooge landen. Men vindt twee soorten van *voengo hoede*, *witte* en *zwárte*, terwijl beide soorten zware boomen worden. Ik heb bij het laten vallen van den *witten* en *zwarten voengo* op *l'Inquiëtude* in boven-*Para* slechts weinig onderscheid tusschen deze soorten gevonden; beide *voenga*-soorten hebben eenen hoogen, regten stam en zijn zeer gezocht bij de zwarte stinkmieren, welke er veelvuldig op leven, en er eene soort van zwam aan bouwen, die in de tonteldoos ongemeen spoedig vuur vat.

De *zwarte voengo* heeft eene donker graauwe schors met loodkleurige vlekken; echter zijn de bladeren niet zoo donker van kleur, als die van den *witten voengo;* van beide soorten zijn de bladeren van onderen donkerbruin, en van boven glimmend groen met eene spitse punt; de bladeren zijn twee handen breed lang en drie vingers breed.

Het zaad, dat op *Tonka* gelijkt, is goed voor confituren.

Het hout dezer boomen is zeer ligt, maar ongemeen geschikt voor brandhout, ofschoon het voor den timmerman of schrijnwerker hoegenaamd geene waarde heeft. Het hout van den *zwarten voengo* is licht bruin, dat van den *witten* geelachtig wit van kleur.

N°. 123. *Wane.* — De *Wane* groeit meest op bergen

en hooge landen, makende eenen regten stam van wel 50 à 60 voeten hoog, zonder dat er tot op die hoogte takken aan denzelven groeijen. De weelderigste, ofschoon niet de deugdzaamste *Waneboomen* vindt men aan de kanten der zwampen en moerassen, alwaar de stam tot aan de eerste takken wel 80 tot 100 voeten hoog wordt. Deze boomen groeijen altijd bij paren, wordende van dezelven nimmer van het *mannelijke*, noch van het *vrouwelijke* geslacht alleen of van één geslacht gevonden. Zij hebben eene ronde kruin en een' dikken, bruinen, rondachtigen, schilferigen en rimpeligen bast. Men vindt zeer veel *Wanehout* in deze kolonie, zijnde de bloesem of het zaad weinig in het oog vallende, daar sommige Negers het dragen daarvan ontkennen; deszelfs niet groot, langwerpig ovaal blad heeft zeer zware zenuwen, en is zeer dik en wollig, het is echter niet meer dan twee palmen lang en helder groen van kleur. Geen hout wordt meer in de kolonie als timmer- en plankhout gebezigd, dan het *Wanehout*; men gebruikt het veel voor deuren, vensters, beschotten, lijstwerken, enz. Ook maakt men er veel ponten, booten en corjalen van, zijnde even geschikt voor de huid als voor de knien en gespen; voor grootere schepen zoude het zeer geschikt voor kromhouten zijn. Het wordt overal toe gebezigd, en kan in weer en wind een tijdvak van vijftig jaren verduren; het vereischt echter een' scherpen beitel, doordien het hout iets splinterachtigs en meer of min grofdradig is. In de *Nederlanden* noemen de timmerlieden hetzelve (ofschoon van eene fijnere soort) *suikerkistenhout*, aangezien het daartoe veel gebezigd, en in den handel vervoerd wordt; doch in *Suriname* vervoert men de suiker in vaten, welke meerendeels van *Krapàhout*, N°. 57, gemaakt worden, welke vaten veelal in kleineren vorm als kalk- en cementvaten

in de kolonie terug komen. Geen hout is meer geschikt voor omkleedsels van oorlogsschepen en verschansingen, dan het *Wanehout*, doordien dit de kogels doorlaat zonder te splinteren.

Voor de gezetene burgers van *Paramaribo* wordt ook de laatste woning van *Wanehout* vervaardigd, hetwelk alsdan gewoonlijk bruin gewreven, en rijkelijk met koper beslagen ten grave daalt. De geringere volksklasse moet zich met eene zwart geverfde kist van *Noord-Amerikaansche* planken tevreden stellen.

N°. 124. *Wanepiesie.* — De *Wanepiesie*, ook *Basterd Wane* genoemd, groeit veel op hooge landen. Deze boom draagt geene bloem of vrucht, heeft een fijn blad en eene zeer zware, effene schors; men vindt er twee soorten van, *bruine* en *gele*, zijnde de eerste de beste. In *Demerary*, alwaar men het *Zilver-paaly* heet, wordt het algemeen tot het bouwen van schooners en andere vaartuigen gebezigd; hier hecht men als timmerhout weinig waarde aan hetzelve.

N°. 125. *Wassie-Wassie.* — De *Wassie-Wassie*, ook *Basterd Wane* geheeten, groeit op hooge landen; dezelve heeft eene roodachtige, broze schors, met stompe doornen omgeven, dragende eene bloem en vrucht vrij gelijk aan die van den *Kwarie*, en men vindt er tevens zware boomen onder. Het is een zeer gemeen timmerhout, dat op het oog, gelijk ook de boom, wel iets van *Wane* heeft; echter is het veel ligter en met lichte, roodkleurige vlammen doortrokken. De planken zijn goed voor vlieringen en bovenzolders, maar slecht voor vloeren; in regen en zonneschijn is het dadelijk vergaan.

N°. 126. *Watra Mama Bobbie.* — *Watra Mama Bobbie* of *Mamahout* (dat men als *Meermins borsten* zoude kunnen vertalen en in *Suriname* beter bekend

is onder den naam van *serjantskl* . . . . . en ook *Rakka Sierie* geheeten wordt) is de ware *Boschkakao*. Men vindt er vele zware in water groeijende boomen onder; dragende eene eironde vrucht, van onderen plat met eene afgestompte punt, zijnde ongeveer een' halven voet lang en half zoo breed. Binnen eene vleezige schors is een witachtig, zoet en zuur merg besloten, in welks midden ongeveer vijfentwintig pitten gevonden worden, in grootte en gedaante veel met *Amandelpitten* overeenkomende, gevende eene olie, welke een heilzaam geneesmiddel op wonden is; ook worden deze pitten door de Negers gegeten.

De boom draagt een lang en breed blad; deszelfs hout is op drooge binnenplaatsen vrij wel te gebruiken, zijnde roodachtig van kleur, maar niet gevlamd.

N°. 127. *Wensiedie*. — De *Wensiedie* groeit veel in water; dezelve heeft eene witte bloem en rood zaad, gelijkende op eene langwerpige kers, hetwelk men aan den hoek doet, om visch te vangen; de boom wordt niet zwaar en blijft kort van stam; het hout wordt niet gebruikt.

N°. 128. *Wormbast*. — De *Wormbast* (*Geoffroya Surinamensis*, Bot.) groeit alhier op hooge, steenachtige gronden en levert eene zeer zware soort van boomen op, zijnde in *Suriname* ook onder den naam van *roode kabbis* bekend. Dezelve heeft gewoonlijk eene breede, in elkander gedrongene, niet hooge kruin, en eene zware, gegroefde schors, welke uitwendig eene graauwe, aschkleurige, bruinachtige opperhuid heeft, hier en daar dof bruin met zwarte en loodkleurige plekken; inwendig is dezelve groenachtig geel met roestkleurige vlammen en zeer vezelig, zijnde iets bitter en wrang van smaak; deszelfs reuk is eerst walgelijk, echter gaat dezelve spoedig verloren.

De bladeren groeijen regt tegen elkander over, drie à vier paren aan een' steel met een blad aan het einde van denzelven, eveneens als die der *Indigoplant*, zijnde ook deze bladeren langwerpig, spits eirond met eene spitse punt; blad en vrucht zijn vrij gelijk aan die der *Pomme de Cytere*, dragende tweemaal 's jaars eenen violetkleurigen trosbloesem, gelijk een druiventros.

LINNEUS rangschikt dezen boom onder de 17e klasse; die van *Jamaica* (*Geoffroya Jamaicensis*) is beter, dan de *Surinaamsche*, en wordt op dat eiland *wormbark* geheeten, en bij anderen de *wilde* of *zwarte kabbisboom* genoemd; bij de *Indianen* zoude dezelve onder den naam van *wéwé* bekend zijn.

Het poeder van deszelfs bast is iets donkerder, dan de *Ipecacuanha*, wel iets naar aschkleurige *kina* gelijkende, en men wil, dat deze *cortex* als geneesmiddel eerst in den jare 1770 bekend werd (*), zijnde door een' Amerikaanschen priester, met name MACARI, die de kracht van deze schors zoude hebben ontdekt, bekend gemaakt.

De beste tijd, om deze schors af te nemen, is bij volle maan, als bezittende dan eene grootere hoeveelheid edele sappen.

Deze schors is een uitmuntend middel tegen de wormen, als dezelven dadelijk doodende, en onmiddellijk daarna afvoerende, vooral wanneer de schors als *decoctum* gebruikt wordt, latende men 1 once schors op 12 oncen water tot op de helft verkoken, waarvan men des morgens een dosis van drie a 4 oncen, en vervolgens om de twee uren een' eetlepel vol van inneemt.

(*) F. ARNEMANN's Practische Arzneimittellehre, sechste Auflage 1819, S. 429.

N°. 129. *IJzerhart* (*Man*). — De *Man IJzerhart*boom wordt niet schaars op de hooge landen gevonden; dragende geene bloem of vrucht, maar stevige, spits toeloopende bladeren van ongeveer een paar palmen lang, en bijna half zoo breed, hebbende eene niet dikke, rimpelige, bronskleurige schors, waarop veel mos en andere kleine planten groeijen. Deze boomen geven zwaar hout en balken van 10 a 12 duimen kant, zijnde zeer geschikt voor molenkammen; echter is het zeer broos en breekt als porselein en in het water is het spoedig vervuurd. Het hart dezes booms is eerst bruin eu wordt vervolgens zwart.

Dit harde, zware hout groeit ongemeen langzaam, zoodat deze boomen in dertig jaren tijds weinig dikker, dan een zware rotting worden; echter vindt men er in de bovenlandsche gebergten ongemeen zware stammen onder, welke boomen misschien meer dan duizend jaren oud zijn, zoodat zes geslachten, naar onze bekrompene tijdrekening, tot aan de schepping der wereld zouden reiken.

N°. 130. *IJzerhart* (*Wijve* of *Oeman*). — De *Wijve* of *Oeman IJzerhart*boom groeit op hoog land, en wordt even zwaar als de vorige. Ook deze boom draagt geene bloem of vrucht, en deszelfs hout is op drooge plaatsen als timmerhout bruikbaar.

N°. 131. *Zuurzak* (*Bosch*). — De *Bosch-Zuurzak* is meer heester dan boom; dezelve draagt eene witachtige, met roode en gele kleuren doormengde bloem, die een' zeer onaangenamen geur van zich geeft; deszelfs vrucht heeft eene effene schaal en is zoo groot als eene mans vuist, rijp zijnde wordt dezelve rood, zijnde zeer zoet, en bij sommigen voor zeer smakelijk gehouden; deszelfs blad is langwerpig rond, en het hout is niet bruikbaar. Men vindt verschillende soorten van *Bosch-Zuurzak*.

N°. 132. *Zwieti boonti* (*Basterd*). — De *Basterd-Zwieti boonti* groeit veel langs de oevers der rivieren, zijnde geen zware boom, dragende eene witte bloem en daarna eene menigte zoete boontjes in lange peulen, eveneens als die der snijboonen (maar zoo groot als een *banan*), in welke peulen of kossen de bruine, langwerpige boonen besloten liggen; men zoude dezelve houden voor turksche boonen, waar van de buitenpenl afgetrokken was, liggende in eene witte, zachte, wollige stof, eveneens als de *kakauboonen* (tot welk geslacht deze vrucht ook behoort), welke slijmstof men er afzuigt, zijnde zoet van smaak, zoodat dit omkleedsel door sommige inboorlingen met graagte gegeten wordt. Deze vruchten zijn in *Suriname* in de maand December rijp. — Het hout dezer boomen is wel hard, maar heeft weinig waarde en dient slechts voor brandhout.

TAFEL *van gedane Waarnemingen met de volgende Surinaamsche Houtsoorten, zoo van derzelver sterkte als zwaarte.*

Onder welk nomm. beschreven.	BENAMINGEN.	Rijnlandsche lengte v. de soorten.	Derzelver breedte en dikte.	Hoeveel zwaarte iedere soort op deze lengte en dikte gedragen heeft.	Hoe zwaar ieder kubieke voet weegt, Amsterd. gewigt.
11	Een stuk Berklak (Man) . . .	3 vt.	1 dm.	560 ℔	67 ℔ 2½ ld.
17	» » Bolletrie	3 »	1 »	760 »	75 » 30 »
18	» » Bolletrie (Basterd)	3 »	1 »	380 »	55 » 22 »
22	» » Bruinhart	3 »	1 »	480 »	59 » 2 »
23	» » Bijlhout	3 »	1 »	304 »	67 » 16 »
25	» » Ceder	3 »	1 »	248 »	32 » 2 »
31	» » Groenhart	3 »	1 »	804 »	72 » 18 »
55	» » Konatepie	3 »	1 »	732 »	69 » 6 »
56	» » Kopie	3 »	1 »	344 »	50 » 20 »
65	» » Letter (Wijve) . .	3 »	1 »	732 »	94 » 16 »
71	» » Mangroeve(Roode)	3 »	1 »	360 »	60 » 24 »
89	» » Parwa	3 »	1 »	390 »	59 » 2 »
99	» » Purperhart	3 »	1 »	840 »	48 » 30 »
122	» » Wane	3 »	1 »	219 »	42 » 6 »

Ook heeft de *Locus* (N°. 66) dit gewigt. — Al wat meer dan 64 ℔, dus zwaarder dan water weegt, behoort tot het zoogenaamde *Zinkhout*.

De zwaarte van het Europesche hout is van den teerlingvoet, in een' zeer droogen staat:

Haagbeuk	50½	Amst.	℔	Olm	36½	Amst.	℔
Eiken . . , ...	46¾	»	»	Wilgen	32	»	»
Eschdoorn	43½	»	»	Lindeboom	29	»	»
Esschen	42½	»	»	Populier (*Nigra*)	24½	»	»
Beuken	39	»	»	Enz.			

PRIJS-COURANT.

De tegenwoordige prijzen van de edelste Surinaamsche Houtsoorten zijn als volgt:

Bruinhart	6 à 7 d^m. kant	per strekkende v^t.	*f* 1-00.
»	12 à 13 » »	» »	» - 4-00.
Groenhart, Bolletrie en Purperhart	6 à 7 » »	» »	» - 0-50.
	8 à 9 » »	» »	» - 1-00.
	12 à 13 » »	» »	» - 3-00.
Locus (planken)	1 d^m. dik, 12 d^m. □	» »	» - 0-50.
» »		per kubieke »	- 6-00.
Ceder, Wane	1 d^m. dik, 12 d^m. □	» »	» - 0-25.
Kopie	1 » » 12 » □	» »	» - 0-22.
Bruinhart, Groenhart en Bolletrie	Singels, de 1000 stuks		- 22-00.

Noord-Amerikaansch Hout te Paramaribo:

Pitch-Pine (Greenen)	1 d^m. dik, 12 d^m. □	per strekkende v^t.	- 0-13.
White-Pine (Vuren)	1 » » 12 » □	» »	» - 0-08.

Het Noord-Amerikaansche Hout wordt meestal als planken ingevoerd.

TWEEDE HOOFDSTUK.

PALMEN, HEESTERS en RANKGEWASSEN.

§ 1. Inleiding. — § 2. Palmen. — § 3. Heesters. § 4. Rankgewassen.

§ 1. Inleiding.

Daar wij nu toch eenmaal over de voortbrengselen der Surinaamsche bosschen als produkten der houtgronden voor binnenlandschen handel spreken, zullen wij op de hier zijnde palmen, welke toch bij velen onder de boomen begrepen worden (*), benevens op eenige der meest bekende, in het wild groeijende heesters en ranken ook eenen blik werpen, wijl ook sommigen eenige artikels van kolonialen handel opleveren.

(*) Men zegt in de wandeling: *Palmboomen*, *Banannenboomen*, *Papayaboomen*, enz., alhoewel geene van dezelven eigenlijk gezegde boomen zijn. De eerstgenoemde, de palmen, waarvan er misschien 50 soorten in de Kolonie gevonden worden, maken, ten aanzien van de inwendige zamenstelling van hunne stammen, een geslacht op zich zelf uit; terwijl ook hunne vezelachtige stammen in het midden geen hout bevatten. De Hoogleeraar VAN HALL, te *Groningen*, heeft hierop aangemerkt, dat de palmen, ten aanzien van den stam, tot de *éénzaadlobbige planten* (*Monocotijledoneae*) behooren, zijnde van die der *tweezaadlobbigen* (*Dicotijledoneae*) onderscheiden; dat de palmen in den omtrek en de laatsten in het midden van den stam het hardste zijn. De *banannen* zijn planten met stengels, in plaats van stammen, gelijk ook de *papaya*.

De heesters, welke men hier niet vindt, zoeke men in de volgende afdeeling.

§ 2. *Palmen.*

N°. 1. *Ape-Maka.* — *Ape-Maka*, ook *Kees-Keesi Maka* geheeten, is onder de palmen eene soort van doornheester, waar aan zware trossen roode bessen groeijen. Ook de *Kau-Maka* is een hiermede veel overeenkomende palmstruik met zwarte doornen.

N°. 2. *Awarra.* — De *Awarra-palm* of *Awarang* is een niet zware palmboom, welke gaarne op drooge zandritsen groeit. Deszelfs stam is, gelijk alle palmsoorten, geringd en met zwarte doornen omgeven, en het blad, dat zeer grof en lang is, gelijkt veel op dat van den *Pinapalm*, dragende eene vrucht van grootte en gedaante als een niet groot hoenderei, zijnde uit- en inwendig oranje van kleur, welker lijmerig vleesch gretig door de Negers en de Indianen gegeten wordt, en ook een overheerlijk varkensvoedsel is. Ook zijn de apen groote beminnaars dier vrucht; echter moeten die arme *sansculottes*, door de veelheid der doornen, die den stam van den *Awarra* omgeven, zich, even als de varkens, met de afvallende vruchten vergenoegen.

Midden in de vrucht bevindt zich eene groote zwarte pit, welker witte kern door de inboorlingen geroost en gegeten wordt; echter veroorzaakt zij den bloedloop. Deze pit, die in het kleine de gedaante heeft van eene kokosnoot, wordt door de kinderen uitgehold en alsdan voor een' bromtol gebezigd, waartoe de veelheid van gaatjes haar bijzonder geschikt maakt. — De Indianen maken van den buitensten bast dezer noten, met water en suiker vermengd, de zoogenaamde *hokkoe*, zijnde een bij sommigen aangename, voedzame, naar abrikozen smakende drank. Mij smaakt dit laf, dradig en vettig vleesch even min als deze *hokkoe*.

De op het punt van uitschieten staande bladeren worden gebezigd tot het vervaardigen van strooboeden en *waij waij* (Indiaansche waaijers).

De stam van dezen boom is zeer duurzaam in zout water, en ongemeen geschikt voor het aanleggen van zeeweringen (*).

N°. 3. *Coumou*, *Com-moe* of *Komboe.* — De *Coumou palm* (*Palma Coecifera*) gelijkt naar den *Pinapalm* en draagt ook de vrucht, ofschoon iets kleiner, in trossen, gelijk die van den *Marippapalm*, zijnde purperachtig, blaauw van kleur, hangende aan lange stelen van 1½ tot 2 voeten lang, in wier midden zich een steen zoo groot als een hazelaar bevindt, welke eene zwarte kern, fijne, in de lengte loopende strepen heeft. De Negers maken van deze vrucht, nadat zij dezelve van schel en pit ontdaan hebben, een' zekeren drank of eene chocolade van derzelver vleesch, kloppen het fijn, mengen het met melk en water aan, en voegen er vervolgens suiker of melassie bij, welken drank zij *Coumou* heeten, en waarvan ik bij de *bevredigde Aukaner Negers* in *Sarakreek* gedronken heb; zijnde echter door de bijgevoegde melassie van een' walgelijken, kweerzoeten smaak. Ook de minder zoete *coumou*, welke men aan *Paramaribo* drinkt, heeft een' raauwen, laffen *lika*-smaak.

N°. 4. *Kokospalm.* — Zoo zeer als de *banannen* bij de volken van *Zuid-Amerika*, en inzonderheid bij die van *Guyana*, als de nuttigste vruchten van het geheele plantenrijk mogen worden beschouwd, is de

---

(*) Ook vindt men onder de *Awarra palmen* eene tweede soort, wordende in *Suriname Foeke maauw* genoemd, dragende eene veel grootere vrucht, dan de eerste, zijnde vetachtig en voor sommigen zeer smakelijk.

vrucht van den *Calappa-* of *Kokospalm* zulks bij de Oostersche volkeren en vooral bij de Javanen.

De *Kokos* (*Cocos nucifera* LINN.), welke wij D. II, Stuk I, bladz. 466 van *de Vruchten mijner Werkzaamheden* reeds beschreven hebben, groeit in *Suriname* minder voordeelig, dan in de Oost. Ook staat deze vrucht hier in geringe achting; nu en dan ziet men slechts derzelver melk bij het dessert in glazen op tafel gebragt, zijnde ook het eenige gebruik, wat ik er hier van gezien heb. Men vindt in *Suriname* twee soorten van dezen palm, de hooge en de kromme kortstammige.

N°. 5. *Marippa.* — De *Marippa* of *Warippa* is mede een palmboom, veel met den *Awarra* overeenkomende, doch zonder doornen, met graauwachtige ringen omgeven. Men vindt twee soorten van *Marippa's*; de eerste heeft 6 a 7 voeten lange, smal gespletene bladeren, en de vrucht is meer langwerpig en loopt spitser toe, dan die van den *Awarra*, zijnde zoo groot als — en grooter dan een hoenderei, en gelijk de eikel in een' kelk van stevige bladeren (even als een Westfaalsche koperen getande pijpenkop) besloten, groeijende bij zulke zware bossen, dat een Neger er niet zelden eene dragt aan heeft. Dezelve heeft een' grooten bruinen steen en weinig bleekgeel vleesch, hetwelk rijnsachtig, zoet van smaak en niet zeer gezocht is. In den vasten, langwerpigen steen zitten 2 a 3 witte pitten, zijnde dor, en wel iets naar de pit der kokosnoot smakende. Ook maakt deze boom eene koolspier, welke, rijp zijnde, afgekapt wordt en, als bloemkool of salade bereid, in beide gevallen zeer smakelijk is. De kool van den *Marippapalm* (de beste van alle palmkool) wordt in *Suriname kabbes* geheeten, welke gestoofd kweer en zoet is; anderen vergelijken den smaak met gestoofde bloemkoel, alsmede met de

stoelen van artisjokken; maar de jonge witte bladeren der gezegde koolspier geven, vóór dat dezelve ontsloten zijn, eene overheerlijke blanke salade.

N°. 6. *Mauritius.* — De *Mauritius-* of *Maurissiepalm* zoude, volgens sommigen, door den Gouverneur van dien naam, in het midden der vorige eeuw herwaarts overgebragt zijn. Met dit gevoelen kan ik mij echter even min vereenigen, als dat de Gouverneur FRIDERICI het aldus genoemde *onkruid* herwaarts zoude hebben overgebragt. — Men vindt deze palm-soort meerendeels in de hooge binnenlanden, vooral in *boven Cottica* en *Para*, op de savanes van *Koningsbergen*, *Berlijn*, *l'Inquietude*, en het bedoelde *Friderici bloempje* in alle onbewoonde en bewoonde gedeelten der Kolonie. Het is een poreuze palm, welks stam, gelijk alle hier zijnde palmen, gevlamd en geringd is. De Maurissiepalm onderscheidt zich inzonderheid van andere palmen, doordien deszelfs bladeren zich op een' vrij grooten afstand van den stam waaijerswijze verdeelen, zoodat de middelstreng of rib bij den aanvang geheel kaal is.

Dezelve draagt het zaad in eenen roodachtig bruinen appel, zoo groot als een ganzenei, welke vrucht door de Indiauen veelvuldig gebruikt wordt, hebbende eene sterke, fraai geschilderde schaal, veel naar de vrucht van den dennenboom gelijkende; de steenachtige pit is grooter dan een duivenei, zoodat er slechts weinig vleesch tusschen de pit en de zware schaal wordt gevonden, hetwelk vezelachtig en niet zeer smakelijk is; de pit is inwendig wit, en met een bruim vlies omgeven.

Men kan dezen palm tijferen en, door middel van den stam te boren, eene aanzienlijke hoeveelheid zoet, witachtig water verkrijgen, dat den overheerlijksten palmwijn geeft; versch is het als de *lika* van het sui-

kerriet, lafzoet van smaak, en ik heb het bij ondervinding, dat het tevens ongezond is, veroorzakende bij eene pijnlijke snijding eene sterke roering.

N°. 7. *Palissade.* — De *Palissadepalm* of *Latanusboom*, in *Cayenne Pinot* en bij de *Javanen Attap* genoemd, is een dunne, hoog en regtopschietende palm, groeijende gaarne in zoete waterplassen en zwampen; deszelfs lange bladeren heet men *Pina*, en daarnaar ook wel den geheelen palm *Pinaboom.* De stam, welke sponsieus en grofdradig is, wordt gekloofd ter dikte van, echter iets breeder dan de in Nederland dus genoemde latten, waarvoor dezelve ook hier ter dekking van de huizen gebruikt worden, zoodat de *singels* op deze stokken, gelijk de pannen op de latten rusten; ook bezigt men deze gekloofde palissaden, gelijk het Bamboes op *Java*, voor omheiningen van tuinen en andere plaatsen. Deszelfs lange, sterke bladeren zijn ongemeen goed geschikt tot het dekken van loodsen, ponten en geringe woningen, en zijn niet zelden 20 voeten lang en twee voeten breed. Onder deze bladeren draagt de *Pinapalm* eenen grooten bloesem, welks middelspier (die na het afgaan der bloem vol gaatjes zit) men in de Kolonie *Suriname* gebruikt voor bezems (*Siebi Siebi's* genaamd; *Siebi* is vegen); ook gebruikt men tot dat einde de middelstreng van de *Troolie*-bladeren, zijnde van een zeer sterk weefsel, en regtloopende vezelen.

De *Palissadepalm* bevat eene menigte zoutzure potasch (*Myrias Potassae*, vroeger bekend onder de benaming van *Sal digestivus* of ook *Febrifuges*) in zich.

De Boschnegers of schuilers trekken er hun zout en hunne zeep uit. De luitenant VILLENEUVE heeft mij eens eene kleine hoeveelheid van dit zout, hetwelk men in een wegloopers kamp gevonden had, toegezonden; dan

dit was door verwatering reeds zoodanig verminderd, dat hieraan geen gevolg heeft kunnen gegeven worden. Het heeft eenen zeer scherpen, bitteren smaak, en is bij vochtig weder spoedig ontbonden, zoodat de Negers het ter bewaring steeds in de nabijheid van het vuur hebben; wordende door den houtrook als *gebarbacot*, bruinachtig van kleur, en steeds bitterder van smaak.

De Negers behelpen zich ter verkrijging dezer behoeften aldus:

Wanneer zij eenige palissadepalmen geveld en op een' stapel gedragen hebben, leggen zij er een vuur van meer droog en brandbaarder hout onder aan; zoodra nu de palm goed brandt, halen zij er het eerste vuur en de asch onder weg, ten einde de asch der palissadepalmen niet met die van ander hout te doen vermengen. De palmboomen tot asch geworden zijnde, verzamelen zij deze asch in spitse mandjes, de gedaante van smeltkroezen of suikervormen hebbende, welke zij van *warimbo* vlechten; deze asch wordt nu op de gewone wijze uitgeloogd door er water op te gieten, en dat doorlekkende water op te vangen, welk water zij vervolgens over het vuur laten uitdampen, en op die wijze het zoogenaamde Negerzout onder in den pot overhouden, dat nu zoo hard wordt alsof het steen was.

De olieachtige zaden van den palissadepalm stampen de Negers onder gezegde niet uitgeloogde, maar uitgezifte asch, waarvoor zij eene vierkante *menarie* of zeef bezigen; vervolgens kneden zij die als ballen te zamen, met bijvoeging van een weinig *Krapat-olie* (van de *Palma Christi*), latende dezelve in den wind droogen, en gebruikende deze met vet vermengde asch voor zeep.

N°. 8. *Palmiet.* — De *Palmiet* of *Koninklijke palm* (*Areca oleracea* LINN.), ook *Koolboom* ge-

noemd, waarvan men twee soorten heeft, als de fijne en de grofdradige, is de fraaiste palm van alle palmsoorten der Kolonie: dezelve groeit loodregt op zonder een' eenigen tak, en verheft deszelfs prachtige kruin, bestaande uit lange en breede bladeren, even bevallig als flaauw krullende en neerhangende struisvederen; jammer slechts, dat zij deze zware bladeren, tot vrees van den wandelaar, dikwerf geheel onverwacht nedervallen laat. — De prachtige stam heeft eene witachtige schors, met graauwe ringen omgeven, groeijende tot over de 100 voeten hoog en 2 voeten diameter, — op $\frac{1}{3}$ van deszelfs hoogte heeft de stam eenen meerderen omtrek, dan onder en boven, vertoonende zich veel prachtiger, dan eene door kunst bewerkte kolom. — De bladeren zijn van 6 tot 12 voeten lang en 2 voeten breed, en donkergroen van kleur; kort onder dezelve, alwaar de stam helder groen, effen en glad is, zet zich de bloesem en de vrucht, bestaande uit groote trossen van ronde zaadknoppen, zoo groot als groene erwten. Boven in de kruin schiet uit het midden der bladeren eene lichtgroene, effene speir, van welke men de eigenlijke kool bekomt, hebbende eenen zoeten *amandel* smaak, die, als moes bereid, eenen overheerlijken schotel geeft, maar bij overvloedig gebruik tevens buikloop verwekkende is. Eene zelfde soort van kool of Kabbis bekomt men van den *Palissade-*, den *Commoe-* en den *Marippapalm*, welke laatste kool de beste van alle palmkool is — en dus van alle hier zijnde palmsoorten uitsluitend gebruikt wordt, gevende tevens, op azijn gezet, een zeer smakelijk *Azia-zuur* (*). Ook de jonge vruchtschachten, welke zich kort onder de kruin bevinden, worden aan stukjes gesneden en in azijn gezet. — De sponsachtige, poreuze stam bestaat uit

(*) Het eigenlijke Oostindische *Azia-zuur* is jonge *Bamboes*.

niets dan vezelen, en heeft dus hoegenaamd geene waarde. — Doch niet alleen is deze palm een der schoonste keerkringsgewassen, maar tevens, in de nabijheid der huizen geplant, een der beste afleiders van den bliksem.

N°. 9. *Para Maká.* — De *Para Maká*, eene soort van kleinen palm, welke op hooge landen groeit, heeft veel gelijkenis op den *Awarrapalm*, ofschoon deszelfs bladeren lager aan den grond groeijen, en ook in gedaante van die van den *Awarra* verschillen; de stelen dezer bladeren zijn met platte, zwarte stekels omgeven. De vrucht gelijkt op eene kleine kokosnoot, van welke er wel vijftig a zestig stuks in een' tros groeijen, zijnde ook met kleine stekels omgeven. Tusschen de buitenschel en de noot zit eene zwarte schaal, welker witte binnenzijde veel op het binnenste der *kokosnoot* gelijkt, zijnde ook eveneens van smaak.

N°. 10. *Sagopalm.* — Ook groeijen in *Suriname* op sommige plantaadjen eenig kortstammige *Sagopalmen* (*Cycas circinalis* Bot.), welke echter geenszins de ware oostersche *Sago* bevatten, zijnde deze witter en stijfselrijker. De zwaarste soort van *Sagopalmen*, welke ik in *Suriname* gezien heb, en die van elders overgeplant zijn, als hier niet te huis behoorende, waren van stam ongeveer anderhalven voet in middellijn, en tien á twaalf voeten hoog, zijnde bijna van den grond af begroeid met lange, donker groene en fijn getakte bladeren, wel iets naar die der kokosbladeren gelijkende, ofschoon korter, regt en veel steviger en harder zijnde. De stam is met ringen, welke ongeveer een' halven voet van elkander zitten, omgeven, zijnde tusschen de ringen dikker, dan waar zich de ringen bevinden, terwijl deze buikvormige tusschenruimte geheel met stekels begroeid is.

In de Oost haalt men uit éénen boomstam niet zelden

25 Nederl. ponden merg, dat vervolgens gewasschen, gestampt en in de zon gedroogd wordt; daarna maakt men er een deeg van, en eindelijk, om het tot korrels te maken, wordt het door eene zeef met ronde gaatjes gedreven zoo groot als een hagel, in welken staat het in den handel voorkomt. Niettegenstaande ook de Surinaamsche *Sagopalmen* van dit merg bezitten, wordt het nimmer uitgenomen.

N°. 11. *Tas.* De *Tas* is eene soort van riet, dat veel in *Para* groeit; het is van binnen niet hol of open, maar met een poreus, saprijk merg gevuld. De stam of rietstok is geel van kleur, wordende gewoonlijk eene mans lengte en meer hoog; dezelve is geheel met ringen omgeven, welke van twee vingers tot eene handbreedte van elkander zitten. De *Tasstok* (zoo als men gemeenlijk den afgekapten stam noemt) heeft twéé, hoogstens vier Nederlandsche duimen middellijn, en wordt veelal door de plantaadjelieden als een rotting gebruikt. De bladeren zijn één, twéé, tot drie palmen breed en niet zelden eene Nederl. el lang, zijnde helder groen van kleur met regte, diogenaal naar de middelrib loopende zenuwen, eindigende zwaluwstaartswijze in twee punten, even als eene afgesnedene schrijfpen, ofschoon de punten dezer bladeren even lang zijn. De Indianen gebruiken dezelve, om er hunne hutten en corjalen mede te dekken, ook zijn dezelve zeer geschikt tot overdekking van ponten. Rondom staarten of stelen, welke een paar palmen lang en zoo dik als de schacht van eene ganzenpen zijn, zetten zich, zeer regelmatig in het verband, rood gestreepte bloemknoppen, zoo groot als de kop van eene bakersspeld. Ook de lichtgroene, paarskleurige vrucht is zeer klein, rond van gedaante en niet grooter, dan een pistoolkogel.

De *Tas*, welke zwarte stokken geeft, is langledi-

ger, en heeft veel gelijkenis, zoo van blad als van stam (ofschoon beide fijner), met den *Awarrapalm*, hebbende eveneens lange palmbladeren, aan welker stelen platte, zwarte doornen gevonden worden; echter heeft de gele *Tas* geene doornen: dit riet, of liever deze palmsoort is voor rottingen, hoewel niet zoo zwaar als de gele, ongemeen veel fraaijer. In de kreken van *boven Para* zijn er zeer schoone, ofschoon men dezelve niet veelvuldig vindt.

N°. 12. *Troelie.* — De *Troelie* of *Troolie*, bij VON SACK (*) *Trury* genoemd, is een palm, welke in *Suriname* de wilde Banannenboom genoemd wordt, doordien deszelfs stevig blad veel overeenkomst met dat der banannen heeft, zijnde lang en breed; hetzelve is ongemeen geschikt, om er de loodsen en ponten mede te dekken. De Indianen dekken er hunne hutten mede en bezigen alsdan de *Kamina-Taij-Taij* voor windsels om de gebinten, in de plaats van nagels of spijkers. Ook vullen sommige met de *Troeliebladeren* hunne matrassen, terwijl anderen beweren, dat dezelve wandluizen doen broeden. Men bezigt deze bladeren ook in het maken van de pagalen, wordende als vulsel tot drooghouding der binnenruimte tusschen de *warimbo* gevlochten. De bladeren, welke een ongemeen sterk weefsel hebben, zijn veeltijds meer dan 20 voeten lang en bijna een voet breed. De *Troelie* draagt ronde, bij paren groeijende vruchten, met eene schubachtige, groene schel, waarvan de *Baboenen* groote beminnaars zijn. Het poreuze hart van dezen palm is met eene bijzondere soort van vezelweefsel omgeven, waarvan de sterke draden zeer eigenaardig op eene diogenale wijze over en door elkanderen zijn gegroeid; welk elastiek weefsel de Indianen en Boschnegers als eene slaapmuts op het hoofd dragen.

(*) Deel I, bladz. 17.

N°. 13. *Warimbo.* — Van den *Warimbo*, eene soort van riet, vindt men in *Suriname* drie soorten, als:

a. Bokke Warimbo; deze groeit veel in zwampen, zijnde riet van een paar Nederlandsche duimen in middellijn, met leden van eene el en eene palm lang, van welke leden er gewoonlijk drie à vier in één' rietstok zijn. De Indianen nemen den bast en splijten dien in tweeën, van welke repen zij de menaries of zeven maken, om *kassave* of *blom* te ziften.

De schors van dezen *Warimbo* is zeer glad en effen groen; het blad is dun en fijn, van eene lichtgroene, glanzige kleur, met eene dunne middelrib, welke nimmer op de punt, maar altijd op den kant aan de regter- of linkerzijde uitloopt. De zijdelingsche zenuwen zijn zeer fijn, en het blad heeft eene hartvormige gedaante, zoo groot als eene mans hand.

b. Baskiete Warimbo; deze *Warimbo* groeit gaarne op hoog land, hebbende een' rietstam, zonder leden, van twee à drie Nederl. ellen lang, even groen en dik als de eerstgenoemde, maar de bast is fijner; de bladeren, welke dezelfde kleur en hoedanigheid van den eersten hebben, zijn echter veel grooter, zijnde vier à vijf palmen lang en half zoo breed.

c. Pagale Warimbo; de *Pagale Warimbo* is eene rietsoort, welke het weelderigste in moerassigen humus en zwarte vochtige aarde groeit, zijnde bijna niet van *Baskiete Warimbo* te onderkennen; deszelfs bladeren zijn drie à vier palmen lang en half zoo breed; de schors van den drie ellen langen rietstam is de fijnste van allen.

Verder heeft men nog onder de palmen *Dago Maká* (bruinachtig rood), *Blakka Maká* (zeer geschikt voor katoen-menaries), *Obé Maká* (*), ook *Olium Palma*

(*) *Maká* is *doorn.*

genoemd, waarvan men twee soorten heeft, de eene met eene gele en de andere met eene roode vrucht, en eene menigte mij onbekende andere palmen, zoo als, onder anderen, een palm, uit welks kruin eene groote, kromme *spier* groeit, die rondom met vruchten omgeven is, naar welke spier men dezen boom *Worstpalm* noemt.

§ 3. *Heesters.*

N°. 1. *Gomma Elastique.* — Deze *Gomma* vindt men aan een' savaneheester met dikke, ovale, melkgevende bladeren van wel twee handen breed en drie handen breed lang, hebbende eene witachtige middelrib, welker zenuwen onder het dikke vleesch verborgen liggen.

De stelen dezer bladeren geven een wit, melkachtig vocht, door welk sap de gomma elastique geformeerd wordt.

N°. 2. *Kappe-wierie.* — Onder *Kappe-wierie* kan men eigenlijk verstaan een *wild kreupelhout*, of een jong bosch van verschillende soorten boomen, heesters en ranken, meestal een niet zwaar brandhout zijnde; echter wordt er ook eene afzonderlijke boomsoort onder verstaan, hebbende eene donkere schors, fijne bladeren en digt taai hout.

De *Vocaba* behoort mede tot het kreupel- of liever *Kappe-wierie*-hout, zijnde een wilde heester, welken men zeer veel in verlatene gronden ziet opslaan. Dezelve draagt geene bloem of vrucht, heeft een' dunnen stam en is tot niets nut.

N°. 3. *Kersen* (*Bosch-*). — De *Boschkers* groeit aan een' zeer zwaren heester, gelijkende wel iets naar klimop, behoorende dus mede tot het *Bosch-tay-tay*, echter groeit dezelve buitengewoon zwaar van stam. Men vindt in de kolonie *Suriname* wel drie soorten van

Boschkersen, als *groote*, *middelsoortige* en *kleine*. — De *groote* heeft den omtrek van een' knikker, met een' zachten steen, zijnde rood van kleur, en tamper, zoetachtig van smaak. De tweede is iets zuurder, met zachte pitten, zijnde niet zoo groot als de eerste. Beide soorten groeijen aan een heesterachtig rankgewas met eene roodachtige schors, en kleine ovale bladeren.

De derde soort heeft meer overeenkomst met eene bes, dan met eene kers. Het hout dezer rankgewassen is niet bruikbaar.

De *kersenboom*, zoo als die van Europa, behoort hier niet te huis; echter vindt men er eenen op de plantaadje *Maasstroom*, aan *Beneden-Commewijne*, waarvan het blad langwerpig als de laurier is, dragende aan lange stelen eene rozeroode, zuurachtige kers.

N°. 4. *Kersen* (*Geribde*). — De *Geribde Kersen* hebben een' grooten steen, welke met weinig vleesch omgeven is; de vrucht heeft de kleur van eene lichtroode kers, hebbende ook iets in smaak van de kersen; echter vindt men hier eenig verschil in, zijnde onder den wrangen smaak meer of min zoet.

De fijne, witte bloesem gelijkt naar dien der Europesche kersen.

N°. 5. *Kersen* (*Savane*). — De *Savanekersen* groeijen aan een klein heestertje in het dorre zand, welke kersen of liever bessen, zoo in grootte, kleur, gedaante, als smaak, veel overeenkomst met de smeertuiten hebben (bessen van den haagdoorn). Ook vindt men naar evenredigheid der vrucht een' grooten, ruwen, driehoekigen steen in derzelver midden. Raauw worden deze bessen slechts door de vogelen gegeten, zijnde zeer zuur en asstringerende. Sommigen houden dezelve met suiker gestoofd voor eene

lekkernij, wat ik er echter niet in vinden kan. Ook weet ik niet, dat het eene of andere van dezen heester als geneesmiddel gebruikt wordt.

Verder heb ik op de steenachtige heuvels van *l'Inquiëtude*, in *Boven-Para*, een' heester gevonden, welke ongemeen veel overeenkomst met den *Buchu-*, *Boechoe-heester*, of bij anderen de *Bukko-struik* (*Diosma Crenata*) had (*); ook kwam het blad, ofschoon langer zijnde, veel met dat der senebladen overeen, maar bezat in geenen deele de kracht van de welriekende Afrikaansche *Spiraea*.

N°. 6. *Lijm pesie.* — De *Lijm pesie* is een fraai heestertje met scherpe en gevaarlijke doornen, en is zeer geschikt voor heggen en omheiningen; het blad, schoon iets fijner, gelijkt op dat van de *Tamarinde*, welke zich, even als het *Kruidje roer mij niet*, des avonds sluit.

§ 4. *Ranken* (*Lianen*), bij de Negers *Tay-Tay* genoemd.

N° 1. *Konna-mie.* — *Konna-mie* (wil zeggen *kom tot mij*) is een heester van mans lengte, groeijende veel op schrale en verlatene gronden, in zoogenaamde *Kappe-weerie*. — STEDMAN noemt denzelven in zijne Reis naar *Suriname* (†) *Hiary*, en naar de Neger-taal *Tringy vouco* (beter *Tienge Necoe*); maar deze laatste is niet de eigenlijke *Konna-mie*, maar eene soort van *Bosch-tay-tay*, die zelfs in het *ponsen* (§) nog krach-

(*) I[ste] Deel der *Vruchten mijner Werkzaamheden*, bl. 188.

(†) D. II, bladz. 191.

(§) Dat is, het water troebel te maken en met dit gewas te vergiftigen.

tiger is, om welke redenen het gebruik daarvan verboden is.

De heester *Konna-mie* heeft eene zeer rimpelige, naar kurk gelijkende schors, en draagt een klein rond zaad. De Negers gebruiken hout en bladeren, om er mede te visschen, werpende een en ander in eene afgezette kreek, zijnde een sterk werkend gift, waardoor de visch bedwelmd wordt, en zich met de hand vangen laat.

N°. 2. *Loango-Tay-Tay.* — De *Loango-* of *Para-tay-tay* is eene soort van bladerloos *boschtouw*, dat veelvuldig in *Boven-Para* op hooge landen gevonden wordt, slingerende zich om de boomen. Deze rank, zoo dik als de schacht van eene zware ganzenpen, heeft eene graauwe, grondkleurige schors en eenen sterken, onaangenamen reuk en, schoon sterker, veel naar *Hondsdraf* riekende; dezelve groeit, behalve in *Para*, zeer veelvuldig aan de oevers van de *Marowijne.* Men maakt van deze rank een aftreksel, dat op Maderawijn getrokken wordt; men doet eene once van dit extract op eene flesch Maderawijn, en gebruikt alsdan van dit *dressi* (geneesmiddel) bij aanhoudende en langdurige koortsen, wanneer de *kina* geene genoegzame kracht meer doet, en wel driemalen daags, 's morgens, 's middags en 's avonds, een wijnkelkje vol, waarvan men steeds de beste uitkomsten gezien heeft. Ook is het, getrokken op jenever, een smakelijk en geenszins ongezond bitter; zijnde tevens een zweetdrijvend middel.

N°. 3. *Mallabatrum.* — *Mallabatrum* is, gelijk de *Banille*, een rankgewas, zijnde van *Malabaar* in de Oost-Indiën, waarnaar het dus genoemd wordt, afkomstig; men vindt hetzelve zeer overvloedig op de zandige gronden aan het Cordon, tusschen *Mauritsburg* en *Imotappi.* — Het blad, zoo groot als eene mans

hand, heeft de gedaante van een citroenblad, is bleek-groen, en heeft in reuk eenige overeenkomst met kruidnagelen; het extract daarvan is een sterk opwekkend middel voor de liefdedrift of eigenlijke drift zonder liefde. — De vrucht dezer rank bestaat in eivormige beziën, zoo groot als eene erwt.

N°. 4. *Sarseparille.* — De *Smilax Sarseparillae* Bot., bij VON HUMBOLDT *Smilax Syphilitica*, welke gaarne op vochtige plaatsen groeit, is eene kruipende rank, bij de Negers onder de *tay-tay* begrepen; de rank, zoo dik als eene penneschacht, is in de lengte gegroefd, en heeft rijp zijnde eene rosachtige, aschgraauwe schors. Deze over de aarde kruipende rank, welke zich tevens om de boomen slingert, heeft lange, dunne en zeer buigzame wortels, en de groene stengels zijn houtachtig en taai, met kleine, stompe doornen omgeven.

De puntige bladeren zijn twee handen breed lang en een derde dezer lengte breed, hebbende eene helder groene, oud geworden eene donker groene kleur, vrij gelijk aan het eiloof of de klimop. Bij iederen bladsteel komen twee lange draden voort, door welke deze rank zich aan andere planten vasthecht. De niet groote, witte, sterrevormige bloesem staat druifswijze in trossen bijeen, en heeft eenen niet onaangenamen geur. De vruchten, zoo groot als kersen, bestaan in beziën, welke van eene groene tot eene vermiljoenkleur overgaan en eindelijk zwart worden, in welke bessen witachtige, gele steenen besloten zijn.

In de geneeskunde is de *Sarseparillewortel* als een verwarmend, opdroogend, bloedzuiverend en zweetdrijvend middel met roem bekend; echter is de Surinaamsche *Sarseparille* op verre na niet zoo goed als de Spaansche. Men vindt echter in de kolonie *Suriname* verschillende bastaardsoorten; van de beste heb ik

zien groeijen aan den voet van een' *Kankantrie*-boom, achter de plantaadje *Maretraite*, aan de *Boomskreek*, regts af naar de rivier gaande.

In de apotheek komt dezelve in een' gedroogden staat veel dunner, en gekorven in stukjes van twee à drie Nederlandsche duimen lengte voor.

Doctor L. A. KRAUS, van *Göttingen*, zegt in ARNEMANNS *Praktische Arzneimittellehre*, *Gött.* 1819, S. 480, dat de *Radix Sarsaparillae* in het jaar 1530 in *Europa* bekend is geworden.

N°. 5. *Tay-Tay.* — De *Tay-Tay* (*) of het *Boschtouw* groeit in de kolonie bijna overal, en is de algemeene benaming van alle rank- en slingergewassen, waarmede de bosschen zoo in hoeveelheid als in verscheidenheid doorvlochten zijn, en onder wier sterken groei de zwaarste boomen niet zelden bezwijken. Het hier bedoelde is een houtachtig rankgewas. De zwaarste soort van *Tay-Tay* of *Boschtouw* draagt eene witte bloem en langwerpig zaad, en is een ongemeen sterk saprijk klimop. Men vindt in de lage landen ook eene soort van *Pingo Tay-Tay*, hetwelk zeer bitter, maar ongemeen heilzaam voor buikpijn is. Ook vindt men op hooge zandige savanes het *Kamferblad*, welks bladeren gekookt als een heilzaam middel tegen koortsen en tegen wormen aan kinderen toegediend worden.

Maar het zoo veelvuldig op *Java* groeijende *rattan* heb ik hier nergens gevonden.

Ziet daar dan eene menigte boomen, palmen, heesters en ranken dezer kolonie beschreven! Ofschoon, bij de onvolkomenheid dezer berigten en mededeelingen dienaangaande, dezelve nog het duizendste gedeelte niet zijn van die groote verscheidenheden der boschgewassen,

---

(*) Volgens STEDMAN, zoude de benaming van *Tay-Tay* afkomstig zijn van het Engelsch werkwoord *to-tie* (zamenbinden).

weike in *Suriname* gevonden worden. Alle doornstruiken heeten de Negers *Makà ;* zoo ook heeten zij alle slangen, waarvoor zij geen' bijzonderen naam weten, *Orekoecoe*, al het bij hen onbekende viervoetige gedierte *Wan Soorto Crabe Dago* en alle gewassen, welke zij niet kennen, *Soo Soo Hoede*, *Soo Soo Wie-Wieri*, *Soo Soo Blommetje*, enz., enz., en de hoeveelheid van dit *Soo! Soo!* of dezer onbekende hout-, heester- en rankgewassen, maar vooral grassoorten, is legio en in navorschingen onuitputbaar.

DERDE HOOFDSTUK.

BANANNEN, RIJST EN MAIS.

§ 1. Omschrijving der Banannenplant. — § 2. Geschikte gronden voor de aanplanting. — § 3. Wijze van planten. — § 4. Snoeijing, ongedierte en wied. — § 5. Oogst. — § 6. Prijzen. — § 7. Rijst. — § 8. Maïs.

§ 1. Omschrijving der Banannenplant.

Nadat wij dus de houtsoorten (een voortbrengsel voor den binnenlandschen handel) beschreven hebben, zullen wij overgaan met de kostgronden der plantaadjen te beschouwen.

Onder kostgronden verstaat men velden met Banannen beplant, welke vrucht bijna het eenige en uitsluitende voedsel der slaven is; zoowel als de *rijst* de hoofdspijs is van de *Javanen*, zijn de Banannen dit voor de *Negers*, en aangezien de Banannen bijzondere, op zich zelve staande, maar tevens zeer belangrijke voortbrengsels van de plantaadjen zijn, zullen wij dezelve ook in eene afzonderlijke rubriek der plantaadjeprodukten behandelen, te meer daar dezelve tevens een voornaam artikel van den binnenlandschen handel uitmaken.

De banannenplant is als plant van eene reusachtige grootte, waarom dezelve in de wandeling ook boom geheeten wordt (*Musa paradisiaca* LINN.). Takken heeft deze plant niet; zelfs de stam of liever stengel bestaat, gelijk de *prei*, geheel uit waterachtige, zamengegroeide bladeren.

Deze vruchtplant is zeer verschillende van soort, echter vindt men in *Suriname* niet die verscheidenheid van banannen, als in de Oost.

De gewone groote Surinaamsche banan wordt op *Java Indië Pisang* genaamd; STEDMAN noemt dezelve *plantainboom.*

Eene kleinere soort van banannen groeit aan een' boom, welks stam of stengel zwart gevlamd is, bekend als *Bacove* van *Caijenne*, zijnde pas half zoo groot als de eerste, verschillende echter meer in lengte, dan in dikte; ook is derzelver zware schil niet, gelijk de eerste, groen en vervolgens geel, maar roodachtig van kleur.

De fijne pisangs, zoo als de *pisang maas* (gouden pisang), zoo groot als een mansvinger, heb ik hier nergens, dan in den tuin van den Oud-Gouverneur DE VEER op *Combé* gevonden.

De gewone Surinaamsche banannenboomen groeijen hoog op den grond en zijn zwak van stoel, bestaande slechts uit eenige vlaswortelen, welke zich over de oppervlakte van den grond verspreiden met eenen bijna niet noemenswaardigen penwortel; daarbij hebben zij lange, breede bladeren, die veel wind vatten, zoodat deze boomen niet eens een' sterken wind behoeven, of zij storten ter aarde. Ook spoelen de wortelen bij sterke regens ligt bloot, vooral in nieuwe, veenachtige gronden, in welke men dezelve ook noodzakelijk om de twee à drie jaren moet verplanten; deze bloot spoeling doet den boom vallen en verrotten.

De gewone banannenboomen groeijen min of meer tien voeten hoog, hebbende de poreuze stam ongeveer acht duimen middellijn en in doorsnede veel van een' doorgesneden' ui. De saprijke stam is lichtgroen van kleur, ouder geworden lichtgeel. Acht à negen voeten boven den grond loopen de bladeren, die beneden tot

een' stam gesloten zijn, uiteen, en formeren eene breede kruin. Men telt op iederen boom acht à tien bladeren, die ongeveer vier voeten lang, en meer dan een voet breed zijn: sommige willen wel stellen, dat zij de eerste dekking onzer vroegste stamouders in het *Paradijs* zouden hebben uitgemaakt.

Boven uit de kruin van den banannenboom groeit een steel, bij FIRMIN *Regime* genoemd (*), van ongeveer drie voeten lengte, aan welks benedeneinde eene purperkleurige bloemschacht groeit van gedaante als een hart, rondom welke schacht vele witte, tweeslachtige bloemen groeijen. Ieder boom draagt slechts ééne bloemschacht en niet meer dan één' bos banannen in het jaar, of liever in de negen maanden. Aan een' dusdanigen bos, die na den bloei aan gezegden steel als over elkander hangende handen groeit, vindt men veeltijds 50 à 60 banannen, en in vette, nieuwe gronden zelfs tot 100 stuks, waarvan die, welke het naast aan den stam zitten, zelden eene behoorlijke ontwikkeling bekomen. Een bos banannen weegt van 15 tot 50 Nederlandsche ponden, gemiddeld 20 à 25 ponden, waarvan de helft uit stronk en schel bestaat.

De banannen als vrucht zelve zijn langwerpig, eenigzins krom en driekantig van gedaante; naar mate van derzelver rijpheid, worden zij echter van tijd tot tijd ronder, en veel naar eenen komkommer gelijkende. De schel is eerst groen, hier boomrijp genoemd, in welken staat zij gekookt of geroost het meeste genoten wordt.

Rijper wordende, verandert de dikke schel in eene goudgele kleur. Het inwendige bestaat uit een zacht, zeer voedzaam, meelachtig vleesch, zonder steen of pitten, zijnde de hoofd- of bijna eenige spijs der Negers

(*) D. I. bl. 131.

en vrije lieden; welke vrucht nuttiger en onmisbaarder voor de kolonie is, dan het brood in Europa. — De rijpe banannen worden in repen gesneden en gebakken, of raauw als *dessert*-vrucht genuttigd.

De *Bacove* (*Musa Sapientum* LINN.), waarvan wij boven reeds melding hebben gemaakt, is in gewas vrij gelijk aan de voorgaande; men onderkent dezelve het beste aan den stengel, zijnde die der eerste geel met bleek roode vlammen en plekken, daar die der *Bacove* zwartachtige plekken heeft; dezelve wordt gewoonlijk alleen in de tuinen aangeplant; echter is de zachte, zoete vrucht zeer smakelijk, hebbende tevens eenen aangenamen kruiderigen geur. In de kolonie *Suriname* wordt de *Bacove* alleen als *dessert*-vrucht gebruikt.

§ 2. Geschikte gronden voor de aanplanting.

De banannenboomen groeijen gaarne op nieuwe vochtige landen, welke voor sterke winden tusschen de bosschen beschut liggen. Op de ziltige gronden langs de zeekust komen dezelve het slechtste voort, wordende op koffijplantaadjen tusschen de koffijboomen geplant. (Zie *koffij*, derde Afd.) Men plant dezelve het geheele jaar door, opdat men ten allen tijde van banannen voorzien moge zijn.

§ 3. Wijze van planten.

Men plant de banannenboomen in kuilen van $1\frac{1}{2}$ voet diep en wijd, en gewoonlijk 180 stuks op een akker, zijnde 242 □ voeten per boom.

§ 4. Snoeijing, ongedierte en wied.

De banannenboomen ondergaan geene snoeijing, dewijl er uit de stoelen eene genoegzame hoeveelheid jonge planten als van zelve uit den grond opschiet voor de volgende plant, van welke jonge spruiten men twee

à drie laat staan ter verkrijging van een nieuw plantsoen, wordende de overige scheuten bij het schoon maken van den grond tot in de aarde afgekapt.

Ook is de bananneboom weinig aan ongedierte onderhevig, alhoewel oude stoelen wel eens eene zekere soort van witte wormen voortbrengen, die vervolgens blad en wortel verslinden, of althans aan dezelve veel schade veroorzaken.

Ten opzigte van het wied, deelt dit plantsoen in dat der koffijboomen.

§ 5. Oogst.

De banannenboom groeit in negen maanden uit de aarde tot zijnen vollen wasdom op, en brengt in hetzelfde tijdvak zijne vruchten voort; zoodat men in drie jaren van denzelfden kostgrond viermalen kan oogsten, telkens van eenen nieuwen boom, wijl ieder boom slechts eenmaal vrucht geeft; en men rekent, dat ieder akker met gezonde banannenboomen zoo veel vrucht opbrengt, als tot het onderhoud van drie Negers vereischt wordt. Dit zoude dus, tegen 2 bos bananen voor iederen Neger per week, ruim 600 bossen per jaar zijn; welke door 180 stoelen, op welke gewoonlijk 3 à 4 stengels of boomen groeijen, gemakkelijk kunnen worden voortgebragt.

In *Suriname* weet men deze vrucht op verschillende wijzen te bereiden. De Indianen en Negers koken of roosteren dezelve, eer zij geel geworden zijn, en zijn er dolle beminnaars van. Ook het gedierte des wouds verkiest de banannen boven vele andere vruchten. De Negers snijden dezelve ook in dunne repen, welke zij droogen en vervolgens tot meel stampen, waarvan zij eene pap, *Gongotéé*, voor de kinderen maken, en die zij tevens als ziekenkost nuttigen.

§ 6. Prijzen.

Ten opzigte van de prijzen vindt met de banannen het omgekeerde plaats, wat met andere handelsartikelen het geval is, aangezien men bij den enkelen bos op de markt niet meer dan 8 à 12 cents en bij de partij 16 cents betaalt; daardoor ontstaande, dat de Negers van plantaadjen eene aanmerkelijke hoeveelheid banannen ter sluik naar de stad brengen; moetende er bij de partij afzonderlijk eene pont voor aangelegd worden, welke grootere hoeveelheid tevens op de maandlijsten moet worden verantwoord.

In het begin van het jaar 1824 was er zulk eene schaarschheid aan banannen, dat de bos tegen drie guldens Ned. courant verkocht is.

§ 7. Rijst.

Ofschoon de rijst voor de werkende volksklassen van *Suriname* geenszins eene zoo onmisbare behoefte is, als voor die van *Java* (want hier zijn de banannen, wat het brood in de *Nederlanden* en de rijst op *Java* is), zoude de uitbreiding van derzelver kultuur van het hoogste aanbelang zijn, daar de ondervinding dagelijks doet zien, dat deze waterrijke kolonie voor derzelver aanbouw ongemeen geschikt is.

Hoe geruststellende zoude de uitbreiding in het verbouwen van dit heilzame voedselprodukt bij eene algemeene schaarschheid van banannen, waarvan de voorbeelden nog versch in het geheugen liggen, voor de kolonisten zijn! Jammer waarlijk, dat deze kultuur zich slechts tot eenige grondjes in den omtrek van *Paramaribo* bepaalt; terwijl die teelt bij uitbreiding, al was het dan ook slechts voor eigene comsumtie, voor *Suriname* eenen nieuwen en zeer belangrijken tak van kolonialen landbouw zoude doen aanwinnen.

Het klimaat van *Suriname* is, zoo wel als de zwampachtige bodem, voor de verbouwing van deze voedzame en gezonde spijze zoo geschikt, dat men dezelve met weinig moeite kan aanplanten, vooral wanneer men dezelve in den kleinen regentijd, of wel in de maanden November en December zaait.

De nederige en eenvoudige rijstplant heeft geene uitwendige pracht van kleuren of eenen aangenamen reuk, maar beveelt zich den keerkringsbewoner aan door haar onschuldig, heilzaam voedsel, dat op alle manieren veilig te gebruiken is. Ook hier kan men met BOERHAVE zeggen: *Simplex veri Sigillum.* Zij behoort, even als onze gewone granen, tot die groote afdeeling der grasplanten, welke, in grooten overvloed over de gansche aarde verspreid, in de voornaamste behoeften van mensch en vee voorzien.

Met de derde maand na de zaaijing breekt zij reeds, en wordt in de vierde maand gesneden; dan daar men van denzelfden stoppel tot driemalen oogst, is de tweede oogst veel spoediger rijp, dan de eerste; terwijl de derde snijding, bij mindere kwaliteit, eene zeer geringe hoeveelheid oplevert.

In *Suriname* wordt de rijst niet gelijk op *Java* verplant. Men heeft hier slechts te zaaijen, van welks goeden uitslag de nog weinig bewerkte gronden de duidelijkste voorbeelden opleveren. Ook kan men hier om de 4e of 5e maand na de zaaijing snijden, en dus twee oogsten, zoo geene drie, van een' en denzelfden grond in één jaar hebben. De rijst geeft hier zeer blanke, malsche korrels, welke, bij eene niet te zware stamping onder het pellen, de *Cargazoenrijst* van *Java* zelfs in deugd en schoonheid overtreffen en zelfs voor de *Oostersche tafelrijst* niet behoeven onder te doen; ik heb er gezien en van gegeten, die weinig minder, dan de beroemde

Carolina rijst was, althans blanker en malscher, dan die, welke de Noord-Amerikanen hier invoeren; terwijl deze invoer tevens bewijst, dat *Suriname* tot nog toe niet in hare eigene consumtie van rijst kan voorzien. — Van *Java* worden er echter jaarlijks over de zestig millioenen ponden naar *Europa*, *Kaap de Goede Hoop* en *Isle de France* uitgevoerd; terwijl, vóor de consumtie van den *Indischen Archipel*, door inlandsche vaartuigen eene nog veel grootere hoeveelheid van *Java* ingescheept en uitgevoerd wordt.

Bij een goed gewas stelt men op *Java* den eersten oogst op 30- en den tweeden op 15voudig, bij een minder gewas 24- en 12voudig; kunnende men de opbrengst van een' welbewerkten akker, of het halve morgen, op 800 ponden van den eersten, 400 ponden van den tweeden oogst berekenen; dus 1200 halve Nederl. ponden des jaars.

Waterachtige landen zijn voor derzelver aanbouw de geschiktste en de regensaizoenen de beste planttijden. Na de rijst te hebben geoogst, stampt men dezelve in tom-tom blokken of in uitgeholde boomstammen, even eens als de Javanen doen (*), van den bolster af, waarbij men slechts te zorgen heeft, om de korrels niet te veel te verbrijzelen. De bossen rijst hard droog zijnde, even in kokend water gedompeld, en daarna weder gedroogd wordende, laat de rijst zich gemakkelijk pellen, wijl de bast of de schel alsdan berst, en de korrel bij het stampen niet vergruist.

De tegenwoordige prijs van de rijst is te *Paramaribo* op de markt min of meer 25 cents het oude pond, en wanneer men nagaat, dat een bos rijst nagenoeg drie schellingen (24 cents) kost en ongeveer twee

---

(*) *De Vruchten mijner Werkzaamheden*, D. II, Stuk I, blz. 423.

ponden gepelde rijst oplevert, welke, gepeld zijnde, ten minste eens zoo veel of 48 cents kost, — en somtijds staat de gepelde rijst in eene driedubbele verhouding van ongepelde, — dan zal men genoegzaam overtuigd zijn, dat de verhooging van prijs na het pellen door het onvolkomene van de werktuigen, om de rijst te pellen, veroorzaakt wordt. Wie toch zoude, bij uitbreiding dezer kultuur, niet gaarne een' pelmolen (zoo als de kruis-schijfmolens van *Java*) willen oprigten, wanneer men van de drie ponden rijst twee ponden pelloon ontving.

De rijstplant zelve, benevens derzelver kultuur heb ik breedvoeriger in mijne Reisbeschrijving naar de Oost behandeld; weshalve wij, te meer daar dit een en ander genoegzaam bekend is, hiermede van de rijstkultuur zullen afstappen.

§ 8. Maïs.

Behalve de banannen en de rijst, is ook de Maïs of het Turksche koren een artikel van inlandschen handel, wordende vooral veel tusschen den eersten krop suikerriet op de plantaadjen aangeplant, zijnde een zeer belangrijk voedsel voor de kweek. Wanneer men hetzelve met melassie aangemengd aan de varkens geeft, worden dezelve spoedig vet, en is het spek tevens zeer vast en lekker. Dat het insgelijks de geliefkoosde en voedzame kost van kalkoenen, kippen, duiven, ganzen, eenden, enz. is, behoeft geen betoog.

De plant groeit in *Suriname* zeer weelderig, en maakt aren van eene ongemeene zwaarte. Voor het overige is de Turksche tarwe of *karoo* te algemeen bekend, om er verder bij stil te blijven staan.

Behalve banannen en maïs, wordt er van wege de plantaadjen niets voor de Negers geplant, moetende zij voor den overigen negerkost, zoo als *cassave*, *tay-*

ers., *okro*, *yams*, *napjes patatters*, enz. zelve zorgen, van welke laatsten wij vervolgens nader spreken zullen.

De *karoo* wordt tegenwoordig verkocht tegen vijf guldens N. C[t]. per Amerikaansch blomvat, hetwelk 180 Amst. ponden tarwemeel (of blom) inhoudt.

DRUKFEILEN

EN

AANMERKINGEN

OP HET

EERSTE DEEL.

Bladz. 17, reg. 28, staat: vrede van *Breda*, den 31 Julij 1667, lees: vrede te Westminster, in 1674.
» 19, noot regel 8, staat: *Pafra*, lees: *Para*.
» 25, reg. 23, staat: *Ameland*, » *Terschelling*.
» 28, » 27, » 1684, » 1683.
» 75, » 7, » vreemde, » lage.
» 97, » 16, » *Croni*, » *Coroni*.
» , » 6, » hand, » palm.
» 115, » 17, » Uisgesproken, » Uitgesproken.
» 118, » 25, » *Leedshall*, » *Leadshall*.
Tabel A, kolom 5, » Terrier, » Ferrier (hetwelk meermalen plaats heeft).
» B, » 4, staat: Taerber, » Faerber.
» B, » 5, » » » »
» B, » 5, » O'Terrall, » O'Ferrall.
In Tabel C is de doorloopende lijn eene kolom te achterlijk of regts geplaatst.
Bldz. 144, noot, staat: EGBERS, lees: EGBERT.
» 147, reg. 19, » *ongeduldige*, » *geduldige*.
» 159, » 8, » FRAIL, » TRAIL.
» 168, » 7, » 100 ellen, » 1000 ellen.
» 175, » 8, » *faijers*, » *taijers*.
» 181, » 22, » Ondertusschen, » Onderbosschen, met weglating van het woord: dit, in denzelfden regel.
» 191, » 9, » huizen aangevoerd, lees: houtgronden aangevoerd.
» 193, noot, » INJKEA, lees: INJKMA.
» 224, reg. 7, » maken, » uitmalen.

Bladz.	226,	reg.	2,	staat:	Domkeen,	lees:	Donkeen.
»	233,	»	15,	»	kleijen steenen,	»	klei en steenen.
»	273,	»	14,	»	*Kapoe*,	»	*Kapoc.*
»	277,	»	32,	»	groet,	»	groeit.
»	278,	»	2,	»	in in,	»	in.
»	278,	»	4,	»	Mattappica,	»	Matappica.
»	281,	»	24,	»	*Maracaïba*,	»	*Maracaïbo.*
»	288,	»	31,	»	den katoenheester,	»	de katoenheesters.
»	301,	»	3,	»	naasten,	»	naakten.
»	303,	»	1,	»	ooogst,	»	oogst.
»	306,	»	12,	»	Indogo,	»	Indigo.
»	337,	»	14,	»	*Arumboy*,	»	*Arucuboy.*
»	337,	»	23,	»	*Kwede*,	»	*Kwedekwede.*
»	337,	»	28,	»	*Papradoe*	»	*Papa droe.*
»	389,	»	26,	»	Zurri-Zurri,	»	Jurri-Jurri.
»	390,	»	8,	»	»	»	»